

Ғылым мен білімнің заманауи мәселелері -2024
СТУДЕНТТЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ КОНФЕРЕНЦИЯСЫ
МАҚАЛАЛАР ЖИНАҒЫ
2024 жылғы 19 сәуір, Алматы қ., Қазақстан

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Современные проблемы науки и
образования- 2024

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ
КОНФЕРЕНЦИЯ СТУДЕНТОВ
19 апреля 2024, г. Алматы, Казахстан

COLLECTION OF MATERIALS
Modern problems of science and education - 2024
STUDENT RESEARCH CONFERENCE
April 19, 2024, Almaty, Kazakhstan

**КАСПИЙ УНИВЕРСИТЕТИ
ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР ЖОҒАРЫ МЕКТЕБИ
«ТҰЛҒАЛЫҚ-КӘСІБИ ӨСУ» ОРТАЛЫҒЫ**

**КАСПИЙСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ВЫСШАЯ ШКОЛА
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК
ЦЕНТР «ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РОСТА»**

**CASPIAN UNIVERSITY HIGH SCHOOL OF HUMANITIES CENTER FOR
“PERSONAL AND PROFESSIONAL GROWTH”**

**«Ғылым мен білімнің заманауи мәселелері -2024»
студенттердің ғылыми-практикалық конференциясының
МАҚАЛАЛАР ЖИНАҒЫ
19 сәуір 2024, Алматы, Қазақстан**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
научно-практической конференции студентов
«Современные проблемы науки и образования- 2024»
19 апреля 2024, Алматы, Казахстан**

**COLLECTION OF MATERIALS
scientific and practical conference of students
“Modern problems of science and education - 2024”
April 19, 2024, Almaty, Kazakhstan**

Алматы – 2024

Председатель Оргкомитета конференции:

Киричок Оксана Валентиновна доктор PhD, ассоциированный профессор,
проректор по академическим вопросам Каспийского университета.

Ответственный редактор:

Ногайбаева Жибек Абдыбековна
кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор Каспийского
университета, Высшая школа гуманитарных наук

Рекомендовано Ученым Советом Каспийского Университета
(протокол № 8, от 25.04. 2024 г.)

43 «Современные проблемы науки и образования- 2024»

Сборник статей научно-практической конференции студентов. 2024
19 апреля 2024г. - Алматы, 2024. –**258** с.

ISBN 978-601-08-2821-6

Сборник включает статьи участников научной-практической конференции студентов и молодых ученых «Современные проблемы науки и образования- 2024» прошедшей 19 апреля 2024 года в городе Алматы на базе Каспийского университета.

Сборник содержит статьи по научным направлениям: психологические науки; переводческие науки; филологические науки; философские науки; исторические науки; педагогические науки; политические науки; технические науки. В материалах международной научной-практической конференции обсуждаются проблемы различных областей актуальные проблемы психологии и образования и обществе. Статьи представлены молодыми учеными и студентами Казахстанских вузов. Сборник представляет интерес для учёных различных исследовательских направлений, преподавателей, докторантов, магистрантов, студентов – для всех, кто интересуется развитием современной науки.

Издательство не несёт ответственности за материалы, опубликованные в сборнике. Все материалы поданы в авторской редакции и отображают персональную позицию участника научной-практической конференции студентов.

УДК 001

ББК 72

ISBN 978-601-08-2821-6

© Каспийский Университет, 2

Ахметжанова Софья Амангельдиновна
«Журналистика және репортерлік іс»
мамандығының 2-курс магистранты, «Тұран» университеті
Ғылыми жетекшісі: Курманбаева Алмагуль Алиевна
«Журналистика және аударма ісі»
кафедрасының қауымдастырылған профессоры

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БЛОГГИНГ: МЕДИАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ МЕН ТЕНДЕНЦИЯСЫ

Түйіндеме: Мақалада «интернет-жанры» мен «сөйлеу жанры» ұғымдарының айырмашылығын айта отырып, Интернеттің коммуникативті кеңістігіне қатысты блогтың жанр ретіндегі ұғымын анықтау мәселесі қарастырылады. Блог жанры деп тілдің қызмет ету ерекшеліктері техникалық сипаттамалармен анықталатын Интернет байланысының тұрақты поликодтық түрі түсініледі.

Түйін сөздер: Жаңа медиа, әлеуметтік желілер, отандық және шетелдік блогтар, веб-сайттар және блогерлер мен блог контентін дайындауға қажетті әдістер мен тәсілдер.

Аннотация: В статье рассматривается проблема определения понятия блога как жанра, относящегося к коммуникативному пространству Интернета, с выделением различий между понятиями «жанр интернета» и «жанр речи». Под жанром блога понимается устойчивая поликодовая форма Интернет-соединения, при которой особенности функционирования языка определяются техническими характеристиками.

Ключевые слова: Новые медиа, социальные сети, отечественные и зарубежные блоги, веб-сайты, методы и подходы необходимые для подготовки блоггеров и контента блога.

Abstract: The article considers the problem of defining the concept of a blog as a genre related to the communicative space of the Internet, highlighting the differences between the concepts of "Internet genre" and "genre of speech". The blog genre is understood as a stable semi-annual form of Internet connection, in which the peculiarities of the functioning of the language are determined by technical characteristics.

Keywords: New media, social networks, domestic and foreign blogs, websites, methods and approaches necessary for the training of bloggers and blog content.

XXI ғасырдың басында әлеуметтік желі – қоғамның өміріне әсер ететін заманауи коммуникациялық кеңістіктің біріне айналды. Бұқаралық коммуникацияның техникалық құралы ретінде әлеуметтік желі байланыс арналарының түрлерін айтарлықтай кеңейтеді және жеке адамдар мен әлеуметтік топтардың өзара әрекетін өзгертеді. Әлеуметтік желі қарым-қатынастың бірнеше түрлерінде қолданылады: тұлғааралық, топтық, бұқаралық, жеке адамдар мен әлеуметтік топтардың мүдделерін білдіру және қорғау. Ғаламдық ақпараттық желі әртүрлі салаларда ғана емес, сонымен қатар бүгінгі күні жұмыс орнында, саяси қызметтерде өз өмірін әлеуметтік желіні пайдаланбай елестете алмайтын көптеген адамдардың өмірінің негізіне айналды. Мұның бәрі қоғамдық коммуникацияның принципті жаңа түрін ғана емес, сонымен бірге қоғамдық дамудың жаңа деңгейіне өтуді көрсетеді.

Интернет арқылы коммуникацияның және әлеуметтік өзара әрекеттесудің жаңа түрін түсіну үшін желідегі қарым-қатынастың ең танымал әдістерінің біріне айналған блогтардың (және блогосфераның) табиғатын қарастырайық. Оның мақсаты мен қызметі қандай? Блогтар оқырмандар мен қоғамға қандай әсер етеді? Олар кімге және не үшін қажет? Ал олар мәдениет пен бұқаралық санаға қалай әсер етеді? Неліктен адамдар өз ойын ашық кеңістікте

жазуы керек? Олар не айтқысы келеді және кімге? Бұл сұрақтарға жауап беру оңай емес. Блогтар үлкен танымалдылығы мен үлкен аудиториясына байланысты қазір ХХІ ғасырдың негізгі баламалы медиасы деп аталады. Және бұл ұғым жақында пайда болды: «блог» сөзі шамамен жиырма жеті жыл бұрын, Интернет енді ғана қарқын алған кезде қолданыла бастады. 1997 жылы желтоқсанда Джёрн Баргер желідегі күнделіктер үшін «блог» терминін енгізді («желілік журнал жүргізу» сөзінен шыққан, «онлайн оқиғаларды жазу» дегенді білдіреді). Біраз уақыттан кейін бұл сөз «біз блог жүргіземіз» деп қысқартылды, содан бері ол интернет-журналдың жалпы қабылданған анықтамасына айналды. 2004 жылы Merriam-Webster, ең толық ағылшын сөздігі, «блог» - онлайн күнделік - оның жыл сөзі деп аталды. Блогтың жаппай танылуы кез келген адам, тіпті онша тәжірибелі интернет пайдаланушылар емес, жеке блог жүргізу мүмкіндігін алған кезде келді. 1999 жылы «блоггер» сайты, содан кейін «Live Journal» ашылды.

Блог қарым-қатынастың өте маңызды түрі болып табылады. Оның статикалық веб-сайттар мен блог арналарынан айырмашылығы, ең алдымен, келушінің әрбір жазбаға түсініктеме беруіне, сынға немесе мақұлдауға арналған ауа райына мүмкіндік береді. Яғни, әркімнің өз пікірін айтуға құқығы бар және блогты немесе журналды «тірі» ететін пікірлер. Сонымен қатар, блог қауымдастық болып табылады, өйткені әрбір блогтың соңында оқырмандары болады және олардың кейбіреулері жаңа блог жазбалары туралы электрондық хаттарды алу үшін жазылғысы келеді. Ұжымдық блог хостингінде мұндай жазылушылар достар деп аталады, ал барлық достардың хабарламалары достар арнасын құрайды. Достар бір-бірінің жазбаларын оқып, ақпарат алмасады. Авторлар өздерінің сүйікті авторларына сілтемелері бар «блог тізімдері» деп аталатын жеке блогтарды жариялайды. 20 жыл ішінде блогтар маңызды жаңалықтар мен түсініктемелердің ақпараттық арнасына айналып келе жатқан әлеуметтік және саяси ықпалы жағынан бәсекелесетін БАҚ-тың нағыз баламасына, өзіндік «көлеңкелі» медиа-империяға айналды. Саяси блогтар мен «үлкен журналистика» арасындағы шекара бірте-бірте бұлдырап барады және блогтарды жаңа медиаға жатқызу керек пе деген мәселе әлі де даулы. Блогтар арқылы берілетін ақпарат көлемі БАҚ арқылы берілетін ақпаратпен салыстыруға болады, бірақ айтарлықтай айырмашылық бар.

Бұқаралық ақпарат құралдарына ақпараттың нысаны мен мазмұнына қатаң талаптар қойылады: журналистік материалдардың деңгейі жоғары болуы, БАҚ туралы ақпарат нақты болуы, қабылданған стандарттарға сәйкес болуы (ренжітпеу, асығыс тұжырымдар мен ымыраға келуден аулақ болу, басқалардан заңсыз алынбау керек. медиа (плагиат) және т.б.), белгілі бір жанрға сәйкес болуы, өзекті болуы және т.б., бірақ бұл талаптар блогтар үшін міндетті емес. Сонымен қатар, блогтарда ақпарат белгілі бір қасиеттерге ие болады: ол тек кең аудиторияға бағытталғандықтан ғана емес, сонымен қатар оны бұқаралық аудитория жасағандықтан да бұқаралық сипатқа ие болады. Сонымен, блогосфера аудиториясының жалпы қолжетімділігін ескере отырып, онда жүздеген, тіпті мыңдаған тәуелсіз және бейтарап авторлар ақпарат таратады деп есептеуге болады. Блогтың бұқаралық аудиторияға тегін кіру арнасы екенін де ескерген жөн. Аудиторияның танымалдылығы мен беделіне байланысты блогтар аудиторияны белсендіретін және оны әрекетке итермелейтін ақпаратты тегін жаппай тарату арнасы ретінде пайдаланылады. Бір жағынан, блогтар белгілі бір мазмұнды тегін қамтамасыз етсе, екінші жағынан олар жаппай аудиторияға қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Блогтар сонымен қатар авторлық құқық туралы заң кейде бұзылатын кеңістік болып табылады: мысалы, редакцияның алдын ала жазбаша келісімінсіз өз мазмұнын пайдалануға тыйым салатын көптеген БАҚ сайтында «блогтарда орналастыру үшін» арнайы кодтар береді, олар осы сайт арқылы мазмұнды заңсыз таратады. Олар блогосфераны ең алдымен аудитория көзі ретінде, содан кейін ғана бәсекелес ретінде қабылдайтын шығар. Сондықтан,

блог жүргізудің екінші жағы туралы айту маңызды - оны бұқаралық аудиторияны әрекетке немесе реакцияға әсер ету немесе ынталандыру үшін пайдаланады. Себебі, блог жүргізу – аудиторияның танымалдылығы мен беделіне байланысты бұқаралық аудиторияға жету құралы. Сондықтан блогтар аудиторияны белсендіретін және әрекетке ынталандыратын ақпаратты тарату арнасы ретінде пайдаланылады.

Соңғы 10-15 жылда қоғамда көп нәрсе өзгерді, бұл ең алдымен әлеуметтік желілердің мәдениет пен санаға жаппай енуіне байланысты екеніне ешкім дау айта қоймас. Бүгінгі таңда интернет пен жаңа ақпараттық технологиялардың қоғамға ықпалының тез артып отырғаны сонша, оның қоғамдық өмірдегі және қоғамдық қызметтегі рөлі мен маңызын қайта қарау қажеттілігі туындады. Жеке адамдар мен қауымдастықтар өз әлеуетін іске асыра алатын адам мүдделеріне негізделген ашық ақпараттық қоғам құруға ұмтылу маңызды әлемдік үрдіс болып табылады. Адамдар арасындағы өзара әрекеттестіктің барлық деңгейінде әлеуметтік желіні әлеуметтік және саяси коммуникация құралы ретінде кеңінен қолдану, әлеуметтік желідегі әлеуметтенудің инновациялық факторы ретінде қарастыруға мәжбүр етеді. Желідегі коммуникация процесінде ақпарат көлемінің ұлғаюы, сондай-ақ деректерге еркін қол жеткізу, өз кезегінде, әлеуметтенуге ықпал етеді және адамдардың қоғамға қатысуын кеңейтеді.

Өйткені ақпарат қазіргі өмірде өте маңызды, ол адамдарға қоғамда болып жатқан күрделі әлеуметтік, экономикалық, саяси және мәдени процестерді бағдарлауға, ақпарат көлемін және әртүрлі байланыс түрлерін ұлғайтуға, ақпараттық ресурс жасауға және коммуникациялық кеңістікті кеңейтуге мүмкіндік береді.

Интернет-қауымдастығы құрылымын талдау негізінде блогтар жалпы мүдделерге негізделген әлеуметтік желілерді құруға және қолдауға мүмкіндік беретін, тұрақты әлеуметтік өзара әрекеттесу барысында кросс-оқу арқылы көрсетілген ресурстың ерекше түрі ретінде анықталды, пікір жазу және басқа адамдардың парақшаларына сілтемелер алмасу, әлеуметтік орта *блогосфераны* қалыптастырды, оның аясында жаңа әлеуметтік қауымдастық блогерлер пайда болды. Блогерлерге тән қоғамдық сипаттамаларға ұқсас өмір салты, үлкен қауымдастықтарға қосылу және қосылудың саналы себебінің болуы, әлеуметтік өзара әрекеттесу мүмкіндіктерін кеңейтуге ұмтылу, шешімдерді тиімді пайдалану мүмкіндігі, тұрақты емес ынтымақтастық, үлкен әлеуметтік-саяси әлеует және белгілі бір ресурсқа ие болу тиімді өзара әрекеттесу шарты ретінде қызмет ететін бедел.

Осы ерекшеліктерді аша отырып, блогерлерді компьютердің және Интернетке қолжетімділіктің болуы (интернет қауымдастығы сияқты жаһандық қауымдастыққа қосылуды қамтамасыз етеді), жеке тұлғалардың әлеуметтік жағдайы және әлеуметтік жағдайы сияқты өмір сүру және қызмет жағдайлары біріктіретінін атап өткен жөн. Қазіргі уақытта блогосфера баламалы медиа ретінде қызмет етеді, сондықтан отандық блогерлер әлеуметтік өзара әрекеттесу мүмкіндіктерін кеңейту үшін үлкен желілер құруға бейім. Бұл жағдай қауымдастықтың әлеуметтік-саяси әлеуетін және шешімдерді капиталдандыру мүмкіндігін қалыптастырады, ал блогтар шешімдерді офлайн режимде жүзеге асыру үшін әлеуметтік өзара әрекеттесуді жеделдету құралы ретінде әрекет етеді.

Жұмыс блогерлер қауымдастығы арнайы әлеуметтік ортада – блогосферада жүзеге асырылатын Интернет-коммуникация түріндегі әлеуметтік өзара әрекеттесу негізінде қалыптасқан қазақстандық қоғамның жаңа құбылысы деп тұжырымдайды. Бұл қауымдастықтың қалыптасуы блогосфера аясындағы әлеуметтік өзара әрекеттестіктің болуына байланысты, ал оның жұмыс істеуі мен дамуы одан әрі ішкі құрылымдау және саралау процестерімен байланысты. Бұл қауымдастықтың мүшесі есептелетін блогер –

элеуметтік тәжірибеге белсене араласатын, мақсат қою дағдыларына ие және айналасындағы элеуметтік органы өзгертуге ұмтылатын адам.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Горошко Е.И. Интернет-жанр и функционирование языка в Интернете: попытка рефлексии [Текст] / Е.И. Горошко // Жанры речи. - Саратов: Издательский центр «Наука», 2009. - Выпуск 6 «Жанр и язык». - С.11-127.
2. Красноставская Н.В. Конкурсные инструменты блоггинга в продвижении брендов продукции хендмейд индустрии [Электронный ресурс] // Интернетжурнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» Т. 7. № 4 (2015). DOI: 10.15862/67EVN415. С. 7. URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/67EVN415.pdf> (дата обращения: 25.01.2017)
3. Шагдарова Баярма Баторовна, Вильмова Ксения Константиновна Интернет-журналистика и новые медиа // Вестник БГУ. Язык, литература, культура. 2018. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/internet-zhurnalistika-i-novye-media> (дата обращения: 18.02.2021).
4. Лазутина, Г. В. Жанры журналистского творчества / Г.В. Лазутина, С.С. Распопова. — М.: Аспект пресс, 2019. — 320 с.

Айтбенбетова З.Е., Сатаева Э.Д. сеньор-лекторы, Caspian University

ПОЛИЯЗЫЧИЕ КАК СПОСОБ ПОЗНАНИЯ ЖИЗНИ НАРОДОВ

Аннотация: Доклад освещает актуальную проблему внедрения полиязычия в систему образования Казахстана в контексте его культурного многообразия и многонационального состава. Рассматривается важность полиязычия для сохранения культурного наследия и гармонии между различными этническими группами. Приводятся преимущества внедрения полиязычия, такие как обогащение языкового опыта студентов и развитие межкультурного понимания. Обсуждаются стратегии и меры по реализации полиязычного образования, включая разработку учебных материалов и поддержку педагогов. Доклад предлагает конкретные шаги по обеспечению равных возможностей и уважения к языковым правам всех граждан, способствуя тем самым укреплению многоязычного общества и повышению качества образования в стране.

Ключевые слова: поликультурная среда, толерантность, фразеологизмы, фоновые знания, полилингвальное обучение, социокультурный портрет, контекстно-интегративная технология.

Современный Казахстан является многонациональной и поликультурной средой для людей разных национальностей и верований. С помощью знания других языков происходит процесс обновления взглядов на окружающий мир – иное мировосприятие, формирующее поликультурную личность, которая обладает развитым чувством понимания других культур и умеет жить в мире и согласии. Поликультурное общение предполагает личность, обладающую межкультурной компетенцией, сформированной на базе знания не менее трёх языков и культур (родной и двух неродных). Основными критериями поликультурной личности являются конфликтоустойчивость, толерантность – возможность человека к ведению диалога с представителями других культур. «Казахстан должен восприниматься во всём мире как высокообразованная страна, население которой пользуется тремя языками:

казахский язык – государственный, русский язык как язык межнационального общения и английский язык – язык успешной интеграции в глобальную экономику» [1].

В Казахстане значительная часть населения является двуязычной, что создает благоприятные условия для овладения иностранными языками. «Двуязычие (биречье) (попеременное использование двух языков одним и тем же лицом, группой лиц и социумом), было и всегда будет прогрессивным явлением в многоязычном социуме» [2, 270]. В процессе овладения языками человек знакомится и постигает новую национальную культуру, и вместе с этим всё духовное богатство других языков. Любой народ интересуется особенностями образа жизни других народов. Одним из способов удовлетворения этого извечного интереса является познания жизни другого народа через его язык. Лексика и фразеология любого языка отражают жизнь во всём его многообразии. Правда иногда фразеологизмы могут быть не поняты другими людьми и воспринимаются буквально. Однако буквально воспринимают их только те, у кого не хватает фоновых знаний, контекста. А фоновое знание – это всегда среда, в которой ты живёшь. Потому то, что понятно русскому (выражение «траур под ногтями», например) никогда не будет понятно японцам – там цвет траура белый. В этом смысле фразеологизмы лучше, чем другие какие-либо лексические единицы показывают особенность языкового менталитета. Именно поэтому их очень трудно переводить на другой язык, а часто и просто невозможно. Тогда подбирают какой-то аналог. Буквальных переводов и буквального восприятия фразеологизмов быть не может. У множества выражений и фразеологических сочетаний на русском, казахском и английском языках, к примеру, может отсутствовать точное лексическое или стилистическое соответствие, а также не всегда совпадает образная основа слова или выражения и его языкового эквивалента. Например: Мақтамен бауыздау / Без ножа зарезать (досл. «зарезать ватой») употребляется, когда надо осудить человека, показать его человеческие пороки, недостатки не в открытой форме, не напрямик, а какими-то обходными путями, в виде, казалось бы, небидных, дружеских шуток, разных намёков, выражающих правду, истину, разоблачающих его фактов. Поэтому русское выражение «без ножа зарезать» лишь частично отражает смысл данного фразеологизма, т.е. ту часть, которая ставит человека в очень затруднительное положение; Өзін қоярға жер таппау / Места себе не находить, комок нервов / To feel antsy (о беспокойном дёрганом человеке); Табанын жалтырату / Показать пятки; пятки засверкали / To turn one's back (обратиться в бегство, быстро бежать); Талап – азап емес / Попытка не пытка, а спрос не беда / It's yours for the asking (действие, поступок с целью осуществить что-нибудь, добиться чего-нибудь, но без полной уверенности в успехе); Суырып салма ақын / Он за словом в карман не полезет / He know all the answers (о том, кто боек на язык, находчив в споре); Жердің түбінде; көз көрмес, құлақ естімес / У черта на куличиках, на краю света, куда ворон не залетал / At the back of beyond шутол. (об очень далёком месте). Английские выражения, как и в других языках, например – алма мойын, аққу мойын (каз. в знач. – красивая шея, эпитет красавицы), бывают синонимичными как, например, выше упомянутое To turn one's back (обратиться в бегство) – синоним выражения To give legbail шутол. (удрать, дать тягу) или же как данное фразеологическое сочетание To dance atten dance on / upon/ smb. (прислуживаться, быть подхалимом) и To bow / to crouch/ one's (гнуть спину перед кем-либо, подхалимничать), у которых имеется русский эквивалент – Ходить на задних лапах.

Фоновые знания о менталитете других национальностей отражают традиции и историю многих народов. Языки всех этносов, населяющих Казахстан, активно функционируют на бытовом уровне, а казахские и русский языки представлены на уровне национального использования. Большой интерес с научной точки зрения представляли и продолжают представлять языки народов, проживающих в Казахстане. Так как носители разных языков

постоянно контактируют, то наблюдается постоянное взаимодействие языков. Безэквивалентная лексика является средством создания колорита страны, народа и времени [3, 28-35]. К примеру, если сказать: Может холодильник будешь, с вечера оставался ещё, мы то поели, а ты? Нерусский не знает, что такое холодильник в русской культуре, или же если предложить не казаху (приглашает друга к себе домой) Давно по душам не говорили: давай по бесбармачим сегодня, приходи / буду ждать, о делах наших поговорим, то он может не знать о том, что его приглашают на вечернюю трапезу. Удивление может вызвать выражение относительно русской печи: (внуку на даче) Давай-ка ты туда ложись на эту печь, теплее будет, внизу всё-же поддувает / морозит видишь как!, которое предполагает знание человека о том, как эта русская печь построена, в противном случае она может быть не понята: а как же на неё ложиться? Не все могут понять о какой женщине идёт речь: (о знакомой подруги). Ну, прямо гейша, знаешь / и умна, и образована / откуда она взялась, говоришь? – девушка, развлекающая гостей или клиентов, из японской культуры); (о родственнице со стороны мужа) Ну, совсем изменилась / вся такая бизнес-вумен деловая / понимаешь ли – ассоциирующаяся с Англией преуспевающая женщина, которым характерна национальная окраска той или иной страны. Язык, отражая и сохраняя в себе как культурно-исторические сведения традиционного характера, так и множество фактов современности выступает в качестве зеркала национальной культуры, её хранителя. Однако, следует отметить, что в современных условиях образ жизни человека определенным образом унифицируется, стираются многие национальные различия, теряется связь человека со своими корнями, обесценивается нравственный опыт предыдущих поколений.

Языки, участвуя в качестве средства общественной коммуникации, и средства воздействия как составной части общественной культуры, подвержены социально-экономическому и общественно-политическому, социокультурному влиянию. В современных условиях происходит поиск и создание концепции полиязычного образования, благодаря которому многообразие языков и культур превратиться в средство взаимного понимания и обогащения, в инструмент развития профессиональной самостоятельной и активной личности, на основе ведущего принципа – принципа полиязычности и поликультурности, Поликультурное образование в Республике Казахстан на сегодняшний день является одним из главных направлений в системе высшего образования. Именно образование является важнейшим этапом в процессе формирования и развития поликультурной личности, этапом, когда осознанно формируются основные ценности и жизненные принципы. Именно полиязычие способно предоставить студенту благоприятную среду, обеспечивающую гармоничное сочетание развития гуманистических общечеловеческих качеств личности с возможностью полной реализации его национально-культурных, этнических потребностей.

Актуальность поликультурного и полилингвального обучения определяется всеобщей мировой тенденцией к интеграции в экономической, культурной и политической сферах. Полилингвальное обучение мы понимаем как целенаправленный процесс приобщения к мировой культуре средствами нескольких языков, когда изучаемые языки выступают в качестве способа постижения сферы специальных знаний, усвоения культурно-исторического и социального опыта различных стран и народов.

Только то государство может успешно развиваться и гармонично вписаться в ряд ведущих стран мира, которое сумеет создать для своих граждан достойные условия для приобретения качественного и современного образования как в своем государстве, так и за рубежом. В заключение хотелось бы остановиться на условиях, которые обеспечат эффективность процесса обучения языкам:

1. Направление обучения на личность обучающегося, так как любое языковое образование формирует языковую личность.
2. Формирование поликультурной личности для осмысления социокультурного портрета страны изучаемого языка;
3. Процесс обучения языка к должен строится в контексте «полилога» культур.
4. Использование технологий уровневого обучения и контекстно-интегративной технологии.

Литературы:

1. Хасанулы Б.Х. Языки народов Казахстана: от молчания к стратегии развития (социолингвистические аспекты). – Алматы: Арда, 2017. – 384 с.
2. Ростова Е.Г. Язык и коммуникация. – М., 2018. – С. 28-35.

Рыскелдиева Г.Д., Джулдикараева Ф.Т., Оспанова А.А
сеньор-лектор, Caspian University

Өзге ұлт өкілдері білім алушыларына қазақ тілін меңгерудің қажеттілігі

Аңдатпа: *Ұсынылып отырған мақалада өзге тілді аудиторияда білім алушыларға тілді меңгерудің қажеттілігі жайында айтылады.*

Түйін сөздер: *қазақ тілі, оқыту, әдістеме, коммуникативті құзыреттілік.*

Аннотация: *В статье рассказывается о необходимости овладения языком обучающимся в иноязычной аудитории.*

Ключевые слова: *казахский язык, обучение, методика, коммуникативная компетентность.*

Annotation: *The article describes the need for language acquisition by students in a foreign language audience.*

Keywords: *Kazakh language, teaching, methodology, communicative competence.*

Тілді сапалы оқыту мен үйретудің тиімді әдіс-тәсілдерін іздестіру тіл білімі мен әдістеме ілімінде жаңа әдісінің-қатысым әдісінің пайда болуына ықпал етеді.

Қазақ тілінің бүгінгі жағдайы әлі де болса тіл үйрету мәселесіне жаңаша көзқарастың қажет екенін аңғартады. Қазақ тілін мектепте, жоғары оқу орындарында оқыту жеткіліксіз болғандықтан еліміздің әрбір облыс орталықтарында, қала берді аудандарында тіл үйрету орталықтары жұмыс жасап жатыр. Мемлекеттік қызметкерлерге қазақ тілін тегін үйрету мәселесінің де қолға алынғанына да бірнеше жылдың жүзі болып қалды. Дегенмен, нәтиже әлі де қоғамымыз күткендей болмай отырған жағдайымыз бар. Осы тұрғыдан алғанда біз мемлекеттік тілді қалай оқытып жүрміз деген заңды сұрақ туындайды. Соңғы кездері қазақ тілін оқыту мәселесіне қатысты ғылыми әдебиеттерде, бұқаралық ақпарат құралдарында «қазақ тілін екінші тіл ретінде оқыту», «қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту» және «қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде оқыту» деген мәселелер көтеріліп жүр. Қазақ тілін ана тілі ретінде оқытуды жетілдіруді де естен шығармағанымыз жөн. Өйткені бұл өте маңызды да күрделі мәселелердің бірі. Жалпы қазақ тілін оқыту әдістемесі жайлы сөз болғанда әуелі осы тұрғыда қарастырған дұрыс деп ойлаймыз. Ал мемлекеттік тіл ретінде үйрету, оны оқытудың мақсат-мүддесін айқындау әдістемелік құрал тақырыбына сәйкес пайымдалып отырғанына да, алынғанына да бірнеше жылдың жүзі болып қалды. Дегенмен,

нәтиже әлі де қоғамымыз күткендей болмай отырған жағдайымыз бар. Осы тұрғыдан алғанда біз мемлекеттік тілді қалай оқытып жүрміз деген заңды сұрақ туындайды [1.5 б.].

Тіл білімінің әр саласына қатысты нақтылы мәселелерді сөз еткен А.Байтұрсынұлының зерттеу еңбектерін былай қойғанда, «Оқу құралы», «Сауат ашқыш», «Тіл-құрал» сияқты оқулықтарында қолданылатын әдіс-тәсілдердің ерекшелігі – өз алдына арнайы қарастыруды қажет ететін өзекті мәселе. Кез келген әдіскер мұғалім тілшінің еңбектерін оқу арқылы тілдік материалдармен танысып қана қоймайды, сонымен қатар оқулықтарда берілген тақырыптарды оқытудың әдістемелерін де үйренеді.

«Тіл-құралы» – қазақ мәдениетінде бұрын болмаған соңғы құбылыс. Оның қазақ жұртшылығы үшін мүлде тың дүние екендігін оқулықтың кіріспесінде автор арнайы атап өтеді. «Мұндағы баяндалған тіл білімінің қайсысын қандай әдіспен үйрету жағы да толық көрсетілген жоқ. «Тіл-құрал» қазақ тілінің жүйеленген білімін баяндайтын нәрсе, әр мұғалім әр түрлі әдіспен үйретсе де, қазақ тілінің балалардың үйренетін білімі осы «Тіл-құралдағы» білім болып шықпақ», дейді [2.15 б.].

Тілді үйретуге қатысты А. Байтұрсынұлының ұсынған тиімді тәсілдері мен қағидалары мыналар:

1. Тілдік материалды жеңілден ауырға, оңайдан қиынға, жайдан күрделіге қарай оқыту керек деген дидактикалық принципті өте тиянақты ұстаған, оны уағыздаған.
2. Кез келген тілді үйретуді «қарыптан», яғни әріптен, әліпбиден бастау қажет.
3. Тілді үйрету ана тілінің сөз, сөйлем жүйесін білгізумен қатар жүруі тиіс
4. Тілді оқытуда мақал-мәтелдер, нақыл сөздер, мысалдар, өлең-жыр,қызық әңгімелер маңызды орын алу қажет.
5. Тіл арқылы сауат ашуда суреттерге көп мән берілуі керек.
6. Білім алушыларға арналған материалдар аса түсінікті болуы шарт.
7. Мәтіндер, көрнекілік, иллюстративтік материалдар, қазақ баласының, халықтық ұғымына таныс, жақын болуы тиімді.
8. Тілді оқытуда тілді ұстартуға, көркем сөзге де ден қойған дұрыс.
9. Тілді үйрету үшін мұғалім бірнеше әдісті меңгеріп қана қоймай, өзі қажет әдісті тауып, пайдалана білу керек.
10. Мұғалім балаға білімді өз тәжірибесі арқылы жинақтауға жағдай жасап, тілді тез үйренуге қарай үнемі бағыт-бағдар сілтеп отыруы қажет [3].

Қазақ тілін оқыту әдістемесі саласына айрықша көп еңбек сіңірген көрнекті ғалым Шамғали Харесұлы Сарыбаев. Ол қазақ тілін орыс мектептерінде оқыту мәселесін 1933 жылдан бастап арнайы қарастыра бастады. Ш.Сарыбаев бірнеше жылдық зерттеу жұмысының нәтижесінде «Орыс мектебінде қазақ тілін оқыту тәжірибесінен» (1941) атты еңбегін жазып [4]. натуралды, сұрақ-жауап әдісін қолданып, тіл үйретудің тиімділігін тәжірибе жүзінде дәлелдеген. Ш. Сарыбаев қазақ тілін басқа ұлтқа оқыту әдістемесі бойынша тұңғыш ғылым кандидаты болды. Ғалым орыс мектебінде қазақ тілін оқытудың ғылыми негіздерін салумен қатар, осы еңбегі арқылы оқыту тәжірибесіне де тоқталды. Тіл маманы өз еңбегінде сандық әдісті қолданып, оқиды материалдарын оқушының сапалы, жүйелі, тиянақты түрде меңгеруіне жол ашты.

Республика ғалымдары, тіл мамандары, әдіскерлер, оқытушылар (бұл жерде барлық білім жүйесі туралы) тіл үйренушілерге ғылыми-әдістемелік көмек көрсетіп, тиімді әдістемелік тәжірибелерді кеңінен таратып, оқу әдістемелік кешендерді ұсынып келеді.

Қазақ тілін оқытудың міндеттері екі бағыт бойынша белгіленеді. «Танымдық бағыт бойынша: оқушының лингвистикалық дүниетанымын қалыптастыру; тілдің қоғамдық-

әлеуметтік мәнін түсіндіру; тілдің жеке адам өміріндегі мәнін түсіндіру; сөз мәдениетінің сатыларын таныту; шешен сөйлеу түрлері мен талаптарын таныту» [5].

Практикалық-прагматикалық бағыт бойынша: сөйлесім компоненттері бойынша (оқылым, тыңдалым, жазылым, айтылым, тілдесім) бойынша қатысымдық дағдыларын жетілдіру; әдеби тіл нормаларын меңгерту; тілдік жағдаятқа сай қарым-қатынас жасауға дағдыландыру; тілдік талғамдарын дамыту; шешендік сөз бен пікірталас түрлеріне тән сөйлеу мәдениеті талаптарына сай тілдік құзыреттерін қалыптастыру.

Қазір әдістеме ғылымында оқытудың жаңа технологиясы деген ұғым кеңінен қолданылуда. Оқыту технологиясы мен әдістеме ғылымы бір-бірімен тығыз байланыста. Екеуінің де мақсаты бір, яғни оқытудың тиімді жолдары. Қазір оқу үрдісінде дәстүрлі әдістермен қатар жаңаша жаңғыртып оқыту әдісі жиі қолданылып жүр, яғни, тіл үйренушінің белсенділігін арттыру, оқыту сапасын көтеру. Ғалым Қ. Қадашева былай дейді: «Тілді жаңаша жаңғыртып оқытуда оқытушы – түсіндіруші, ал үйренуші-тыңдаушы немесе оқытушы үйренуші деген ұғымды мүлдем жояды. Оқытудың бұл түрін де тіл үйренуші оқыту объектісінен білімді меңгеруші, өзі тілді үйренуді іске асыратын субъект қызметіне көшеді» [6, 145 б.].

Қазақ тілі сабағы әрі тартымды, әрі қызықты, әрі сапалы болуы әр пән мұғалімдерінің өзіне, білім деңгейіне, кәсіби шеберлігіне байланысты. Оқу тәрбие негізі – сабақ. Сондықтан сабақ тартымды, әсерлі, мақсатты, айқын, қызықты және толық мәнді болуы тиіс. Ол сонымен бірге басқа ұлт балаларына қазақтың әдебиеті мен мәдениетін, ғылымын, өнерін насихаттайтын пән. Оқытушы сабақты дұрыс жоспарлап, мақсатын нақты белгілеп алмайынша дегеніне жете алмайды. Сабақтың мазмұнын, құрылысын, дәлдігін, жұмыс жүргізу тәсілін мұқият ойластыруы қажет [7, 137 б.].

Қазақ тілі сабағына қатысушы оқытушы мен тіл үйренушілер арасындағы қарым-қатынастың сабақ нәтижесіне тікелей әсері бар. Ал қазақ тілі сабақтарына қойылатын талаптарды Н. Оралбаева былай көрсетеді. Сабақты тиімді ұйымдастыру үшін оған қойылатын талапты білген жөн. Кез келген сабақты ұйымдастыру оның мақсатын қоюдан басталады. Сабақтың мақсаты орындалу үшін қажетті құралдар мен оның әдіс-тәсілдері таңдалып алынуы тиіс. Оқыту үдерісінің басты элементтерінің бірі - оқытудың қажеттілігі. Өзге тілді аудиториядағы қазақ тілі сабақтарының құрылысына тәжірибеде мынадай талаптар қойылады: 1. Сабақтың тақырыбы бойынша оның білімдік, дидактикалық, тәрбиелік мақсаттарын дұрыс анықтау. 2. Сабақтың түрін анықтау, жаңа материалды өткен материалмен байланыстыру. 3. Оқушының білімін бекіту, қайталау, бақылау жүйесін ойластыру. 4. Үй тапсырмасының көлемін, түсініктілігін, тіл үйренушінің мүмкіндіктерін қадағалау [8].

Н. Құрманова қазақ тілі сабақтары жүйесін былай жіктеп көрсетеді: жаңа сабақ, аралас сабақ, бақылау сабағы, өз бетімен іздену жұмыстарын орындау сабағы, өзімді өзім тексеремін тапсырмаларын орындау сабағы, хабарлаушы сабақтар, проблемалық сабақтар, оперативті сабақ, көрнекі сабақ [9].

Орыс топтарында қазақ тілі сабағының білімдік дәрежесі бүтіндей басқа. Өйткені орыс топтарындағы қазақ тілін оқытудың әдісі де, оған қойылатын талаптары да өзгеше. Мақсаты білім алушыларды қазақша сөйлей білуге үйрету болады да, сол сөздерден сөйлем құрау үшін грамматикалық ережелер, анықтамалар сөз үйретудің техникасы ретінде қарастырылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақ тілді емес мектептерде тілдерді дамыта оқыту әдістері. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013.-86 б.
2. Қазақ тіл білімінің мәселелері / Құраст.: Ғ.Әнес. - Алматы, «Абзал-Ай» баспасы, 2013. – 640 б.
3. Оразбаева Ф.Ш. Қазақ тілін оқыту әдістемесінің тарихы // «edu.e history.kz» электрондық ғылыми журналы № 2(26), 2021.
4. Сарыбаев Ш. Орыс мектебінде қазақ тілін оқыту тәжірибесінен. Алматы,1940.
5. Аренова Т.В. Тілдерді оқытудағы жана бағыт // Қазақ тілі: әдістеме. - 2008. -№ 1.-12 б.
6. Қадашева Қ. Қазақ тілі. – Алматы: Атамұра, 2002. - 224 б.
7. Айтбаева Б.М., Мұхтарова Т. Жоғары оқу орындарында қазақ тілінің орыс топтарында берілуі // Вестник Карагандинского университета. Серия «Филология». № 1(65)/2012.
- 8 Жақсылықова К.Б. Қазақ тілін модуль арқылы оқыту теориясы мен әдістемесі. – Алматы. 2004.
- 9 Кұрманова Н.Ж. Жоғары мектепте қазақ тілін оқыту. – С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті, 2002.

Рыскелдиева Г.Д., Итемирова А. С., Миямова А.М.
сеньор-лектор, Caspian University

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ ТІЛДІ ОҚЫТУДАҒЫ ҚАТЫНАС ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

***Аңдатпа:** Ұсынылып отырған мақалада өзге тілді аудиторияда білім алушыларға кәсіби тілді меңгерудің қажеттілігі жайында айтылады.*

***Түйін сөздер:** қазақ тілі, оқыту, әдістеме, коммуникативті құзыреттілік.*

***Аннотация:** В предлагаемой статье речь идет о необходимости овладения профессиональным языком обучающимися в иноязычной аудитории.*

***Ключевые слова:** казахский язык, обучение, методика, коммуникативная компетентность.*

***Annotation:** The proposed article deals with the need for students to master a professional language in a foreign language audience.*

***Keywords:** Kazakh language, teaching, methodology, communicative competence*

Жалпы тіл үйрету жұмысы – өте күрделі үдеріс. Өйткені, студенттер кәсіби қазақ тілі сабағында тек тіл үйреніп қана қоймайды, олардың сабақ үдерісінде қазақша ойлау дағдылары қалыптасып, өмірге өзіндік көзқарасы айқындалады, ұғым-түсінігі кеңейеді. Сондықтан да оқытушы әр студенттің қабілеті мен қазақ тіліне деген көзқарасын, дүние танымын білуі керек.

Біздің жан дүниемізге серпіліс беріп, өмірге құштарлығымызды арттыратын бірі – тіліміз бен әдебиетіміз. Олай болса, ұлттық рухымызды жаңғырту үшін қажетті бұл – қазақ тілін оқытудың орыны ерекше.

Кәсіби қазақ тілін оқыту үдерісін жандандыру бүгінгі күннің өзекті мәселесіне айналып отыр. Осы мақсатта мейлінше нәтижеге бағытталған, мейлінше өнімді деген технологиялар мен әдіс-тәсілдердің бәрі тілді игертуге қызмет етпек. Дұрыс таңдалған технология үйретуге ғана қызмет етпейді, шығармашылық пен танымдық белсенділікті арттырады, өз бетімен жұмыс істеу дағдысын қалыптастырады.

Орыс топтарында білім алушыларға оқытылатын қазақ тілі пәнінің түпкі мақсаты – студенттерге қазақ тілін меңгерту, ойлау қабілеті мен сауаттылығын арттыру, қазақ тілінде сөйлеп, жаза білетін дәрежеге жеткізу, қазақ халқының әдет-ғұрпын, тарихын тануға талаптандыру, тілін құрметтеуге тәрбиелеу, сонымен қатар Отанды, табиғатты, айналадағы құбылысты, тыныс–тіршілігімен жан-жақты терең таныстыру және ең бастысы өз мамандығы бойынша кәсіби деңгейде сөйлеу тілін меңгерту.

Үйренушінің сөйлеу тілін жетілдіруге бағытталған технологиялардың ішінде қатысымдық түрінің маңызы зор. Аталмыш технология алғаш рет ағылшын тілін оқыту үдерісінде Британияда қолданысқа енді. Уақыт елегінен өткен әдіс бүгінде қазақ тілін үйретуге барысында да өз жемісін беруде. Қазақ тіл білімінде қатысымдық әдістің негізін қалаған профессор Ф.Оразбаева оның мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін саралай келіп: «Қатысымдық әдіс дегеніміз – тіл үйренуші мен тіл үйретушінің тікелей қарым-қатынасы арқылы жүзеге асатын, белгілі бір тілде сөйлеу мәнерін қалыптастыратын, тілдік қатынас пен әдістемелік категорияларына тән басты белгілер мен қағидалардың басты жүйесінен тұратын тіл үйретудің тиімді жолдарын тоғыстыра келіп, тілді қарым-қатынас құралы ретінде іс жүзінде асыратын әдістің түрі», - деген, анықтама береді [1, 59 б.]

Қатысымдық технология Е.И.Пассов, А.А.Леонтьев, В.Г.Костомаров, А.Н.Щукин, М.Н.Вятютнев, В.А.Скалкин тәрізді әдіскерлер тарапынан жан-жақты қарастырылып, тиімділігі дәлелденді.

Қатысымдық технологияның ең негізгі мақсаты – тіл үйренушілердің сөйлесім әрекетіне баулу. Аталмыш әдіс бойынша оқыту үрдісі тіл үйренушілердің тікелей қарым-қатынасы арқылы жүзеге асырылады. Практикалық сабақтарда жемісін беріп келе жатқан әдістің басты ұстанымы – тілдік жағдай жасау арқылы пікірлесімнің жоғары дәреже – қарым-қатынас қол жеткізу. Қатысымдылық оқыту әр тындаушының жеке басының ерекшелігін ескертуді қажет етеді, тек осылай болған жағдайда ғана қарым-қатынас іске асады, сөйлеудің мақсаты асырылады.

Ғылымдағы кәсіби құзыреттілік мәселесін зерттеуге деген қызығушылық бір өшіп немесе бір жаңа күшпен қайта жандана түседі. Құзыреттілікті теориялық қамту және оларды тәжірибе жүзінде қалыптастыру сияқты сұрақтарға зерттеушілердің назарын аудару әдетте экономикамызда, мәдениет пен білім беру саласында болып жатқан дағдарыстық жағдайларға сай келеді. Осы кезеңдері зерттеушілер жеке тұлға құрылысындағы ерекше компоненттерді шығаруға көп көңіл аударды. Бұл компоненттер жеке тұлғаға әлеуметтік өзгерістерге бейімделуге, білімін толықтыру үшін ішкі ресурстарды табу, кәсіби іскерліктерін қазіргі жағдайға сәйкес өзгертуге, жаңартуға мүмкіндік беруі тиіс.

Ғасырдың 70–90-жылдары шетелдік және отандық ғалымдардың басқалардың зерттеулерінде *құзыреттілік* педагогикалық үрдісті басқару мен педагогтың кәсіби іс-әрекетін қамтитын білім берудің жаңа мақсаты, маңызды компоненті ретінде қарастырылды. Кәсіби-педагогикалық құзыреттілік пен оның жеке түрлері В.А.Адольфтың, Е.В.Бондаревскаяның, Н.В.Кузьминаның және тағы басқалардың ғылыми жұмыстарында, сонымен бірге педагогтың кәсіби құзыреттілігінің басқа ба аспектілерін К.А.Абульханова, Н.В.Кузьмина, Л.М.Митина, Л.И.Мищенко, М.В.Прохорова, Е.И.Рогов, Д.С.Савельев, В.А.Сластенин, Н.Ф.Талызина, А.И.Щербаков және тағы басқалар зерттеген.

Құдайбергенова К.С. «құзырлылық», «құзыр» ұғымдарының қолданыстағы білім, білік пен дағдыдан айырмасын былай ажыратады:

а) білімнен айырмасы – қызмет жөніндегі ақпараттық сипатта емес, өнімді қызмет формасы түрінде байқалады;

ә) дағдыдан айырмасы – оқыған материалды топтастыра, құбылыстарды, заңдылықтарды шығармашылықпен пайдалана отырып, өзгерте алатын саналы қызмет;

б) біліктіліктен айырмасы – дағдыға автоматты түрде жету немесе алмастыру емес, керісінше, бірнеше пән дағдыларын кіріктіру, жалпы қызмет негіздерін сезіну.

Сондықтан да құзырды әр түрлі кенеттен болған ситуацияларда мәселелерді шешу үшін қажетті білімді немесе әрекетті көрсете білу қабілеті білім мен өмірлік ситуация арасында байланысты орнату мүмкіндігі ретінде, ал құзырлықты адамның өзіндік деңгейіне, даралық қасиеттеріне тікелей байланысты, тұлғалық, теориялық, практикалық өлшеу дәрежесі жоғары деңгейде кіріктірілген құрылым ретінде қарастыру ұсынылады» [2, 127 б.].

«Құзірет» білім беру үрдісі нәтижесінде білім алушының мінез-құлқына, әрекетіне қойылатын талап ретінде оның өз тіліндегі, өз деңгейіндегі жатық сөздер, жатық іс-әрекетіне арқылы анықталатын ұғым, ал құзіретті адам нақты бір аймақта негізді шешім шығару, тиімді әрекет жасауға мүмкіндік туғызатын білім мен қабілеттерді қамтиды.

Қатысымдық құзіреттілік лингводидактикада кейінгі жылдарда ғана сөз болып жатқан мәселе. Әдіскер-ғалымдардың еңбектерінде бұл терминді екінші тілде үйренуші оқушыларға тілдің заңдылықтарын жаттанды үйретпей, сол тілді тілдік қатынаста, өмірде, кәсіпорындарда тілдік және қатысымдық тәсілдерді орынды қолданумен байланыстырады.

Жоғары оқу орындарындағы студенттердің қазақша қатысымдық құзіреттілігін қалыптастыру мәселе тілдің қатысымдық және когнитивтік салаларының өзара ортақ бағыттары мен ұстанымдарынан туындаған жаңа бағыт. Бұл бағыт бойынша студенттердің қазақ тілін меңгеруде сөз мағынасын қабылдауда, пайымдауда, түсінуде танымдық ерекшеліктерін ескеру, олардың түрлі өмірлік жағдаяттарда өз ойын, пікірін жеткізу, коммуникативтік міндеттерді шешу, қатысымдық мақсатты іске асыруда тілдің заңдылықтары мен нормаларын орынды пайдалана білу дағдыларын қалыптастыру мәселелері алдыңғы орынға шығады.

Д.Т.Қаңлыбаеваның пікірінше, коммуникативті құзыреттер адамның қарым-қатынас жасау мәдениетіндегі практикалық іске асыру болып табылады. Ол жеке тұлғаның өз бетімен іске асыруға, өзін анықтауға дайындығын қамтамасыз етеді, қоршаған орта мен өзінің арасындағы үндестікке жету шарты, адамның ішкі әлемін құру мен оны байыту құралы болып саналады. Автор коммуникативті құзыреттер деп құрылысы бойынша күрделі, жеке тұлғаның өздігінен жүзеге асуы мен қарым- қатынастың негізгі міндеттерін табысты іске асыруын қамтамасыз етеді және лингвистикалық іскерлікті меңгерумен, тіл мәдениетінің ерекше әлеуметтік-мәдени нормаларын сақтаумен, қарым- қатынас жасаушылар арасында психологиялық заңдылықтарды орнатумен, жағымды атмосфераны ұстаумен, жеке тұлғаның эмоционалды-сезім аймағының дамуымен анықталады дейді [3].

Қатысымдық құзіреттілігі жоғары оқу орындары студенттерінің қазақ тілінде тілдік қатынас жасауы, ұғынысуы, түсінісуі, өмірлік түрлі ситуацияларда сөйлесім әрекеті арқылы өз ойын жеткізуі жатқызылады.

Қатысымдық құзіреттілік арқылы студенттер сөйлесім әрекетінің барлық түрлерін меңгеруі тиіс. Студенттер тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым, тілдесім үдрістері бойынша айтылған ақпараттардың мазмұнын, кез-келген ортада өзінің пікірін еркін айтуға дағдыланып; мәтіндегі ақпараттарды толық түсініп оқи алуы тиіс.

Қатысымдық құзыреттілік жеке тұлғаның рухани өсуін қалыптастырады, адамдарды түсіне білуіне көмектеседі. Сондықтан оқу орны алдына мақсат қоя білетін, анық та дұрыс сөйлей білетін, өз ойын жарыққа еркін шығара алатын, түсіне және түсіндіре білетін білікті

маманды еңбекке аттандырады. Білім алушының қатысымдық құзіреттілігін дамыту үшін сұрақ – жауап, диалог, қатысым жүзеге асырылады.

Сөйлеу жаттығулары қабылдауға, ойлауға, еліктеуге және сөйлеу үлгілерін есте сақтауға бағытталып, тіл үйренушілерді белсенді сөйлеу әрекетіне жетелейді. Қатысымдық жаттығулар дайындық жаттығуларынан бірсыпыра күрделі, оларды шығармашылық жаттығулар деп те атауға болады. Шет тілін жеделдете үйрету кезінде сөйлеу жаттығулары өте жиі қолданылады, өйткені бұл жаттығуды орындау үшін тіл үйренушінің белгілі тілдік білімі, сөздік қоры, пікірлесу тәжірибесі болуы керек. Қатысымдық жаттығулар арқылы олардың бәрі де әрі қарай дамытылады, сондықтан мұнда да жаттықтыру әрекеті жалғастырады, бірақ ол күрделену, дамыту, қалыптастыру бағытында жүргізіледі. Ауызша жаттығу студенттің оқу материалын ауызекі баяндауға дағдылану мақсатын көздейді. Қазіргі кезде шет тілін коммуникативті функционалды бағытта оқытылуы тиіс. Сондықтан тілдің қатысымдық маханизмін ашу қажет. Яғни, оның сөйлеу процесіндегі, сөйлем құрудағы, мәтін бойынша әнгіме құрастырудағы рөлі амал – құралдар арқылы меңгертіледі. Шет тілін білу қазіргі таңның басты мәселесі. Сабақта бұл мәселені шешу жолдарының бірі-әр түрлі әдіс-тәсілдерді тиімді қолдана отырып, жаңа технологияларды енгізу. Бүгінгі таңда әрбір жаңашыл оқытушы үшін, сыни тұрғысынан ойлау әдісі кез келген стратегияларға құнды, әрі бағалы. Бұл стратегия қызығушылын арттыра отырып, оқытушының тығырыққа тірелетін сәттерінен арылтады. Сұрақ қою, ой шақыру, білім көпірі, бес жолды өлең, еркін жазу, білемін, үйренгім келеді, білгім келеді, Венн диаграммасы, пікірталас, болжау, Автор орындығы, топтастыру, т.б, стратегиялық қолдану студенттердің мотивациясын оятып, ынталандыра түсері сөзсіз.

Тілді меңгеру өзіңе жол ашумен тең.

Бүгінде университет қабырғасынан алған білімдерін ертеңгі күні іс жүзінде пайдалана білсе, қажетіне жарата білсе біздің еліміздің бәсекеге қабілеттілігінің арта түскені. Өскелең ұрпақтың жады шын мағынасында жаңғырып, бойларында ұлттық рухтың пайда болғаны.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Әлметова Ә. «Сөйлеу әрекеттері түрлеріне оқыту», А. Арыс, 2017.
2. Левитан К.М. О содержании понятия «коммуникативная компетентность». Перевод и межкультурная коммуникация. / К.М. Левитан. Екатеринбург.: Издательство АБМ, 2001. № .2.89-916
3. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М., 1991.
4. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас: теория және әдістемесі: оқу құралы. – Алматы: РБК, 2019.– 208 б.

Шыныбекова Айжан Сахановна

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

Догдырбай Дениза Миятханқызы

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің студенті

ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДАҒЫ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ДАМУ МӘСЕЛЕСІ

Аннотация. Мақалада өзара әрекеттесуді үйренуге мүмкіндік беретін әдістер туралы, интерактивті оқыту – барлық білім алушылардың, соның ішінде педагогтің өзара әрекеттесуіне негізделген оқыту жөнінде айтылады. Интерактивті оқыту, ең алдымен, диалогтық оқыту, оның барысында оқытушы мен білім алушының өзара әрекеті жүзеге асырылады. Білім беру процесінде рөлдік ойынды қолдануға арналған жұмыстарды талдау арқылы, рөлдік ойындар арқылы оқытудың тиімділігі айқындалады.

Тірек сөздер: интерактивті тәсіл, коммуникативті құзіреттілік, рөлдік ойын, коммуникативті процесс, әлеуметтік қатынастарды модельдеу формасы, әлеуметтік қатынас, заттық-практикалық іс-әрекеттерін имитациялау, психологиялық жағымды дайындығын жасау, мотивациялық және ынталандырушы мүмкіндіктері, ынтымақтастық, серіктестік.

Соңғы кездері оқытуда жаңа технологияларды пайдалану мәселесі үнемі көтеріліп келеді. Жаңа технологиялар туралы айтатын болсақ, біз тек техникалық құралдарды ғана емес, сонымен қатар оқытудың жаңа формалары мен әдістерін, сондай-ақ жалпы білім беретін мектептердегі оқу процесіне жаңаша көзқарасты айтамыз.

Қазіргі әлемде жалпы мектепте оқыту және оның ішінде шет тілдерін оқыту жалпы әдістемені де, нақты әдістер мен әдістерді де қайта қарауды, яғни оқыту тұжырымдамасын қайта қарауды талап етеді. Дүниежүзілік қауымдастыққа кіру, саясат, экономика, мәдениет салаларында болып жатқан әртүрлі процестер, халықтар мен тілдердің араласуы мен қозғалысы мәдениетаралық қарым-қатынас, әртүрлі ұлт өкілдерінің қарым-қатынасқа қатысушыларының өзара түсіністік мәселесін анықтайды. Мұның бәрі шет тілдерін оқыту әдістемесіне әсер етпейді, әсер етпейді, шет тілдерін оқытудың теориясы мен практикасында жаңа проблемаларды туындатпайды.

Ақпараттық қоғамда білім мен біліктілік адам өміріндегі басым құндылықтарға айналып отырғанын атап өткен жөн. Әлемдік тәжірибеде өз саласының дамуын қадағалап отыру үшін ана тілінде ғана емес, шетел тілінде де жеткілікті ақпарат болуы шарт. Сондықтан ЮНЕСКО ХХІ ғасырды полиглоттар ғасыры деп белгіледі. Қазіргі мектепте шет тілін қарым-қатынас құралы ретінде оқыту мәселесі ерекше мәнге ие болуда. Сонымен, шет тілдерін оқытудағы басты мақсат – мектеп оқушыларының коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру және дамыту, шет тілін практикалық меңгеруге үйрету.

Педагогика ғылымдарының докторы, Е.С.Полат мұғалімнің міндеті – әрбір оқушының тілді іс жүзінде меңгеруіне жағдай жасау, әр оқушының белсенділігін, шығармашылығын көрсетуге мүмкіндік беретін оқыту әдістерін таңдау деп есептейді. Мұғалімнің міндеті – шет тілін оқыту процесінде оқушының танымдық әрекетін белсендіру. Ынтымақтастықта оқыту, жобалық әдістеме, жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану, интернет ресурстары сияқты заманауи педагогикалық

технологиялар оқытудың тұлғаға бағытталған тәсілін жүзеге асыруға көмектеседі, балалардың қабілеттерін, олардың білім деңгейін ескере отырып, оқытуды даралау мен саралауды, оқу, бейімділік және т.б. қамтамасыз етеді деген болатын[1]. Мектеп оқушыларына шет тілін оқыту процесінде коммуникативті бағыттылық принципін жүзеге асыру маңызды рөл атқарады, өйткені бұл принцип жетекші болып табылады, өйткені оқушыларды оқытудың нәтижесі – тілдік қатынасты қарым-қатынас құралы ретінде қолдану дағдылары мен біліктерін қалыптастыру. Сонымен, зерттеу тақырыбының өзектілігін мәселенің маңыздылығымен және сонымен бірге қазіргі мектеп мұғалімдерінің шет тілдерін оқытудың батыстық концепциялары туралы хабардар болмауымен дәлелдеуге болады.

Алайда әлеуметтік-экономикалық өзгерістер, ғылыми-техникалық прогресс мұғалімнің іс-әрекетінде үнемі байқала бермейді. Америкалық мұғалім Конни Стоуттың айтуынша, 1890 жылы бітірген мұғалім бүгін сыныпқа қауіпсіз кіріп, тақтаға шығып, сабақты бастай алады [2]. Бұл тұжырымнан біз Герbartты оқытудың сыныптық-сабақ жүйесі мен белгілі бір схемасы ұсынылған уақыттан бері қарапайым жалпы білім беретін мектептегі оқу-тәрбие процесі аз өзгерген деп қорытынды жасауға болады. Е.С. Полат «Шетел тілі сабақтарындағы интернет» атты мақаласында қазіргі уақытта әлемнің барлық дамыған елдері білім беру жүйесін оқушының оқу-тәрбие үрдісінде орталық тұлғаға айналуы үшін, оқушының танымдық белсенділігін арттыру үшін реформалау қажеттілігін түсінгенін атап көрсетеді. мұғалімдердің назарында [3]. Білім берудегі бұл тәсілдің маңыздылығы оқушының мектепте алған білімінің жыл сайын өзгеріп отыруынан, кейде бұл білімнің оқушылар оны игере алмайтын кемшілігінен көрінеді. Өйткені, экономикаға ақпаратпен жұмыс істеуді өз бетінше үйренетін жастардың келуі әлдеқайда маңызды. Қажет болған жағдайда жаңа білімдерді, кәсіптерді игеріп, әр түрлі салалардағы білімі мен дағдыларын өз бетінше жетілдіру, өйткені бұл олардың бүкіл саналы өмірін жасауы керек [4].

Білім беруді дамытудың қазіргі кезеңі білім беру жүйесінің жаңа сапа деңгейіне көшу процесінде туындаған жетістіктер мен проблемаларды ескере отырып құрылады. Негізгі және қосымша білім беруді біріктіру арқылы аумақтың біртұтас білім беру кеңістігін құруда барлық мекемелерде жүйенің білім беру бағдарламаларына көшуі сәтті аяқталды және одан әрі дамытылуда. Қазіргі мектептегі оқу процесін жинақталған шетелдік тәжірибенің көмегімен жетілдіру мүмкіндігі туралы идея педагогика ғылымын дамытудың іс жүзінде бірдей басым бағыттарының болуына негізделген.

Салыстырмалы педагогика соңғы уақытқа дейін өз зерттеулерін «қарсылық» принципіне негіздеп, біріншіден, іс жүзінде шетел педагогикасының теориясы мен тәжірибесінің жағымды жақтарына тиісті көңіл бөлмеді, екіншіден, педагогикалық ғылымдардағы соңғы тенденцияларды ескермеді. Салыстырмалы педагогиканың түрлендіруші қызметі тек іргелі зерттеулерді дамытумен ғана емес, сонымен қатар оң шетелдік тәжірибені зерттеу нәтижелерін мұғалімдерге практикалық ұсыныстарға көшіру және түрлендіру деңгейіне жеткізу арқылы анықталуы керек, ал болжамдық қызметі тенденцияларды анықтау, тәжірибеде өзін ақтайтын нақты оқыту әдістерін әзірлеуден көрінуі керек. Бұл ретте, жүргізілген зерттеулердің ғылыми негізделуі және оның қорытындылары жүзеге асуы үшін оның келесі принциптерге негізделуі қажет екенін атап өткен жөн: 1) Шет елдердің сан алуан педагогикалық тәжірибесін қарастыруға диалектикалық көзқарас принципі; 2) Интегралды білім беру үдерісі тұжырымдамасы негізінде қазіргі дидактиканың өзекті мәселелері бойынша

кіріктірілген білімдерді құру принципі;3) Оқу материалын таңдаудың дидактика дамуының объективті логикасына және оның ғылыми танымның әдістеріне сәйкестік принципі;4) Салыстырмалы педагогиканың алған жалпылама білімдерін іс жүзінде жүзеге асырудың орыс мектебінің мақсаттарына және оның даму шарттарына сәйкестік принципі;5) Объективтілік принципі. Қоғамда орын алған демократиялық процестер қазіргі кезде жалпы адамзаттық объективтілік принципіне негізделген білім беру жүйелерінің қызмет етуінің әлемдік тәжірибесін неғұрлым объективті түрде зерттеуге мүмкіндік береді. Дәл осы принцип салыстыру мен қатар қою принциптерімен қатар жаңа ғылым – салыстырмалы білімнің негізін құрайды [7].

Салыстырмалы білім беру білімдері дүниежүзілік білім беру жүйесі білімінің негізіне және педагогтардың жалпы педагогикалық дүниетанымының дамуына негіз болуы керек. Шетелдік педагогикалық тәжірибені бағалаудың жүйелі тәсілі оқу процесінің жеке инвариантты-интегративті аспектілерін де, әртүрлі елдердегі, елдер топтарындағы немесе аймақтардағы білім беру жүйелерін олардың бірлігі мен ішкі байланыстарында тұтас қамтуды да қарастырады. Қазір оқу үдерісін жетілдірудің әлемдік жетістіктерін жүйелі талдау міндеті өзекті болып отыр. Бұл ретте тәжірибенің оңдылығын жазып қана қоймай, дидактикалық ізденістердің мазмұны мен тенденцияларын анықтау маңызды; оқытудың әлемдік теориясы мен тәжірибесінде қалыптасқан оқу-тәрбие үрдісіне деген көзқарастарды түсініп, меңгеру қажет.

Қазіргі уақытта ең танымал тұлғаның және ұжымның резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісі - ғалым Г.А. Китайгородскаяның әдісі. Белсендіру әдісі шет тілін қарқынды оқыту тұжырымдамасын барынша айқын және толық көрсетеді. Шетел тілін оқытудың іс-әрекеттік әдістемесі психикалық әрекеттерді кезең-кезеңмен қалыптастыру теориясымен ұсынылған оқытудың белсенділік концепциясына негізделген. Осы теорияға сүйене отырып, бірнеше жыл бойы сол кездегі іс-әрекет әдістемесі деп аталып кеткен оқыту технологиясының дамуы жүргізілді. Іс жүзінде әрекет әдістемесі таным объектісінің әрекеті, белсенді, саналы, шығармашылық іс-әрекет ретіндегі оқыту идеясына негізделген белсенділік тәсілімен байланысты. Бұл әдістеме қарым-қатынасты оның барлық функцияларының бірлігінде оқытуды қамтиды: реттеушілік, когнитивтік, құндылық-бағдарлық және этикет. Оны ересек контингентпен жұмыста да, орта мектепте де қолдануға болады.

Әрбір оқушы жеке тұлға ретінде жалпы және ішінара белгілі бір қабілеттерге ие. Коммуникативтік оқыту олардың бастапқы деңгейін анықтауға және одан әрі дамытуға бағытталған. Осы мақсатта қабілеттерді анықтау үшін арнайы құралдар – арнайы тесттер, дамыту үшін – жаттығулар мен қолдаулар қолданылады. Оқушының бірлескен іс-әрекетін ұйымдастыру кезінде жемісті ынтымақтастыққа қажетті тұлғалық қасиеттерді дамыту көзделеді. Бірлескен іс-шаралар оқушылардың ортақ істің табысты болуы олардың әрқайсысына байланысты екенін білуі үшін ұйымдастырылады. Қарым-қатынастың басқа әрекеттермен үйлесуі оқытуды нақты қарым-қатынасқа жақындатуға мүмкіндік береді, ол тек қарым-қатынас үшін ғана емес, сонымен қатар онымен бір мезгілде болатын басқа әрекеттерге де қызмет етеді [18].

Оқушылардың шет тілінің барлық аспектілерін өнімдірек меңгеруі үшін соқушыларға қажетті дағдылар мен дағдыларды қалыптастыруға, оқу қабілетін қалыптастыруға арналған құралдар жүйесі (жаднамалар мен арнайы жаттығулар) қарастырылған. субъективті даралау. Ол адамға тән параметрлерді есепке алуды және пайдалануды көздейді: жеке тәжірибе, қызмет контексті, қызығушылықтар мен

бейімділіктер, эмоциялар мен сезімдер, дүниетаным, ұжымдағы мәртебе. Мұның барлығы оқушыларға шынайы коммуникативті және ситуациялық мотивацияны оятуға мүмкіндік береді.

Оқушылардың шет тілін меңгерудегі сөйлеу-ойлау белсенділігі мен дербестігін дамыту принципіне келсек, бұл білім берудің барлық деңгейіндегі барлық тапсырмалардың проблемалық және күрделілік деңгейі әртүрлі сөйлеу және ойлау тапсырмалары болып табылатындығында. Бұл әдістеме оқушылардың интеллектуалдық қажеттіліктеріне негізделген және бұл оқушыны ақыл-ой әрекетіне ынталандырады. Сөйлеу тапсырмалары ойлау механизмдерін дамытуға арналған: жағдаятта бағдарлау механизмі, кері байланыс сигналдарын бағалау және шешім қабылдау, мақсатты анықтау механизмі, таңдау механизмі, үйлестіру және құрастыру механизмі. Шетел тілін оқытудағы функционалдылық принципі әр оқушыға тек қана тілдегі практикалық білімнің ғана емес, алған білімін когнитивтік және дамытушылық аспектілерде пайдаланудың не беретінін түсінуі керек деп болжайды. Бұл принцип сонымен қатар сөйлеу әрекетінің түрлерінің қарым-қатынас құралы ретіндегі функцияларын меңгеруде, яғни адамның қарым-қатынас процесінде орындалатын қызметтері: оқу, жазу, сөйлеу, сөйлеу. тыңдау танылады және игеріледі. Шет тілдерін оқытудағы жаңашылдық принципі, бұл коммуникативті оқыту оның барлық мазмұны мен ұйымдастырылуы жаңашылдықпен сіңетіндей етіп құрылады. Жаңашылдық оқушылар үшін жаңа нәрсе бар мәтіндер мен жаттығуларды пайдалануды, бір мәтінді және бір тапсырмамен жаттығуларды бірнеше рет оқудан бас тартуды, мазмұны әртүрлі, бірақ бір материалға құрылған мәтіндердің өзгермелілігін сипаттайды. Сонымен, жаңашылдық ерікті есте сақтаудан бас тартуды қамтамасыз етеді, оқушылардың сөйлеу әрекетін, эвристикалық және өнімді сөйлеу дағдыларын дамытады, оқу әрекетіне қызығушылықты оятады. Енді ағылшын тілін оқытудың тағы бір заманауи әдісі негізделген әдістемелік принциптерге көшейік. Сонымен, жобалау әдістемесі үшін концептуалды мәні бар негізгі әдіснамалық принциптер [19].

Оқушыларды грамматикалық ережелер жүйесі бойынша қолдауды көздейтін, жұмыс кестемен жұмыс жасау түрінде құрылатын саналылық принципі, бұл өз кезегінде келесі принциптің белгісі. Қолжетімділік принципі, ең алдымен, жоба әдістемесі бойынша оқу курсының құру кезінде оқушы үшін маңызды мәселелер мен мәселелердің қарастырылуынан көрінеді.

Жоба әдістемесіндегі белсенділік принципі тек сыртқы әрекетке (белсенді сөйлеу әрекетіне) ғана емес, сонымен қатар жобалармен жұмыс істегенде, оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуда және бұрын зерттелген материалға сүйене отырып көрінетін ішкі белсенділікке негізделген. Тек мұғаліммен ғана емес, топ ішінде, жобаларды дайындау кезінде, сондай-ақ егер бар болса, басқа топтардың мұғалімдерімен де байланысты қамтамасыз ететін қарым-қатынас принципі. Жүйелілік принципі бұл әдістеме үшін барлық материал тақырыптар мен тақырыпшаларға бөлінгендіктен ғана емес, сонымен қатар әдістеме оқу үдерісін циклдік ұйымдастыруға негізделгендіктен де өзекті болып табылады: берілген циклдердің әрқайсысы белгілі бір санға арналған. сағат.

Жобалау әдістемесінде өзіндік сенім принципі де өте маңызды рөл атқарады. Бұл тәсілдің жаңалығы – тыңдаушыларға бірінші сабақтан бастап қарым-қатынас мазмұнын өздері құрастыруға мүмкіндік беріледі. Әрбір жоба белгілі бір тақырыппен байланысты және белгілі бір уақыт аралығында әзірленеді. Жоба бойынша жұмыс берік тілдік қорды құрумен біріктірілген. Жобалар бойынша жұмыс өз бетінше немесе

басқа тыңдаушылармен топта жүзеге асырылатындықтан, іргелі қағидалардың бірі ретінде тәуелсіздік принципі туралы айтуға болады.

Дизайн принциптері бір-бірімен тығыз байланысты және өте маңызды. Бұл әдіс тыңдаушыларды шығармашылық ойлауға, өз әрекеттерін өз бетінше жоспарлауға үйретеді, мүмкін оның алдында тұрған мәселелерді шешудің нұсқалары және осы әдістеме негізделген принциптер кез келген жас контингентіне сәйкес оқытуды мүмкін етеді. Шетел тілін оқытудың келесі әдісіне көшейік. Бұл интенсивті техника. Оның негізінде қандай принциптер жатыр? Белсендіру әдісінде жетекші болып табылатын ұжымдық әрекеттесу принципі қарқынды әдісте жақсы белгілі. Дәл осы қағида білім мен тәрбиенің мақсаттарын байланыстырады, оқу-тәрбие процесінің құралдарын, әдістерін және шарттарын сипаттайды. Осы ұстанымды негізге алған оқу-тәрбие үрдісі оқушылардың басқалармен белсенді қарым-қатынасқа түсуімен, білімдерін кеңейтуімен, іскерліктері мен дағдыларын жетілдіруімен ерекшеленеді. Оқу материалы мен оқу процесін ұйымдастырудағы шоғырлану принципі қарқынды әдістің тек сапалық емес, сандық сипаттамасы болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Угольков В.В. «Дистанционное обучение с помощью компьютерных технологий»//Современные проблемы воспитания и образования: психолого-педагогический сборник научных трудов, выпуск 4, 2002 г. Москва - редакционно-издательский центр «Альфа».
2. К.И. Кауфман, М.Ю. Кауфман «Страницы британской истории» (изд-во Титул, 2000).
3. Martha Bordman «In the USA» (изд-ва Титул / Chancerel, 2000).
4. «Countries in the United Kindom» (сост. Г.Д. Томахин, изд-во Просвещение, 2000).
5. Яковлева Л.Н. “Deutsche Literatur - Lesen wir mit” (изд-во Просвещение, 2001).
6. Миролюбов А.А. Культуроведческая направленность в обучении иностранным языкам Текст/А.А. Миролюбов//Иностранные языки в школе. 2001.
7. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. вузов. - 9-е изд., стереотип. Текст/В.С. Мухина. - М.: Издательский центр «Академия», 2004.
8. Рогова Г.В., Верещагина И.Н. Методика обучения английскому языку на начальном этапе общеобразовательных учреждений: Пособие для учителей и студентов педагогических вузов.3-е изд. Текст/Г.В. Рогова, И.Н. Верещагина. - М.: Просвещение, 2000.

Сапарова Назым

магистр экономических наук, сеньор-лектор, Caspian University

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ПАНДЕМИИ COVID-19 НА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ МОЛОДЕЖИ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. В статье представлен анализ воздействия пандемии COVID-19 на образовательную систему Казахстана и рассматриваются ее

последствия для молодежи. Пандемия привела к масштабному переходу на дистанционное обучение. Это вызвало серьезные изменения в методиках преподавания, взаимодействии учащихся и педагогов. Рассмотрены как негативные, так и позитивные аспекты новых образовательных реалий. В работе представлены рекомендации по дальнейшему развитию образовательной системы.

Ключевые слова: молодежь, COVID-19, образование, Казахстан.

Аңдатпа. Мақалада COVID-19 пандемиясының Қазақстанның білім беру жүйесіне және жастар үшін әсер салдары қарастырылған. Пандемия қашықтықтан оқытуға ауқымды көшуге әкелді.

Бұл оқушылар мен педагогтердің өзара әрекеттесуінде, оқыту әдістемелерде елеулі өзгерістер туғызды. Жаңа білім беру форматында жағымсыз және жағымды жақтар қарастырылады. Жұмыста білім беру жүйесін одан әрі дамыту бойынша ұсыныстар берілген. Болашақта тұрақты білім беру жүйесін жақсарту және нығайту жолдары ұсынылады.

Түйін сөздер: жастар, COVID-19, білім, Қазақстан.

Abstract. The article presents an analysis of the impact of the COVID-19 pandemic on the educational system of Kazakhstan and examines its consequences for young people. The pandemic has led to a large-scale transition to distance learning. This caused serious changes in teaching methods, interaction between students and teachers. Both negative and positive aspects of the new educational realities are considered. The paper presents recommendations for the further development of the educational system.

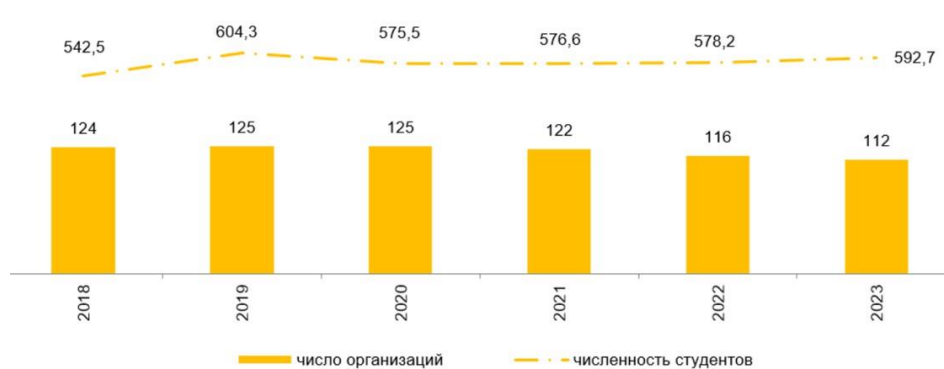
Keywords: youth, COVID-19, education, Kazakhstan.

В декабре 2019 года началась вспышка нового коронавируса (SARS-CoV-2), которая быстро распространилась по всему миру, что привело к глобальной пандемии. COVID-19 затронул все аспекты жизни, включая здоровье, экономику и образование. В ответ на угрозу распространения вируса, страны ввели меры социального дистанцирования и карантина, существенно повлиявшие на образовательные системы. И как мы наблюдаем все еще продолжается эффект влияния, происходят различные изменения в разных сферах.

Казахстан, как и многие другие страны, тоже столкнулся с необходимостью адаптации своей образовательной системы к новым условиям. По последним данным, у нас в стране дневных общеобразовательных учреждений на 2022 год составило 7621 [1]. А количество высших учебных заведений на 2023- 2024 учебные годы составило 112 организаций [2]. Школы и университеты претерпели значительные изменения в подходах к обучению и оцениванию. Эти перемены представили уникальные вызовы для учащихся, педагогов и родителей.

Численность студентов и число организаций высшего образования

единиц, на начало учебного года

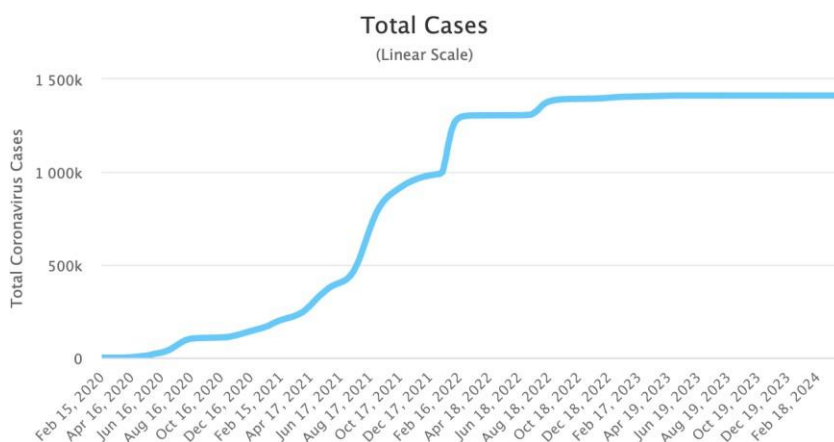
*<https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/stat-edu-science-inno/publications/6389/>

Анализ влияния пандемии на образовательное развитие молодежи в Казахстане особенно важен для понимания долгосрочных последствий этих изменений. Это исследование направлено на изучение того, как пандемия повлияла на доступ к образованию, качество обучения и психологическое состояние учащихся. Результаты могут помочь в разработке стратегий для более эффективного реагирования на будущие кризисы в образовательной сфере.

Основными задачами являются изучение воздействия дистанционного обучения на академические достижения, оценка изменений в доступности и качестве образовательных ресурсов, анализ психологического воздействия пандемии на студентов.

Многие ученые изучали воздействие COVID-19 на образовательные системы, к примеру, **Edeh Michael Onyema et al. (2020)** [3], **Seble Tadesse и Worku Muluye (2020)** [4], **Aleksander Aristovnik et al. (2020)** [5], **M. Khan (2021)** [6] и многие другие.

Есть разные источники официальной статистики по заболеваемости COVID-19 по миру и по Казахстану. Например, Worldometer предоставляет ежедневно обновляемую статистику по количеству случаев COVID-19, выздоровлениям, смертям и другим показателям. Они отмечают, что на данный момент в Казахстане зафиксировано более 1,4 миллиона случаев COVID-19 за весь период [7].

* <https://www.worldometers.info/coronavirus/country/kazakhstan>

С началом пандемии правительство было вынуждено закрыть учебные заведения и перевести образовательный процесс в онлайн-формат, что стало большим испытанием как для учащихся, так и для педагогов. Переход на дистанционное обучение выявил значительный разрыв в технологической инфраструктуре и доступности интернета, особенно в отдаленных и сельских районах страны. Несмотря на усилия по обеспечению студентов необходимыми устройствами и доступом к сети, многие учащиеся столкнулись с трудностями, связанными с недостаточной скоростью интернета и отсутствием персональных компьютеров или планшетов для эффективного обучения. Онлайн-формат также привел к изменению подходов к преподаванию и оценке знаний. Многие педагоги были не готовы к использованию цифровых образовательных платформ и методик онлайн-обучения, что повлияло на качество и эффективность образовательного процесса. Необходимость быстрой адаптации к новым реалиям подчеркнула значимость повышения квалификации педагогов в области цифровых технологий и методик дистанционного обучения.

Так же пандемия и изоляция оказали значительное влияние на психологическое состояние учащихся, вызвав увеличение уровня тревожности, стресса и ухудшение мотивации. Социальная изоляция от сверстников и преподавателей уменьшила возможности для социального взаимодействия, что является важной частью образовательного процесса, способствующей развитию коммуникативных навыков и эмоционального интеллекта.

Однако есть и позитивные эффекты пандемии в сфере образования. Пандемия стимулировала интеграцию цифровых технологий в образовательный процесс, что привело к разработке и внедрению новых образовательных инструментов и методик. Образовательные организации начали активно использовать онлайн платформы для видеоконференций, такие как Zoom и Microsoft Teams, для проведения занятий. Учащиеся получили возможность более гибко управлять своим временем и учебным процессом, что для многих стало катализатором самостоятельного обучения и развития саморегуляции. Доступ к онлайн-курсам и ресурсам со всего мира открыл перед студентами новые возможности для обучения и профессионального развития, которые были менее доступны в традиционных образовательных моделях.

На основании вышеизложенного, мы наблюдаем, что все эффекты охватывают широкий спектр аспектов образовательного процесса и показывают, как сложные вызовы могут привести к значительным изменениям и новым возможностям для образовательной системы.

Пандемия COVID-19 подвергла образовательную систему Казахстана серьезному испытанию, подчеркнув необходимость укрепления технологической базы, развития профессиональных навыков педагогов и создания более гибких образовательных программ, способных адаптироваться к подобным кризисным ситуациям в будущем. Опыт пандемии должен стать основой для дальнейшего развития и модернизации образовательной системы в Казахстане, с особым вниманием к снижению неравенства в доступе к качественному образованию и поддержке психологического благополучия студентов.

Таким образом, основываясь на опыте пандемии, в Казахстане необходимо реализовать долгосрочные стратегии для укрепления устойчивости образовательной системы в будущем. В первую очередь следует обеспечить все образовательные учреждения необходимым технологическим оборудованием и высокоскоростным интернетом. Важно создать национальную программу, направленную на улучшение

технологической инфраструктуры в школах, особенно в отдаленных и сельских районах. Это включает в себя не только предоставление компьютеров и подключение к интернету, но и обеспечение доступа к цифровым образовательным ресурсам и платформам. Далее, важно вложить в развитие профессиональных навыков педагогов. Создание постоянных программ профессионального обучения, ориентированных на освоение цифровых технологий и адаптивных методик преподавания, поможет педагогам эффективно управлять обучением в любых условиях. Такие программы должны включать тренинги, вебинары и курсы повышения квалификации, доступные для педагогов по всей стране. Затем, нужно внедрить гибкие учебные планы, которые могут модифицироваться в зависимости от ситуации, обеспечит продолжение учебного процесса без потери качества. Это включает разработку гибридных моделей обучения, которые сочетают очное и дистанционное образование. Следует разработать программы поддержки психологического здоровья учащихся является ключевым аспектом укрепления устойчивости образовательной системы. Важно внедрить систематические меры по оказанию психологической помощи студентам, включая регулярные консультации, тренинги по управлению стрессом и программы по развитию социальных навыков. И конечно же усилить исследовательскую деятельность в области образования, которая поможет лучше понять и предсказать потенциальные вызовы.

Список литературных источников:

1. <https://taldau.stat.gov.kz/ru/NewIndex/GetIndex/703954?keyword>
2. <https://stat.gov.kz/industries/social-statistics/stat-edu-science-inno/publications/9426>
3. Onyema, E., Eucheria, N., Obafemi, F., Sen, S., Atonye, F., Sharma, A., & Alsayed, A. (2020). Impact of Coronavirus Pandemic on Education. Journal of Education and Practice, 11, 108-121. <https://doi.org/10.7176/jep/11-13-12>.
4. Tadesse, S., & Muluye, W. (2020). The Impact of COVID-19 Pandemic on Education System in Developing Countries: A Review. Open Journal of Social Sciences, 08, 159-170. <https://doi.org/10.4236/jss.2020.810111>.
5. Aristovnik, A., Keržič, D., Ravšelj, D., Tomaževič, N., & Umek, L. (2020). Impacts of the COVID-19 Pandemic on Life of Higher Education Students: A Global Perspective. Sustainability. <https://doi.org/10.20944/preprints202008.0246.v2>
6. Khan, M. (2021). COVID-19's Impact on Higher Education: A Rapid Review of Early Reactive Literature. Education Sciences. <https://doi.org/10.3390/educsci11080421>
7. <https://www.worldometers.info/coronavirus/country/kazakhstan>

Хаджиев А.Х., магистр педагогических наук, Caspian University

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОНЛАЙН РЕСУРСОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Түйідеме. Қазіргі жағдайда қойылады жоғары талаптар процесіне шетел тілдерін оқытудың. Жаңа білім беру стандарттары көздейді ұйымдастыруды жобалау қызметі, АКТ-ны қолдану арқылы оқушылардың кілтті құзыреттіліктерін қалыптастыру.

Түйінді сөздер: мобильді қосымшалар, онлайн сайттар, интерфейс, акт, жасанды интеллект..

Abstract. *In current conditions, higher requirements for the process of teaching foreign languages. New educational standards include the organization of project activities and the use of ICT for the formation of key competencies of students.*

Keywords: *mobile applications, online resources, interface, ICT, artificial intelligence.*

Аннотация. *В современных условиях предъявляются все более высокие требования к процессу обучения иностранным языкам. Новые образовательные стандарты предполагают организацию проектной деятельности, использование ИКТ для формирования ключевых компетентностей учащихся.*

Ключевые слова: *мобильные приложения, онлайн-ресурсы, интерфейс, ИКТ, искусственный интеллект.*

Основной целью обучения иностранному языку является развитие у учащихся коммуникативной компетенции. При этом коммуникация понимается нами как особый вид деятельности, «содержанием которого является обмен информацией для достижения взаимопонимания и взаимодействия» [1, с.17].

На сегодняшний день практически невозможно представить себе эффективное обучение иностранным языкам без применения ИКТ. Их использование на уроках английского языка обогащает урок, делая его более привлекательным, повышает уровень усвоения материала учащимися. [2].

Применение ИКТ на уроках иностранного языка происходит в основном по следующим ключевым направлениям:

- использование готовых мультимедийных программ и как часть учебно-методического комплекса по английскому языку, и в качестве самостоятельного средства обучения;
- создание педагогами собственных авторских презентаций к уроку в программе-редакторе или специализированных интернет-ресурсах ;
- демонстрация различных видео- и аудиоматериалов обучающего характера (видео-уроки, аудио-подкасты и др.);
- поиск и воспроизведение на уроке аутентичных видео- и аудиоматериалов материалов с целью демонстрации учащимся наиболее современных и употребляемых образцов англоязычной речи и выявления новых языковых тенденций;
- использование мобильных приложений для изучения иностранного языка (ими снабжены новейшие учебно-методические комплексы, также они доступны в качестве самостоятельных программ), что дает учащимся больше возможностей для постоянного доступа к учебным материалам.

Процесс информатизации образовательного процесса постепенно выходит на новый уровень, одно из ключевых направлений которого связано с использованием мобильных технологий для обучения различным предметам, в том числе иностранному языку. В своей статье мне бы хотелось несколько подробнее остановиться именно на использовании мобильных приложений, их преимуществах, недостатках, перспективах использования.

Живя в современном информационном пространстве, нельзя не принимать во внимание, что мобильные устройства предоставляют собой перспективную площадку для развития нового направления в изучении иностранного языка. В настоящий момент в мире насчитывается около 1,5 миллиарда мобильных телефонов, это в три раза больше, чем традиционных компьютеров.

По мере технического прогресса мобильные устройства получают новые технические возможности, растет скорость и надежность при передаче данных в каналах беспроводной связи. Мобильные телефоны, смартфоны, планшетные компьютеры становятся основной частью цифровой жизни человека с раннего детства.

По имеющимся данным, за последние 5 лет число детей, умеющих пользоваться компьютером, мобильными информационными технологиями, увеличилось более чем в 10 раз. Сейчас мобильные устройства есть практически у всех, это удобный инструмент для доступа к любой информации, все чаще школьники используют свои смартфоны, коммуникаторы и планшетные компьютеры для образовательных целей.

При этом не только школьники, но и взрослые, стремящиеся к овладению иностранным языком, в условиях современного скоростного ритма жизни, также часто прибегают к различным мобильным приложениям в качестве средства обучения.

Это несложно объяснить: интеграция мобильных устройств в процесс обучения иностранному языку имеет ряд серьезных преимуществ:

1. Свободный доступ к учебным материалам в любом месте и в любое время.
2. Возможность применения мобильных программ для тренировки практически многих аспектов речевой деятельности, включая аудирование, без применения дополнительных материалов и устройств.
3. Красочная подача материала с иллюстрациями и мультимедийными эффектами.
4. Автоматическая и быстрая проверка упражнений, что дает учащимся возможность получать наиболее актуальную информацию об их прогрессе. Программа автоматически производит анализ ошибок и предлагает соответствующие упражнения для их устранения.
5. Возможность эффективного дистанционного обучения, которое на сегодняшний день является крайне востребованным, позволяющим сделать обучение доступным для таких категорий учащихся как: учащиеся с ОВЗ; учащиеся, проживающие в отдалении от базового образовательного учреждения; учащиеся взрослые, не имеющие возможности регулярно посещать очные занятия.
6. Являясь одной из новейших разработок в сфере обучения иностранным языкам, мобильные приложения как правило создаются на наиболее современном лексическом материале, отражают новейшие языковые и речевые тенденции английского языка.

Однако необходимо отметить, что помимо очевидных плюсов использование мобильных устройств в обучении имеет и ряд недостатков.

1. Использование новейших информационных технологий в обучении иностранному языку создаёт тесную метапредметную связь между двумя дисциплинами (информатикой и иностранным языком). При недостаточной степени владения техническим устройством, ученик испытывает дополнительные трудности, что может значительно снизить его мотивацию к обучению.
2. Зависимость качества работы приложения от таких факторов как технические характеристики устройства и скорость передачи данных, что может привести к затруднениям в процессе обучения или даже прервать его.
3. Отсутствие живого взаимодействия ученика и учителя, которое проявляется в невозможности прямого контакта, что может снизить эффективность обучения.
4. Отсутствие объемных отрывков текстов для развития навыка чтения, что отчасти вызвано особенностями мобильных устройств, большинство из которых обладают сравнительно небольшим экраном, что препятствует эффективной работе с текстом большого объема.

5. Невозможность практиковать навык устной монологической и диалогической речи с помощью технического устройства. Обучение, ограниченное одним лишь использованием мобильного устройства, не позволяет в полной мере достигнуть основной цели обучения – развития коммуникативной компетенции учащихся.

Часть из вышеперечисленных недостатков могут быть полностью или частично нивелированы. Так, к примеру, повысить простоту использования мобильного приложения может подробное руководство пользователя, содержащее пошаговые инструкции по выполнению каждого типа задания, и ответы на наиболее часто возникающие вопросы пользователей.

Каждое упражнение должно содержать демонстрационный вариант, который наглядно иллюстрировал бы процесс выполнения конкретного задания.

Самым существенным недостатком, на наш взгляд, являются возможные технические неполадки, связанные с характеристиками устройства, минимизировать которые весьма затруднительно, так как это не зависит от разработчиков программы [3, с.56].

Следовательно, можно сделать вывод, что внедрение этой новейшей технологии в образовательный процесс должно служить исключительно эффективным дополнением к основному курсу изучения иностранного языка под руководством учителя. Так как несмотря на очевидный технический прогресс, живое общение ученика и учителя выполняет ряд важных функций, которые невозможно заменить. Это:

- мотивация учащегося в ходе живого общения учителя и ученика;
- создание благоприятного психологического климата в ходе занятий;
- при необходимости, принуждение учащегося к более прилежной и интенсивной работе посредством воспитательной беседы и других методов педагогического воздействия;
- возможность варьировать способ и манеру подачи теоретического материала, в зависимости от индивидуальных особенностей и способности учащегося к обучению;
- возможность воспринимать и выявлять ошибки в устной речи учащегося, включая также произносительный аспект, в то время как практически ни одно мобильное приложение не содержит такой функции, уделяя основное внимание лишь развитию лексического и грамматического навыка учащихся, что создает некоторую «однобокость» обучения иностранному языку;
- способность учителя к моделированию живого диалога на иностранном языке в различных ситуациях общения, воспроизводящих варианты коммуникативных ситуаций. При этом важным для понимания и возможной интерпретации речи является именно понятие речевой (коммуникативной) ситуации как совокупности условий, в которых развертывается коммуникативный акт высказывания[4].

Использование электронных гаджетов в качестве единственного (предпочтительного) средства изучения иностранного языка, позволяет в результате получить учащегося, имеющего хорошие знания строя языка (английской лексики и грамматики), способного воспринимать англоязычную речь на слух (при условии, что приложение содержит задания на аудирование), но едва ли способного к живому устному взаимодействию с окружающими в конкретных, иногда нетипичных, коммуникативных ситуациях.

Иначе говоря, работа с мобильным устройством способствует формированию языковой компетенции учащегося и предоставляет слабые возможности для формирования речевой (коммуникативной) компетенции.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Красных 1998 – Красных В.В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? (Человек. Сознание. Коммуникация). – М.: Диалог-МГУ, 1998. С352
2. Красных 2001 – Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2001. – 270 с.
3. Красных 2002 – Красных В.В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология: Курс лекций. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.139
4. Красных 2003 – Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность?. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.

*Достиярова Гүлім Омарқызы журналистика факультетінің
2-курс магистранты, Тұран Университеті*

Ғылыми жетекшісі: Құрманбаева Алмагүл Әлиқызы фил.ғыл. канд.

ҚАЗІРГІ ЖУРНАЛИСТИКАНЫҢ МОРАЛЬДЫҚ-ЭТИКАЛЫҚ НОРМАЛАРЫ

Аннотация. Бұл мақалада бүгінгі журналист пен журналистиканың қоғамдағы рөлін анықтау, журналистік этиканың негізгі қағидаларын талқылау, журналисттің кәсіби әдебін, журналистикадағы тіл тазалығын, баспасөз беттеріндегі тіл мәдениеті тақырыптары қозғалған.

Журналист – ашық қоғам мен әділеттің салтанат құруының тілеулесі және халық мүддесінің жанашыры. Сондықтан да олар қоғамдық ортада зор құрмет пен ерекше ілтипатқа қашанда лайық. Публицистің абырой-атағын жоғары ұстау, оған кір келтірмеу әрбір журналисттің кәсіби парызы және этикалық нормасы болуы тиіс. Журналист сөзімен де, өзімен де өзгеге үлгі боларлықтай ғылыми-теориялық білімі терең, батыл да принципшіл, кішіпейіл әрі ашық мінезді адам болуы міндетті. Сонымен қатар оған жазу мәдениетін толық меңгерген жоғары сауаттылық пен тума таланттылық, асқан дарындылықта өте қажет. Осы қасиеттері арқылы журналисттің қоғамдық-саяси ахуалға деген көзқарасы мен ұстанымы, моральдық-этикалық тәлім-тәрбиесінің деңгейі анықталады.

Этика- адамгершілік пен мораль туралы теориялық заңдар мен тәжірибелік талап-тілектерді зерттеп, қалыптастыратын ғылым саласы. Яғни, адамдардың қоғамдағы өмір сүру нормалары мен бір-бірімен қарым-қатынасы жайлы ұғымды танытады. Еңбексүйгіштік, адалдық, достық, сыйластық, сыпайылық, өз-өзінді дұрыс ұстай білу, жақсы мінез – осының бәрі этика қағидаларын анықтайды.

Журналистика – қызығы мен қиындығы қатар жүретін, тек өз саласында ғана емес жан-жақты білімділік пен сауаттылықты талап ететін, қоғамда елеулі рөл ойнайтын ерекше салалардың бірі. Журналистика пайда болғалы бері халықтың тұрмысы мен тіршілігіне араласып, әділетті бағалауымен, объективті түрде ақпаратты жеткізуімен, ұтымды ұсыныстар тастауымен жұрт ішінде өзінің маңыздылығын арттырды. Журналистиканы дәл осындай сала ететін кәсіби дағдылары бар, өз ісін білетін мамандар, нақтырақ айтсақ- журналистер. Ерекше қабілет пен талантты талап ететін шығармашыл адамдар қатарына жататын осынау мамандық иелері өз жұмыстары арқылы қоғамға да, адамға да қызмет етіп, қашанда жаңа мен жаңалықтың жақтаушысы,

шындықтың қолдаушысы болып жүруге міндетті. Журналистикасыз әлеуметтік ортаның күнделікті өмірін елестету қиынға соғады. Ал озық журналисті толықтай айқындайтын, оны ерекшелеп тұратын, өз ісінің нағыз майталманы ететін-оның бойындағы даралық қасиеттері.

Даралық қасиеттер деп журналисттің бойындағы интеллект, құштарлық пен құзыреттілікті атасақ болады. Бұл қасиеттер тобы журналист үшін өте маңызды. Құзыреттілігі жоқ, ізденіске деген құштарлығы төмен, ой-өрісі тар адам журналистік қызметін мүлдем атқара алмас, өйткені оның білімі мен аналитикалық талдау қабілеті қарабайыр деңгейде болмақ. Бұл журналистің жазған мақаласының алғашқы жолдарынан-ақ байқалатын болады және халық арасында наразылықтан басқа ештеңе тудыра қоймайды. Оқығаны мол, интеллектуалды дамыған маман терең, бейнелі түрде ойлау қабілетіне ие болады, лезде дәл шешім қабылдайтын деңгейге жетеді. Журналисттерге жоғарғы оқу орнында оқып жүргенде базалық білім берілетіні белгілі. Осы білім бойынша журналисттің бәрі бір деңгейде білім алып шығады. Яғни, олар жалпы журналист деген кім, ол не істейді, не істеуі немесе істемеуі керек, оның қоғамдағы орны қандай, мақаланы қалай жазу керек деген жалпылама ұғым мен журналистік терминдерді, қазақ журналистикасының тарихын үйреніп шығады. Салыстырмалы түрде бәрінің оқу барысында алған білімі шамалас. Алайда, журналист адами болмыс пен жеке тұлғалық қасиеттеріне қарай ерекшеленуіде мүмкін. Ол жоғарыда атап өткеніміздей журналисттің даралық қасиеттеріне және сауаттылығына байланысты. Қазіргі сәтте журналистік этика, яғни кәсіптік әдеп туралы сөз баспасөз беттерінде сиректе болса айтылып жүр. Журналистің кәсіптік әдебін терең біліп, оны зерттеу – Қазақстан журналистикасы үшін зәру мәселелердің бірі. Өйткені, бұл – соңғы жылдар көлемінде ғана назар аударыла бастағаны болмаса, әлі ғылыми тұрғыдан да, кәсіптік шеберлікке қатысты да байыптап үлгерілмеген тың да күрделі мәселе. Журналистің кәсіби этикасы – ғылымның ең кенже салаларының бірі. Оның тарихы соңғы жиырма жылдан бастау алады. Оған дәлел ретінде осы уақытқа дейін журналистің кәсіби этикасы жайлы оқулықтардың жарыққа шықпауын атап көрсетуге болады. Ал, педагогикалық мақсатта тек ғылыми монографиялар қолданылады.

Журналист этикасы – қоғамда, әлеуметтік ортада БАҚ өкілінің ұстанымымен, қызметімен, сондай-ақ, белгілі тұлғалар, ұжымдық топтармен арадағы қарым-қатынастармен тікелей байланысатындықтан оның кәсіби шеберлігіне де ықпал етуші негізгі фактор бола алады. Қоғам және халық арасындағы үлкен жауапкершіліктің өзі журналистке моральдық-этикалық және имани игі қасиеттерді игеруін талап етеді. Журналист этикасының қалыптасу негізіне келсек, ол өз халқының озық дәстүрінен нәр ала отырып, имандылыққа бой түзеп, қоғамдық мейірбанды да салауатты ортада тәлім-тәрбие алып, өсіп-жетілуге тиіс.

Әдеби тілді жетілдіре түсу халықтың тіл мәдениетін арттыру болмақ. Тіл мәдениеті дегеніміз – тіл жұмсаудағы ізеттілік, сауаттылық қана емес, сонымен қатар тіл тәсілдерін фонетикалық, орфографиялық, морфологиялық, синтаксистік, стильдік құбылыстарды дұрыс, ұқыпты қолдану дағдысы. [1]

Тіл мәдениетінің көрінер жері – баспасөз. Жеке сөздер мен сөйлемдерді қалай қолданамыз, олар мақсатына лайық дұрыс іріктелді ме, жаңа ұғымға лайық жаңа сөздерді өз орнында алдық па, бәрі-бәрі баспасөз бетінен айқын байқалып отырады. Баспасөз – тіл мәдениетінің бағдаршысы, айнасы іспетті. Айна өз бетіне түскенді өзгерте алмайды. Олай болса көңілдегі көрікті ойымыздың ажарын кіргізу бәрімізге парыз. [2]

Журналист моралі – шынайы ақпаратты тауып алу құқығын шектеп, кедергі келтіріп отырған жөнсіздікке қарсы кәсіби топтардың берген жауабы іспетті пайда болған дүние. Жалпы кәсіби моральды белгілі топтарға қатысты қарастырған дұрыс. Ал норма – кәсіби моральдың ең алғашқы элементі болумен бірге, мінез-құлық, ар-ұжданның қоғамға қажетті, ортақ әрі әдеттегі нұсқаларды анықтап, мойындалмаған әрекеттерге тыйым салу секілді негізінен сүзгіштің рөлін атқарады. 1991 жылы қабылданған «Баспасөз және басқа бұқаралық хабарлама құралдары туралы» Заңның I бабында еліміздегі бұқаралық ақпарат құралдарының бостандығы былайша көрсетілген: «Баспасөз және басқа бұқаралық хабарлама құралдары ерікті. Азаматтарға Қазақ ССР Конституциясы кепілдік берген сөз бостандығы мен баспасөз бостандығы баспасөзді және басқа бұқаралық хабарлама құралдарын қоса кез-келген формада пікірілер мен нанымдар айту, хабарлама, идеялар іздестіру, таңдау, алу және тарату правосын білдіреді. Бұқаралық хабарламаға цензура жасауға жол берілмейді» [3].

Журналистік этиканың тағы бір маңызды міндеті – ар-ұяттылық. Осы міндетке сәйкес журналист арлы, ұятты болуға тиіс. Материалды жарияламас бұрын ол фактіні мұқият тексеріп, хабарларды өте дәл етіп, ыждаһатпенен даярлау керек. Құжаттардан және басқа да ақпарат көздерінен алынған хабар, жаңалықты журналист қаз-қалпында жеткізуге міндетті. Америка журналистеріне берген кеңестерінде «Уэстчестер Роклэнд ньюспейперз» газеттер тобының вице-президенті әрі атқарушы редакторы Лоуренс К. Бопре, былай деп жазады: «Кез-келген ақпаратқа сенімсіздікпен, күдікпен қараңыз. Оны екі рет тексеріп алыңыз. Америка газеттерінің редакцияларында мынадай мәтел бар: «Ақпаратты туған анаңыз хабарласа да, тексеріп алыңыз...» [4].

Адал әрі әділ болу – журналист этикасының ең бір игі қасиеті. Өмірдің объективтік шындығын көпке жеткізуші, сол арқылы қоғамдық пікірді қалыптастырушы, төртінші билік иелерінің ешқашан да өтірік айтуға, жалған ақпарат таратуға қақысы жоқ. Бұл екінші жағынан журналист этикасының да қастерлі қасиеті болып табылады. Журналист кәсіби этиканы қашан да құрметтеуге, оны аяқ асты етпеуге тиіс. Жазған жарияланымдары қаншалықты сәтті шығып, ел ықыласына бөленген сайын ол соншалық кішіпейіл, елгезек, адал бола түсуі керек. Себебі, журналист мамандығының бір ерекшелігі, ол үнемі елдің көзінде, халықтың бақылауында болатындығында. Оқырман журналистің жазған әрбір мақаласына баға беріп отырады. Оның жазған дүниелерінен менменсіген, мақтанған сынай байқалса, автордың өзінен бұрын оқырман дереу сезіп қояды. Біреу болмаса да біреулер сырттай бақылап отыр дегенді журналист естен шығармауы керек.

Сондықтан, журналист адам өзінің жеке басының мүддесін ешқашан да қоғамдық, халықтық ортақ мұраттан жоғары қоймайды. Этика мәселесі – журналистердің басты назарында болатын мәңгілік өлмейтін тақырыптардың бірі. Бұл бұрын да солай болып келген, адамзат қоғамы тірі организм ретінде бар кезде алда да тұрақты көтеріліп, көптің талқылауынан өте берері сөзсіз. Этикалық, моральдық процестердің дұрыс-терісін, ақ-қарасын халық қана әділдікпен айырып бере алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мәулен Балақаев «Баспасөздің тіл мәдениеті»
2. Қайырболат Мұқанұлы Есенов «Өрелі тіл» мақаласы
3. ҚР БАҚ туралы Заңы, 1995 жылы
4. Школа Американской журналистики.

Шыныбекова Айжан Сахановна ф.ғ.к.,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің қауым.профессоры.
Базарбай Аружан Абайқызы
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің студенті.

ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ЖОБАЛЫҚ ӘДІСТЕМЕСІ

Аннотация. Мақалада жоба әдісін қолдану арқылы коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру мәселесі дәйекті қарастырылған. Теориялық және нақты материалдарды іздеу шетел тілін оқыту үдерісінде жақсы нәтиже береді. Жобалау технологиясын қолдану бастамашылықты, шығармашылықты, тапқырлықты, практикалық жұмысқа деген ойластырылған қатынасты дамытады, тақырыпты өздігінен оқып үйренуге, алған білімдерін жаңартуға және бекітуге, бұл коммуникативті құзыреттіліктің қалыптасуына ықпалын тигізеді. Білім алушылар өздері талқылау үшін тақырыпты таңдау арқылы басқа пәндермен жұмысты интеграциялай алады, пәнаралық байланысты жүзеге асырады және басқа пәндер бойынша білім алады. Мұғалім коммуникативті құзыреттілікке жетуге, мақсат қоюға көмектеседі.

Тірек сөздер: Жобалық оқыту технологиясы, жоба әдісі, коммуникативті құзыреттілік, жобалық білім беру технологиясы, белсенді оқыту, дидактикалық процесті ұйымдастыру, бағдарламаланған формалары мен әдістер, проблемалық зерттеу, ізденіске ауысу, танымдық мотивтер мен қызығушылықтар, білім, білік және дағдылардың жиынтығы.

Қазіргі заманғы шетелдік мектепте әлеуметтік дағдыларды, жеке тұлғаның өсуін, коммуникативті құзыреттілік пен мінез-құлық стратегияларын дамытуға арналған көптеген бағдарламалар бар. 1980 жылдардан бастап американдық мектептердің көпшілігінде риторика және коммуникация бойынша білім алушыларға вербалды және вербалды емес сөйлеу мәдениетін дамытуға, толеранттылықты дамытуға және оларға тұлғааралық қайшылықтар мен қақтығыстарды зорлық-зомбылықсыз шешуге үйретуге бағытталған оқыту курстары енгізілді. Бұл мақсаттарға серіктестікте өзара іс-қимыл, топтық іздеу және шешім қабылдау мәдениетін қалыптастыратын «ынтымақтастықта оқыту» әдісін университет пен мектепте кеңінен қолдану қызмет етеді. Қоғамның ақпараттық ресурстарының қазіргі жағдайы, олардың толықтырылуы мен жаңаруының жылдамдығы, жаңа білім беру стандарттарына көшу әдістемелік позициялардың да, технологиялық шешімдердің де қайта қаралуына алып келеді. Осыған байланысты мектепке балалардың қарым-қатынасын шет тілдерінде тиімді және сапалы оқытуды қамтамасыз ете отырып, шет тілін білу бойынша білім беру үдерісін оңтайландыру қажет.

Шетел тілдерін оқыту процесінің тиімділігін қамтамасыз етудің психологиялық-педагогикалық шарттары оның принциптерінен туындайды: тұлғаға бағытталған оқыту, ұжымдық өзара іс-қимыл, оқу материалы мен оқу үдерісін ұйымдастырудағы шоғырлану, жаттығулардың полифункционалдығы және рөлге негізделген ұйымдастыру. Білім беру жүйесі мен тәжірибесін үздіксіз жетілдіру қажеттілігі қоғамда болып жатқан әлеуметтік өзгерістерге байланысты болып отыр. Оқыту сапасы мен білімгер тұлғасын тәрбиелеу деңгейін арттыру мәселелері шет тілін оқытудың заманауи әдістемесінде басым болып келді және болып қала береді. Мектептегі білім беруді реформалау және педагогикалық тәжірибеге жаңа

педагогикалық технологияларды енгізу оқушының интеллектуалдық, шығармашылық және адамгершілік дамуының ең маңызды шарты ретінде қарастырылуы керек. Дәл даму педагогикалық процестің негізгі ұғымына, оқытудың маңызды, терең түсінігіне айналуға [1: 3].

Шет тілі оқу пәні ретінде мектеп оқушыларының мәдени және тұлғалық дамуына жағдай жасау үшін үлкен мүмкіндіктерге ие болып отырғаны жайы бар. Шетел тілін оқыту саласындағы қоғамның әлеуметтік тапсырысы білімгерлердің жеке тұлғалық дамытылуын, білім берудің гуманистік мазмұнын нығайту, әрбір тұлғаның жеке ерекшеліктеріне байланысты субъектінің тәрбиелік, білім беру және дамытушылық мүмкіндіктерін неғұрлым толық іске асыру міндеттерін алға қояды. Сол себепті де білім беруді дамытудың қазіргі кезеңінде шет тілін оқытудың негізгі мақсаты оқытылатын тілдегі мәдениетаралық қарым-қатынасқа қатысуға және игерген шет тіліндегі сөйлеу әрекетін өз бетінше жетілдіруге қабілетті және дайын білім алушы тұлғасы болуы кездейсоқ жайт емес [2:137].

Осы тармақта келесі ережелерді қамтитын заманауи педагогикалық технологиялар контекстінде жобалау әдістемесін қолданудың:

1. Мектептегі білім беру жүйесіндегі бағдарлық өзгерістер;
2. білім беру жүйесіндегі жаңа педагогикалық технология ретінде жобалық оқытудың дидактикалық құрылымы;
3. дәстүрлі аудиториялық-сабақ және жобалық оқытудың салыстырмалы сипаттамасының дидактикалық негіздерін қарастырған жөн.

Соңғы онжылдықтарда қоғамдағы мектептегі білім беруді дамытудың негізгі бағыттары жеке тұлғаның интеллектуалдық, рухани-адамгершілік дамуына бағытталған. Бүгінгі таңда білім берілмейді, бірақ жеке маңызды іс-әрекет процесінде алынады, өйткені білімнің өзі оларды пайдаланудың белгілі бір дағдылары мен біліктерінен тыс, оқу орнының қабырғасынан тыс шынайы әрекеттегі адамды тәрбиелеу және оны нақты өмірге дайындау мәселесін шешпейді [3: 8].

Халықаралық ғылыми конференциялар материалдарын талдау қазіргі кезеңде білім берудің мақсаты тек білім мен дағды ғана емес, тұлғаның белгілі бір қасиеттері екеніне көз жеткізеді. Постиндустриалды қоғам азаматтардың өз бетінше, белсенді әрекет етуіне, шешім қабылдауына, өзгермелі өмір жағдайларына икемді бейімделуіне мүдделі. Мектептегі білім осыған сәйкес келесі міндеттерді шешуге бағытталуы керек.

1. Әртүрлі туындаған міндеттерді шешуге дайындығын қалыптастыру. Жағдайға байланысты туындайтын белгілі бір мәселені шешу әртүрлі пәндік салалардағы білімдердің, дағдылардың және біліктердің тұтас кешеніне сүйенетіні анық.

Бұл сапаның қалыптасуы үшін мыналар қажет:

- оқытуды проблемаға бағыттау;
- оқытуда рефлексиялық тәсілді кеңінен қолдану;
- тыңдаушыларды қойылған сұрақтарға жауап беруге ғана емес, сонымен қатар курс бойынша өз сұрақтарын құрастыруға ынталандыру;
- оқушылардың дербестік дәрежесін нығайту;
- сабақтағы мұғалім мен оқушының дәстүрлі рөлін қайта қарастыру;

2. Қазіргі әлемнің әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерін ескере отырып, ауызша және жазбаша қарым-қатынаста қос тілді коммуникативтік құзыреттілігін жетілдіру.

3. Өзгеретін жағдайларға байланысты білім, білік, дағдыны жаңартып, жетілдіре отырып, өмір бойы оқуға деген құштарлығын дамыту [3: 8-9].

Алайда, ғалым Е.С. Полат, «бұл мәселелерді шешуге нақты жағдайдың жоқтығынан, білім берудегі дәстүрлі көзқараспен, дәстүрлі оқыту құралдарымен, сабақтың сыныптық жүйесіне көбірек көңіл бөлгендіктен, оны шешу мүмкін болмады» деп көрсетеді [1:13]. Мектептің міндеті, білім беру мазмұнына емес, жаңа оқыту технологияларын қолдануына байланысты болып келеді деген болатын зерттеуші-ғалым Е.С. Полат [1:14].

«Технология» ұғымының өзі нені білдіреді деген сұрақты қарастырайық. Технология (грек тілінен. *Techne* - өнер, шеберлік, шеберлік) белгілі бір өнімді алу, өңдеу және әзірлеу әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы ретінде және де сондай әдістер мен тәсілдерді дамытатын және жетілдіретін ғылыми пән ретінде анықталады [4:248].

Оқыту технологиясы – білімдерді игеруге, кәсіби дағдыларды меңгеруге және оқу мақсаттарымен қойылған оқушылардың жеке қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған педагогикалық мақсат қоюды, мазмұндық және тәртіптік аспектілерді қамтамасыз ететін операциялар мен әрекеттердің реттелген жиынтығын қамтитын күрделі интеграциялық жүйе. Д.В. Чернилевский [4:248-249], оқыту технологиясы оқу процесін басқаруды көздейді, өзара байланысты екі: оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастыру және осы әрекетті бақылау процестерін қамтиды деп айтқан болатын.

Келесі кезекте «жоба» (латын тілінен. *Projectus* – алға лақтырылған) түсінігіне көшейік. Жобалау туралы айтатын болсақ, бұл категория педагогикалық теорияда жаңалық емес екенін атап өткен жөн. Соңғы онжылдықтарда бұл тұжырымдама 70-ші жылдардың соңында Ұлыбританиядағы Корольдік өнер колледжі ұсынған жаңа білім беру бағдарламасы аясында пайда болған еді. Ол жоспарлау, өнертабыс, жасау және орындау өнері жүзеге асырылатын және дизайн немесе жобалау ретінде анықталатын жалпы форма болып табылатын дизайн мәдениетімен тығыз байланысты.

Жоба дегеніміз дейді ғалым Н.П. Сибирская [5:344], болашақтың бейнесін жасау әрекеті, болжамды құбылыс. Ол адам шығармашылығының бір қыры болып табылады және жоспарлау, болжау, шешім қабылдау, дамыту, ғылыми зерттеулер секілді әрекеттерге негізделген.

Дж.К.Джонс [6:43] «жобалау» түсінігіне анықтама бере отырып: «Міне, соңғы кезде пайда болған жобалау процесінің кейбір анықтамалары мен тұжырымдары:

1. Ұсынылған іс-әрекеттерді орындауға дейін модельдеу, түпкілікті нәтижеге толық сенімділік болғанша қайталанатын.

2. Түйсіктің өте күрделі әрекетін орындау.

3. Белгілі бір шарттар жиынтығы кезінде шынайы қажеттіліктердің сомасын оңтайлы қанағаттандыру.

4. Қазіргі фактілерден болашақтың мүмкіндіктеріне шабыттандыратын секіріс».

Оқыту және жобалау технологиясы концепцияларына сүйене отырып, ғалым Е.С. Полат [1:67] *жоба әдістемесін ізденімпаздық, проблемалық әдістердің жиынтығы, өзінің мәні бойынша шығармашылық, танымдық белсенділікті арттырудың, шығармашылық қабілетін дамытудың және сонымен бірге белгілі бір өнімді жасау процесіндегі оқушылардың белгілі бір тұлғалық қасиеттерін қалыптастырудың дидактикалық құралы ретінде* қарастырады.

Сонымен, жоба әдістемесі – нақты білімді жинақтауға емес, оқушылардың өзін-өзі ұйымдастыруы және өзін-өзі тәрбиелеуі арқылы оларды қолдануға және жаңасын меңгеруге бағытталған педагогикалық технология болып табылады. Осы анықтамаға сүйене отырып, қазіргі жобалау әдістемесінің дидактикалық құрылымын қарастырамыз. Өздеріңіз білетіндей, әдістеме саласы оқытудың жеке теориясы ретінде

белгілі бір оқу пәні бойынша оқытудың мақсатын, мазмұнын, формаларын, әдістері мен құралдарын зерттеуді қамтиды. Әдіс – практикалық немесе теориялық білімнің белгілі бір саласын, белгілі бір әрекетті меңгеру операциялары, теориялар жиынтығы ретіндегі дидактикалық категория. Жобалық оқытуда әдіс бір жолмен ресімделетін өте нақты, айқын практикалық нәтижемен аяқталуы тиіс мәселені (технологияны) егжей-тегжейлі әзірлеу арқылы қойылған дидактикалық мақсатқа жету тәсілі ретінде қарастырылады [1:66].

Көптеген дидактикалық зерттеуші ғалымдар мен ұстаздар [7; 8; 9;10; 11; 12; 13; 14] осы әдістемеге жүгінді, өйткені оны оқу процесінде қолданғанда мынандай:

- сабақтар оқушылардың белгілі бір білім, білік, дағдыларды меңгеруімен шектеліп қалмай, олардың эмоционалдық аясына әсер ететін оқушылардың практикалық іс-әрекеттеріне жетелейді, сол арқылы оқушылардың ынтасын арттырады;

- білім алушылар тек оқулықтардан ғана емес, басқа да көздерден қажетті ақпаратты өз бетінше ала отырып, берілген тақырып аясында шығармашылық жұмыс жүргізуге мүмкіндік алады. Сонымен бірге мектеп оқушылары өз бетінше ойлауға, есептерді табуға және шешуге үйренеді, осы мақсатта әртүрлі салалардан білімдерін қолданады, әртүрлі шешімдердің нәтижелері мен ықтимал салдарын болжайды, себеп-салдар байланысын орнатуға үйренеді;

- жоба білім беру қызметін ұйымдастырудың әртүрлі нысандарын сәтті жүзеге асырады, оның барысында оқушылар бір-бірімен және рөлі өзгертін мұғаліммен әрекеттеседі, бақылаушының орнына ол тең құқылы серіктес және кеңесші болады;

- жобалық жұмыста бүкіл процесс оқушыға бағытталады: мұнда ең алдымен оның қызығушылықтары, өмірлік тәжірибесі және жеке қабілеттері ескерілетін маңызды дидактикалық міндеттер шешіледі;

- жоба аясындағы нақты жұмысқа оқушылардың жеке тұлғалық және ұжымдық жауапкершілігі артады, өйткені әрбір оқушы жеке немесе шағын топта жұмыс істей отырып, өз қызметінің нәтижелерін бүкіл топқа ұсынуы керек;

- жоба аясындағы бірлескен жұмыс оқушыларды мәселені соңына дейін жеткізуге үйретеді, олар өз жұмысының нәтижелерін ресімдеуі керек, атап айтқанда: газетке мақала, хабарлама жазу, статистикалық деректерді жинау және өңдеу, аудио және бейне түсіру, альбом, коллаж, қабырға газеті және т.б. ұйымдастыру.

Осылайша, проекциялық әдістердің ортақ ерекшелігі - жеке тұлғалық маңызды мәселенің болуы және оны шешу міндеті. Егер бұл теориялық мәселе болса, онда жобалау процесі оның нақты шешімін табудан тұрады, егер ол практикалық болса, онда оқушының міндеті осы мәселенің нақты нәтижесіне қол жеткізу, іске асыруға дайын болу. Мәселені шешу, бір жағынан, әртүрлі зерттеу, іздену әдістері мен оқу құралдарын пайдалануды көздесе, екінші жағынан, ғылымның, техниканың, шығармашылық саланың әртүрлі салаларындағы білім мен дағдыларды біріктіру қажеттілігін білдіреді.

Сондай-ақ жобалық, оқушыға бағдарланған оқыту жағдайында мұғалім оқу-тәрбие процесінде басқа рөл мен функцияға ие болатынын атап өткен жөн. Жобалық оқыту, ғалым Е.С. Полаттың айтуынша [1:10] білім берудің дәстүрлі парадигмасынан *«мұғалім – оқулық – оқушы»* жаңа *«оқушы – оқулық – мұғалімге»* ауысады.

Философиядағы, психологиядағы, педагогикадағы гуманистік бағытты көрсететін білім беру жүйесі әлемнің жетекші елдерінде дәл осылай жүйеге салынған.

Дәстүрлі білім беру парадигмасы мен жобалық оқытуда қолданылатын жаңа парадигманың салыстырмалы сипаттамаларына тоқталайық .

Бұл ретте ең маңыздысы Р.П. Милруд. Білім берудегі қазіргі тенденцияларды талдай отырып, Р.П. Милруд [15: 7] мынаны атап көрсетеді: «Білім беру тәжірибесінде оқытудың дәстүрлі оқыту әдістері басым болса, жобалық әдістерді белсендірек қолдану қазіргі заманғы тенденцияға айналып отыр». Негізгі айырмашылығы, Р.П. Милруд [15:17], «оқытудың оқыту әдістерінің көмегімен мектеп оқушылары дайын мазмұнды меңгереді, ал проективті тапсырмалардың көмегімен оқытудың мазмұнын шығармашылықпен құруға және оны меңгеруге үйренеді...» .

Р.П. Милрудтың білім берудің дәстүрлі және жаңа парадигмасын салыстыру туралы пікірі шынында да дұрыс болды. Қазіргі уақытта мектептегі дәстүрлі оқу бағдарламалары білім беру ақпаратымен шамадан тыс жүктелген, бұл теория мен практиканың арасындағы айтарлықтай алшақтыққа тікелей әкеледі, өйткені мұндай жағдайда қолданбалы дағдыларды қалыптастыру туралы айтуға болмайды. Сонымен бірге жобалық оқыту өнімдірек болады, өйткені білім беру жобасын аяқтау барысында білім алушылар практикалық міндеттерді шешуде ақпаратты пайдалану процесінде игереді. Тәжірибелік міндеттерді шешу жолдарын іздестіру білімді меңгеру қажеттілігін, танымдық белсенділігін арттырады.

Осылайша, оқушылардың жобалық іс-әрекетінің мазмұны алдыңғы, қарапайым жобалық тапсырмалар сияқты күрделене түседі. Жобалау оқушыларға білімнің өмірдегі және оқудағы рөлін түсінуге көмектеседі – білім мақсат болудан қалады, бірақ шынайы білім беруде құралға айналады.

Ретроспективті талдау шеңберіндегі жоба әдістемесі тұлғалық-әрекеттік тәсіліне негізделген, ол білім алушылардың өздерінің танымдық, коммуникативтік және зерттеушілік міндеттерін құрастыру мен шешуге бүкіл оқу үдерісін қайта бағдарлауды білдіреді. Бұл жобалық оқытуды жеке тұлғаны оқыту мен тәрбиелеудің жоғары нәтижелеріне қол жеткізуге ықпал ететін ең өнімді және қарқынды әдістердің бірі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Жобалау әдістемесінің жетекші ережелері:

- оқушылардың тұлғалық ерекшеліктерін ескеру;
- жоба идеясын шынайы өмірмен байланыстыру;
- мұғалім мен оқушылар арасындағы пәндік-субъективті, тең әріптестік білім беру ынтымақтастығын болжайтын мұғалім мен оқушылардың өзара әрекетінің негізгі схемасын өзгерту туралы;
- белсенді танымдық психикалық іс-әрекет процесінде тұлғалық маңызды мәселелерді шешу кезінде оқушылардың дербестік деңгейінің айтарлықтай артуы туралы;
- оқушылардың шет тілін жақсы меңгеруіне ішкі мотивация деңгейінің айтарлықтай артуыларына негізделген.

2. Жобалау әдістемесі дегеніміз:

- қазіргі білім беру жүйесіндегі баламалы тәсілі;
- оқушылардың танымдық іс-әрекетін белсенді жасаудың, шығармашылық қабілетін дамытудың және сонымен бірге белгілі бір тұлғалық қасиеттерді қалыптастырудың дидактикалық құралы ретінде ізденіс, проблемалық әдістердің жиынтығы болып табылатын жаңа педагогикалық технологиясы.

-білім берудің дәстүрлі парадигмасынан өзгеше: «оқушы-оқулық-мұғалім» және проективті оқыту әдістеріне негізделген өнімді оқыту: өз бетінше жоспарлау,

болжау, шешім қабылдау, жеке маңызды мәселені егжей-тегжейлі әзірлеу, ғылыми зерттеулері болып табылады (қараңыз. 4-қосымша).

Қазіргі заманғы жобалық оқыту әлемнің көптеген елдерінің білім беру жүйесінде кең қолданыс тапты. Оның жоғары тиімділігін Ұлыбританияның, АҚШ-тың, Бельгияның, Бразилияның, Финляндияның, Германияның, Италияның және басқа елдердің мұғалімдері растайды, онда мектеп оқушыларының бірлескен іс-әрекетінде қоршаған шындықтың нақты мәселелерін шешу үшін теориялық білімді ұтымды ұштастыру және оларды практикалық қолдану сияқты Дж.Дьюидің идеялары (білім берудегі гуманистік көзқарас) кең таралған және олардың арқасында үлкен танымалдыққа ие болды.. Жобалау әдістемесін қазіргі заманғы түсінудің негізгі тезисі мынаған негізделді: «Мен үйренетін нәрсенің бәрі мен оның не үшін қажет екенін және бұл білімді қайда және қалай қолдануға болатынын білемін» - және қазіргі уақытта көптеген білім беру жүйелерін қызықтыруда. академиялық білім мен прагматикалық дағдылар арасындағы ақылға қонымды теңгерім табылу керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для оқушыов пед. вузов и системы повышен. квалифицир. пед. кадров / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева, А.Е. Петров. – М.: Академия, 2000. – 272 с.
2. Программы для общеобразовательных учреждений. Иностр. языки (англ., нем., фр., исп.) 1-11 кл общеобразовательных учреждений. – М.: Просвещение, 1997. – 175 с.
3. Соловова Е.М. Подготовка учителя иностранного языка с учетом современных тенденций обновления содержания образования/ Е.М. Соловова // Иностр. языки в школе. – 2001. – № 4. – С. 8-11.
4. Чернилевский Д.В. Технология обучения и ее выбор/Д.В. Чернилевский // Энциклопедия профессионального образования в 3 т. – М., 1999. – Т. 2. – С. 248-249.
5. Сибирская Н.П. Проектирование педагогических технологий / Н.П. Сибирская // Энциклопедия профессионального образования в 3 т. – М., 1999. – Т.2. – С. 344-345.
6. Джонс Дж. К. Инженерное и художественное конструирование. Современные методы проектного анализа / Дж. К. Джонс: Пер. с англ. – М.: Мир, 1976. – 369 с.
7. Байдурова Л.А., Шапошникова Т.В. Метод проектов при обучении учащихся двум иностранным языкам / Л.А. Байдурова, Т
8. Бим И.Л. Личностно-ориентированный подход – основная стратегия обновления школы / И.Л. Бим // Иностр. языки в школе. – 2002. – № 2. – С. 11-15.
9. Борисова Е.М. Проект на уроках немецкого языка / Е.М. Борисова // Иностр. языки в школе. – 1998. – № 2. – С. 27-31.
10. Венедиктова С.Л. Проектная деятельность учащихся на уроках немецкого языка / С.Л. Венедиктова 36;

11. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка / Е.С. Полат // Иностр. языки в школе. – 2000. – № 2. – С. 3-10.

Есбосынқызы Алуа

*6B01702 – Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті
мандығының
4 курс студенті, ҚазҰҚПУ*

Ғылыми жетекшісі: Сатбекова Айгуль Амантаевна

*п.ғ.д., профессор, «ЖОО Үздік оқытушысы»,
мемлекеттік грантының иегері, Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар Академиясының
академигі, ҚазҰҚПУ*

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛІН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖҰМЫСТАР АРҚЫЛЫ ДАМУ (8-СЫНЫП)

Кілт сөздер: қазақ тілі мен әдебиеті, сабақ, шығармашылық жұмыстар, тіл дамыту

Түйіндеме. Мақалада қазақ тілі мен әдебиеті сабағында шығармашылық жұмыстар арқылы оқушылардың тілін дамыту жұмыстарын жеке тұлғаға бағыттай жүргізудің тиімді жолдары туралы сөз болады.

Ключевые слова: казахский язык и литература, урок, творческие работы, развитие речи

Резюме. В статье речь пойдет об эффективных способах лично-ориентированного ведения работы по развитию языка учащихся через творческую работу на уроках казахского языка и литературы.

Қазіргі әлемде жүріп жатқан жаһандану үдерісі мектептегі білім жүйесі мен оқушыны оқытып тәрбиелеуге де өз әсерін тигізе бастады. Қазақ тілі мен әдебиеті сабағында оқушылардың тілін шығармашылық жұмыстар арқылы дамыту, берілетін білімнің салмағын арттыру тілімізді осы жаһандану алапатынан сақтаудың бірден-бір жолы деуге болады. Бұл өзекжарды мәселелер қазіргі білім беру үрдісіндегі пәнаралық байланыстың орнын дәлелдейді.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабағында оқушылардың тілін шығармашылық жұмыстар арқылы дамыту үрдісі үнемі ізденісті, өнімді технологияларды тәжірибеде пайдалануды қажет етеді. Ол репродуктивті емес, эвристикалық зерттеуді ұсынады. Сондықтан да 8-сыныптағы оқушылардың жас ерекшелігін ескере отырып, қазақ тілі мен әдебиеті сабағында оқушылардың тілін шығармашылық жұмыстар арқылы дамыту технологиясының (8-сынып) ұтымды жолдарын айқындап, әдістемелік жүйесін жасаудың қажеттілігі зор.

Тіл дамыту жұмыстарында бүгінгі таңдағы білімді жеке тұлғаға қарай бағыттай беру мақсаты басшылыққа алынады. Бұл үрдісте шығармашылық жұмыстардың орны ерекше.

Шығармашылық жұмыстарда оқушылардың қабілеті, іскерлігі, икем-дағдылары есепке алынады. Оны міндеттемей, оқушылардың қызығушылығы, ынтасына қарай таңдап алуларына жағдай туғызу, бір тақырыптың өзіне бірнеше тапсырмалар жүйесін жасап ұсыну нақты нәтижеге жеткізеді.

Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың өз беттерімен зерттеу, іздену, қорытынды жасау іс-әрекеттеріне түрткі жасай отырып, олардың дарын, қабілеттерінің жетілуіне ықпал етеді, таным белсенділіктерін арттырады.

Шығармашылық жұмыстар арқылы тіл дамытудың тиімділігін былайша саралауға болады:

- шығармашылық бағыттағы тапсырмалар оқушының білім деңгейін оқушылық деңгейден алгоритмдік, одан эвристикалық, одан шығармашылық деңгейге дейін көтеруге жол ашады;

- пәнаралық байланыс арқылы берілетін білім тереңдетіледі, дағды, іскерлік жетіледі, тілдері дамиды;

- білімді оқушылардың өз іс-әрекетімен алу жүзеге асады. Білім деңгейлері анализ-синтез, баға беру деңгейіне көтеріледі, өнімді білім (продуктивті) беру үрдісі жүреді;

- жұмысты оқушылардың таңдап алуларына, қалауларына ерік беріледі;

- оқушыларды ізденімпаздыққа, ситуацияны өз беттерімен шешуге дағдыландырады, дүниетанымын кеңейтеді, жеке тұлғалық қасиетін қалыптастырады;

- дарынын, қабілетін, шығармашылық ізденістерін дамытады;

- ерік-қайраты, жігері, еске ұстау, ойлау дағдылары, эмоциясы дамиды;

- берілетін білімнің ең негізгі түйінді дәндерін бөліп ала білуге жаттығады;

- салыстыру, қорытынды жасау, өз беттерімен бір нәтижеге жету, фактілер мен ұғымдарды жүйелі түрде саралап білуге үйренеді;

- модель, жоба жасау, болжамдар ұсыну, оны қорғау, дәлелдеуге дағдыланады;

- алдында тұрған қиындықты жеңу, өз пікірін дәлелдей білу, сайыстар мен айтыстарға қатысу, іскерлік ойындарында тіл шеберлігімен көзге түсу қасиеттері дамиды. [1].

Шығармашылық жұмыстар арқылы тіл дамыту дегеніміз оқушының қалыптасқан сөздік қорларын ары қарай байыту, ауызекі сөйлеу тілінде де, жазба тілінде де әдеби тіл нормаларын сақтау; ойын нақты, тұжырымды, айқын жеткізу; мәнерлеп, жатық сөйлеуге үйрену, шешендік сөздер мен афоризмдерді терең түсіне отырып, оларды пайдалана білу, сөйлеу, жазу мәдениетінің талаптарын меңгеру, сауаттылыққа жаттықтыру болып табылады. Тұжырымдай келгенде, шығармашылық жұмыстар арқылы тіл дамыту баланың қалыптасқан сөздік қорларын ары қарай байыту; ауызекі сөйлеу тілінде де, жазба тілінде де әдеби тіл нормативтерін сақтау; ойын нақты, тұжырымды, айқын жеткізу; мәнерлеп, жатық сөйлеуге үйрету, шешендік оралымдар мен даналық сөздерді терең түсіне отырып, керегінде оларды пайдалану, сөйлеу, жазу мәдениетінің талаптарын меңгеру, сауаттылыққа жаттықтыру іс-әрекеті болып табылады. Осы анықтаманы саралай келгенде, шығармашылық жұмыстар арқылы тіл дамытудың төмендегідей бағыттары шығады:

- тілдік ережелер, тіл ғылымының негізінде оқушылардың сөздік қорын байыту, дамыту;

- әдеби тіл нормаларын көркем әдебиетпен байланыстыра отырып меңгерту;

- сөздерді нақты, мәнерлі, айқын айта және жаза білу дағдыларын жетілдіру.

Орфография, орфоэпия ережелерін меңгерту;

- әр сөздің мән-мағынасын жете түсіну;

- сөйлеу тілі мен жазба тілін ұштастыра отырып дамыту. Тыңдау-сөйлеу-оқу үрдістерін бірлікте қарастыра отырып жүргізу;

- әдеби тілде қарым-қатынас жасауға жетелеу;

- тапқыр, ұтымды, әдемі, ойлы, шешен сөйлеуге дағдыландыру;
- сөз өнеріне баулу, оны қадірлеуге, оның қыры мен сырын меңгеруге, дарынын, қабілетін дамытуға еңбектену.

Сонымен, шығармашылық жұмыстар тіл дамытудың тың, өнімді жолы болып табылады.

Қазақ тілі мен әдебиетін оқытудың басты мақсаты-оқушылардың тілін дамыту болып табылады. Сондықтан да ол әр сабақта жүйелі түрде жүріп отыруы керек. Сонда ғана тіл дамыту үрдісі өз мақсатына жетеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Жанабилова А.К. Қазақ тілі сабақтарында оқушылардың бейнелі көркем тілін дамытудың өнімді жолдары // «М.Өтемісұлы шығармашылығы және қазақ әдебиеті мәселелері» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары.-А., 2003.-148-151-б.
2. Қосымова Г., Сатбекова А.А., Арын Е., Рахимжанов К. Қазақ тілі мен әдебиеті. Учебник для 8 классов общеобразовательных школ с русским языком обучения. Алматы, «Мектеп», 2018. Объем 16,13 п.л.
3. Қосымова Г., Сатбекова А.А., Арын Е., Рахимжанов К. Қазақ тілі мен әдебиеті. Методическое руководство. Учебное пособие для учителей 8 классов общеобразовательных школ с русским языком обучения. -Алматы, «Мектеп».

Ахметжанова Софья Амангельдиновна

«Журналистика және репортерлік іс»

мамандығының 2-курс магистранты, «Тұран» университеті.

Ғылыми жетекшісі: *Қурманбаева Алмагуль Алиевна ф.ғ.к.,*

«Тұран» университетінің қауымдастырылған профессоры

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БЛОГОСФЕРА: ҚАЛЫПТАСУЫ, ДАМУЫ ЖӘНЕ БҮГІНГІ ДЕҢГЕЙІ

Түйіндеме: *Мақалада Қазіргі қазақ блогосферасының бағалау палитрасын қарастыра отырып, қарама-қайшы бағалауларға қарамастан, блогерлердің еліміздің қоғамдық-саяси өміріне ықпалы қандай екені баяндалады. Блоггинг бүгінгі таңда қазіргі Қазақстанға қатысудың маңызды құралы ретінде әрекет етеді, сондықтан мақалада халықтың қажеттіліктерін білдіретін алаң ретінде, сондай-ақ саяси күн тәртібіне белсенді қызығушылық танытатын азаматтардың қоғамдық пікірін қалыптастыруға әсер ететіні туралы айтылады.*

Түйін сөздер: *Блоггинг, блогосфера, әлеуметтік желі, медиа сауаттылық, блог жүргізу.*

Аннотация: *В статье рассказывается о влиянии блогеров на общественно-политическую жизнь страны, несмотря на противоречивые оценки, рассматривая оценочную палитру современной казахской блогосферы. Блоггинг сегодня выступает важным инструментом участия в современном Казахстане, поэтому в статье говорится о влиянии на формирование общественного мнения граждан, как площадки для выражения потребностей населения, а также активного интереса к политической повестке дня.*

Ключевые слова: Блоггинг, блогосфера, социальные сети, медиаграмотность, ведение блога.

Summary: the article discusses the assessment palette of the modern Kazakh blogosphere, what is the influence of bloggers on the socio-political life of the country, despite contradictory assessments. Blogging today acts as an important tool for participation in modern Kazakhstan, therefore, the article talks about it as a platform for expressing the needs of the population, as well as influencing the formation of public opinion of citizens who are actively interested in the political agenda.

Keywords: blogging, blogosphere, social network, media literacy.

Мемлекеттік блогосфераның пайда болуына мемлекеттік институттар мен халық арасында жедел байланыс орнату, мәселелерді нақтылау және проблемаларды тиімді шешу мақсатында «Есті мемлекетті» дамыту бағыты үлкен әсер етті. Дегенмен, Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2022 жылдың қаңтарында сөйлеген сөзінде атап өткендей, бұл бағыт қазір айтарлықтай даму үстінде деп айта алмаймыз. Осылайша, әлеуметтік желілердегі мемлекеттік мекемелер өкілдерінің және жекелеген мемлекеттік қызметкерлердің көпшілігінің бұл тұрғыда нақты нақты стратегиясы жоқ. Осы орайда Қасым-Жомарт Тоқаев әкімдерге тұрғындардың өтініштеріне белсенді түрде ден қоюды және әлеуметтік желілерде түсіндіру жұмыстарын жүргізуді тапсырғаны айғақ. Сірә, осыған байланысты мәселе отандық зерттеушілер атап өткендей, тұрғындардың кері байланысы көбінесе формальды сипатқа ие және мәселелерді шешу үдерісі жеделдетілмейді. Ал мемлекеттік блогтарды құру тек ел президентінің бұйрығымен жүзеге асады.

Қоғамдық-саяси сипатта да болуы мүмкін азаматтық белсенділердің блогтарына келетін болсақ, оларға қатысты біршама қарама-қайшы бағалар бар. Блогерлердің қызметі қазақ қоғамында қалай қабылданатынын түсіну үшін олардың индикаторларын келтірейік [1,110 б.]:

- Қазақстандық саяси блогерлер туралы айтатын болсақ, олардың қызметі көбіне біржақты болуы мүмкін деген ортақ көзқарас, ал индикативті көзқарас – Қазақстандағы блог жүргізу – өте көп санды адамдар үшін табысты бизнес.
- Блогерлерді кәсіби емес және сарапшылық қауымдастықтың беделіне нұқсан келтірді деп жиі айыптайды, сонымен қатар блогерлер тексерілмеген ақпаратты жариялап, жалған ақпараттың таралуына ықпал ете алады. Бұл контексттегі бір жарқын мысал - 5G немесе Covid-19 вирусының әсері туралы жалған ақпараттың таралуы.

Сонымен қатар, қазақстандық блогерлердің теріс пікірі кейбір жағдайларда өз уәждері мен қарсылықтарын эмоционалдық тұрғыдан дәлелдей алатындығына негізделген. Бұл тұрғыда заң ғылымдарының докторы Р.Подопригордың биліктің ақпараттық шабуыл, шу, ең алдымен жанжал мен арандатушылық арқылы өзін сарапшы ретінде көрсететін блогерлердің шабуылына жиі жеңілдік жасайтыны туралы бағасын келтіруге болады. Жалпы көзқарас – шенеуніктерді және лауазымды тұлғаларды тығырыққа тірейтін блогерлер культінің болуы. Олардың эмоционалдық аргументтер арқылы ықпалы көбінесе азаматтарды толғандыратын мәселелер бойынша қоғамның көзқарасын билікке жеткізудің жалғыз мүмкіндігі болып табылады. Бұл тұрғыдағы ең жарқын мысалдардың бірі – Астанадағы кіші Тадықөл көлінің орнындағы құрылыс жағдайы. Блогерлер мәселені жарыққа шығаруға белсене атсалысты, эмоционалды посттар жазды, акциялар, спектакльдер өткізді, олардың мақсаты Қызыл кітапқа енген қоқиқаздар мен аққулар ұшатын бірегей көлдің пайда болуы жағдайына билік пен

қоғамның назарын аудару болды. толтырылып, орнына элиталық тұрғын үйлер және басқалары салынды, әлеуметтік нысандар. Қалыптасқан жағдайға байланысты құрылыс тоқтап, билік азғантай жеңілдіктерге мәжбүр болды.

Отандық блогерлердің ықпалының ауқымы қарама-қайшылықпен бағаланады, егер бұрын ол төмен деп бағаланса, бүгінде кәсіби салада кейде онша танымал бола бермейтін блогерлер ресми БАҚ-ты, тар профильді мамандарды, танымалдылық саласындағы сарапшыларды айналып өтуі мүмкін. қоғамды толғандыратын мәселелердің шешілуіне тікелей әсер етеді. Мазмұны көбінесе ресми БАҚ-ты алмастыратын блогерлердің танымалдылығының артуы байқалады. Келесі тармақтар маңызды болуы мүмкін: инсайдерлік ақпараттың болуы, оның әлеуметтік желілерде жылдамырақ (дәстүрлі БАҚ-қа қарағанда) жариялануы. Сонымен қатар, саяси блогерлер редакциялық саясаттан ада бола отырып, ақпаратты түсіндіруге көбірек мүмкіндіктерге ие.

Бұл тұрғыда кейбір зерттеушілердің блогерлер арасында қоғамдық пікір көшбасшыларымен қатар, қоғамдық пікірді жасаушылар, қоғамның және оның саяси жүйесінің жұмыс істеуіне белгілі бір ықпал ете алатын адамдар да бар деп есептейтіні маңызды. Сонымен, Қазақстан жастар ақпараттық тобының мәліметі бойынша, қазақстандық блогерлердің бестігіне Дәулеттен, Жұрттың Баласы, Досым Сәтбаев, Жансерік Қадырбаев, Вадим Борейко кіреді. Қазақстандық блогерлердің ықпалының нәтижелеріне биліктің Көкжайлау жолындағы курорттың құрылысын тоқтатып, оны Іле-Алатау ұлттық паркіне қайтару туралы шешім қабылдауы, ал еліміздегі жетекші блогерлердің бірі Вадим Борейко осы шешімді ілгерілетуге белсенді және мүмкін болды.

Қазіргі қазақ блогосферасының бағалау палитрасын қарастыра отырып, қарама-қайшы бағалауларға қарамастан, блогерлердің еліміздің қоғамдық-саяси өміріне ықпалы бүгінде айтарлықтай жоғары және болашақта тек қана кеңейе түседі деген қорытынды жасауға болады. Бұл ретте Қазақстан халқының құрылымындағы жастардың үлес салмағының артуы, сондай-ақ жастардың ақпараттарды әлеуметтік желілерден алуды жөн санайтыны, тіпті оған қызығушылық танытпай-ақ ақпарат алатыны үлкен рөл атқарады. Блогерлерден, әлеуметтік желілердегі қоғамдық пікір көшбасшыларынан, өйткені мұндай ақпаратты олардың достарымен бөлісуге болады. Сонымен қатар, зерттеушілер атап өткендей, мұндай ақпаратты сілтеме жасайтын адамдар достарының арасында бөлісе алатындықтан, ақпарат сенімді деп қабылданады.

Түрлі зерттеулерге сәйкес, Қазақстан халқы негізінен блогерлерден алынған ақпаратқа сенбеуге бейім, осылайша сенім иерархиясында саяси блогерлер соңғы орында тұр. Қазақстан халқының 65% блогерлерге, 94% саяси блогерлерге сенбейді. Сонымен қатар, жоғарыда айтылғандай, уақыт өте келе бұл тенденция төмендеп, блогерлерге деген сенім деңгейі арта түсуі әбден мүмкін. Әрине, мұны екі жақтан қарауға болады: бір жағынан блогерлердің қызметі, ең алдымен саяси бағыттағы әрекеттер халықтың саяси және азаматтық белсенділікке тартылу деңгейіне оң әсер етуі мүмкін, жоғарыда айтылғандай, оларда ең үлкен сендіру мүмкіндігі бар. Осылайша, өмірдің барлық салаларында азаматтардың құқықтарын қорғау сияқты демократиялық құндылықтарға үндеген блогерлер, сондай-ақ жүзеге асырылып жатқан саясатты сынға алу үрдісі ел халқының саяси сауаттылық деңгейіне сөзсіз әсер етеді. Бұл ретте біз тек билікті сынау туралы айтып отырған жоқпыз, блогерлер де жүзеге асырылып жатқан мемлекеттік саясат аясында азаматтарға не нәрсеге сенуге болатынын түсіндіре алады. Атап айтқанда, бүгінгі күні хабардарлық деңгейі өте төмен, сол жастарға арналған ашық

құқықтық актілердің немесе жүзеге асырылып жатқан бағдарламалардың мүмкіндіктерін кеңінен насихаттайды. Ал мұндай жағдайда блогерлердің қызметі ел азаматтарының хабардар болу деңгейіне және араласуына әсер етеді.

Екінші жағынан, блогерлер, олардың кейбіреулерінің қызметі Covid-19 пандемиясы кезінде дәлелденгендей, жалған ақпарат үшін себеп ретінде әрекет ете алады, тексерілмеген қауесеттердің таралуына әсер ете алады және аудиторияға әсер ету үшін әртүрлі манипуляциялық технологияларды кеңінен қолдана алады. Сондай-ақ, блогерлердің қызметі белгілі бір құндылықтарды, соның ішінде деструктивті сипаттағы құндылықтарды насихаттауға бағытталуы мүмкін, сондай-ақ белгілі бір саяси күштердің мүдделері үшін де жүзеге асырылуы мүмкін. Дегенмен, бұл факт әлеуметтік желілердегі ықпал етушілер мен қоғамдық пікір көшбасшыларының әрекеттеріне цензура немесе қандай да бір тыйым салу шараларын қолдану керек дегенді білдірмейді. Керісінше, ХХІ ғасырдың, ақпараттық технология ғасырының үрдісі – ақпаратты жеткізу жылдамдығы, оны тарату жылдамдығы, контент жасауда иерархияның жоқтығы. Ал бұл тұрғыда мемлекет тарапынан кез келген шектеулер, керісінше, аудиторияның, ең алдымен, жастардың дәстүрлі ақпарат көздерінен және мемлекеттік БАҚ-тан одан бетер алшақтауына әкеп соғады.

Белгілі болғандай, жалған ақпаратқа қарсы тұрудың ең тиімді құралы азаматтарды медиа-білім беру және Интернет-сауаттылық арқылы онлайн материалдарға сыни көзқараспен қарауға үйрету болып табылады. Қазақстанның Жастар ақпарат қызметінің 2023 жылғы зерттеуіне сәйкес, ел азаматтарының 59%-ы сенімсіз, жалған немесе толық расталмаған ақпаратты сирек немесе ешқашан кездестірмейтініне сенімді, ал респонденттердің 80%-ы әлеуметтік желілердегі ақпаратты қайта тексермейді.

Әлемнің көптеген дамыған елдерінде медиа сауаттылық деңгейін арттыру жұмыстары жүргізіліп, оған үлкен мән берілуде. Мәселен, егер бұрын, мысалы, Канадада, бұл толығымен бас тартуға болатын сән-салтанат болып саналса, бүгінде Интернетте тұтынылатын ақпаратты сыни талдауға бағытталған сабақтар, және жалпы алғанда, кез келген ақпаратты таңдаулы және мағыналы қабылдау ақпарат мектеп орындығынан басталады. Ақпаратты пассивті және ойланбастан тұтынудан бас тарту барлық БАҚ түптеп келгенде белгілі бір идеологиялық құндылықтарды, беделді және ықпалды уағыздаушы екенін түсіндіре отырып, желідегі ақпараттың сенімділігін бағалауды үйрену арқылы жүзеге асырылады.

Осылайша, әлеуметтік желілер мен блоггинг бүгінгі таңда қазіргі Қазақстанға қатысудың маңызды құралы ретінде әрекет етеді, халықтың қажеттіліктерін білдіретін алаң ретінде қызмет етеді, сондай-ақ саяси күн тәртібіне белсенді қызығушылық танытатын азаматтардың қоғамдық пікірін қалыптастыруға әсер етеді.

Бұл тенденция уақыт ете кеңейеді деп болжауға болады, бұл халықтың жалпы құрылымындағы жастардың үлес салмағының өсуімен, жастар арасында саяси блоггерліктің дамуымен де байланысты. Сонымен қатар, блоггерлердің сендіру әлеуеті жоғары болғандықтан, олар тексерілмеген ақпараттың таралуына әсер етіп, түрлі айла-шарғы жасау технологияларын қолдана отырып, қоғамдық пікірге ықпал ете алады деген алаңдаушылық бар. Бұл тұрғыда ең тиімді шешім медиа және ақпараттық сауаттылықты дамыту болмақ, ол ХХІ ғасырдың жаһандық күн тәртібіндегі орталық тақырыптардың бірі болып табылатыны белгілі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

5. Бойко Е. И. Современные СМИ в сети интернет и их влияние на мировую культуру / Управленческое консультирование. 2017. №6 (102). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-smi-v-seti-internet-i-ih-vliyanie-na-mirovuyu-kulturu> (дата обращения: 18.02.2021).
6. Қазақша блогтардың тарихы / https://el.kz/aza-sha_blogtardy-tarikhy_23747/
7. Вавилина Т. Ю., Мишланов В. А., Шиморек Я. Речевая культура и антикультура в современной массовой коммуникации (на материале текстов русского, польского и немецкого сегментов Интернета) / Вестник Пермского университета. – 2012. – Вып. 4 (20). – С. 112–124.
8. Каковы позитивные и негативные стороны блогосферы Казахстана? / <https://cabar.asia/ru/kakovy-pozitivnye-i-negativnye-storony-u-blogosfery-v-kazahstane>
9. Чернова А.Д., Ким Р.Н. Блоггинг как инструмент внутренней коммуникации компании // Труды Братского государственного университета. 2010. Т.1. С. 308.

Малик Жамиля

студентка I курса МКП, Caspian University

Научный руководитель: *Айтбенбетова З.Е. сеньор-лектор*

МНОГОЯЗЫЧИЕ И ЕГО ПРЕИМУЩЕСТВА

Аннотация: *Многоязычие является предметом пристального внимания многих исследователей. Считается, что около 80% населения земли в той или иной степени двуязычны, и эта цифра достигает своего максимума в тех странах (регионе), где проживают разные национальности. Двуязычие населения такой страны - категория непостоянная: число носителей двух и более языков может увеличиваться или сокращаться, равно, как может меняться языковая компетенция участников двуязычия, тому может быть много причин. В данной статье мы рассматриваем вопросы билингвальные и полилингвальные языковые ситуации в Казахстане.*

Ключевые слова: *многоязычие, культурное понимание, интеллектуальное развитие, экономические преимущества, социальные преимущества, глобализация, межкультурное общение, когнитивные способности, международные отношения, языковые разнообразия, языковая политика, коммуникация, межкультурная компетенция, коммуникативные навыки, полиглотизм, культурный обмен, языковая диверсификация, языковая адаптация.*

Многоязычие, как способность человека использовать два или более языков, становится все более важным аспектом в современном мире. В глобализированном обществе многоязычие предоставляет людям уникальные возможности для личного и профессионального развития. Исследования показывают, что многоязычие способствует развитию когнитивных способностей, таких как логическое мышление, творческое мышление и способность к решению проблем.

Знание нескольких языков способствует лучшему пониманию различных культур. Человек, владеющий несколькими языками, может лучше воспринимать и адаптироваться к культурным особенностям других народов.

Владение несколькими языками открывает двери к многочисленным возможностям на рынке труда. Многоязычные люди часто имеют больше шансов на

получение высокооплачиваемых и престижных рабочих мест. Знание нескольких языков открывает двери к международным возможностям работы и бизнеса, что может привести к новым перспективам развития карьеры. Многоязычие способствует лучшему общению и взаимопониманию с людьми из различных культур и стран, что способствует укреплению международных отношений и мира.

Языковые разнообразия могут включать в себя культурное обогащение, лучшее взаимопонимание в мультикультурном обществе, а также повышение интереса к изучению различных языков и культур.

Межкультурная компетенция - это способность эффективно взаимодействовать и сотрудничать с людьми из разных культур. Она включает в себя понимание и уважение культурных различий, способность адаптироваться к различным культурным контекстам и эффективно решать межкультурные конфликты.

Основные компоненты межкультурной компетенции включают в себя знание о культуре других людей, умение эффективно общаться и взаимодействовать с ними, а также готовность к адаптации к различным культурным обычаям и ожиданиям. Люди с межкультурной компетенцией лучше понимают и уважают культурные различия, что способствует более гармоничным и эффективным отношениям с представителями других культур.

Типы многоязычия. Многоязычие может проявляться в различных формах и иметь разные характеристики. Вот некоторые из типов многоязычия:

Симультанное многоязычие означает, что человек использует несколько языков одновременно в своей речи. Например, в многоязычной семье родители могут говорить на разных языках, и дети могут осваивать оба языка одновременно.

Последовательное многоязычие означает, что человек осваивает один язык после другого. Например, если ребенок вырос в семье, где говорят на одном языке, а затем начал учить другой язык в школе или в другой среде.

Двужычие означает, что человек владеет двумя языками на достаточно высоком уровне. Он может свободно переключаться между языками и использовать их в разных ситуациях. Двужычие может быть результатом симультанного или последовательного многоязычия.

Мультиязычие означает, что человек владеет более чем двумя языками. Он может использовать разные языки в разных ситуациях или с разными людьми. Мультиязычие может быть результатом симультанного или последовательного многоязычия.

Пассивное многоязычие означает, что человек может понимать и понимать речь на нескольких языках, но не обладает активными навыками говорения или письма на этих языках. Например, человек может быть способен понимать родной язык своих родителей, но не говорить на нем.

Это лишь некоторые из типов многоязычия, и каждый человек может иметь свою уникальную комбинацию языковых навыков. Важно отметить, что многоязычие является динамичным и может меняться в течение времени в зависимости от среды, образования и других факторов.

Многоязычие имеет значительное влияние на когнитивные процессы, то есть на способность мышления, восприятия и понимания мира. Исследования показывают, что многоязычие может приводить к улучшению некоторых когнитивных функций.

Внимание и контроль

Многоязычие требует постоянного переключения между языками и подавлением нежелательных языковых вариантов. Это развивает у людей способность к контролю и управлению своим вниманием. Исследования показывают, что многоязычные люди имеют лучшую способность к селективному вниманию и подавлению ненужной информации.

Развитие памяти

Изучение и использование нескольких языков требует запоминания большого количества слов, грамматических правил и фраз. Это способствует развитию памяти и улучшению способности к запоминанию информации. Многоязычные люди часто имеют лучшую работу краткосрочной и долгосрочной памяти.

Гибкость мышления

Многоязычие требует гибкости мышления и способности переключаться между разными языками и культурными контекстами. Это развивает у людей способность к адаптации и изменению своего мышления в зависимости от ситуации. Многоязычные люди часто проявляют большую гибкость мышления и лучше справляются с задачами, требующими переключения между разными правилами и системами.

Креативность

Многоязычие может способствовать развитию креативности. Изучение разных языков и культур расширяет кругозор и позволяет видеть мир с разных точек зрения. Это может стимулировать креативное мышление и способность к находчивости в решении проблем.

В целом, многоязычие имеет положительное влияние на когнитивные процессы, такие как внимание, память, гибкость мышления и креативность. Это делает многоязычных людей более адаптивными и гибкими в современном мире, где взаимодействие между разными языками и культурами становится все более распространенным.

Многоязычие и межкультурная коммуникация тесно связаны друг с другом и играют важную роль в современном мире. Владение несколькими языками способствует более глубокому пониманию других культур и способствует эффективной межкультурной коммуникации. Вот некоторые аспекты, в которых многоязычие влияет на межкультурную коммуникацию:

- **Понимание культурных различий:** Люди, владеющие несколькими языками, часто лучше понимают культурные различия и особенности других народов, что помогает им эффективно общаться и взаимодействовать с представителями различных культур.
- **Уважение к культуре:** Многоязычие способствует уважению к разным культурам, так как люди, владеющие несколькими языками, часто более открыты к другим культурам и традициям.
- **Адаптация к различным культурным контекстам:** Знание нескольких языков облегчает адаптацию к различным культурным контекстам и ситуациям, что помогает в эффективной межкультурной коммуникации.
- **Разрешение межкультурных конфликтов:** Многоязычие может помочь в разрешении межкультурных конфликтов, поскольку понимание различий между культурами способствует более гармоничным отношениям.

• Поддержание международных отношений: В международных отношениях многоязычие играет важную роль, поскольку облегчает общение между представителями разных стран и культур.

Таким образом, многоязычие является важным фактором для успешной межкультурной коммуникации, поскольку способствует лучшему пониманию и сотрудничеству между различными культурами. Многоязычие - это не только способность человека использовать несколько языков, но и ключевой аспект межкультурного взаимодействия и понимания. В современном мире, где границы стираются и культуры сливаются, многоязычие становится все более ценным ресурсом. Оно помогает строить мосты между разными культурами, обогащая нас новыми знаниями, перспективами и возможностями. Таким образом, многоязычие не только обогащает нашу личность, но и способствует гармонии и взаимопониманию в мировом сообществе.

Список литературных источников:

1. <https://nauchniestati.ru/spravka/mnogoyazychie/?ysclid=lv20mwsv1z260803467>
2. Книги и учебники по межкультурной коммуникации и межкультурной компетенции, например:
- "Intercultural Competence: Interpersonal Communication Across Cultures" by James W. Neulie

БАХАРЧИЕВА АНЖЕЛА

ченица 7 класса СШ им. А. С. Макаренко г. Шу

Научный руководитель: ИЛЬЯСОВА САУЛЕ АЛИЕВНА

*Заместитель директора по учебной работе, учитель истории
Жамбылская область*

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ОКРУЖЕНИЕ БАУЫРЖАНА МОМЫШУЛЫ:

ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация. В статье рассматривается жизненный путь Героя Советского Союза, писателя на военную тематику и гвардии полковника Бауыржана Момышулы, чья слава о подвиге в Великой Отечественной войне стала легендой во всем мире.

Ключевые слова: образ героя, военное творчество, историческая объективность, письмо, семья, исторический деятель.

Түйіндеме. Бұл мақалада Ұлы Отан соғысындағы ерлігі туралы даңқы кеңейген Кеңес Одағының Батыры, бүкіл әлемге аңыз болған әскери тақырыптағы жазушы, гвардия полковнигі Бауыржан Момышұлының өмірі жолы мен шығармашылық қызметі туралы жазылған.

Тірек сөздер: батыр бейнесі, әскери шығармашылық, тарихи объективтілік, жазу, отбасы, тарихи тұлға.

Annotation. This article describes the life and creative activity of Guards colonel Baurzhan Momysuly, the Hero of the Soviet Union, who became famous for his exploits in the Great Patriotic War, a writer on military topics who became a legend throughout the world.

Key words: image of a hero, military creativity, historical objectivity, writing, family, historical figure.

«Честь за хлеб не продавай», «Любить свой народ - не значит ненавидеть другой», «За Родину в огонь, войдя - не сгоришь», «Справедливость поспешает медленно, но приходит неизбежно», «Самое грозное оружие - это душа солдата, а боеприпасы к нему - это духовная пища».

Б. Момышулы

Бауыржан Момышулы- выдающийся казахстанский политик, деятель национального движения в период Советской власти. Он родился в 1900 году в деревне Ашыбулак Каркаралинского района Казахстана. В период молодости он активно участвовал в борьбе за национальное возрождение казахского народа.

Бауыржан Момышулы был одним из основателей Омского кружка казахских интеллигентов, который объединял представителей казахской интеллигенции, боровшихся за независимость и освобождение народа. Активно участвовал в разработке программы борьбы за национальные интересы казахского народа и организации национального движения.

В период Гражданской войны в России Бауыржан Момышулы принимал участие в борьбе за свободу и независимость Казахстана. Он организовывал и руководил партизанским движением на территории Приуралья и Западной Сибири, проводил активную борьбу против красноармейцев и белогвардейцев.

После окончания Гражданской войны Бауыржан Момышулы продолжил бороться за национальные интересы казахского народа.

С 1928 по 1936 гг. был учителем, секретарем райисполкома, работал в финансовых органах, начальником милиции. В 1936 г. окончил курсы при Ленинградской финансовой академии и с этого же года стал служить в Советской Армии. Участник Великой Отечественной войны - воевал в составе 316-й стрелковой дивизии, сформированной в Казахстане и Киргизии в 1941 г. под командованием генерал-майора И.В.Панфилова. Впоследствии сам командовал полком, дивизией.

Особое место в военной биографии Момышулы занимает битва под Москвой. Но в ней немало и других подвигов. Только в должности командира батальона 19-го гвардейского стрелкового полка он провел в 1941 г. под Москвой 27 успешных боев в условиях маневренной обороны. За бои на Волоколамском направлении 7 ноября генерал Панфилов представил старшего лейтенанта Момышулы к ордену Ленина. Но судьба наградного листа до сих пор неизвестна[1].

Впоследствии старший лейтенант возглавил 19-й полк, который принял участие в боях за станцию и населенный пункт Крюково, где Момышулы, получив тяжелое ранение, продолжал командовать сражением. Учитывая множество боевых заслуг Момышулы, командир 8-й гвардейской стрелковой дивизии полковник И.И.Серебряков в августе 1942 г. представляет его к присвоению звания Героя Советского Союза. Но и этот наградной лист пропал. В июле 1944 г. Серебряков обратился в Президиум Верховного Совета СССР с заявлением: считаю своим долгом донести Вам и прошу... отметить товарища Момышулы... ибо справедливость этого от меня требует. Это представление также оставили без ответа.

Не были достойно отмечены и последующие боевые дела нашего земляка. Момышулы, командуя полком, а затем дивизией, принимал активное участие в наступательных операциях на Калининском фронте, в разгроме немецких войск в Курляндии.

По окончании войны поступил в Высшую военную академию Генштаба Советской Армии, затем до 1956 г. занимался военно-педагогической деятельностью. Несмотря на то, что его идеи в области тактики отличались смелостью и новизной, в 1956 г. Момышулы отправили в отставку. С этого времени он - полковник в отставке[2].

Основной темой его произведений было описание становления характера советского воина, прославление ратного подвига, героизма народа при защите Родины от вражеского нашествия. Бауржан Момышулы - автор следующих сборников рассказов: Дневник офицера (1952), История одной ночи (1954), За нами Москва (1958),

Фронтовые встречи (1962). В 1963 г. им была написана биографическая повесть о генерале И.В.Панфилове Наш генерал, а его книга повестей и рассказов Наша семья в 1976 г. была удостоена Государственной премии Казахской ССР.

Бауржан Момышулы- личность яркая, пример воинской и творческой доблести. Герой Советского Союза, писатель, военный. О нем написано немало художественных произведений Александра Бека и Александра Кравицкого, Малика Габдуллина и Алексея Кузнецова, Азильхана Нурмашаихова и Туманбая Молдагалиева. Как он воевал, каким человеком был там, на фронте, мы узнаем и из книг написанных самим Бауржаном Момышулы, таких как «За нами Москва», «История одной ночи», «Наша семья».

Изучение этих работ позволяет увидеть процесс формирования и проявления личностных качеств Бауржана Момышулы через переживания событий довоенного периода, послевоенного и особенно периода Великой Отечественной Войны. В результате у него формируются свои собственные суждения на основе личного опыта и собственной деятельности, даже если они порой приходят в противоречие с общими установками. Особенно на его взгляды как личности повлияли события Великой Отечественной войны. Об этом сам говорит Бауржан Момышулы:

«Война оказала нам услугу зеркала, помогла познанию самих себя и других. Некоторые из нас научились прямо смотреть в глаза фактам, анализировать их, быть объективными, не бояться говорить правду, рассуждать о государственных делах. Это значит, что война выковала на фронте и в тылу сильных людей способных на собственные выводы о жизни частной и народной, без ненужной для общего дела профессионально ведомственной дипломатии, иногда доходящей до лицемерия». [3] Очень большое внимание Бауржан Момышулы уделял воспитанию боевого духа у бойцов. Он считал, что победу можно одержать не столько оружием, сколь силой духа. Молодое поколение должно хорошо знать национальную историю, родной язык и народные традиции. Если не выработать в себе национальных ценностей, это притупляет чувство национальной гордости. Без этого армия не может существовать. В самый тяжелый период для страны, в декабре 1941 года он пишет такие строки:

-«Соедини в себе, поэт,
Два века воедино
Мудрей отца будь на сто лет,
На век моложе сына».

Только усвоив национальную историю, наследие предков, понимая всю ответственность перед страной можно одолеть любого врага. Бауржан Момышулы находясь на переднем крае не переставал думать о народе, его будущем, о воспитании

молодежи. Он написал военное пособие «Психология войны». В котором раскрывает, как необходимо воспитать бойца. Это пособие с успехом могут использовать все военные специалисты.

«Как бы ни была насыщена современной техникой армия, если ее личный состав всесторонне не прошел боевую выучку, а офицеры плохо владеют способами, методами обучения и управления войсками, техникой и огнем, она (армия) останется бесполезной толпой и при первом и серьезном ударе противника рассыплется, как горох»

Именно поэтому большое место талантливый полководец уделял вопросу изучения командным составом морально-психологического состояния своих подчиненных, без знания которого невозможно правильно и последовательно влиять на подчиненных. Бауыржан Момышулы считал, что морально-психологические особенности должны учитываться при призыве в армию, отборе в училища для подготовки командных кадров.

«На собственном опыте убедился, что в воспитании боевых качеств бойца колоссальное значение играет военное прошлое народов и национальные традиции. Традиция является одним из основных источников воспитания и имеет большое значение...традиция-документальные, словесные предания(легенды) о воинской доблести в прошлом, в характере данной части в настоящем. Воспитание на принципах подражания примерам героев прошлого и настоящего формируют у новобранца традиционные представления и понятия о воинской доблести и стремления быть не хуже и службу нести не хуже, чем его предшественники, о которых вспоминают с благодарностью, рассказывают легенды, поют песни и возвышают как образ»

Бауыржан Момышулы выявил самые главные качества воина: политическая сознательность, верность своему воинскому долгу, уяснение задачи и трезвая оценка обстановки, способность воина предельно напрягать все свои силы для выполнения поставленных перед ним задач, вплоть до самопожертвования.

«Хорошо подготовленные и высококвалифицированные кадры - самый решающий фактор во всяком деле... Ни один высококвалифицированный командир не может заменить всех...» Большое значение имеют его взгляды по подготовке и воспитанию офицерских кадров. Б.Момышулы подчеркивал, что именно офицеры во все времена являлись золотым фондом армии, ее стержнем. [4]

В годы войны, даже будучи командиром дивизии, полковником, он разделял тяготы и лишения наравне со своими боевыми товарищам - солдатами и офицерами. На марше Момышулы шел как все, пешком, никогда не пользовался подручным транспортом.

За плечами Бауржана Момышулы был огромный опыт военного. Находясь на переднем крае фронта он не просто выполнял приказ, а создавал свое учение, которое значительно обогатило военную науку. Его мысли и действия были намного шире тактических и стратегических решений отдельно взятого боя или сражения.

О том, каким полководцем был Бауыржан Момышулы, можно судить по тому, что в военной оперативно-тактической науке есть особый термин мобильной обороны, названный «спиралью Момышулы». Этот тактический прием ведения боя изучается в высших военных учебных заведениях всего мира. Теоретически она была разработана Панфиловым. Но на практике ее впервые применил именно Бауыржан Момышулы и применил блестяще.

Смысл этой тактики Момышулы разъяснял так: «Спиралью я это называю потому, что все бои панфиловцев под Москвой характерны тем, что дивизия перерезала путь,

отскакивала в сторону и увлекала за собой противника, отводила его километров на 10. Потом рывком снова становилась на его пути, снова уходила. Такими маневрами силы противника распыляются, наши части снова выходят на большак. Это изматывание противника и давало выигрыш во времени».[5]

Свой опыт военного он передавал молодому поколению. В 1950 году был старшим преподавателем кафедры общей тактики и оперативного искусства Военной академии тыла и снабжения имени В.М. Молотова. Как педагог и военный мыслитель он анализирует итоги Великой Отечественной войны, осуществляет исследования в области теории оперативного искусства и тактики, боевого применения Вооруженных сил, видов и родов. Этот научный анализ осуществлялся с единственной целью: поделиться своими знаниями, учесть уроки войны для обеспечения военной безопасности страны на долгие годы. Б.Момышулы выдвинул идею психологического фактора, как один из причин победы в войне. В советское время этот фактор не принято было отмечать, считалось, что победа одержана благодаря превосходству в технике, вооружении и массовом героизме советских людей. И вот только совершенно недавно, анализируя локальные конфликты и войны стали говорить о морально – психологическом обеспечении войск. Следовательно, это еще раз показывает нестандартность мысли Б.Момышулы. Он читал лекции по боевой подготовке во время визита на Кубу в 1963 году. Встречался с Министром обороны Кубы Раулем Кастро и был удостоен звания почетного командира 51 - го полка Революционных Вооруженных Сил Кубы. В военных учебных заведениях США, Кубы, Израиля, Никарагуа изучается военный опыт Бауыржана Момышулы.

Помимо боевых подвигов, став писателем Бауыржан Момышулы совершил еще один подвиг. Прежде чем взяться за перо, он трезво взвесил и свои возможности, и меру ответственности, которой отныне будут оценивать его как писателя и гражданина.

Став сам писателем, Бауыржан Момышулы оставался верен одному очень важному для него завету: «Наше время не терпит фальши...Надо писать кровью сердца, а вы – писатели иногда пишите водицей». Все его книги написаны кровью сердца. Сам участник войны он очень многое пережил на фронте, вел дневники, в которых записывал все, что видел и пережил. Вел записи в любых условиях и в снег и в дождь и даже в окружении. Им было записано 38 тетрадей, где рассказывается о ходе боевых действий, мысли и рассуждения солдат. Его основные литературные труды поражают своей правдивостью. «История одной ночи» стала его первым произведением, которое сразу заявило о нем как о талантливом писателе. Вторая книга «Наша семья» была написана в годы учебы в академии в 1976 году получила Государственную премию Каз.ССР. Книга «За нами Москва» это достоверное описание многих боев с участием автора, где Б.Момышулы предстает как талантливый военачальник, заботливый командир.

Бауыржан Момышулы владел в совершенстве двумя языками и считал, что «Знающий один язык – это один человек. Знающий два языка стоит двух достойных людей».

Поражает меткость его высказываний. Например: «За Родину в огонь войдя – не сгоришь», «Честь за хлеб не продавай», «Справедливость поспешает медленно, но приходит неизбежно», «Мои судьбы время ». Он вступался за время и народ. Не случайно, вернувшись домой, он остался без дела. Власть не предложила ему никакой подходящей работы. В тетрадке-дневнике Момышулы, который хранится в Жамбылском областном

краеведческом музее, есть такие строчки: «Иногда ко мне приходят неприятные мысли вроде: когда выжат сок из лимона — его выбрасывают. Нет, вернее, я сам выбросился за борт, предпочитая морскую пучину накуренной кают-компаний».

Богатство и счастье Бауыржана в том, что он любил свой казахский народ. Любил нежно, горячо, требовательно. Он гордился всем, что создал и сохранил казахский народ. Он боролся против невежества и лицемерия. И все его творчество было обращено к молодежи, в котором он видел наше будущее, будущее начатого нами дела, нашей страны. «Мне безразлично, какими станут наши юноши и девушки, какими путями пойдут они по жизни». В этих словах присущая Бауыржану любовь.

Бауыржан Момышулы человек, который останется не только в книгах, памятниках, но и в наших сердцах, памяти поколений. В 1990 году благодаря настойчивости Президента Н.Назарбаева, перед последним днем существования СССР был подписан указ о присвоении Бауыржану Момышулы звания Героя Советского Союза. К 100 – летию со дня рождения Бауыржана Момышулы была выпущена книга «Легендарный Батыр» некоммерческой организацией казахской диаспоры г.Москвы «Фонд памяти павших советских воинов в Восточной Пруссии «Память».

В Казахстане имя Героя носят улицы в городах Алматы, Тараз, Шымкент, Астана, Атырау, Семей.

Памятник Бауыржану Момыш-улы установлен перед зданием школы Министерства внутренних дел Республики Казахстан (Шымкент), а также в Астане.

В честь Бауыржана Момышулы был назван районный центр Жуалынского района Жамбылской области-село Бауыржан-Момышулы (бывшее село Бурное).

В райцентре Жуалынского района открыт музей Бауыржана Момышулы где хранятся некоторые его личные вещи.

В 2010 году, в честь столетия со дня рождения Момышулы (24 декабря), в г. Алматы на входе в парк им. 28-ми гвардейцев-панфиловцев ему воздвигнут памятник в полный рост.

19 марта 2010 года, при содействии Посольства Казахстана в Москве, средней общеобразовательной школе № 1912 в г. Зеленограде присвоено имя Бауыржана Момышулы. Этот выбор обусловлен тем, что школа находится у станции Крюково, где воевал и получил ранение Б. Момышулы. На территории школы 1 сентября 2010 года был торжественно открыт памятник-бюст Герою Советского Союза. Бронзовый бюст на Октябрьской площади г. Волоколамск, Московская область. Пилон Бауыржан Момышулы, расположенный в городе Приозёрске, Казахстан. [6]

Бауыржан Момышұлы остается одной из выдающихся фигур национального движения Казахстана. Его деятельность и окружение оказали значительное влияние на историю и развитие страны в период борьбы за независимость.

Одним из ключевых аспектов деятельности Бауыржана Момышұлы было его окружение. Он объединял вокруг себя талантливых и амбициозных людей, которые разделяли его ценности и стремления.

Благодаря этому он смог создать сильную команду, способную реализовывать его видение будущего Казахстана.

Исторический анализ деятельности и окружения Бауыржана Момышұлы позволяет нам понять важность его роли в истории Казахстана. Его влияние простирается на многие области жизни страны, от политики до экономики, от культуры до образования.

Его наследие остается актуальным и в настоящее время, вдохновляя новое поколение лидеров и активистов.

Бауржан Момышулы был обладателем невероятного мужества, силы, ума и совести. Во время войны он был не только строгим военачальником, но и мудрым руководителем и добрым воспитателем подчиненных ему солдат и офицеров. Образ героизма, созданный национализмом, прошел по страницам истории, и каждый год его героический путь, «сияющий, как непорочное чистое золото», сохранялся в памяти поколений, и он становился героем нашей литературы и культуры. По его словам, «Национальный дух – благородное качество, национализм – это художественный характер личности внутри нации.

Героической жизни Бауржана Момышулы посвятили свои произведения А.Нуршаихов -Истина и легенда, З.Ахметова - Светлые дни, Бахытжан Момышулы - Когда ты рядом, Восхождение к отцу, М.Калдыбаев - Незабываемые встречи. В основу художественного фильма режиссера М.Бегалина «За нами Москва», знаменитой пьесы В. Шацкова «Волоколамское шоссе», поставленной на сцене МХАТа, был положен известный эпизод (битва под Москвой) военной биографии Момышулы. Именем Момышулы названы средняя школа-интернат в Жамбылской области, улица в г. Таразе, средняя школа в Шымкенте, в г. Алматы на доме, где последние годы жил Момышулы, установлена мемориальная доска. По настоянию ветеранов Панфиловской дивизии войны и труда, депутатов, деятелей науки и культуры и широкой общественности, не раз ставивших вопрос о восстановлении исторической справедливости, и при поддержке Первого Президента Казахстана Н.А.Назарбаева Б. Момышулы было присвоено звание Героя, посмертно.

Жизнь Бауржана Момышулы – мораль, его наследие – патриотическое завещание. Его герой – человек, который искренне любил свою страну и родную землю, всегда служил ей верой и правдой, защищал Родину в критический час и внес доблестный вклад в разгром врага. «Патриотизм – это любовь к Родине, стране!», «Быть человеком – добродетель, быть гражданином – долг, быть патриотом – долг», – слова Бауржана Момышулы являются моралью для поколений.[7]

Бауржан Момышулы был награжден орденами Красного Знамени, Трудового Красного Знамени, Дружбы народов, Отечественной войны 1-й степени, двумя орденами Красной Звезды, орденом Знак Почета и медалями.

Исключительный талант, честность, справедливость и правдивость Батыра Бауржана в памяти многих и навсегда останутся в памяти его поколения. Произведения Б. Момышулы остаются средством национального духа и великой силы в воспитании будущего поколения нового конкурентоспособного Казахстана в новом мире.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бауыржан Момышулы. I том. – Алматы: Жазушы, 2004.
2. Олжас Сүлейменов. «Менің Бауыржаным». // Лениншіл жас. 30 декабрь. 1980.
3. Ф. Гальдер. «От Бреста до Сталинграда: военный дневник». – Смоленск, 2001.
4. Хангелді. Әбжанов. Қазақстан: Тарих. Тіл. Ұлт. – Астана, 2007.
5. Ермұхан Бекмаханов. Қазақстан XIX ғасырдың 20-40 жылдарында. Алматы: Сана, 1984.
6. Ю. Чирков, Наука и жизнь. 2010г.
7. Материал с сайта Wikipedia.org

Амиргалиева Айя
студентка 1 курса ВШЭУ «Учет и аудит», Caspian University
Научный руководитель: Айтбенбетова З.Е. сеньор-лектор

КУЛЬТУРА РЕЧИ И СПОСОБЫ КОММУНИКАТИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СОВРЕМЕННОГО ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Аннотация: Статья посвящена проблеме, связанной с выявлением сущности культуры речи. С этой целью проводится анализ ведущих подходов к трактовке культуры речи, подчеркивается необходимость рассмотрения этого понятия прежде всего с позиций культуры и речевой деятельности. В статье обосновывается подход к изучению культуры речи как культуры речевой деятельности.

Ключевые слова: культура речи, коммуникация, технологии, социокультурная среда, подрастающее поколение, чтение, письмо, общение, стили речи, языковые нормы, ортология, риторика, дистантное общение, контактное общение, социальные сети, мессенджеры, школьная среда, университетская среда, грамматика, правописание, коммуникативные навыки, социокультурное развитие.

Современное общество сталкивается с динамичными изменениями в сфере коммуникации, вызванными развитием технологий и изменением социокультурной среды. Это преобразование подчеркивает важность исследования языковой культуры и способов общения среди молодого поколения.

Культура речи включает в себя навык точного, логичного и выразительного выражения мыслей, а также умение применять правила коммуникации. «Некоторые читают, чтобы думать; таких очень мало. Другие читают, чтобы писать; таких много. А третьи читают, чтобы говорить; и их огромное большинство.» Мнение Чарльза Колтона о том, что многие читают для того, чтобы говорить, подчеркивает разнообразие мотивов чтения.

Термин "культура речи" объединяет несколько ключевых аспектов коммуникации, включая умение выразить свои мысли в устной форме, а также владение языком при письменном общении.

Первое значение культуры речи связано с индивидуальными способностями человека в области коммуникации. Культура речи представляет собой совокупность знаний, навыков и умений, которые помогают говорящему выражать свои мысли и идеи таким образом, чтобы достигнуть максимального коммуникативного воздействия и понимания собеседников. Это также означает умение подбирать подходящие слова, организовывать предложения таким образом, чтобы передать свои мысли ясно и понятно, а также адаптировать свою речь к аудитории и контексту общения.

Кроме того, второй аспект культуры речи связан с оценкой качества высказывания, включая его ясность, точность и эффективность в передаче информации. Это может включать в себя четкость, ясность, грамматическую правильность, эмоциональную выразительность и прочие аспекты, которые делают речь более привлекательной и понятной для слушателей.

Третье значение культуры речи связано с областью научного исследования, которая изучает речевые способности и качества речи. Эта дисциплина лингвистики анализирует языковые явления, правила и нормы общения, а также их влияние на эффективность коммуникации.

Все три определения культуры речи можно объединить в одно общее понимание: культура речи -это способность говорящего выбирать и организовывать языковые средства таким образом, чтобы достичь максимального коммуникативного эффекта в конкретной ситуации общения, соблюдая при этом современные языковые нормы и этику общения. Это включает в себя не только умение грамотно строить предложения, но и учитывать контекст, аудиторию, цели коммуникации и другие факторы, которые могут влиять на восприятие и понимание высказывания.

Цели культуры речи:

- формировать навыки правильной, богатой и выразительной речи в соответствии с нормами русского литературного языка.

- Научить различать стили и жанры речи и правильно использовать их в общении.

Для достижения этих целей необходимо:

- Овладеть навыками правильной речи согласно требованиям ортологии.

- Овладеть навыками выразительной речи в соответствии с требованиями риторики.

- Изучить особенности научного и официально-делового стилей речи, а также правила создания текстов, необходимых в учебе и профессиональной деятельности.

Для того, чтобы достичь культурного уровня речи, необходимо не только использовать правильные слова, но и обогащать свой словарный запас через чтение разнообразных литературных произведений. Это помогает не только улучшить устную и письменную речь, но и расширить спектр мыслей, которые могут быть выражены словами.

Культура речи охватывает следующие аспекты:

- Нормы русского литературного языка: орфоэпические, грамматические, лексические и стилистические.

- Различение стилей и жанров речи и умение использовать их в общении.

- Основы ортологии, науки о правильности речи, для корректного употребления языковых единиц.

- Основы риторики, науки о выразительной речи, для умения составлять тексты выразительно.

- Навыки выбора языковых средств, характерных для научного и официально-делового стилей речи, а также правила создания различных текстов (рефератов, докладов, заявлений и других).

Две основные формы общения – **контактная и дистантная**. Контактное общение происходит лицом к лицу, позволяя участникам взаимодействовать одновременно и использовать как вербальные, так и невербальные средства общения. В то время как дистантное общение возникает при разделении партнеров временем или пространством, чаще всего используя различные технологии связи, такие как телефон или интернет.

В ходе технологического прогресса в речи людей действительно появились новые термины и слова, отражающие развитие компьютерных технологий, такие как "комп" (компьютер), "клавиатура", "принтер", "ноутбук". Эти слова стали неотъемлемой частью нашего повседневного языка.

Молодежь, стремясь к удобству и экономии времени в речи, предпочитает использовать сокращенные формы слов или слова-заменители, как, например, «мышка» вместо «компьютерная мышь».

Однако не только новые слова активно внедряются в нашу речь. Устаревшие или

редко используемые слова также могут встречаться, особенно в литературных произведениях, классических текстах или в культурном наследии. Например, слова "бает" (говорит), "брань" (битва), "витязь" (воин) присутствуют в произведениях таких классиков, как А.С.Пушкин, Жуковский и другие.

Отголоски прошлого и культурные традиции сохраняются в языке и могут быть услышаны в различных ситуациях, от театральных постановок до чтения сказок. Эти слова придают текстам особый шарм и лирическую окраску, уводя нас в мир прошлого и дополняя наше языковое наследие.

Как сказал Вальтер, "Читая хороших авторов, ты становишься лучше и сам становишься хорошим собеседником." Со временем, взрослея, ребенок все больше переключается на дистантное общение, проводя больше времени в социальных сетях и обмениваясь сообщениями через SMS.

Современные подростки взаимодействуют с миром через призму цифровых технологий и социальных медиа. Это оказывает значительное влияние на их способы общения, предпочтения в выборе языка и стиль коммуникации. Если раньше дети активно проводили время на улице, стремясь к контактному общению с друзьями, то сейчас электронные устройства часто становятся их главными спутниками. Обучающиеся познают мир и общаются в основном через интернет и мобильные приложения.

Подростки активно используют мессенджеры, социальные сети и другие онлайн-платформы для общения. Это формирует новые стандарты языка, в том числе сокращения, эмодзи и сленг.

Социальные медиа способствуют развитию новых форм коммуникации, таких как мемы, интернет-юмор и виртуальные сообщества. Эти элементы становятся частью повседневной речи и влияют на лингвистические предпочтения подростков.

Среда играет важную роль в формировании навыков коммуникации у подростков. Образовательные программы должны уделять внимание не только грамматике и правописанию, но и развитию умения адаптировать свою речь к различным ситуациям.

Умение эффективно общаться не только в устной, но и в письменной форме является ключевым навыком для подростков, стремящихся к успеху в учебе и карьере.

Социальные сети оказывают воздействие на культуру речи, сужая её и уменьшая словарный запас. Чтобы предотвратить это, полезно уменьшить время, проводимое в виртуальном мире, и увеличить количество личных встреч. Прогулки, походы и другие совместные мероприятия могут обогатить нашу жизнь эмоционально и социально.

Тенденции в культуре речи современной молодежи:

- Использование сокращений и аббревиатур в письменной и устной речи.
- Преобладание эмодзи и эмодзи-языка в цифровом общении.

- Уменьшение объема текстов и предпочтение краткости и лаконичности.

- Частое использование интернет-жаргона и сленга.

Влияние социальных сетей и мобильных приложений:

- Стимуляция быстрого и мгновенного общения.

- Повышение визуальной составляющей коммуникации.

- Формирование виртуальных сообществ и культурных групп.

Практики по развитию культуры речи и коммуникативного взаимодействия:

- Обучение цифровой грамотности и осознанному использованию средств коммуникации.

- Популяризация чтения и письма для развития языковых навыков.

- Организация дискуссионных групп и культурных мероприятий для практики устной речи и общения в реальном времени.

С помощью анализа основных тенденций, факторов влияния и возможных путей улучшения коммуникативных навыков, мы пришли к ряду важных выводов.

Во-первых, цифровая эпоха предоставляет молодежи множество возможностей для общения, но также вносит изменения в их языковую культуру и способы общения. Важно понимать эти изменения и искать способы эффективного взаимодействия с молодежью в цифровой среде.

Во-вторых, обучение цифровой грамотности и развитие навыков коммуникации становятся все более важными в образовательном процессе. Программы обучения должны включать в себя не только традиционные аспекты языка, но и цифровые навыки, необходимые для успешной адаптации в современном мире.

Наконец, важно помнить о создании безопасного и включающего онлайн-пространства, где молодежь может свободно общаться, обмениваться идеями и развиваться. Это поможет не только улучшить их коммуникативные навыки, но и способствовать их социокультурному развитию.

Мишель Обама: "Важно научить детей выражать свои мысли четко и уверенно, уважая при этом точку зрения других."

Таким образом, дальнейшие исследования и усилия в области поддержки коммуникативного развития молодежи являются важными для создания здоровой и продуктивной культуры общения в цифровую эпоху.

В современном мире, где коммуникация играет ключевую роль во всех сферах жизни, развитие культуры речи и коммуникативных навыков становится необходимостью для подрастающего поколения. Эти навыки не только помогают создавать положительное впечатление на окружающих, но

и способствуют глубокому пониманию и эффективному взаимодействию.

Список литературных источников:

1. Коммуникативная культура современной молодежи - Н. А. Горшкова. М., 2018.
2. Речевая культура и молодежная коммуникация - Е. Н. Солдатова. М., 2020.
3. Едличка А. Теория языковой культуры сегодня / Новое в зарубежной лингвистике: Вып. 20: Теория литературного языка в работах ученых ЧССР: Сборник: Пер. с чешск. и словац. - М., 2

Изучение английского языка через искусство живописи

Аннотация: *Статья посвящена инновационному методу обучения английскому языку с использованием искусства живописи. Этот подход объединяет визуальное искусство с языковым образованием, предоставляя учащимся уникальную возможность изучать английский язык через анализ, интерпретацию и обсуждение произведений живописи. Используя визуальные образы как средство для изучения языковых структур и словарного запаса, метод способствует развитию коммуникативных навыков, критического мышления и культурного осознания.*

Ключевые слова: *Живопись, Искусство, Английский язык, Визуальное обучение, Коммуникативные навыки, Критическое мышление.*

В последние годы педагогический мир все более активно исследует и внедряет нестандартные подходы к обучению английскому языку, стремясь не только улучшить качество преподавания, но и сделать процесс обучения более захватывающим и мотивирующим для учащихся. Среди таких инновационных методов особое место занимает интеграция искусства в языковое образование. Искусство живописи, с его глубиной эмоций, богатством историй и многообразием культурных контекстов, представляет собой уникальный ресурс для обогащения учебного процесса.

Эффективность использования живописи как инструмента для изучения английского языка основывается на том, что визуальные образы могут вызывать сильные эмоциональные реакции и стимулировать когнитивную активность, что, в свою очередь, улучшает запоминание и понимание языковых конструкций. Кроме того, живопись предлагает бесконечные возможности для обсуждения, что стимулирует развитие устной речи и аналитических навыков учащихся. Взаимодействие с произведениями искусства помогает расширить словарный запас, улучшить понимание грамматических структур и развить способность к критическому анализу и интерпретации.

Несмотря на то что идея интеграции искусства в обучение языкам не нова, современные технологии и методики обучения открывают новые горизонты для ее реализации. В статье рассматриваются различные подходы к использованию живописи в качестве образовательного инструмента, анализируются примеры успешной практики из разных учебных заведений и предлагаются методические рекомендации для учителей английского языка. Особое внимание уделяется вопросам мотивации учащихся и влиянию интеграции живописи на развитие их языковых и коммуникативных навыков. Также рассматривается потенциал этого подхода для создания мультикультурной образовательной среды, способствующей глубокому пониманию и уважению культурного разнообразия.

Введение в тему изучения английского языка через искусство живописи подчеркивает значимость этого подхода не только для обучения языку, но и для формирования у учащихся широкого культурного кругозора и эстетической чувствительности. Через анализ конкретных художественных произведений учащиеся могут научиться лучше понимать себя и мир вокруг них, что делает процесс изучения английского языка более глубоким и многогранным.

Теоретические основы

Теоретическая база методики изучения английского языка через искусство живописи опирается на ряд междисциплинарных исследований, объединяющих психолингвистику, нейроэстетику, образовательную психологию и теорию искусства. Эти исследования

коллективно подчеркивают важность визуальных искусств для активации когнитивных процессов, имеющих ключевое значение для языкового обучения, включая внимание, память, ассоциативное мышление, и воображение.

Психолингвистика и Нейроэстетика

Психолингвистические исследования подтверждают, что языковое обучение усиливается при взаимодействии с визуальным контентом, поскольку это способствует более глубокому эмоциональному вовлечению и улучшает запоминание. Визуальные образы, порождаемые искусством, могут стать "якорями" для закрепления новой лексики и грамматических структур. Нейроэстетика, изучающая влияние искусства на мозг, дополнительно подтверждает, что восприятие художественных произведений активирует различные области мозга, включая те, которые отвечают за обработку эмоций и языковые функции, тем самым способствуя более эффективному языковому обучению.

Образовательная Психология и Теория Множественных Интеллектов

Теории образовательной психологии, в частности теория множественных интеллектов Говарда Гарднера, подчеркивают, что обучение становится более эффективным, когда оно адаптировано под индивидуальные способности учащихся. Включение искусства в образовательный процесс может обогатить языковое обучение, обращаясь к визуально-пространственному интеллекту, а также стимулировать логико-математический и межличностный интеллекты через анализ и обсуждение произведений искусства. Это подтверждает мысль о том, что обучение через искусство может стать мостом, соединяющим различные формы знания и способствующим более глубокому пониманию языка.

Кросс-культурные Исследования

Кросс-культурные исследования также играют важную роль в теоретическом обосновании изучения английского через живопись, подчеркивая, как культурные образы и контексты, представленные в искусстве, могут облегчить понимание идиом, культурных норм и социолингвистических особенностей языка. Искусство предоставляет уникальную возможность для погружения в культурные контексты без физического перемещения, способствуя таким образом более глубокому и эмпатичному изучению языка.

В целом, теоретические основы изучения английского языка через искусство живописи подчеркивают мультидисциплинарный подход, в котором языковое обучение переплетается с визуальным искусством, психологией, нейронаукой и культурологией, создавая комплексную и глубоко взаимосвязанную систему обучения, способную максимально раскрыть потенциал каждого учащегося.

Методика обучения

Методика обучения английскому языку через искусство живописи объединяет визуальное восприятие с языковым обучением, создавая мультидисциплинарный подход, который активизирует различные когнитивные процессы и способствует глубокому усвоению языкового материала. Расширенное описание методики включает следующие аспекты:

Критический Анализ: Учащиеся начинают с детального анализа произведений искусства, рассматривая не только основные элементы произведения, такие как композиция, цвет и техника, но и более тонкие аспекты, такие как использование света и тени, символизм и эмоциональное воздействие. Этот процесс не только развивает визуальную грамотность, но и обогащает словарный запас учащихся, предоставляя им специализированную лексику для обсуждения искусства.

Языковые Навыки через Искусство: Анализируя описания картин и обсуждая их на английском языке, учащиеся развивают критическое мышление и навыки аргументации, учатся выражать свои мысли и чувства по отношению к искусству.

Создание Языковых Заданий

Творческое Письмо и Рассказывание Историй: Задания включают написание творческих описаний картин, создание рассказов, вдохновленных искусством, и составление биографий художников, позволяя учащимся исследовать различные жанры письма и стили выражения на английском языке.

Групповые Дискуссии и Проекты: Практика группового обсуждения художественных направлений, техник и биографий художников стимулирует развитие устных коммуникативных навыков и способность работать в команде.

Интеграция Культурного Контекста

Исторический и Культурный Контекст: Включение в обучение обсуждения исторического и культурного контекста произведений искусства обогащает понимание учащимися культурных и исторических особенностей англоязычных стран. Это не только способствует лучшему пониманию языка, но и развивает межкультурную компетентность.

Междисциплинарные Проекты: Разработка проектов, объединяющих искусство, историю и язык, позволяет учащимся применять полученные знания в практических задачах, таких как создание виртуальных выставок или подготовка презентаций о влиянии определенных художественных течений на культуру и язык.

Визуальное Стимулирование и Эмоциональное Вовлечение

Эмоциональный Отклик: Искусство вызывает сильные эмоциональные реакции, которые могут стать мощным катализатором для запоминания и изучения новой лексики и языковых структур. Работая с эмоциональными реакциями на искусство, учащиеся могут лучше усваивать и использовать английский язык.

Визуальное Обучение: Для визуальных учащихся, восприятие информации через изображения является наиболее эффективным. Интеграция живописи в языковое обучение помогает таким учащимся более продуктивно осваивать язык.

Эта методика предполагает глубокое погружение в язык через искусство, активизируя множество каналов восприятия и обучения, что делает процесс изучения английского языка не только эффективным, но и невероятно увлекательным.

Практическое применение

Примеры успешной интеграции живописи в обучение английскому языку представляют собой разнообразные практические методы, которые активно вовлекают учащихся в креативный процесс и обогащают их языковой опыт.

Проектные Работы и Арт-Проекты

Структурированные проектные задания предоставляют учащимся возможность использовать английский язык для создания собственных арт-проектов. Это может включать в себя написание описаний работ, составление аналитических отчетов или создание творческих коллажей с использованием английских языковых конструкций. Например, ученики могут быть приглашены к созданию собственных интерпретаций известных картин и представлению их на английском языке.

Изучение Биографий Художников

Исследование биографий англоязычных художников позволяет учащимся не только познакомиться с творчеством великих мастеров, но и погрузиться в английскую культуру и историю. Ученики могут анализировать тексты на английском языке, изучая жизненные и

творческие пути художников, и делиться своими выводами и открытиями на уроках дискуссий.

Организация Выставок и Дискуссий

Организация выставок произведений искусства, выполненных учащимися, и последующее обсуждение работ на английском языке являются эффективными способами практического применения методики обучения через искусство. Ученики могут представить свои работы широкой аудитории, выступать с краткими презентациями на английском, описывать свои творческие идеи и получать обратную связь на языке, который они изучают.

Использование живописи в обучении английскому языку открывает новые перспективы для развития языковых и коммуникативных навыков учащихся. Этот подход не только обогащает процесс обучения, делая его более интересным и мотивирующим, но и способствует глубокому пониманию культурного разнообразия и развитию критического мышления. Практическое применение методики через реализацию проектов, изучение биографий художников и организацию выставок стимулирует творческое мышление учащихся и позволяет им применить полученные знания в реальных ситуациях. В конечном итоге, обучение через искусство не только расширяет кругозор учеников, но и вносит существенный вклад в их лингвистическое и культурное образование.

Источники:

1. <https://www.pedopyt.ru/categories/9/articles/2553>
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-proizvedeniy-zhivopisi-dlya-razvitiya-rechemyslitelnoy-deyatelnosti-uchashih-sya-starshih-klassov-na-urokah>
3. <https://infourok.ru/statya-po-anglijskomu-yazyku-na-temu-ispolzovanie-proizvedenij-zhivopisi-dlya-razvitiya-kommunikativnyh-navykov-uchashih-sya-star-6351216.html>
4. <http://punktum.ru/archives/19189>
5. <https://dzen.ru/a/YHAUF6d1cxPYsOY2>
6. <https://iyazyki.prosv.ru/2019/11/art-metod-angliskiyy-nachalnaya-shkola/>
7. <https://moluch.ru/archive/313/71288/>

Слямбаева Мадина

студентка 1 курса ВШЭУ «Менеджмент», Caspian University.

Научный руководитель: Айтбенбетова З.Е. сеньор-лектор

ЗНАЧЕНИЕ ЛИНГВИСТИКИ В ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

Аннотация: *Лингвистика изучает языки как определенные кодовые системы, принятые в том, или ином коллективе людей для осуществления коммуникации. В лингвистике определены два уровня овладения языком: овладение правильной речью, подчиненной нормам языка, и овладение коммуникативной целесообразной речью и ее качествами. В настоящее время на практике все шире распространяется умение индивидуума общаться на двух и более языках, что приобретает все большее значение в жизни общества.*

Ключевые слова: *лингвистика, язык, социальные взаимодействия, культурное наследие, грамматика, эмоция, мышление, культурная личность, проблемы языковой дискриминации, коммуникация, культурное наследие.*

Лингвистика является важнейшим аспектом человеческого общения и социальных взаимодействий. Поскольку язык является основным средством, с помощью которого мы общаемся, он формирует наши мысли, эмоции и то, как мы понимаем окружающий мир. Таким образом, лингвистика играет ключевую роль в нашей повседневной жизни и в функционировании общества в целом.

Одной из важнейших функций лингвистики является документирование языка. Документируя и сохраняя различные языки и диалекты, лингвистика гарантирует, что культурное наследие различных сообществ не будет утрачено для будущих поколений. Она играет жизненно важную роль в защите и сохранении языков меньшинств, которые часто подвергаются забвению или вымиранию.

Лингвистика также имеет решающее значение для изучения языков и образования. Изучая и понимая правила и структуру языка, преподаватели могут лучше понимать и обучать овладению языком, что особенно важно для многоязычных обучающихся. Кроме того, анализируя различные аспекты языка, такие как грамматика, словарный запас и произношение, ученые могут получить более глубокое представление о том, как функционирует язык, и могут лучше решать проблемы языковой дискриминации и угнетения.

Более того, лингвистические исследования оказали глубокое влияние на такие области, как психология, антропология и неврология. Изучая связи между языком и мышлением, эмоциями и восприятием, ученые могут лучше понять роль языка в формировании человеческого опыта и поведения. Это позволило получить важное представление о таких вопросах, как овладение языком, двуязычие, гендерные и возрастные различия в использовании языка, а также о том, как язык влияет на социальное и когнитивное развитие.

Кроме того, лингвистика призвана сыграть важную роль в решении социальных и политических вопросов, связанных с языком. Язык тесно связан с культурной идентичностью, социальными отношениями и динамикой власти, и понимание того, как функционирует язык, может иметь решающее значение для решения проблем языковой дискриминации, языковых прав и культурного разнообразия. Как сказал Ахмет Байтурсинов: «Народность народа, который говорил своим языком, писал своим языком, ни в коем случае не теряется. Самый мощный из того, что вызывает как сохранение, так и потерю нации, – это язык. Сам народ, слова которого утеряны, тоже исчезает. Те, кто говорит, что добавляют в свою нацию других людей, сначала пытаются подавить язык этого народа.»

Вот некоторые из аспектов, в которых лингвистика важна для индивидуумов:

1. Коммуникация: Поскольку язык является основным средством, с помощью которого мы общаемся, лингвистика необходима для понимания и анализа человеческих языков, что жизненно важно для эффективной коммуникации.

2. Культурное наследие: Лингвистика имеет решающее значение для сохранения и передачи культурного наследия, поскольку язык тесно связан с культурной идентичностью.

3. Изучение языка и образование: Лингвистика важна для языкового образования, поскольку понимание правил и структур языка может помочь учителям эффективно преподавать и оценивать усвоение языка.

4. Когнитивное и эмоциональное развитие: Изучая связи между языком и мышлением, эмоциями и восприятием, лингвистика может помочь нам получить представление о том, каким образом язык формирует наш опыт, поведение и межличностные отношения.

Вывод:

В целом, лингвистика является важным аспектом человеческого общения и культурного наследия. Изучая и понимая природу языка и его роль в человеческом опыте, ученые и исследователи могут получить ценную информацию о том, как язык формирует наши мысли, эмоции и отношения с другими людьми. Отсутствие языковых способностей может иметь серьезные последствия в нашей повседневной жизни. Язык лежит в основе человеческого общения и мышления, и он играет решающую роль в нашей повседневной деятельности и взаимоотношениях с другими людьми. Без языка общение было бы значительно ограничено, поскольку это одно из основных средств, с помощью которых мы делимся информацией, идеями и эмоциями с другими людьми. Именно с помощью языка мы выражаем свои мысли, чувства и идеи, и именно так мы понимаем окружающий нас мир.

Список источников:

1. <https://sudexpa.ru/articles/lingvistika-ee-rol-v-sovremennom-obshchestve-i-vozmozhnosti/?ysclid=lv12tlw2n091123696>
2. <https://www.gov.kz/memleket/entities/aktobe-til/press/news/details/481620?lang=ru&ysclid=lv10g9vhw645521583>

Бабушкина Юлия, студентка Caspian University
Научный руководитель: Люткова Н.Г., сеньор-лектор

ВЛИЯНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА КУЛЬТУРНОЕ РАЗНООБРАЗИЕ

Аннотация: *Английский язык уже длительный период занимает лидирующие позиции в перечнях влиятельных на всемирную культуру языков, так как реально, английский длительное время являлся и является для многих интернациональным языком, включивший в различные культуры что-то собственное. Английский в мире весьма востребован, и это сложилось вследствие того, что англоязычные государства проявляют значительное воздействие политического характера на другие страны мира. В настоящее время благодаря большому влиянию языка, его употребляют в радиопередачах, кинематографии, музыке, интернете. На этом языке говорят многие народы, приблизительно 80% компьютерных данных на английском языке. В 75 странах мира английский берет особенное значение. В 19 странах он государственный язык. В 100 странах мира его преподают. Целью данной статьи является выявление значимости английского языка на культурное разнообразие.*

Ключевые слова: *культура; английский язык; народы; страны мира; ценности; язык; международный; важная роль; мировой; различия; интересы; люди.*

Разнообразие культур — это состояние, при котором существует множество различных культурных традиций, ценностей, норм и обычаев среди населения. Это может включать в себя различия в языке, религии, обычаях, искусстве, кулинарии и многом другом. Разнообразие культур обогащает общество и позволяет людям узнавать разные точки зрения, понимать и уважать другие культуры. Однако иногда различия культур могут приводить к конфликтам и недопониманиям, поэтому важно стремиться к толерантности и уважению к разнообразию культур в обществе.

Английский язык – язык англо-фризской подгруппы западной группы германской ветви индоевропейских языков. Проще говоря, важнейший международный язык является родственником скандинавских языков, немецкого, бельгийского и голландского языков. Если углубиться в историю возникновения и развития английского диалекта, то можно обнаружить, что система орфографии, установившаяся после Нормандского завоевания, изменилась несильно. В языке происходили фонетические изменения и упрощения. Важную роль в появлении того английского, который мы имеем сейчас, сыграл французский язык.

Так как культура является социальным процессом, она касается использования языка и общения. Осознание культуры не только развивает компетенцию, но и повышает понимание использование межкультурной языковой коммуникации.

Мировая культура и английский язык. Английский стал языком мировой культуры, выражаясь через литературу, кино, музыку, искусство и другие формы творчества. Благодаря влиянию США и Великобритании, английский стал доминирующим языком в мировой культуре. Голливудские фильмы, англоязычная музыка и литературные произведения широко распространены, что способствует объединению людей вокруг общих ценностей и интересов.

Английский язык соединяет мировые культуры, объединяя различные языки под одним языковым знаменем. В мультикультурных сферах он выступает в качестве общей идиомы, позволяющей обмениваться опытом, который выходит за рамки границ. Люди из разных слоев общества встречаются друг с другом, их уникальные личности переплетаются через общий язык, способствуя единству среди разнообразия.

Значение английского языка в мировой культуре и коммерции огромно. Он объединяет разные народы, способствует деловому сотрудничеству и становится языком глобального образования. Эта общая языковая связь оказывается жизненно важной для формирования глобального общества, в котором обмен идеями и культурными ценностями становится ключом к единству и командной работе.

Написание, говорение и понимание английского языка позволяет людям из разных культур и стран общаться и взаимодействовать друг с другом.

Этот язык служит важным инструментом для распространения культурных ценностей и идей во всем мире.

Однако, с другой стороны, доминирование английского языка может привести к утрате местных культур и языков. В стремлении к глобализации и международному общению некоторые языки и традиции могут оказаться на грани исчезновения.

Исследования показывают, что сохранение и уважение к культурному разнообразию важно для устойчивого развития общества. Поэтому важно находить баланс между продвижением английского языка как универсального средства коммуникации и сохранением уникальных культурных традиций и языков народов всего мира.

Суммируя сказанное, важно подчеркнуть, что язык и культура – сложные явления, которые тесно взаимосвязаны между собой. Язык является нераздельной частью культуры, он выражает и сохраняет информацию и знания о мире. В то же время язык и сам совершенствуется в культуре. Культура хранит и сберегает накопленный множеством поколений опыт народа. Язык является тем проводником, который передает этот опыт последующим поколениям в виде лексических единиц с культурным компонентом значения.

Список литературы

1. Еремкина, Н. И. Актуальность проблем межкультурной коммуникации в современных условиях / Н. И.
2. Роль английского языка в мировой культуре и бизнесе
<https://online-london.com/blog/newblogs/rol-angliyskogo-yazyka-v-mirovoy-kulture-i-biznese/> (Дата посещения 15.04.24)
3. Роль языка в формировании самосознания культурного региона на примере США, Зверева А.С.
<https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/4400/2/sf-to40-06.pdf> (Дата посещения 15.04.24)

Ashirova D., Kairat D., Mukhtarkyzy Z., Prokudina A.
студенты СП-22-2р, Caspian University
Научный руководитель: Люткова Н.Г., сеньор-лектор

THE ROLE OF INTERNATIONAL LAW IN REGULATING CONFLICTS BETWEEN STATES

Annotation: *In this article are analyzed the key aspects of international law and its impact on interstate relations in the modern world*

It is examined the importance of international law in the settlement of conflicts between sovereign States and emphasizes the role of the principles of international law in conflict prevention and ensuring stability, discussed the interaction of State policy and international law, emphasizing that international law, as a regulator of the activities of States, restricts or promotes their policies, depending on compliance with the principles of law, addressed the dialectic of the relationship between state policy and international law, indicating their interaction and influence on international relations. The analysis of these aspects helps to understand how international law regulates the behavior of States and contributes to the settlement of conflicts in the modern world.

Keywords: *International relations, human interaction, states, international law, international organisations, private individuals, legal norms, law enforcement force, investors, institutions, intergovernmental agreements, distribution of power, the system of international relations, regulation, borders, subjects of international law, policy, the state, agreement, aggression, settlement, conflicts, dialogue, principles, diplomatic efforts, disagreements.*

Introduction

International relations or relations between nations are human interactions between people, both individually and in groups, which are carried out directly or indirectly. International relations can take the form of friendship, dispute, hostility, or war. International law is a part of the law governing the activities of international organisations. Initially, international law was defined only as behavior and relations between States.

However, in the process of developing an increasingly broad model of international relations, international law also takes care of the structure and behavior of international relations. Organisations, individuals and multinational companies. International law is the law between nations, which is used to denote customs and legal norms applied in relations between rulers, and shows the complex rules and principles governing relations between members of the community of nations.

Without a unique governing and enforcement body, international law is largely a voluntary effort in which enforcement force exists only if the parties agree to comply with the treaty. This is where investor relations arise; they try to explain behavior that occurs beyond national borders, the broader relationships of which behavior is a part, and the institutions (private, public, non-governmental, and intergovernmental) that control these interactions. Explanations can also be found in the relations between participants, in intergovernmental agreements between countries, in the activities of multinational companies, or in the distribution of power and control in the world as a single system.

International law is aimed at regulating general issues important in relations between subjects of international law, such as the regulation of relations or issues that cross the borders of States, the borders between a State and other subjects of law that are not a State.

The importance and influence of international law on the settlement of conflicts between sovereign States in the modern world

International law plays a crucial role in resolving conflicts between sovereign States in the modern world. It defines the rules of conduct of States, provides a basis for dialogue, cooperation and peaceful settlement of disputes. The principles of international law, including respect for sovereignty, peaceful settlement and compliance with agreements, contribute to conflict prevention and strengthen international stability. The influence of international law on diplomatic efforts and interstate relations is invaluable, it contributes to the formation of a legal framework for coordinating actions and settling differences between countries.

Obligations arising from international treaties and agreements as a way to strengthen the rule of law at the global level

The commitments made under international treaties and agreements are the foundation for strengthening the rule of law at the global level. Compliance with these obligations contributes to the maintenance of international peace and security and ensures stability in the world community. The functioning of international law in the field of conflict management between States plays a crucial role in the prevention of armed conflicts, promotes the settlement of disputes through peaceful means and strengthens trust between countries. Thus, compliance with international obligations, compliance with the rule of law and the effective application of international law contribute to security and stability on the world stage.

The operation of the principles and norms of international law in the interstate system

Politics is an expression of the interests of the state and its activities, and the latter is regulated by international law. The dialectic of the relationship between State policy and international law consists, firstly, in the fact that the former affects the latter in different ways: for example, the content of the bilateral agreement that they agree on largely depends on the political line of each of the two contracting States. That is, the very creation of a new source of international law applicable to such States is, in essence, the implementation of a policy by each of them. Secondly, this dialectic is also manifested in the fact that international law, although to varying degrees, determines the direction of the policy of each particular State. For example, the existing peremptory norms of general international law (*jus cogens*) do not allow two States to agree on aggression against a third State – such a treaty would be null and void. International law opens up the best opportunities for policies that correspond to it; and restricts policies that do not correspond to it.

In the modern international legal order, there is no alternative to law-abiding; it is "more profitable" for States to comply with international law; rely on international law to implement their policies. But since the interests of States objectively may not coincide and even contradict each other, interstate competition occurs, with sad exceptions, mainly within the framework of the international legal field.

Conclusion

In the modern world, international law plays a key role in resolving conflicts between sovereign States. It defines the rules of conduct of States, provides a basis for dialogue, cooperation and peaceful settlement of disputes. The principles of international law, including respect for sovereignty, peaceful settlement and compliance with treaties, contribute to conflict prevention and strengthen international stability. Obligations arising from international treaties and agreements are the basis for strengthening the rule of law at the global level. Compliance with these obligations contributes to the maintenance of international peace and security, as

well as ensures stability in the global community. The principles and norms of international law play an important role in the interstate system, limiting the policies of States and facilitating coordination between them. Thus, international law is an indispensable tool for conflict prevention, ensuring peace and stability on the world stage.

Sources

1. <https://apni.ru/article/7734-rol-mezhdunarodnogo-prava-kak-regulyatora-mez> // date of visit: 11.04.24.
2. <https://apni.ru/article/7734-rol-mezhdunarodnogo-prava-kak-regulyatora-mez> // date of visit: 11.04.24.
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-mezhdunarodno-pravovyh-standartov-v-regulirovanii-vzaimodeystviya-mezhdunarodnogo/viewer> // date of visit: 11.04.24.
4. https://mgimo.ru/upload/2016/02/kmp_voprosy-mo-mp.doc#?utm_source=google.kz&utm_medium=organic&utm_campaign=google.kz&utm_referrer=google.kz // date of visit: 11.04.24.
5. https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/30820/1/pavlova_2011_3_IL_issues_r.pdf // date of visit: 11.04.24.
6. <https://riorpub.com/ru/nauka/article/41816/view> // date of visit: 11.04.24.
7. https://miit.ru/content/%D0%A1%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B5.pdf?id_vf=11706 // date of visit: 11.04.24.
8. <https://elib.bsu.by/handle/123456789/30820> // date of visit: 11.04.24

Шайзаданова Еңлік

студентка 1 курса ВШГН МКП, CaspianUniversity

Научный руководитель: Айтбенбетова З.Е. сеньор-лектор

ВНЕДРЕНИЕ ПОЛИЯЗЫЧИЯ В СИСТЕМУ ОБРАЗОВАНИЯ КАЗАХСТАНА

Аннотация: Доклад освещает актуальную проблему внедрения полиязычия в систему образования Казахстана в контексте его культурного многообразия и многонационального состава. Рассматривается важность полиязычия для сохранения культурного наследия и гармонии между различными этническими группами. Приводятся преимущества внедрения полиязычия, такие как обогащение языкового опыта студентов и развитие межкультурного понимания. Обсуждаются стратегии и меры по реализации полиязычного образования, включая разработку учебных материалов и поддержку педагогов. Доклад предлагает конкретные шаги по обеспечению равных возможностей и уважения к языковым правам всех граждан, способствуя тем самым укреплению многоязычного общества и повышению качества образования в стране.

Ключевые слова: Полиязычие, образование, многоязычие, полиязыковая личность, полиязычное образование, языковые права, образовательные стратегии, плюрализм.

Образование - показатель высокого развития. Современное образование – это новые информации, новые технологии и новые ступени. В новое время ограниченность одним языком мешает развитию образования и науки. Казахстан

является полиязычным, полиэтническим государством, в котором проживает более 130 национальностей, и вопросы языка в контексте становления личности приобретают особое значение.

Полиязычие в системе образования Казахстана представляет собой важную и актуальную тему в контексте многонационального состава страны и ее многоязычного культурного наследия. Внедрение полиязычия в образовательную систему имеет цель не только сохранение и продвижение казахского языка, но и уважение к многоязычной природе общества. Необходимость знания нескольких языков в современном мире и востребованность обществом поликультурной личности очевидны и сами по себе являются мотивацией в обучении.

Обучение на трех языках, и, как следствие, владение ими практически в совершенстве, будет способствовать приобщению обучающихся к культуре и традициям разных народов. А это есть ни что иное, как формирование полиязыковой личности. В свою очередь, полиязычное образование – это целенаправленный, организуемый, нормируемый триединый процесс обучения, воспитания и развития индивида как полиязыковой личности на основе одновременного овладения несколькими языками как «фрагментом» социально значимого опыта человечества, воплощенного в языковых знаниях и умениях, языковой и речевой деятельности, а также в эмоционально-ценностном отношении к языкам и культурам. Полиязыковая личность – это активный носитель нескольких языков, представляющий собой: личность речевую – комплекс психофизиологических свойств, позволяющих индивиду осуществлять речевую деятельность одновременно на нескольких языках.

Определяя полиязыковую культуру, как совокупность показателей, отражающих уровень распространенности «языков культуры» в языковом пространстве, а также уровень владения родным и не родными языками в пространстве конкретного социума, мы видим важный фактор решения многих социальных проблем современного образования в исследовании роли языковой культуры.

Преимущества полиязычия:

- Развитие полиязычия способствует сохранению культурного многообразия и лингвистической гармонии.
- Полиязычие способствует формированию толерантности и уважения к языковым правам всех этнических групп.
- Содействие в развитии межкультурного понимания и коммуникационных навыков.
- Увеличение доступа к образовательным ресурсам и информации на родном языке.

Стратегии и меры по внедрению полиязычия в систему образования:

- Разработка и внедрение многоязычных учебных материалов.
- Проведение курсов и тренингов по мультимодальным методикам обучения.
- Поддержка языкового многообразия через государственные программы и инициативы.

Заключение:

Внедрение полиязычия в систему образования Казахстана представляет собой важный шаг на пути к укреплению многоязычного общества и развитию культурного плюрализма. Это способствует не только социальной интеграции, но и повышению качества образования в стране. Важно продолжать усилия в этом направлении, обеспечивая равные возможности и уважение к языковым правам всех граждан.

Реализация полиязычного образования требует расширения образовательного пространства, обмена опытом, увеличения лингвистического капитала казахстанцев и формирования поликультурной личности, эффективно функционирующей в условиях глобализации и плюралистического демократического общества.

Список использованных литератур:

1. Сарсенова, А. (2020). Полиязычие в казахстанском образовании: проблемы и перспективы. Вестник Казахского национального университета имени аль-Фараби, (1), 106-112.
2. Абдуллаева, А. (2019). Многоязычие в казахстанском образовании: состояние и перспективы развития. Язык, образование, культура, (3), 23-31.
3. Жумабаева, Г. (2018). Концепция полиязычия в казахстанской образовательной системе. Проблемы образования, (4), 56-62.
4. Муканова, А. (2017). Роль многоязычия в формировании межкультурной компетенции студентов вузов Казахстана. Мир образования – взгляд в будущее: Материалы IV Международной научно-практической конференции, 125-129.
5. Казахстанский государственный университет международных отношений и мировых языков (2021). Концепция многоязычия в казахстанском образовании. Алматы: Издательство КазГУМОиМЯ.

Червякова Дарья, Шперлинг Александра, Кригер Анастасия

студенты Диз-23-3р Caspian University

Научный руководитель: Люткова Н.Г., сеньор-лектор

МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация: Поиск эффективных методик изучения английского языка остается актуальной и долгосрочной задачей, особенно в современном контексте глобализации, где английский язык занимает центральное место в мировой коммуникации. С увеличивающимся числом людей, стремящихся овладеть английским как вторым языком, становится критически важным исследовать и разрабатывать различные подходы и техники обучения. Наше исследование направлено на анализ и оценку эффективности различных методологий, используемых в процессе обучения английскому языку, включая как традиционные методы, так и инновационные подходы. Через систематический синтез существующих исследований и включение новых эмпирических данных, наша статья стремится предоставить образовательным работникам, учащимся и политикам информацию о наиболее эффективных стратегиях изучения английского языка в различных контекстах образования. Мы предлагаем комплексный анализ, который поможет лучше понять преимущества и ограничения каждого метода и тем самым оптимизировать процесс обучения для максимального достижения языковых целей.

Ключевые слова: Изучение английского языка, методологии обучения языку, традиционное обучение, иммерсивные опыты, обучение с использованием технологий, индивидуализированные подходы.

Английский язык, ставший глобальным, занимает центральное место в современном мире как ключевой инструмент коммуникации в различных сферах, включая науку, деловые отношения и международную дипломатию. Поэтому наблюдается растущий интерес к его изучению, поскольку владение им открывает двери к многочисленным возможностям и перспективам. В связи с этим возникла потребность в разработке и совершенствовании методов обучения, которые бы максимально эффективно и результативно помогали освоить этот язык. Данная статья предлагает обзор различных подходов к изучению английского языка, анализируя их эффективность, преимущества и недостатки, чтобы помочь читателям выбрать оптимальный путь к достижению языковой компетенции.

1) Традиционный метод:

Традиционное обучение в классе представляет собой метод, который часто включает в себя структурированные уроки, где материал представлен в систематизированной форме, с фокусом на грамматических упражнениях и управляемых учителем активностях. На уроках обычно присутствует четко определенная последовательность изучения, начиная с базовых концепций и постепенно переходя к более сложным темам. Уроки с явно выраженной структурой, где материал представлен в определенной последовательности, способствуют более эффективному усвоению грамматических правил у учащихся. Этот подход к обучению часто подчеркивает важность освоения основных правил и структур языка.

Приверженцы традиционного обучения выделяют несколько преимуществ этого метода. Они утверждают, что такой подход способствует поддержанию дисциплины в классе, поскольку учащиеся знают, чего ожидать на уроке, и как структурировано будет проходить обучение. Кроме того, взаимодействие между учителем и учениками играет важную роль, поскольку учитель может предоставить непосредственную обратную связь и помощь при изучении.

Однако есть и критика традиционного подхода к обучению. Некоторые считают, что этот метод может оказаться недостаточно аутентичным, поскольку он обычно ориентирован на формальные аспекты языка, оставляя меньше места для естественного общения и практики. Кроме того, обучение, сосредоточенное на грамматике и упражнениях, может не всегда способствовать развитию коммуникативной компетенции учащихся, что ограничивает их способность использовать язык в реальных жизненных ситуациях.

2) Иммерсивные опыты:

Иммерсивные опыты, будь то обучение за рубежом, языковые лагеря или культурные обмены, представляют собой уникальные возможности для студентов погрузиться в англоязычную среду. Вот несколько подробных идей иммерсивных опытов:

1) Языковой лагерь в загородном доме: Студенты отправляются в загородный дом на неделю, где каждый день наполнен интенсивными уроками английского языка, интерактивными играми и культурными мероприятиями. В этой полностью иммерсивной среде студенты общаются на английском языке с носителями языка и другими учащимися, что помогает им улучшить свои языковые навыки и коммуникативные способности.

2) Исследовательский проект в зарубежной школе: Студенты отправляются в зарубежную школу на несколько недель, где они принимают участие в академических занятиях, работают над проектами с местными студентами и принимают участие в культурных мероприятиях. Этот опыт позволяет студентам не только улучшить свои языковые навыки, но и погрузиться в местную культуру, расширить свой кругозор и развить межкультурную компетенцию.

3) Волонтерство в англоязычной стране: Студенты проводят лето в англоязычной стране, участвуя в волонтерских проектах и общественных инициативах. Они могут работать с местными сообществами, помогая в школах, больницах или приютах, и в то же время погружаться в языковую и культурную среду, общаясь с местными жителями и волонтерами.

4) Языковая программа в историческом городе: Студенты отправляются в исторический город, где они изучают английский язык на фоне богатой культурной и исторической обстановки. Они могут посещать музеи, исторические памятники, участвовать в экскурсиях и общаться с местными жителями, что помогает им не только улучшить языковые навыки, но и глубже понять историю и культуру англоязычного мира.

Эти иммерсивные опыты предоставляют студентам уникальные возможности для обучения и роста, помогая им не только улучшить свои языковые навыки, но и расширить свой кругозор, развить межкультурную компетенцию и обогатить свой жизненный опыт.

3) Обучение с использованием технологий:

Обучение с использованием технологий – это новый подход к образованию, который революционизировал методы обучения и создал огромное количество возможностей для обучающихся и преподавателей. Интеграция технологий в процесс обучения языку действительно изменила педагогические подходы, предлагая широкий спектр ресурсов и платформ для взаимодействия с английским контентом.

Современные методы обучения с использованием технологий предоставляют гибкость, интерактивность и персонализированную обратную связь. Например, существует множество языковых приложений, позволяющих учащимся изучать язык в удобное для них время и темпе. Онлайн-курсы предоставляют возможность обучения на удалении, что особенно актуально в современном мире, где мобильность и глобализация играют ключевую роль.

Еще одним интересным аспектом являются симуляции виртуальной реальности. Они позволяют создавать иммерсивные среды, в которых учащиеся могут погружаться и практиковать языковые навыки в реалистичных ситуациях. Это особенно полезно для тренировки разговорной практики и преодоления языкового барьера.

Использование мобильных приложений для изучения английского языка существенно повышает мотивацию и самостоятельность учащихся. Возможность получения мгновенной обратной связи, доступ к разнообразным материалам и интерактивные задания делают процесс обучения более увлекательным и эффективным.

Однако, несмотря на все преимущества, существуют опасения и вызовы, связанные с использованием технологий в образовании. Время, проведенное перед экраном, может быть проблемой, особенно для детей и молодежи. Кроме того, качество

контента играет ключевую роль в успешности обучения, и не всегда он соответствует высоким стандартам. Есть также цифровые разрывы, которые могут создать неравенство в доступе к образовательным ресурсам и технологиям.

В целом, обучение с использованием технологий представляет огромный потенциал для развития образования и улучшения языковых навыков. Однако его реализация требует внимательного анализа, учета потенциальных рисков и стремления к постоянному улучшению качества образования.

4) Индивидуализированные подходы:

Индивидуализированные подходы в образовании ставят перед собой задачу учитывать уникальные потребности, способности и предпочтения каждого учащегося. Они стремятся обеспечить персонализированный опыт обучения, который максимально соответствует индивидуальным особенностям каждого ученика.

Одним из ключевых аспектов индивидуализированных подходов является возможность учеников заниматься обучением в собственном темпе. Это означает, что ученик может продвигаться через материал быстрее или медленнее, в зависимости от его собственной скорости усвоения информации.

Другой важный элемент — индивидуальная обратная связь. Это подразумевает не только предоставление ученикам информации о том, что они делают правильно или неправильно, но и конкретные советы и рекомендации по улучшению их языковых навыков. Такая обратная связь может быть адаптирована к конкретным слабым местам или интересам ученика.

Индивидуализированные подходы могут принимать различные формы, включая программы самостоятельного изучения, индивидуальные занятия с преподавателем или даже задачно-ориентированное обучение. Каждый из этих методов позволяет ученикам выбирать подход, который наилучшим образом соответствует их учебным целям и стилю обучения. Ученики, получающие индивидуализированную обратную связь от преподавателей, демонстрируют более высокие результаты на тестах и большую уверенность в своих языковых навыках.

Однако внедрение таких подходов сталкивается с некоторыми вызовами, такими как масштабируемость и ограниченные ресурсы. Несмотря на то, что индивидуализированные подходы могут быть эффективными для индивидуальных учеников, они могут требовать дополнительных усилий и ресурсов со стороны учебных заведений для их успешной реализации на широком масштабе.

В заключении следует подчеркнуть, что поиск эффективных методов изучения английского языка является ключевым в условиях современного мирового общества, где владение английским языком становится все более важным. Многообразие педагогических подходов предлагает широкий спектр возможностей для учеников и преподавателей.

Традиционное обучение в классе остается важным компонентом этого процесса, однако инновационные методологии, такие как иммерсивные опыты, обучение с использованием технологий и индивидуализированные подходы, представляют собой многообещающие альтернативы.

Иммерсивные опыты, такие как языковые поездки и обмены, погружают учеников в англоязычную среду, что способствует быстрому усвоению языка и развитию языковой

компетенции. Обучение с использованием технологий, такое как онлайн-платформы и приложения, предлагает учащимся гибкий доступ к обучающим материалам и инструментам, обогащая их языковой опыт.

Индивидуализированные подходы подчеркивают персонализированное обучение, учитывая различные стили обучения и потребности учащихся. Они позволяют ученикам изучать язык в соответствии с их собственным темпом, предпочтениями и уровнем подготовки, что способствует более эффективному усвоению материала.

Путем объединения преимуществ различных методологий обучения образовательные работники и учащиеся могут оптимизировать процесс изучения языка и справиться с вызовами в условиях нарастающего мирового сообщества. Гибкость и инновации в образовании играют ключевую роль в подготовке учеников к успешной коммуникации и взаимодействию в многоязычном и культурно разнообразном мире.

Список литературы

1. Cummins, J. (1984) Bilingualism and special education: Issues in assessment and pedagogy. Clevedon, England: Multilingual Matters.
2. De Jong, E. (2002). Effective bilingual education: From theory to academic achievement in a two-way bilingual program. *Bilingual Research Journal*, 26 (1).
3. Gardner, H. (1983/2003). *Frames of mind. The theory of multiple intelligences*. New York: BasicBooks.
4. Eileen Ariza (2002). Resurrecting «Old» Language Learning Methods to Reduce Anxiety for New Language Learners: Community Language Learning to the Rescue.
5. Sook, Y.S & Cole, K. N. (2002). Facilitating first language development in young Korean children through parent training in picture book interactions. *Bilingual Research Journal*, 26 (2), pp 213-227.
6. Hill, J., & Flynn, K. (2006). *Classroom instruction that works with English language learners*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
7. Kagan, S. (1995). *We can talk: Cooperative learning in the elementary ESL classroom*.
8. Kidd, R., & Marquardson, B. (1994). *The foresee approach to content-based ESL instruction*.
9. Mohan, B., Leung, C., & Davison, C. (2001). *English as a second language in the mainstream: Teaching, learning and identity*. New York, NY: Longman.
10. Ovando, C. J., & Collier, V. P. (1998). *Bilingual and ESL classrooms: Teaching in multicultural contexts* (2nd ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
11. Richard- Amato, P. A. (1988). *Making it happen: Interaction in the second language classroom: From theory to practice*. New York, NY: Longman.
12. Scarcella, R. C., & Oxford, R. L. (1992). *The tapestry of language learning: The individual in the communicative classroom* Boston, MA: Heinle & Heinle.

*Аксёнова Элина, студентка Диз-23-3р, Caspian University
Научный руководитель: Люткова Н.Г., сеньор-лектор*

АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

Аннотация: Данная статья исследует взаимосвязь между английским языком и межкультурной коммуникацией. Она рассматривает роль языка в формировании и поддержании культурных стереотипов, а также взаимопонимание между представителями различных культурных групп. В статье также анализируются особенности перевода и интерпретации культурно-зависимых элементов языка, таких как идиомы, обычаи и ценности. На основе проведенного исследования делаются выводы о важности учета культурных контекстов при изучении и использовании английского языка в международных коммуникациях.

Ключевые слова: английский язык; межкультурная коммуникация; культурные различия; языковые барьеры; кросс-культурное общение; межкультурное взаимодействие; международная коммуникация; культурный контекст; адаптация к культурным особенностям; межкультурная компетентность; взаимопонимание; культурный диалог; межкультурные навыки; языковая адаптация.

Цель данной статьи состоит в исследовании влияния английского языка на межкультурную коммуникацию и выявлении методов, которые способствуют успешному взаимодействию между представителями различных культур при использовании английского в качестве языка общения. Для достижения поставленной цели был использован аналитический метод, включающий анализ существующих исследований и литературы по теме английского языка и межкультурной коммуникации. Также были проведены наблюдения за реальными ситуациями межкультурного общения на английском языке.

Английский язык является одним из самых распространенных и важных языков в мире. В современном международном обществе он играет ключевую роль в обмене информацией, коммерческих отношениях, культурном обмене и международном сотрудничестве. Он становится мостом, соединяющим различные культуры и народы, и способствует успешной межкультурной коммуникации.

Одной из важнейших функций английского языка в межкультурной коммуникации является его роль в содействии международному бизнесу и торговле. Большинство международных компаний используют английский язык в качестве основного средства коммуникации при ведении переговоров, подписании контрактов и обмене информацией. Это позволяет разным культурам эффективно взаимодействовать в бизнес-сфере, уменьшая языковые барьеры и способствуя более гладкому протеканию процессов.

Английский язык, считающийся международным языком коммуникации, играет важную роль в различных сферах деятельности. В мире современного бизнеса и торговли, где глобализация становится все более проникающей, владение английским языком становится ключевым фактором успеха. Давайте рассмотрим, как английский влияет на такие области, как торговля, экономика, индустрия, бизнес и спорт.

Английский язык играет критическую роль в международной торговле. Он служит языком коммуникации для бизнес-партнеров из разных стран, позволяя им обмениваться информацией о продуктах, услугах, ценах и условиях сделок. Кроме того, знание английского языка упрощает процесс заключения международных контрактов и соглашений, что способствует расширению глобальных рынков.

Английский язык является основным языком деловых отношений и финансовых операций. В мировой экономике он используется для обмена информацией на биржах, в банковской сфере, в сфере инвестиций и финансового анализа. Знание английского языка позволяет профессионалам в этой области быть в курсе последних новостей и тенденций на мировых рынках.

В промышленности английский язык часто используется для обмена технической информацией, разработки новых продуктов и технологий, а также для обучения сотрудников. Многие инструкции по эксплуатации оборудования и программного обеспечения написаны на английском языке, что делает его знание обязательным для работников в этой сфере.

В сфере бизнеса английский язык играет роль ключевого инструмента коммуникации как внутри компаний, так и с клиентами и партнерами. Знание английского открывает двери к международным возможностям для компаний, позволяя им привлекать иностранных инвесторов, расширять свои рынки и конкурировать на мировой арене.

Вот несколько примеров слов и фраз, которые часто употребляются в деловой обстановке на английском языке:

1. Stakeholder (заинтересованная сторона)
2. Revenue (доход)
3. Profit (прибыль)
4. Budget (бюджет)
5. Strategy (стратегия)
6. Market share (доля рынка)
7. ROI (Return on Investment) - окупаемость инвестиций
8. KPI (Key Performance Indicator) - ключевой показатель эффективности
9. Deadline (срок)
10. Partnership (партнерство)
11. Client/customer (клиент)
12. Contract (контракт)
13. Negotiation (переговоры)
14. Presentation (презентация)
15. Proposal (предложение)
16. Invoice (счёт)
17. Forecast (прогноз)
18. Growth (рост)
19. Productivity (продуктивность)
20. Collaboration (сотрудничество)

В мировом спорте английский язык стал языком коммуникации между спортсменами, тренерами, организаторами соревнований и журналистами. Он используется на официальных мероприятиях, в интервью и в общении на тренировках и играх. Знание английского языка становится все более важным для успешной карьеры в мировом спорте.

Кроме того, английский язык является ключом к мировой культуре и образованию. Он используется в качестве основного языка общения в академических

кругах, международных конференциях и культурных мероприятиях. Знание английского языка открывает двери к обширным знаниям и возможностям, позволяя людям получать доступ к информации, научным исследованиям и культурному наследию различных стран. Вот несколько примеров слов, заимствованных из английского языка и широко используемых в русском:

1. Менеджер (manager)
2. Маркетинг (marketing)
3. Бизнес (business)
4. Сервис (service)
5. Компьютер (computer)
6. Интернет (internet)
7. Маркет (market)
8. Лидер (leader)
9. Футбол (football)
10. Шоколад (chocolate)
11. Такси (taxi)
12. Автомобиль (automobile)
13. Гольф (golf)
14. Мейкап (makeup)
15. Стресс (stress)
16. Тренд (trend)
17. Фестиваль (festival)
18. Майонез (mayonnaise)
19. Фрилансер (freelancer)

Эти слова стали частью русского языка благодаря влиянию культуры, науки, технологий и других областей, в которых английский язык является основным языком общения.

Однако использование английского языка в межкультурной коммуникации также может создавать некоторые проблемы. Разные культуры могут иметь разное понимание и восприятие определенных выражений, а также различные стили общения. Это может приводить к недоразумениям, конфликтам и неэффективной коммуникации. Поэтому важно не только владеть английским языком, но и быть осведомленным о культурных особенностях и нюансах тех стран, с которыми вы взаимодействуете.

В заключение, английский язык играет важную роль в межкультурной коммуникации, способствуя установлению связей между различными культурами и народами в мире. Он служит мостом, облегчающим обмен информацией, культурным значениями и бизнес-возможностями. Однако для успешной коммуникации необходимо учитывать не только языковые аспекты, но и культурные различия, чтобы избежать недоразумений и достичь взаимопонимания.

Результаты исследования показали, что английский язык играет ключевую роль в межкультурной коммуникации, так как является универсальным языком общения между людьми из разных культур и стран. Однако, успешное взаимодействие требует

не только владения языком, но и понимания культурных особенностей и умения адаптироваться к ним.

Выводы исследования подтверждают важность английского языка для межкультурной коммуникации и необходимость развития у носителей языка навыков межкультурного взаимодействия. Для успешного общения на английском необходимо учитывать не только языковые нюансы, но и культурные различия, что способствует более глубокому пониманию и уважению других культур.

Список литературы

1. Scollon, Ron, and Scollon, Suzanne B. K. "Intercultural Communication: A Discourse Approach." Wiley-Blackwell, 2001.
2. Васильева Ю. А. Формирование ключевых компетенций и развитие навыков межкультурной коммуникации студентов — волонтеров международных спортивных мероприятий // В сборнике: Иностранный язык и культура в контексте образования для устойчивого развития международный сборник научно-методических статей. ФГБОУ ВО «Псковский государственный университет». 2016. С. 15–20.
3. Карасёв С. А. Глобализация английского языка и новые задачи методики его преподавания // Язык и межкультурная коммуникация. Материалы межвузовской научно-практической конференции. — Ростов-на-Дону: Изд-во ИУБиП. — 2005. — С. 80–81.
4. Шереметова А. П., Поглазова Л. А. Культурология: Учебное пособие. — М.: Юрайт, 2010.

Aubakirov Z., студент ПП-23-2р, Caspian University
Научный руководитель: Люткова Н., сеньор-лектор

CURRENT PROBLEMS OF INTELLECTUAL PROPERTY LAW

***Abstract.** The article "Actual problems of intellectual property rights protection" provides an overview of the current challenges and problems faced by copyright holders in the field of intellectual property. Considering a wide range of topics, from copyrights to patents and trademarks, the article analyzes the changing trends and dynamics of legal regulation in this area. The following aspects considered in detail in the article are the evolution of the digital environment and its impact on copyright protection and the problems of copyright holders in the field of patents.*

***Keywords:** intellectual property, copyright protection, patents, trademarks, digital environment, digital content distribution, falsification, privacy, digital security, personal data, innovations in law, legal regulation, challenges, problems.*

Introduction

In the context of the rapid development of digital technologies and the globalization of the economy, the protection of intellectual property rights is becoming an increasingly urgent and essential task. Intellectual property, which includes copyrights, patents, trademarks and other types of rights, plays a key role in stimulating innovation, business development and

ensuring competitiveness in the market. However, in the modern world there are a number of difficulties and challenges associated with the protection of these rights.

The digital revolution has brought new opportunities, but also exacerbated the problems associated with intellectual property infringement. The rapid pace of technology development creates new challenges for copyright holders and requires constant updating of legal instruments and protection mechanisms. Within the framework of this article, we propose to consider a number of urgent problems that intellectual property rights holders are currently facing. We will pay attention to the changing trends in the field of protection of rights, analyzing the causes of problems and exploring possible ways to solve them.

The purpose of the article is to provide a comprehensive overview of current challenges and problems, as well as the search for practical solutions and innovative approaches to improve the protection of intellectual property rights in the modern world.

The methods and materials of the research in the article were the study of relevant literature, case studies and general legal practice on the topic of intellectual property protection.

The evolution of the digital environment and its impact on copyright protection

The digital environment is a complex of digital technologies, tools and platforms that provide access to information and communication. It includes the Internet, social networks, messengers and other means of communication. From the moment of its appearance in the 60s of the last century to the present day, the digital space has undergone a number of changes, eventually becoming the main means of information exchange. Nowadays, the digital space plays an important role in all spheres of human activity, starting from simple communication with friends at a distance and ending with the publication of the contents of normative legal acts and international treaties.

The digital world is also used in the field of rights protection. This is especially evident in the example of the copyright Institute. Copyright is the personal non-property and proprietary rights of the author, through which the rights of authors, artists, musicians, performers, broadcasters and other creators to their works (paintings, documentaries and feature films, cartoons, literary works and much more) are protected.

Based on this, copyright holders have faced some problems in the field of protecting the rights to their creations with the development of the global network and widespread access to information. One of these is the ease of copying and distributing content: digital technologies have made it much easier to copy, distribute and modify intellectual property objects without the permission of the copyright holder. Now files with music, movies, books, and software are easily copied, downloaded, and distributed on the Internet without any permission. Because of this, the authors of these works and their distributors incur certain financial losses. The situation is also aggravated by the frequent anonymity of Internet users, which makes it very difficult to track down offenders. As an example, in 2022, the Batman movie was available for pirated download on the day of its premiere. The film was especially actively illegally acquired by citizens of Russia, where the official premiere did not take place due to the outbreak of the conflict with Ukraine.

Another problem of intellectual property rights protection is the globality of the Internet. The Internet lacks clear boundaries, as a result of which the application of legislation on the protection of intellectual property is complicated. Violators can post content on servers in countries with less strict laws, which makes it difficult to block it. A similar case occurred in

Russia after the blocking of The Pirate Bay website, one of the largest pirate sites in the world, whose mirrors are still available.

Among other things, it is important to note that copyright holders and law enforcement agencies do not always have enough resources to effectively combat IP violations. This shortage may manifest itself in the form of an insufficient number of programmers at the headquarters, or in a lack of regulatory legal acts in this area or insufficient information content of existing ones. For these reasons, in 2017, Interpol reported that only 10% of cybercrime cases reach court, the following year the U.S. Copyright Office received 27,000 complaints of copyright infringement, but was able to investigate only 2,000 of them, and in 2020 the U.S. Supreme Court ruled that the Copyright Protection Act does not apply to 3D printed copies of IP objects.

Solving problems with copyright infringement in the digital space.

Against the background of the above-mentioned problems, the issue of finding solutions to them becomes relevant. First of all, access and copying of information should become much less easy to obtain. To this end, copyright holders will be required to resort to the use of encryption to protect content from unauthorized access, and the cipher should not be easy to calculate so that any user cannot determine it. In addition, watermarks can also serve as a good way to solve the problem by enabling invisible labeling of content to track its distribution. A striking example is YouTube's Content ID system, which is programmed to automatically recognize and block pirated content.

One of the possible solutions to the problem of differences in legislation on the protection of intellectual property in different countries may be the development of joint measures to combat piracy. The country's authorities should coordinate legislation in this area, create the same or similar types of liability for violations, as well as specialized courts that will deal with cases of violations of intellectual property rights. One of the most famous examples of such cooperation is the development of the ACTA international agreement, created to combat counterfeit products. This agreement is being discussed by the Governments of the United States, Japan, Switzerland, Australia, New Zealand, South Korea, Canada, Mexico and the European Commission.

Speaking about the lack of resources to combat piracy, we should recall, although not entirely successful, but still an attempt by the US Congress to tighten the fight against illegally acquired intellectual property. These are the laws "on the protection and enforcement of digital commerce on the Internet" (OPEN Act) and "On Countering Online Piracy" (Stop Internet Piracy Act (SOPA)). The bills met with massive opposition and protest expressions, because, according to the protesters, some provisions of these laws were excessively harsh or vague, and their application in practice could seriously harm freedom of speech on the Internet, the Internet community and websites whose materials are created by visitors. As a result, the acts were never passed.

Summarizing everything that was previously described, it can be concluded that at present the digital space poses some threats to the preservation of intellectual property rights by its rightful owners. Widespread access to copying and dissemination of information, the lack of clear Internet boundaries and the resulting complexity of creating a unified legislative framework, as well as a lack of resources to combat online piracy threaten copyright holders to lose their rights to their own works. It is necessary to constantly look for newer and improve old

methods of combating intellectual property rights violations on the Web, including increasing the resource base for combating offenders, creating unified international legislation on this issue and continuously improving technical measures to combat unauthorized access to data.

Literature list

1. <https://kontur.ru/articles/1087> // Date of visit:09.04.24
2. <https://www.forbes.ru/forbeslife/483149-fil-m-betmen-stal-samym-popularnym-fil-mom-na-piratskih-sajtah-v-2022-godu> // Date of visit:09.04.24
3. <https://rb.ru/article/nike-podal-v-sud-na-kitayskie-kompanii-za-nezakonnoe-ispolzovanie-brenda/> // Date of visit:09.04.24
4. <https://www.vedomosti.ru/technology/articles/2015/06/01/594649-roskomnadzor-zakril-dostup-k-the-pirate-bay> // Date of visit:09.04.24
5. <https://www.rbc.ru/politics/07/09/2023/64f91d6a9a7947d6241c4bbb> // Date of visit:09.04.24
6. <https://www.state.gov/translations/arabic/%D8%A8%D9%8A%D8%A7%D9%86-%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%A6%D9%8A%D8%B3-%D8%AC%D9%88-%D8%A8%D8%A7%D9%8A%D8%AF%D9%86-%D8%A8%D9%85%D9%86%D8%A7%D8%B3%D8%A8%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%88%D9%85-%D8%A7/> // Date of visit:09.04.24
7. https://ru.wikipedia.org/wiki/Stop_Online_Piracy_Act // Date of visit:09.04.24
8. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%8B_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B2_SOP_A_%D0%B8_PIPA // Date of visit:09.04.24
9. https://ru.wikipedia.org/wiki/PROTECT_IP_Act // Date of visit:09.04.24

Тилова Мадина

МЗ-23-2р 1 курс студенті, Caspian University

Ғылыми жетекші: Рыскелдиева Г.Д., сеньор-лектор, магистр

Жастардың рухани санасы – ұлттық сипаттың даму бағыты

Аңдатпа. Мақалада ұлттық сананы жаңғырту арқылы тұлғаның рухани келбеті мен жас ұрпақты елжандылыққа тәрбиелеудің көрінісін қалыптастырудың маңызы жайында айтылған.

Түйін сөздер: жас ұрпақ, білім, мұра, насихат, мән, өркениет, данышпан, әлемдік деңгей, адамгершілік, ғұлама, зерттеу.

Аннотация В статье рассказывается о важности формирования духовного облика личности и проявления патриотического воспитания подрастающего поколения через модернизацию национального сознания.

Ключевые слова: молодое поколение, образование, наследие, пропаганда, смысл, цивилизация, гений, мировой уровень, мораль, наука, исследование.

Annotation. The article describes the importance of the formation of the spiritual image of the individual and the manifestation of patriotic education of the younger generation through the modernization of national consciousness.

Keywords: *young generation, education, heritage, propaganda, meaning, civilization, genius, world level, morality, science, research.*

Әлем қарқынды дамып келеді. Бұл жаһандық болмыс, оны біз қабылдауға тиіспіз. Әлемдік аренаға шығып, дербес, айтары бар, ұлты мен ұлысы жарасқан, толерантты, ішкі, сыртқы саясаты қалыптасқан, көзі ашық, көкірегі ояу мемлекет екенімізді өз білімімізбен, жаңа технологияларды игеру қабілетімізбен таныта аламыз.

Ел экономикасының жүйелі дамуына, мәдениеті мен білімінің сапасының артуына, технологиялық жедел дамуының басты айқындаушы құжаты – осы аталмыш бағдарлама.

Қорыта айтқанда, бүгінгі таңда жастар бойында азаматтылық сияқты қасиеттерді қалыптастыру үшін олардың тарихи санасын ояту қажет. Сонда елдің келешегін ойлар азаматтардың көбейетініне сенеміз. Ұрпақтардың тарихи-мәдени сабақтастығын сақтау әр кезде де ұтымды жол санаймыз.

Жиырма бірінші ғасыр – білім ғасыры. Қарыштап дамыған елдердің қатарына ілігіп, тас тұғырдан әлемге құлаш сермеген барыс іспетті Қазақстанның аты бүгінде бүкіл елге мәшһүр. Мемлекетіміздің осы деңгейін одан әрі дамыту болашақтың еншісінде. Ал, болашақ жастардың қолында. Сондықтан, әрбір жастың көзін ашып, көкірегін ояту бүгінгі біздің басты борышымыз болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Тарихи тұлғалар. Алматы. Жазушы. 2000.
2. Иманбекова Б.И. Тұлғаны тәрбиелеуде тәрбие субъектілерінің мүмкіндігін кіріктіру. Алматы. 2009
3. Игенбаева Б. Қ. Жеке тұлғаның рухани адамгершілігін дамытуға арналған құрал. Алматы. Дәуір. 2000.

Гунина Софья студентка ДМК-23-2р, Caspian University
Научный руководитель: Ногайбаева Жибек Абдыбековна к.п.н.

МЕТАМОРФОЗЫ ЯЗЫКОВОГО ОБУЧЕНИЯ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ: НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ

Аннотация: *На протяжении последних десятилетий технологический прогресс привел к эволюции методов обучения иностранным языкам. В данной статье мы исследуем роль цифровизации в этом процессе, обращая внимание на её влияние, эффективность обучения и на педагогическую практику. Мы анализируем основные характеристики онлайн-платформ, социальных сетей, приложений, мультимедийных ресурсов, предлагаемые ими возможности и потенциальные ограничения, а также оцениваем преимущества и недостатки их использования в контексте обучения иностранным языкам.*

Ключевые слова: *цифровизация, обучение, онлайн-обучение, иностранный язык, английский язык, казахский язык, мультимедийные ресурсы, онлайн-платформы, социальные сети.*

Андапта: Соңғы онжылдықтарда технологиялық прогресс шет тілдерін оқыту әдістерінің эволюциясына әкелді. Бұл мақалада біз осы процестегі цифрландырудың рөлін зерттейміз, оның әсеріне, оқытудың тиімділігіне және педагогикалық практикаға назар аударамыз. Біз онлайн платформалардың, әлеуметтік желілердің, қолданбалардың, мультимедиялық ресурстардың негізгі сипаттамаларын, олар ұсынатын мүмкіндіктер мен ықтимал шектеулерді талдаймыз және оларды шет тілдерін оқыту контекстінде пайдаланудың артықшылықтары мен кемшіліктерін бағалаймыз.

Түйін сөздер: цифрландыру, оқыту, онлайн-оқыту, шет тілі, ағылшын тілі, Қазақ тілі, мультимедиялық ресурстар, онлайн-платформалар, әлеуметтік желілер.

Abstract: Over the past decades, technological progress has led to the evolution of methods of teaching foreign languages. In this article, we explore the role of digitalization in this process, paying attention to its impact, the effectiveness of learning and pedagogical practice. We analyze the main characteristics of online platforms, social networks, applications, multimedia resources, their offered opportunities, and potential limitations, as well as evaluate the advantages and disadvantages of their use in the context of teaching foreign languages.

Keywords: digitalization, education, online learning, foreign language, English, Kazakh language, multimedia resources, online platforms, social networks.

Введение. В современном мире Интернет представляет собой не только удобное и всепроникающее средство для обмена информацией любого вида, но и платформу для разнообразного общения и активного ресурса, который оказывает влияние на практически все аспекты человеческой жизни, включая экономику, образование, досуг, межличностные отношения и культурную сферу. Эпоха цифровизации внесла значительные изменения во многие сферы деятельности, в том числе и в языковое обучение.

Цифровизация способствует расширению возможностей в изучении иностранных языков, путём предоставления широкого спектра инструментов как для самостоятельного, так и для обучения с преподавателем. Нужно проверить, существует ли оно, если нет, то подобрать другой термин или перефразировать) обучения. Выделим основные ресурсы, которые стали доступны благодаря развитию цифровых технологий:

- Онлайн-платформы для обучения
- Языковые приложения
- Мультимедийные ресурсы
- Социальные сети и приложения для обмена языковыми навыками

Постоянно повышающиеся требования к уровню языковой компетенции студентов языковых вузов побуждают к поиску новых методик, позволяющих совместить традиционные и инновационные подходы к преподаванию иностранных языков, что, в свою очередь, поможет подготовить специалистов, отвечающих запросам современного общества [1].

Материалы и ресурсы. На фоне распространения тренда цифровизации появляется потребность в образовательных продуктах и онлайн-ресурсах в сфере языкового образования, призванных помочь студентам самостоятельно усваивать языковой материал, необходимый для профессионального общения [1]. Сайты и платформы, такие как Englex.ru, Coursera, Udemy, SkyEng, предлагают онлайн-курсы, уроки в дистанционном формате, а также собственные сайты и приложения для изучения английского языка.

Однако онлайн-ресурсы для изучения казахского языка уступают онлайн-платформами для изучения английского языка в разнообразии, удобстве, доступности. Это обусловлено несколькими факторами. Английский язык является одним из самых распространенных и востребованных языков в мире, имея множество носителей и широкое применение в различных областях, от делового общения до культурного досуга. Это приводит к значительно большему интересу и инвестициям в создание онлайн-ресурсов для его изучения. В то время как казахский язык, хотя и является официальным языком в Казахстане и имеет значительное значение в нашей стране, имеет более ограниченную аудиторию и меньший спрос за ее пределами. Однако несмотря на это, существуют такие платформы, как Soyle.kz, Tilqural.kz, Tilmedia.kz, Abai.institute и Kaz-tili.kz.

Сайт Kaz-tili.kz, ставший в 2017 году победителем конкурса Фонда развития государственного языка и Фонда Первого Президента РК – Елбасы в номинации «Білім бұлағы», признан лучшим образовательным сайтом. Имея опыт в преподавании программирования, Валяева Татьяна Владимировна самостоятельно создала данный сайт, а также разместила на сайте упражнения для отработки навыков присоединения окончаний в казахской грамматике. Помимо ведения сайта, она также обучает казахскому языку с помощью онлайн-групп, классифицированных по уровню владения казахским языком.

Языковые приложения, в большинстве своём разработанные онлайн-платформами, стали неотъемлемой частью современного обучения иностранным языкам благодаря своей доступности, интерактивности и инновационным подходам к обучению. Эти приложения предлагают широкий спектр функций и инструментов, позволяющих учащимся изучать язык в удобном формате и в любое время. Их основной отличительной чертой является геймификация образовательного процесса и адаптация под пользователя.

Учитывая социальный заказ общества, который обусловил высокую популярность коммуникативного подхода к обучению иностранным языкам, рассмотрим геймификацию образования как способ формирования коммуникативной компетенции учащихся, а мобильные приложения как инструмент, с помощью которого реализуется данный процесс. При таком подходе важно отметить, как конкретные электронные сервисы способствуют развитию всех компонентов коммуникативной компетенции, а именно ее языковой, речевой и социокультурной составляющих [2].

Одни из самых часто используемых для изучения английского языка приложений – это Duolingo и LinguaLeo. Они предоставляют возможность изучить язык с нуля, даже в случае, если у пользователя простые слова вызывают затруднения. Это многофункциональные приложения для изучения иностранных языков, которые сочетают в себе обширный учебный материал с игровыми элементами и персонализированным подходом к обучению. Приложения предлагают удобные инструменты для самостоятельного обучения языку, сфокусированные на развитии навыков чтения, письма, аудирования и разговорной практики.

Среди приложений для изучения казахского языка особо распространены такие приложения, как Soyle и Qonzyuq App. "Soyle.kz" представляет собой интернет-курс по казахскому языку, имеющий своё приложение, являющийся первым бесплатным проектом, разработанный Фондом развития государственного языка при поддержке Фонда Нурсултана Назарбаева, АО «Самрук-Казына» и компании Samsung Electronics. Soyle ориентирован на развитие разговорной речи и включает в себя изучение слов, грамматики, развитие понимания речи на слух, чтение и прослушивание разных материалов с помощью диалогов, музыки и

видеороликов. Qonzhуq App не только помогает освоить казахский язык, но также предоставляет возможность погрузиться в многогранный мир национального фольклора. Здесь можно найти как старинные, так и современные песни, известные кюи, колыбельные песни, сказки и даже слова назидания Абая - всё на казахском языке.

Однако многие пользователи языковых приложений отмечают, что они имеют довольно ограниченный лексический материал и подходят исключительно для начинающих. Также отмечается наличие фраз, которые вряд ли найдут своё применение при реальном общении.

Раньше люди часто применяли технику заучивая слов с помощью флэш-карт, уделяя большое количество времени на ручное написание терминов и определений. Благодаря цифровизации у нас появилась возможность не только создавать более портативную коллекцию карточек и классифицировать их, но и дополнять изображениями с помощью таких приложений, как QuizLet и Anki.web.

Среди основных преимуществ от подобных онлайн-платформ и языковых приложений, можно выделить:

- ускоренный процесс обучения;
- возможность обучения в любом месте и в любое время;
- высокое качество усвоения материала в силу того, что обучающийся пришел к нему сам;
- рост заинтересованности в изучении языков (подача материала в игровой форме);
- возможность индивидуализировать процесс обучения, т. е. подбор заданий, соответствующий уровню отдельного пользователя;
- получение объективной оценки;
- большой объем информации и доступность ресурсов;
- возможность пополнения словарного запаса лексикой современного языка

[3].

Благодаря цифровизации, которая стала основным фактором глобализации, у нас появилась возможность без особых сложностей ознакомиться с зарубежным контентом: фильмами, видео, сериалами, книгами, подкастами и журналами что предоставляет студентам возможность погрузиться в языковую среду.

В европейских странах применение мультимедиа в сфере образования имеет такие направления, как: видеоэнциклопедии, интерактивные путеводители, тренажеры, ситуационно-ролевые игры, электронные лектории, персональные интеллектуальные гиды по различным научным дисциплинам, системы тестирования знаний учащихся и т. д.

Современные мультимедийные ресурсы обладают большими возможностями в отображении информации, значительно отличающимися от привычных, и оказывают непосредственное влияние на мотивацию обучающихся, скорость восприятия материала, утомляемость и, таким образом, на эффективность учебного процесса в целом. Мультимедийные ресурсы обогащают процесс обучения, вовлекая в процесс восприятия учебной информации большинство чувственных компонентов обучающихся. Кроме того, использование мультимедийных ресурсов в учебной и внеурочной деятельности позволяет решить проблемы индивидуализации и дифференциации обучения, дефицита времени на уроке иностранного языка [4].

Широкое распространение в изучении иностранного языка получили социальные сети. Наиболее очевидным методом является общение с носителем. Так как у большинства людей нет возможности изучения языка в естественной языковой среде, Интернет предоставил нам альтернативу: регистрация в социальной сети [3]. Другое распространённое направление использования социальных сетей в процессе изучения языков – управление преподавателем процессом обучения. Любая соцсеть позволяет создать закрытую группу, участники которой смогут общаться между собой [3]. Помимо взаимодействия в традиционных социальных сетях, существует специализированные, ориентированные именно на изучении иностранного языка или улучшении своих языковых навыков, путём коммуникации с его носителем. Пользователям предоставляется возможность языкового обмена, не опосредованный большими затратами на перелёт в другую страну.

Примерами языковых сетей являются Tandem, Interpals, Sharedtalk. Каждому пользователю при регистрации требуется указать свой родной язык, те языки, в изучении которых он заинтересован, а также уровень владения ими. Программа подбирает языкового партнера так, что каждый из пользователей будет заинтересован в общении, иными словами, каждому собеседнику есть что предложить другому [3].

Эксперимент. Магистр филологических наук, докторант третьего курса КазНУ имени Аль-Фараби, Гунина Екатерина Евгеньевна, принимающая участие в программе «Флагман» (Language Flagship – государственный образовательный проект США), работает с американскими студентами в качестве индивидуального преподавателя и спикера. «Флагман» реализуется в рамках программы академической мобильности, целью которой является адаптация иностранных студентов в новой языковой среде и владение русским языком, соответствующее государственному сертификационному уровню (C1).

В 2020-2021 годах в связи с пандемией и запретом на выезд студентов за пределы их местожительства Екатерина была вынуждена заниматься со студенткой Марит не в традиционном формате в виде личных встреч и бесед, как с предыдущими студентами, например, Джессикой, а в дистанционном. Екатерина поделилась своим опытом и рассказала основные преимущества и недостатки онлайн-обучения в изучении иностранных языков: «Онлайн-формат преподавания имеет как преимущества, так и недостатки. При работе со студентами в очном формате, во время личных встреч в стенах университета или за его пределами в парках, музеях, на концертах, в горах и т.д., мы часто сталкивались с разными необычными ситуациями, которые становились источниками новых знаний. Например, Джессика могла случайно услышать от покупателей в магазине неизвестное ей новое слово и попросить объяснить его. Либо на прогулке в горах увидеть какое-либо растение и спросить его название. Подобный опыт можно получить только при личных встречах, в условиях постоянного изменения целей и условий коммуникации. Тем самым, разговаривая на неродном для студентов русском языке в разных ситуациях, могут изучать новые, интересные слова, выражения и даже целые тексты.

Во время дистанционного обучения, как правило, занятия проходили в замкнутом пространстве по заранее подготовленным темам и сценарию. Онлайн-встречи могли быть посвящены таким темам, как достопримечательности Алматы, казахское народное искусство, инструменты, экология и т.д., и содержание данных тем раскрывалось наиболее глубоко. При личной же встрече, даже если содержание беседы заранее продумано, есть вероятность упустить некоторые важные моменты. Онлайн-занятия способствуют более глубокому,

детальному погружению в избранную тему благодаря использованию презентаций, докладов, интернет-ресурсов. Соответственно, главное достоинство такого обучения в том, что во время неформальной беседы на повседневные темы можно легко пользоваться интернет-ресурсами, обогащаясь знаниями не только о повседневной жизни собеседников, о специфике социокультурной среды разных странах, но и правилах и нормах функционирования русского языка. Например, у Марит часто возникали вопросы по пунктуации и грамматике русского языка».

«...вспомнила один весомый минус онлайн обучения. Когда студенты из США приезжают сюда, то они, во-первых, живут в местных семьях, полностью погружаясь в русскоязычную и казахоязычную среду, во-вторых, им запрещено разговаривать на английском языке, за исключением двух раз в неделю во время телефонных разговоров с родственниками в США и одного раза во время обсуждения вопросов с куратором. Соответственно, и с нами, групповыми и индивидуальными преподавателями, спикерами, в формальной (на занятиях) и неформальной обстановке они должны говорить исключительно на русском языке. Когда же во время пандемии студенты оставались в Америке и участвовали в программе «Флагман» заочно, то они оставались в англоязычной среде, постоянно разговаривая с окружающими на английском. То есть у них была постоянная англоязычная практика. Хотя цель «Флагмана» – оградить студентов от общения на английском языке и «разрушить языковой барьер».

Выводы. На основе сопоставления традиционного и цифрового методов обучения иностранным языкам можно утверждать, что цифровой подход имеет свои преимущества и недостатки. Языковые приложения обеспечивают интерактивное обучение, а мультимедийные ресурсы погружают в атмосферу языковой среды с минимальными затратами. Онлайн-обучение предоставляет гибкий график и доступ к широкому спектру материалов, а также возможность общения с носителями языка по всему миру.

Цифровые технологии, несомненно, предоставляют множество возможностей для погружения в изучаемый язык, однако они не всегда способны полностью передать атмосферу и особенности реальной языковой среды и заменить аутентичное общение в реальных ситуациях, таких как разговоры с местными жителями, культурные мероприятия или путешествия в страну, где проживают носители изучаемого языка. Таким образом, важно понимать, что полноценное погружение в языковую среду возможно в условиях реального общения и практика, на при этом цифровые технологии являются действенным инструментом повышения эффективности изучения иностранного языка. Обучение языку наиболее эффективно тогда, когда в методике его преподавания, в учебной литературе учитываются не только собственно лингвистические правила и рекомендации, но и разного рода “внешние” факторы» [5].

Список использованных литератур

1. Краснощекова Г. А., Чубий А. О. Онлайн-курсы как средство повышения качества преподавания языков в условиях цифровизации образования //Общество: социология, психология, педагогика. – 2022. – №. 6 (98). – С. 138.
2. Соловьёва Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: продвинутый курс: пособие для студентов пед.вузов и учителей. Москва, 2008. – С. 272.
3. Ефанова Л. Д., Полякова В. Л. Использование социальных сетей при изучении иностранных языков в ВУЗе //Вестник университета. – 2019. – №. 3. – С. 159–160.

4. Рассада С. А., Фрезе О. В. Теория и практика обучения иностранному языку посредством мультимедийных ресурсов //Наука о человеке: гуманитарные исследования. – 2020. – Т. 14. – №. 2. – С. 85.
5. Крысин Л. П. Социоллингвистика в системе филологического образования // Русское слово в мировой культуре: материалы X Конгресса Международной ассоциации преподавателей русского языка и литературы. СанктПетербург, 30 июня – 5 июля 2003 г. Пленарные заседания: сборник докладов: в 2 т. Т. 1 / под ред. Е. Е. Юркова, Н. О. Рогожиной. – СПб.: Политехника, 2003. – С. 387.
6. Казахский язык: просто о сложном. Электронный ресурс – <https://kaz-tili.kz/>
7. Казахский национальный университет имени аль-Фараби. Электронный ресурс – <https://farabi.university/>

Пархатова Сания МК-23-2р., студентка 1 курса CaspianUniversity
Ғылыми жетекшісі: Акимқожаева Ш.К. м.п.ғ., сеньор-лектор

Қазақстандағы маркетинг жүйесі

"Соңғы онжылдықтарда маркетинг нарықтық бәсекелестіктің серпінді әлеміндегі компаниялардың табысы мен өмір сүруін анықтайтын заманауи бизнестің ажырамас бөлігіне айналды. Алайда, Қазақстан туралы сөз болғанда, сұрақ туындайды: бұл елде маркетинг қаншалықты қарқынды дамып келеді? Қазақстанда маркетингтің дамуымен бірге жүретін осы қызықты ашылу мен сын-тегеуріндерді бірге зерттеп көрейік."

Алдымен маркетинг дегеніміз не? Бір жағынан, маркетинг-бұл "сатып алушылардың қажеттіліктерін болжау, анықтау және өндірушінің пайдасымен қанағаттандыру"тұжырымдамасы.Екінші жағынан, маркетинг-бұл "қажет нәрсені, қажет жерде, қажет кезде және қажет бағамен өндіруге"мүмкіндік беретін практикалық құрал.

Қазақстанда алғаш рет "маркетинг" термині 90-жылдардың басында қолданыла бастады. 1992 жылы оқу орындарында "Маркетинг негіздері" курсы оқытыла бастады, ал 1994 жылы Маркетинг мамандарының алғашқы шығарылымы жүзеге асырылды, бұл елдің үнемі өзгеріп отыратын бизнес-ортада маркетингтік стратегияларды тиімді қолдана алатын кадрларды қалыптастыруға деген ұмтылысын көрсетеді. Бұл кезең Қазақстанның экономикалық дамуы контекстінде маркетингтің өсіп келе жатқан маңыздылығын көрсетеді.

Қазіргі уақытта Қазақстанның өндірістік саласында кәсіпорын басшылары маркетингтің маңыздылығын жиі назардан тыс қалдырады, бұл елеулі проблемалардың себебі болып отыр. Олар маркетингтің компанияның нарықтағы позициясына және оның кірістілігіне қалай әсер ететіні туралы жеткілікті білмейді, бұл үнемдеу мақсатында маркетинг бөлімдерін қысқарту туралы дұрыс емес шешімдерге әкеледі. Алайда, күрделі және тез өзгертін экономикалық ортада маркетингтің белсенді дамуы қажеттілікке айналады. Бұл бизнестің өсуіне жаңа мүмкіндіктер ашады, сонымен бірге бәсекелестіктің деңгейі мен сипатын өзгерте отырып, жаңа талаптар мен қиындықтар туғызады.

Жалпы, Қазақстанда маркетингтің дамуы коммерциялық емес салада да көрінеді. Коммерциялық емес маркетингтің басты ерекшелігі - олар әрдайым пайда табу мақсатын қоя бермейді. Республикада коммерциялық емес маркетингтің ең дамыған түрі-PR

әдістерімен жүзеге асырылатын маркетинг. Коммерциялық емес маркетингтің ең типтік мысалдары - кітапхана, театр және спорт.

Сондай-ақ, Қазақстанда экспорт экономиканың негізгі секторы болып табылады және көптеген компаниялар экспорттық маркетингпен айналысады. Олар әлі жаһандық брендтер құрған жоқ, бірақ ДСҰ-ға ықтимал кіру арқылы әлемдік экономикаға интеграциялануға ұмтылуда. Алайда, тауарларды жылжытудың жоғары шығындары және күшті бәсекелестік кедергілер тудырады. Маркетингтің барлық түрлері, соның ішінде микромаркетинг елде біртіндеп дамып келеді.

Неліктен ол дамып, маркетингке деген қызығушылық артып келеді? Себебі, Қазақстан Республикасында шаруашылық жүргізуші субъектілер арасындағы бәсекелестік күрестің күшеюі, сыртқы және ішкі маркетингтік ортадағы тұрақты өзгерістер жүріп жатыр, бұл тауарлар мен қызметтерді құру, бөлу және тұтыну бойынша кәсіпкерлік және маркетингтік қызметті жетілдіруді талап етеді. Сондықтан кәсіпкерліктің философиясы мен құралы ретінде маркетингке деген қызығушылық айтарлықтай өсті.

Қорытындылайық. Қазақстанда маркетингке деген қызығушылық ұзақ уақыт ішінде айтарлықтай өсті, соның арқасында ол барған сайын дамып келеді.

Болашақта қандай маркетингті көргім келеді? Маркетингті дамыту үшін мен бизнес менеджерлері арасындағы бизнестегі маркетингтің рөлі туралы хабардарлықты арттырғым келеді. Бұл оларға маркетинг бөлімдерінің маңыздылығын жақсырақ бағалауға және олардың дамуына инвестиция салуға мүмкіндік береді. Мен сондай-ақ өнімдер мен қызметтердің сапасын жақсартуға, сондай-ақ әлемдік нарықта сәтті бәсекелесетін бірегей брендтерді дамытуға ұмтылатын едім. Сондай-ақ тұтынушылардың қажеттіліктері мен қалауларын жақсырақ түсіну және осы талаптарға сәйкес келетін маркетингтік стратегияларды жасау үшін нарықты зерттеуге және аналитикаға инвестиция салу маңызды. Сонымен қатар, мен қазіргі әлемде Интернеттің өсіп келе жатқан маңыздылығын ескере отырып, цифрлық маркетинг пен онлайн-сатылымды белсенді түрде дамытатын едім.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://tribune.kz/kakie-instrumenty-marketinga-budut-rabotat-v-kazahstane-v-2024-godu/> Какие инструменты маркетинга будут работать в Казахстане в 2024 году
2. https://otherreferats.allbest.ru/marketing/00155997_0.html#text Развитие маркетинга в Казахстане
3. <https://repository.almau.edu.kz/xmlui/bitstream/handle/123456789/636/Momynova.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
4. <https://daryn.online/article/3298> Маркетинг в современных условиях
5. <https://stud.baribar.kz/23078/razvitie-marketinga-v-kazahstane/>

СМАЙЛОВ ЕЛДОС КОРАЗБАЕВИЧ
Дене шынықтыру пәнінің мұғалімі
С.Сейфуллин атындағы орта мектебі, Шу қаласы Жамбыл облысы

ВОЛЕЙБОЛ ОЙЫННЫҢ ЖАҢАШЫЛДЫҒЫ

Андапта. Бұл мақалада волейбол спортында қолданылатын әртүрлі инновациялар мен жаңа технологиялар қарастырылады. Автор жаттығудың жаңа әдістерін қолдануды, ойын ережелерін өзгертуді, сондай-ақ ойын сапасын жақсартуға және волейбол спортының дамуына ықпал ететін басқа да жаңалықтарды талқылайды. Сонымен қатар, әлемнің әртүрлі елдерінде инновацияларды іске асырудың сәтті мысалдары қарастырылады, үздік тәжірибелер мен әзірлемелерге назар аударылады, сондай-ақ олардың облыстық, республикалық жарыстарда табысқа жету мүмкіндіктері талданады.

Кілт сөздер: волейбол, ойын, жарыс, деңсаулық, инновация, спорт.

Аннотация. В данной статье рассматриваются различные инновации и новые технологии, применяемые в волейбольном спорте. Автор обсуждает использование новых методов тренировок, изменения правил игры, а также другие новшества, которые помогают повысить качество игры и способствуют развитию волейбольного спорта. Более того, рассматриваются успешные примеры реализации инноваций в различных странах мира, уделяется внимание лучшим практикам и разработкам, а также анализируются их возможности для достижения успеха в областных и республиканских соревнованиях.

Ключевые слова: волейбол, игра, соревнования, здоровье, инновации, спорт

Annotation. This article discusses various innovations and new technologies used in volleyball sports. The author discusses the use of new training methods, changes in the rules of the game, as well as other innovations that help improve the quality of the game and contribute to the development of volleyball. Moreover, successful examples of innovation implementation in various countries of the world are considered, attention is paid to best practices and developments, and their possibilities for success in regional and national competitions are analyzed.

Keywords: volleyball, game, competition, health, innovation, sport.

Волейбол ережесі қарапайым.

Егер ол жерде болса, оны көтеріп, ауаға апарыңыз.

Егер ол ауада болса, оны жерден ұстаңыз.

Джон Кессел

Волейбол – спортшылардан жоғары реакция жылдамдығын, епті қозғалыстарды және жақсы дене пішінін талап ететін ең кең таралған спорт түрлерінің бірі. Көптеген жылдар бойы ойын ережелері мен оның орындалу механизмі бірінен соң бірі қайталанып келеді, бірақ қазіргі волейболда ережелерде үнемі эволюция мен өзгерістер болып тұрады. Сонымен қатар, жаттықтырушылар, ғалымдар мен ойыншылар әрқашан әсерлі нәтижелерге қол жеткізуге көмектесетін жаңа және ерекше нәрсені қосуға тырысады. Волейболдың дамуын қамтамасыз ететін негізгі тетіктердің бірі - прогрессті

ынталандыратын және ойыншылар үшін тиімдірек стратегиялар мен жақсы жағдай жасауға көмектесетін инновация технология болып табылады. Жыл сайын волейбол әлемінде ойын тактикасын жақсартуға және жаңа әдістерді дамытуға көмектесетін көптеген жаңа идеялар, технологиялар мен жабдықтар пайда болады. Бұл допты қабылдау және беру жүйесінің механизмін жетілдіру мен жаңартуға, волейболшыларды оқыту мен жаттықтырудың әртүрлі әдістеріне, волейболшылардың қажеттіліктерін зерттеуге және жабдықтар мен материалдардың жаңа түрлерін әзірлеуге қатысты болуы мүмкін. Волейболмен айналысу жүрек-қан тамырлары жұмысына оң әсер етеді және тыныс алу жүйелері, сүйек жүйесін нығайтады, ұтқырлықты дамытады, бұлшықеттердің күші мен серпімділігін арттырады. Тұрақты өзара әрекеттесу доп терең және перифериялық көруді, дәлдікті жақсартуға көмектеседі.

Ойынның ең жақсы қасиеттері неге негізделген? Әр ойында бар оның қатысушылары қол жеткізуге ұмтылатын белгілі бір мақсат өз мүмкіндіктерін, ішкі болмысын шығармашылықпен көрсету мүмкіндігі және жалпы, өз күштеріңізді бағалаңыз. Волейболда әркім жақсы қасиеттерді көрсете алады. Ойын волейбол жаттығушылардан физикалық көріністі барынша арттыруды талап етеді.

Сондай-ақ, көптеген спорт компаниялары доптың қозғалысына жаңа қасиеттерді қоса алатын, оның ұшуы мен дәлдігін жақсартатын жақсы шарларды жасау үшін жаңа технологияларды әзірлеуде. Снарядтардың жетілдірілген нұсқалары, тепкіш стендтер, допты пастар және басқа да инновациялар спорттағы кәсібилікті арттыруға ынталандырады және қызықты және бейнелі ойындарды жасайды.

Соңғы уақытта волейболда ойынды өзгертіп, ойыншылардың көрсеткіштерін жақсарту бастаған көптеген жаңа технологиялар мен инновациялар пайда болды. Негізгі инновациялардың кейбіріне мыналар жатады;

- ✚ Бейне арбитраж: бұл төрешінің дұрыс шешім қабылдағанын анықтау үшін ойын сәттерін баяу қарқынмен немесе үзіліс кезінде көруге мүмкіндік береді. Бұл шешім қателерін азайтады және шешімнің дәлдігін жақсартады.
- ✚ Спорттық телеметрия талдауы: Телеметриялық талдау арқылы алынған деректер ойыншылар мен жаттықтырушыларға ойынның қандай аспектілерін жақсарту керек екенін, қандай қозғалыстарды жетілдіру керек екенін және табыстылықты арттыру үшін ойынның қандай аспектілерін реттеуге болатынын анықтауға көмектеседі.
- ✚ Эргономикалық жабдық дизайны: Салмағы төмен және жоғары тұрақтылықты қамтитын заманауи жабдықталған волейбол жабдығы жақсы ойынға ықпал етеді, зақымдануды болдырмайды және жабдықты дайындау мен күтуге кететін уақытты азайтады.
- ✚ Жақсартылған оқыту әдістері: Оның негізгі күшті жақтарының бірі қарқынды дене шынықтыру, психикалық кондиция технологиясы және оқытудың озық әдістері арқылы дамытылатын командалық жұмыста жатыр.
- ✚ Жаңа ережелер: олар ықтимал бұзушылықтармен күресуге көмектеседі және ойыншыларға күрделі қозғалыстарды орындауға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде тактикалық нұсқалардың ауқымын және ойынның тиімділігін айтарлықтай арттырады.

Осы инновациялар мен технологияларды зерттеу жаттықтырушылар мен ойыншыларға жаңа ойын тактикасын дамытуға, дағдыларын оңтайландыруға және ойынның жаңа принциптерін үйренуге мүмкіндік береді. Волейболдағы бұл өзгерістер қазірдің өзінде нәтиже берді және олардың сипаттамаларын білу арқылы спортшылар мен жаттықтырушылар өз қызметінде бұдан да үлкен жетістіктерге қол жеткізе алады, ал жанкүйерлер қызықты және әртүрлі матчтардан жақсы көңіл-күй алады.

Әлемнің әртүрлі елдеріндегі және халықаралық жарыстар деңгейінде волейбол ойынының ережелеріне әсер еткен жаңалықтарға талдау жасап, бұл өзгерістердің ойын сапасына және жалпы волейболдың дамуына қалай әсер еткенін зерттеу.

Соңғы жылдары волейбол ойынының ережелері жергілікті деңгейде де, халықаралық деңгейде де көптеген өзгерістерге ұшырап, бұл жаңалықтар ойынның сапасын арттырып, көрермендердің қызығушылығын арттыру мақсатында енгізілді.

Волейбол ойынының ережелеріне әсер еткен және ойынның дамуына әсер еткен негізгі өзгерістердің бірі – ұпай алу ережелері. Олардың кейбіреулері мыналарды қамтиды:

Жиынды ұтып алу үшін қажетті ұпайлар санын 21-ден 25-ке дейін арттыру. Бұл көбейту ойыншыларға тактикалық тұрғыдан егжей-тегжейлі жұмыс істеуге, матчтарға мұқият дайындалуға және қызықты ойынды қамтамасыз етуге мүмкіндік берді. Допты ойнау арасындағы үзілістерді азайту. Бұл тоқтау уақытын азайтып, ойынды жылдамдатты.

Команданың допты үш рет түртуге дейін ойнау санын шектеу. Бұл командалық ойын сапасын арттырып, тактикалық дағдыларды дамыта түсті.

Ойынның жағдайын объективті бақылау үшін еденге қосымша төреші позициялары. Бұл ойынды әділетті етіп, төрешілердің дәлірек шешім қабылдауын қамтамасыз етті.

Бұл өзгерістер ойыншылар мен жаттықтырушыларға өз құзыреттері мен шығармашылық дағдыларын дамытуға көбірек мүмкіндіктер берді, нәтижесінде ойын сапасы жалпы жақсарды. Олар байқау барысында жаңа көрермендерді тартуға да көмектесті.

Кейбір елдер ойын ережелеріне де әсер еткен қосымша қадамдар жасады. Мысалы, көптеген елдерде жарыс алаңынан тыс жаттығуларға, дене шынықтыруға және жаттығуларға қатысты қосымша ережелер белгіленген. Сонымен қатар, ойыншылардың психикалық және физикалық дағдыларын жақсарту мүмкіндіктері артты, бұл да ойын сапасын жақсартуға көмектеседі.

Осы өзгерістердің барлығының жиынтығы волейбол сапасының жақсаруына әкелді, бұл жалпы спорттың дамуына айтарлықтай әсер етті.

Әлемнің әртүрлі елдерінде волейболдағы инновациялар мен инновацияларды сәтті енгізу мысалдарын қарастырыңыз, ұлттық және халықаралық жарыстарда өз мақсаттарыңызға жету үшін қолдануға болатын озық тәжірибелер мен әзірлемелерді анықтаңыз.

Бұл сұрақ бізді волейболда әлемде инновациялар мен жаңа технологиялар қалай қолданылып жатқанын және қайсысы ең табысты болғанын зерттеуге шақырады. Зерттеу озық тәжірибелер мен әзірлемелерді анықтай алады және оларды ұлттық

волейбол федерациясы және командалары халықаралық жарыстарда табысқа жету үшін қалай пайдалана алатынын анықтайды.

Инновацияларды сәтті енгізудің мысалы ретінде волейболдан Challenges жүйесін халықаралық деңгейде енгізуді айтуға болады. Бұл жаттықтырушыларға бейне қайталау арқылы төреші шешімдерін шығаруға, шешімдердің дәлдігін арттыруға және қателерді азайтуға мүмкіндік береді.

Тағы бір мысал, алаңдағы ойыншылардың қозғалысын талдау үшін сенсорлық технологияны пайдалану. Бұл жаттықтырушылар мен медициналық қызметкерлерге ойыншылардың дене шынықтыруын, қозғалысын және жүктемесін бақылауға мүмкіндік береді, бұл жарақаттардың алдын алуға және жаттығуларды оңтайландыруға көмектеседі.

Сонымен қатар, оқытудағы инновациялардың мысалын қарастыруға болады, мысалы, оқыту және ойын дағдыларын дамыту үшін виртуалды тренажерларды пайдалану. Бұл ойыншыларға техникасын, доппен жұмыс істеуін және ойындағы өзгерістерге реакциясын жақсартуға көмектеседі.

Озық тәжірибелер мен әзірлемелерді зерттеу арқылы ұлттық командалардың халықаралық жарыстарда табысқа жетуіне мүмкіндік беретін әдістер мен тәсілдерді зерттеуге болады. Мысалы, бұл ойында жаңа құрамдар мен тактикаларды қолдану, жаттығудың жаңа тәсілдерін немесе тіпті жаңа оқу материалдарының түрлерін қолдану болуы мүмкін.

Ойын барысында қауіпсіздік ережелеріне қатаң қатағалау керек. Волейбол жаттығуларын өткізу кезінде қауіпсіздік шараларын сақтаудың белгілі бір ережелері бар, спорт залдарында және ашық жерлерде. Бұл ережелер белгіленген сабақ барысында жарақаттанудың алдын алу және алдын алу қажеттілігі. Мұғалімдер жоқ кезде оқу сабақтарын өткізуге жол берілмейді, өйткені ол дербес жауапты оқушылар. Мұғалім жұмысқа жарамдылығы мен дайындығын жеке өзі тексеруі керек сабақ басталар алдында спорт нысанының жабдықталуы.

Егер қандай да бір ақаулар анықталса және оларды дереу жою мүмкін болмаса, оқу процесін тоқтату қажет. Жаттығу алаңдары мен спорттық жабдықтарға арнайы талаптар қойылады. Спорт залдары және олардағы құрал-жабдықтарды орналастыру құрылыс нормаларына, сондай-ақ электр және өрт қауіпсіздігі ережелеріне сәйкес болуы керек, спорт залдарының едендері серпімді, сызаттарсыз және тегіс, көлденең және тайғақ емес, эмульсиямен боялған болуы керек.

Немесе силикат бояуы (*жуудан деформацияланбау үшін*); Сабақтарды тек құрғақ және таза едендері бар бөлмеде бастауға болады. Жаттығу залдарының қабырғалары тегіс, тегіс, бөлмені оңай ылғалды тазалауға мүмкіндік беретін панельдердің бүкіл биіктігі бойынша ашық түстермен боялған болуы керек; 1,8 м биіктікке дейін қабырғаларда шығыңқы жерлер болмауы керек, ал залдың дизайнына байланысты шығыңқы жерлер бірдей биіктіктегі панельдермен жабылуы керек. Жылыту құрылғылары қабырға жазықтығынан шықпауы керек торлармен немесе қалқандармен қорғалған.

Қорыта келгенде, үздік тәжірибелер тұрғысынан ұлттық федерациялардың волейбол командаларын қалай басқаратынын, волейбол спортын дамыту туралы шешім қабылдайтынын және әртүрлі бағдарламалар мен салаларға ресурстарды бөлетінін де

қарастыруға болады. Нәтижесінде ұлттық және облыстық, республикалық, халықаралық жарыстарда табысқа жету үшін қолданылатын тиімді басқару әдістерін анықтауға болады.

Волейболды дамытуда және әлемдік деңгейде ойын сапасын арттыруда инновациялар мен жаңа технологиялар басты рөл атқарады. Бұл мақалада волейболдағы түрлі жаңалықтар, соның ішінде жаңа технологиялар мен жетілдірілген жаттығу әдістерін енгізу, ойын ережелеріндегі өзгерістер мен басқа да жаңалықтар қарастырылды.

Волейболдағы инновациялардың сәтті мысалдарын талдау ойынға жаңа технологиялар мен тәсілдерді енгізу шешімдердің дәлдігін арттыруға және қателер санын азайтуға, доппен жұмыс істеуді жақсартуға және ойын дағдыларын дамытуға, сонымен қатар жаттығу процесін оңтайландыруға болатындығын көрсетті. және ықтимал жарақаттардың алдын алу.

Сондай-ақ халықаралық жарыстарда жетістікке жету үшін ұлттық федерациялар мен командалар пайдалана алатын озық тәжірибелер мен әзірлемелер анықталды. Бұған ойында жаңа құрамалар мен тактикаларды қолдану, оқу материалдарын жаңарту және командаларды басқарудың жаңа әдістерін қолдану кіреді.

Сонымен, волейболды дамыту және оны әлемдік аренада таныту ойынды үнемі жаңартып, жетілдіруге мүмкін емес деген қорытынды жасауға болады. Жаңа технологиялар мен оқыту әдістерін енгізу, сондай-ақ озық тәжірибелер мен әзірлемелерді пайдалану командаларға волейбол спортында жаңа белестерді бағындырып, облыстық және республикалық аренадарда өз формасының шыңында болуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Амалин, М.Г. Тактика волейбола / М.Г. Амалин. – М.: ФиС, 1992 –
2. Беляев, А.В. Характеристика высококвалифицированных волейболистов / А.В. Беляев - М.: ГЦОЛИФК, 1990 – 24 с.
3. Беляев, А.В. Обучение технике совершенствование / А.В. Беляев - М.: ВФВ, 1995 – 24 с.
4. Беляев, А.В. Волейбол: учебник для высших учебных заведений физической культуры / А.В. Беляев, М.В. Савин – М.: «Физкультура, образование, наука», 2000 – 368 с.
5. <http://se.sportedu.ru/sites/se.sportedu.ru/files/sbornik.pdf>
6. <https://orenvolley.ru/news/1537/>

*Турлыхожа Ақниет, 1 курс, ЖМ-23-083р, С.Ж.Асфендияров атындағы
ҚазҰМУ*

Ғылыми жетекші: Рыскелдиева Г.Д., сеньор-лектор, магистр

Тіл – асыл құндылық

Аңдатпа. Мақалада тілдің құндылығы арқылы тұлғаның рухани келбеті мен жас ұрпақты елжандылыққа тәрбиелеудің көрінісін қалыптастырудың маңызы жайында айтылған.

Түйін сөздер: жас ұрпақ, білім, мұра, насихат, мән, өркениет, данышпан, әлемдік деңгей, адамгершілік, ғұлама, зерттеу.

Аннотация: В статье рассказывается о важности формирования духовного облика личности и проявления патриотического воспитания подрастающего поколения через модернизацию национального сознания.

Ключевые слова: молодое поколение, образование, наследие, пропаганда, смысл, цивилизация, гений, мировой уровень, мораль, наука, исследование.

Annotation: The article describes the importance of the formation of the spiritual image of the individual and the manifestation of patriotic education of the younger generation through the modernization of national consciousness.

Keywords: young generation, education, heritage, propaganda, meaning, civilization, genius, world level, morality, science, research.

Тіл үшін күрес – толассыз тоқтамайтын күрес.

Қызыл империяның құрсауынан құтылған республикалардың ішінде орыс тіліне мәртебе берген тек, Беларусь, Қырғыз Республикасы және Қазақстан сияқты үш-ақ мемлекет бар екен. Бұл әрине, мемлекеттің ұстанған ішкі және сыртқы саясатына байланысты ұстаным. Оны дұрыс түсінген жөн. Бірақ, бұл орыс тілді қазақтарға өз тілінді құрметтеме дегенді, осы республика аумағында тұратын өзге ұлттарға мемлекеттік тілді құрметтеме дегенді білдірмесе керек.

Қазақтың дархан мінезділігін айтар болсақ, Әзербайжанда іс-қағаздары толық мемлекеттік тілге көшкен. Бұқаралық ақпарат құралдарында орыс тіліне эфир тек екі-ақ сағат беріледі. Ал, Түркіменстанда орыс тілді БАҚ мүлдем жоқ. Орыс тілі оқытылмайды да. Грузияда 2000 жылғы статистика бойынша 214 орыс мектебі болса, бүгінде екеу-ақ қалған. Латвиядағы жағдай мүлдем басқа. Мемлекеттік тілге немқұрайлы қараған азаматтарға 400-1000 еуро көлемінде, ал, заңды тұлғалардың осындай әрекеті үшін 10 000 еуроға дейін айыппұл арқалатады екен.

Біздің бүгінгі сөз етіп отырғанымыз материалдық емес рухани байлық.

Бұған дейінде ұлтымыздың рухани байлығын жиыстырып, оны түгендеу мақсатында «Мәдени мұра», «Халық – тарих толқынында» сияқты бағдарламаларды жүзеге асыру барысында жоғымызды түгендеп «өшкеніміз жанып, өлгеніміз тірілген» болатын.

Жоғарыдағы жәдігерлердің де мемлекет үшін маңызы зор екендігіне ешкімнің дауы жоқ. Ұлттың шынайы келбеті тек тарихи-мәдени ескерткіштермен, тарих қойнауына кеткен өткен өмірімізге куә болатын архивтердегі құжаттар ғана емес. Сондықтан да Елбасы, «Рухани жаңғыру» бағдарламасын әлі де ескерілмей, көңіл бөлінбей жатқан тұстарымызды түгендейік деген ниетпен бізге ұсынып отыр.

Біздің аса құнды рухани байлығымыздың бірі – тіліміз. Көзімізбен көріп, қолымызбен ұстамасақ та, күнделікті өмірде үлкен қолданысқа ие бұл тіліміз. Біздің күн көрісіміздегі қажеттілікті өтеп тұрған қатынас құралы.

Тіл дегеніміз музыка сияқты. Оның шекарасы жоқ. Түсіне білген адамға өте нәзік, аса сұлу, әрі өткір, батпандай ауыр. Темірді ерітіп, тасты балқытады. Тек қасиетін сезе алсаң.

Бұл біздің ана тіліміздің ешкімнен кем емес екендігін, керек десең артық екендігін көрсетеді. Сондықтанда өзіміздің ұлттық байлығымыздың бірі тілді құрметтеп, оның күшін мүмкіндігінше пайдалануымыз қажет. Оған, «Егер ертең туған тіліміз жоғалар болса, мен бүгін өлуге даярмын» дейтін Расулдай ұлдар керек. Ол үшін «құлдық санадан», «таптық санадан» арылып, «ұлттық санаға» қарай мойын бұруымыз шарт.

Тіл қай ұлтта, қай елде болса да қастерлі де құдіретті. Ол әрбір адамға ана сүтімен бірге еніп, қалыптасады. Тіл байлығы-әрбір елдің мақтанышы. Ол-атадан балаға мирас болып отыратын баға жетпес мұра. Әр ел өз тілі арқылы әлемді, дүниені, өмірдің құнды тағылымдарын таниды да, келешек ұрпақтарына жеткізеді. Тіл-халық тарихы, тіл – ұлттық қазына, тіл-біздің намысымыз, арымыз, байлығымыз.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Т.Медетбек. Көк түріктер сарыны. Алматы. Өлке. 2002.
2. «Қазақстан». Ұлттық энциклопедиясы. Алматы. 1998.
3. Тарихи тұлғалар. Алматы. Жазушы. 2000.
4. Интернет. сайт. <http://kitaphana.kz/ru>
5. Интернет. сайт. <https://yandex.kz>

Тұқжымова Айдана, Ақтөбе жоғары гуманитарлық колледж студенті
Ғылыми жетекшісі: Мухтарова Агипа Сагидуллина

КОНЦЕПТ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ УАҚЫТ КОНЦЕПТІСІ

Қоғам мен ғылымның қазіргі уақыт сұранысына сәйкес дамуы лингвистика ғылымына өзіндік ықпал етіп, лингвистика ілімінде жаңа ғылыми бағыттар мен көптеген тоғыспалы ғылыми пәндер пайда болуда. Осыған орай, қазақ тілі білімінде тіл табиғатын адам болмысымен, оның ойлау жүйесі мен тұрмыстық өмірдегі қимыл-әрекетін ұштастыра зерттеу мәселесі арқылы тіл мен таным ұғымдарына назар аударудың негізінде, шынайы өмір құбылыстарын қабылдау, оның көптеген қыр-сырын ой елегіне салып екішеу, соның нәтижесінде жинақталған ақпараттарды адам жадында сақталар қор ретінде жүйелеу мәселесі сайып келгенде тілдік бірліктердің табиғатына әсер ететін ішкі және сыртқы факторларды анықтауға өзіндік септігін тигізеді. Осы аталған мәселенің мәнісін терең бойлау үшін ұлт таным контекстіне байланысты сол тілді тұтынушы тіл иесі адамның тілтанымдық әлеміне баса назар аудару арқылы тілдің танымдық қызметін көруге болады.

Адамзат тіршілігіне тыныс беретін басты тетік болып табылатын тілдің танымдық табиғатына сөз мағынасының ішкі нәзік иірімдеріне зер салу арқылы ұлттық болмысты концепт арқылы көрсету, тіл мен танымның бірлестігін адамның қабылдау, пайымдау, ойлау т.б танымдық әрекеттерімен өзара сабақтастықта қарау арқылы барша адамзаттық ортақ ұстанымдарға қол жеткізу қазақ тілінің өрісін кеңейтуге деген талпыныстан туындаған мақсат.

.Ғаламның тілдік бейнесі тілдің лексикалық қабатындағы әр түрлі концептілер негізінде көрініс беретін, адамзаттың ақыл-ойынан инсандық қасиеттерінен туындаған жетістіктерін қамтиды. Тілдің негізінде танылатын концептілер – тіл иесі этностың дүниетанымының көрсеткіші. Концепт құбылысы когнитивтік лингвистикада ғаламды танудағы танымдық механизмі ретінде қарастырылады. Өйткені қандайда болмасын этностың өзіндік жаратылыс болмысын танытатын тілдік бірліктерді концепт ретінде танымдық тұрғыда қарау керектігі және тілді зерттеудің когнитивтік парагдимасы «дүниені тіл әлемінде тану» қағидасына негізделіп жүргізілуі – бүгінгі тіл біліміндегі өзекті мәселелердің бірі.

Когнитивті лингвистика – тіл білімінің жаңа бағыттарының бірі, антропоцентристік парагдиманың қатарына жататын тоғыспалы ғылым саласы. Когнитивтік лингвистика тілдің танымдық табиғи болмысын зерттейтін ғылым. Ғылыми жұмыста ғылымдағы тоғыспалы процестің нәтижесінде туындаған когнитивтік лингвистика ғылымының қалыптасуы мен дамуы тарихы, өзіне тән категорияларына қатысты теориялық мәліметтер берілген. Сонымен бірге когнитивтік лингвистиканың теориялық мәселелерімен категорияларының қазақ тіл біліміндегі даму кезеңдері мен зерттелу тарихы баяндалған.

Концепт термині ұғым сөзіне синоним ретінде де қолданылған болатын, дегенмен қазіргі кезінде бұл екі терминнің ара жігі ашылып келеді. Концепт мазмұны ұғымға қарағанда кең. Ұғым тек ақиқат болмысты бейнелесе, концепт құрылымы бойынша күрделі, ол этникалық бөлікті де, дүниетанымды да, бейнелілікті де, ұғымды да қамтиды. Концептілер үнемі тәжірибеге негізделеді.

Концептуалдық талдау белгілі бір мәдениетке тән танымды, бейнені зерттеуге негізделген. Осы бағытта «уақыт» сөзінің концептісін талдайтын боламыз. Бұған қатысты А.Ә. Жаңабекова «Қазақ тіліндегі «уақыт» ұғымының тілдік парадигмасы» атты еңбегінде қарастырған болатын [3]. Аталған ғылыми еңбекте эмбебап категориялардың бірі – «уақыт» ұғымының қазақ тілінің барлық деңгейлеріндегі көрінісі қазіргі тіл білімінің даму бағытындағы антропоэзектік және функционалды грамматика саласының зерттеу әдісі бойынша қарастырылып, тілдік парадигма тұрғысынан сипатталған.

Мағыналық құрылымда уақыт семасы бар лексика-фразеологиялық бірліктер және «уақыт» ұғымының морфологиялық репрезентациясы болып табылатын – етістіктің шақ категориясы мен функционалды-семантикалық темпоралдық категориялары кешенді-интегративтік әдіс арқылы зерттелген.

Ал біз, «уақыт» концептісін эмбебаптық түсінікте қарап, философиялық көзқараста талдайтын боламыз.

Уақыт – көп қолданысқа ие ұғым. «Уақыт-бәріне емші», «Алтындай уақытыңды қиып» сияқты уақытқа қатысты түрлі ой-толғаулар бар. Шынымен, адам баласының санасындағы уақыт күн, ай және жердің өзара қатынасымен ғана өлшенеді. Уақытты аталмыш үш дененің қимылы, өзара қатынасымен шектеуге болмайды. Уақыт ұғымы бұдан әлдеқайда ауқымды. Уақыт ұғымы адамның оқиғалардың қиысуын сезінудің нәтижесінде, заттардың жағдайының біртіндеп өзгеруі арқылы жүзеге асырылады. Күнделікті адам санасында кеңістік пен уақыт ұғымы қалыпты тұрмыстық жағдай ретінде есептелінеді, материя уақыт пен кеңістіктің аумағында қарастырылып, материя жоғалған күйде де, олар сақталып қала береді деп есептеледі. Кеңістік ұғымы

объектілерді бақылау мен тәжірибелік пайдалану негізінде қалыптасады. Адам баласына уақыт бағалы, қымбат дүние. Ата-бабаларымыз «уақыт алтыннан да қымбат»-деп тегін ой түймеген. Уақыттан ұтылған өмірде де көп нәрседен ұтылады. Уақытты қадірлемеу, бағаламау өмірді бос өткізгенмен бірдей. Уақыт адам санасына тәуелді болғанымен, ол түрліше танылып, тілде де өзінің көрінісін табады. Уақыт категориясы ежелден-ақ философиялық танымның нысаны болды, әрі көбінесе кеңістік қатынастармен бірлікте қарастырылады. Уақыт адамзат дамуының барлық сатысына тән ортақ құндылық, мазмұны әр дәуірде өзгеріске ұшырап отыратын мәдени категориялардың бірі. Бұл оның концептік сипатын аша түссе, бір жағынан әр заманның өзгеріс, дүниетаным мен мәдениет әлеуметтік даму құбылыстарындағы өзгерістердің мәнін ашуға септігін тигізеді сөзсіз. Ежелгі дәуірде уақыт ғарыш өмірімен байланысты қарастырылды, сондықтан кейде ол аспан күмбезінің қозғалысына ұқсастырылады.

Бүгін әрқашанда өткеннің бүгінгі әр келешектің де бүгінгі, ол өткен мен келешекті ажыратып қана қоймайды, сонымен бірге екеуін сабақтастырып та тұрады. Бүгінгіміз өткеннен шыққан. Өткен жоқ болса, бүгінде жоқ, ертен де болмайды. Онда жалпы уақытта жоқ. Уақыт жоқ болса, қозғалыста жоқ, өмірде жоқ. Ал адамның психикасы мен жан дүниесі үшін мұның өзі жады жоқ деген сөз. Яғни ол өзінің кім екенін, басқалардың, қоршаған ортаның ол үшін кім, не екенін және өзінің олар үшін кім немесе не екенін білмейді, сезбейді. Демек, ол адамдық қасиеттен мақрұм болмақ. Мысалы: психикалық жан ауруына ұшырағандарда бір-бірімен байланыссыз үзік-үзік психикалық процестер ғана қалады. Қазақта мұндайларды мәңгүрт деп атайды. Ш. Айтматовтың романындағы өз анасын танымай өлтірген мәңгүрт ұл ең алдымен жадынан айырылған. Өз жадында уақыттан айырылу санадан айырылумен бара-бар. Сондықтан уақыт кері бұрылмайды деу, ол тек бір бағытта деп түсіну қозғалыстың тек сыртқы пішінін ғана аңдаудан шығады. Кеңістіктің уақытқа ауысуы немесе уақыттың кеңістік міндетін атқаруы әлеуметтік үдерістерде, адамның өмірінде неғұрлым айқын көрінеді.

Ал қазіргі жиырма бірінші ғасырда уақыт бәріне өз билігін жүргізеді. Бүкіл процес уақытқа бағынады. Американдықтардың «Time is money» деген ұрандары соның бір белгісі.

Қазақ тілінде уақыт этимологиялық сөздіктің түсіндірмесі бойынша, араб тілінен енген кірме сөз. Бұл ұғымды білдіретін байырғы түркі сөзі «ogur» қазіргі қазақ тілінде сақталмаған. Бұл форманың «БЕРЕКЕ», ал оғыздарда «ОҢ» деген мағынаны бергенін айта кеткенім жөн секілді. Тіл адам өмірінің бейнесі. Сондықтан адамзат тіршілігінің маңызды бөлшегі уақыт оның тіліндеде көрініс тапқан.

Уақытқа қатысты тілімізде мынадай тіркестер бар. «Уақыт бір орында тұрмайды», «уақыт озды», «уақыттың ісі қиын», «уақыт үзіп кетті» т.б. Бұл тіркестер уақыт еш нәрсемен санаспайды, күтпейді деген мағынада қолданылады.

Мысалы:

Уақыттың ісі қиын-ды,

Уақытың жеткен соң,

Айтып-айтпай немене,

Мезгіліміз өткен соң? (Бұқар жырау).

Сыбаға сақтау, адамдардың бір-бірін қонаққа шақырып сыбағасын беру – бұл ата-бабамызда бұрыннан жалғасып келе жатқан дәстүр. Ақын, халық арасында біраз уақыт үзіліп, тойланбай кеткен салт-дәстүрді өлең жолына арқау ете отырып, қайта жаңғыртып отыр (Б.С. Бегманова). Ол нәрселерді орындауға уақыт үзіп кетті ғой (Қазақ тілінің аймақтық сөздігі).

Уақыт бір орында тұрмайды. Жылдар жылжыған сайын өзгерістер өмірге келіп, жаңа ескіреді, ескінің мүлдем естен шығуы да мүмкін. Бәлкім, бір кездері әлгі ұмытылды-ау, деген көнелер сол кезеңнің жаңалығы болып қайта тірілер («Сыр бойы» газеті).

Уақыт концептісіне қазақ тіліндегі фразеологизмдерден мысал

Уақыт концептісінің қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің қолданылуына тоқталып өтсем. Қазақ тіліндегі уақытқа байланысты фразеологизмдерді қарастыра отырып, оларды төмендегідей топтарға бөлуді жөн көрдім.

1. Табиғат құбылыстарын, ауа райын білдіретін тұрақты тіркестер: қар кете, сең жүре, қарашаның суығында (1986 жылы Алматы қаласында болған қазақ жастарының желтоқсан оқиғасына байланысты тілімізде 86-ның ызғарында, желтоқсан желі, желтоқсан ызғарында деген тіркестер еніп, тұрақты қолданысқа кірді), жер қарада, қара суықта, сең сөгіле, мұз қата, т.б. Бұл тіркестердің көбі жыл сайын белгілі бір мерзімде қайталанып келіп отыратын құбылыстар болғандықтан, қимыл, әрекет мерзімін көрсетеді.

2. Шаруашылық, кәсіптің жыл сайын бір мезгілде қайталанып отыратын түрлерін білдіру арқылы қалыптасқан тұрақты тіркестер: қой қоздағанда, мал төлдегенде, егін науқанында, сабан тойда, мақта терімде, жиын-терім кезінде, т.б. Күнделікті шаруашылық кәсіпке байланысты да қалыптасқан тұрақты тіркестер мезгілді нақты көрсете алады: мал өргенде, қозы ағытарда, мал өрістен қайтқанда, бие байларда, мал қораланғанда, т.б. Тілімізде «қойшының қызы қой келгенде іс тігеді» дейтін мақалдың бірінші мағынасы жұмыстың ең бір қауырт кезінде өзге шаруаны қоя тұрып, негізгісін аяқтауға меңзесе, екінші мағынасы уақыттың (қойдың өрістен келуі – кешкі мезгілдің баламасы) әр сәтінің өзіндік атқарылуға тиісті жұмыстарының барлығында. Табиғатпен, мал шаруашылығымен етене байланысты халқымыз үшін мезгілді білдірудің осындай қалыптасқан үлгілері өте көп. Мұндай тәсіл көп халықтың тілінде де бар. Қандай халық болса да, мезгілді өзінің күн көріс кәсібіне байланысты айқындап белгілеп отырған.

3. Уақытқа тән айырым белгі, қасиет, сын-сипат арқылы пайда болған тұрақты тіркестер: көз байланбай тұрғанда, таң сәріде, апақ-сапақта, сібірлеп таң атқанда, түс ауа, бесінауғанда, ымырт жабылғанда, т.б.

4. Қимыл арқылы мезгілдік ұғымды білдіріп, сөйлемде мезгіл пысықтауыш болатын мынадай тұрақты тіркестер бар: көзді ашып-жұмғанша, қас пен көздің арасында, қасқақанша, қалт еткенде, ет пісірім, шай қайнатым, бір бие сауым, т.б. Осы келтірілген тұрақты тіркестердің көбісінің мезгілдік мән алып, мезгілдік қатынаста жұмсалудың нақты мағыналы сөздің абстракцияға айналуы деп түсіну керек, яғни конкреттіліктен абстракцияға айналу процесі жүрген. Әуел баста қимылды, табиғат құбылыстарын, кезеңге тән сын, сипатты, көлем мен объектіні білдіретін тіркестер қолданылу процесінде өздерінің конкретті мағыналарынан ажырап, абстракттілі ұғым, мезгілді білдіруге көшкен.

Бұндай қолданыстар мезгілді білдірудің халық тілінде бұрыннан қалыптасқан амал екендігіне дәлел бола алады.

Қазақ тіліндегі уақыт, мезгіл өлшемдерін білдіретін тұрақты тіркестерді саралап қарасақ, көп мәліметтер назарды аударады. Бұрындары ата бабаларымыз уақытты сағатпен өлшемей-ақ, секунд, минут, сағат өлшемдерін шамалап, дәл болжай білген. Мысалы, секунд – демнің арасында, қас қаққанша, ауыз жиып алғанша, қас пен көздің арасында деген сияқты образды тіркестермен берілген.

5. Аспан денелерінің қозғалысын жіті бақылап, қадағалаудың арқасында ата-бабаларымыз тәулік, апта, ай, жыл мерзімдеріндегі уақыттық өлшемді дәл, нақты болжап білген: Әсіресе таңның ату көрінісіне байланысты қалыптасқан тіркестер сағаттың мөлшерін дұрыс білдіре алған: таң атпай, ел тұрмай, таң қараңғысында, таң білінер-білінбесте, таң сыз бергенде, бозторғай шырылдағанда, таңғы намазда, таң құлан иектенгенде, таң бозынан, елең-алаңда, т.б.

Аталған тұрақты тіркестердің кейбірі нақтылы іс-әрекетпен байланысты мезгілді танытса, кейбірі бейнелі, образды сипаттағы сөздік қолданыстар негізінде қалыптасқан: құлан иектеніп атқанда, арайлап атқанда, асықпай атқанда, таңғы тәтті ұйқыда, т.б.

6. Ал енді таң аппақ боп атқаннан кейінгі уақыт мерзімі күннің қимыл-қозғалысы арқылы өлшенеді: күн шығар алдында, күн шыға, күн арқан бойы көтерілгенде, күн найза бойы көтерілгенде, сәске түсте, тапа-тал түсте, шаңқай түсте, күн тас төбеге келгенде, түс ауа, түс еңкейе, күн ұясына бата, күн бата, т.б. Бұлардың бәрі таң атқаннан кеш батқанға дейінгі мерзімді білдірсе, келесі топ кешкіліктен түнге дейінгі уақыт арасын қамтиды: кеш түсе, ақшам жамырай, екі кештің арасында, ел орынға отыра, көз байлана, қас қарая, қызыл іңірде, жеті қараңғы түнде, ел шырт ұйқыда жатқанда, ел ұйқыға кеткенде, т.б. Келтірілген фразеологизмдердің дені физикалық уақыттың мезгілін дәл бермегенмен, жалпы тұрмыстағы уақыт ағымын жік-жікке бөліп, біршама дұрыс танытуымен де ерекшеленеді.

7. Тәуліктегі уақыт мерзімі жік-жікке бөлінгенде, жыл мезгілдері де маусымға, әр кезеңге жіктеліп отырған. Мысалы, көктем – қар еріп жатқанда, сел жүргенде, көктем шыға, ұзын сарыда, жуанның жіңікеріп, жіңішкенің үзілер кезінде, құралайдың желінде, жаз – ел жайлауға көшкенде, жер аяғы кеңігенде, жаз ортасында, қырық күн шілдеде, жаздың аптап ыстығында, күз – орақ кезінде, сабантойда, күзек алып жатқанда, күздің қара суығында, қыс – соғым сойып жатқанда, ақ қар, көк мұзда, ел қыстауға қонғанда, т.б.

Аталған тұрақты тіркестердің бәрі де жыл мезгілдеріне қатысты қолданылып, айлар мен уақыттық циклдың баламасы ретінде қазірге де жалғасып келеді. Әсіресе, көркем әдебиетте, образды, бейнелі ой қажет етілетін шығармашылық жұмыста, бұхаралық-ақпарат құралдарының мәтіндерінде де жиі қолданылатын тілдік элемент ретінде бұндай мезгіл мәнді тіркестер өміршең болып қала бермек. Бұлардан басқа тағы бір топты адам жасына қатысты поэтикалы мазмұндағы мезгіл мәнді тіркестер құрайды. Оларға: балалық шағында, ес жиып, етек жапқанда, бір мүшелге толғанда, мектеп қабырғасында жүргенде, кәмелетке толғанда, оң мен солын танығанда, ат жалын тартып мінген шақта, орда бұзар жасында, қырықтың қырқасында, ердің жасында, самайын ақ шалғанда, алпыстың асқарында, сексеннің сеңгірінде деген сияқты метафоралы, айшықты тіркестер жатады.

Тұрақты тіркестер сөйлемнің мезгілдік аясын кеңейтуде, тарылтуда, нақтылауда ерекше қызмет атқарады. Қимыл атаулының шындық өмірде жасалуы белгілі бір мезгілге қатысты болады. Мезгіл ұғымын білдіретін тұрақты тіркестер қимылдың жасалу мезгілін дәлме-дәл де, шамамен де, белгілі уақыт арасында да, әр түрлі мезгілді де білдіре алады.

Алға қойған мақсатыңды дәл мезгілінде орындап шығу үшін уақытыңды босқа сарп етпе. Уақыт-біздің өміріміз. Ендеше, оны қалай пайдаланамын десең, де өз қолыңда. Ойымызды Абай атамның он бесінші қара сөзімен түйіндесек: «Егер есті кісілердің қатарынан болғың келсе, күнінде бір мәрте, болмаса жұмасында бір, ең болмаса айында бір, өзіңнен-өзің есеп ал! Сол алдыңғы есеп алғаннан бергі өмірді қалай өткіздің екен, не білімге, не ахиретке, не дүниеге жарамды, күнінде өзің өткізбестей қылықпен өткізіппісің? Жоқ, болмаса, не қылып өткізеріңді өзің де білмей қалыппысың?». Бұдан шығатын қорытынды, әр тілдің фразеологизмінде үлкен мазмұн -халық өмірі, мәдениеті бар. Фразеологизм мағынасындағы елтану потенциясының пайда болу принциптері тіл арқылы елтану бағытының еншісі болып табылады. Тіл арқылы елтану теориясының пайда болып дамуы фразеология саласын жаңа қырынан, яғни фразеологизмдерді кез келген халықтың ұлттық мәдени дамуының айнасы ретінде қарастыруға мол мүмкіндік береді.

Қазіргі тіл білімінде ерекше дамып келе жатқан когнитивтік лингвистиканың негізінде адам дүниетанымының кілті, адам санасында ғалам туралы түсінікті құраушы, таным модельдері арқылы ашылатын білімнің коды, шындық пен шындықты игеруші сана арасындағы дәнекер сондай-ақ сана қызметінің нәтижесі деп қарайтын когнитивтік көзқарастар жатыр.

Когнитивтік лингвистика тіл мен сол тілдің иесі адам санасын тұтастыққа қарастырып, тілдік білімді адам миының жемісі, күрделі ассоциативті-вербальды құрылым, болмысты рух пен ой айырым белгісі тілді жаңаша зерттеуде жаңа тәсілдер енгізуде ғана емес, таза танымдық бағдарының жаңалығында тілді тілді танымдық тұрғыдан қарауында. Когнитивтік лингвистиканың негізгі мәселелерінің бірі -когнитивтік мағына. Тілдік бірліктердің мағынасы адамның ойлау жүйесімен қатар қарастырылады. Бұл бағыттың басты назар аударатын негізгі ұғымдары «Концепт», «Уақыт».

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Абақан Е. Тілдің мәдени философиясы. –Алматы: Айкос, 2000.
2. Жаңабекова А. Ә. «Қазақ тіліндегі «уақыт» ұғымының тілдік парадигмасы». Алматы, 2011
3. А.Құнанбаев «Қара сөздер» Алматы «Көшпенділер» 2009
4. Күштаева М.Т. «Тары» концептісінің семантикалық құрлысы мен лингвомәдени мазмұны. Фил.ғыл.канд. дис.: 10.02.02. –Алматы: А.Байтұрсынұлы ат-ғы Тіл білімі институты, 2002.
5. Мерзімді ғылыми журнал: «Тілтаным» №2. А.Байтұрсынов атындағы Тіл Білімі Институты. Алматы, 2012.
6. Уикипедия – ашық энциклопедиялық сөздік. 20-21 April., - Almaty.2012.

Әуез Жанерке Ермакқызы

Экономика және менеджмент мектебінің 1 курс студенті **Нархоз университеті**

Ғылыми жетекшісі: Жайлаубаева Құралай Сарқытбайқызы

Гуманитарлық мектебінің аға оқытушы-тренері

Сұлулық идеалдарының адамның психикалық денсаулығына әсері

Тірек сөздер: сұлулық, бағалау, тұжырымдама, қоғам, мәдениет, табиғи, идеал.

Рита Уильямстың айтуынша, "біз әдемі деп санайтын нәрсе көбінесе қоғам мойындайтын және танымал ететін нәрсемен анықталады. "Қоғам біздің өмірімізде үлкен рөл атқарады. Біздің сұлулықты қабылдауымызды қалыптастырады. Ғасырлар бойы біз қоғамның сұлулық стандарттарын қалай таңдағанын байқаймыз. Адамдар біздің өзін-өзі бағалауымызбен және психикалық денсаулығымызбен тығыз байланысты белгілі бір стандарттарға қаныққан. Неліктен бұлай болады және бұл өзін-өзі жеке қабылдауға қалай әсер етеді деп ойлайтындар аз.

Бұл мақалада біз психикалық әл-ауқатымызға әсер ететін осы стандарттардың тарихын талдаймыз. Талдауды мен тұжырымдамасынан бастайық.

Мен – тұжырымдама – бұлар сіз өзіңізді анықтайтын сенімдер, Сіздің мен – схемаларыңызды білдіреді. Схемалар – бұл біздің әлемімізді ұйымдастыратын сана үлгілері. Біздің схемаларымыз – өзімізді спорттық, тым семіз, ақылды немесе кез келген нәрсе ретінде қабылдауымыз – әлеуметтік ақпаратты қалай өңдейтінімізге белсенді әсер етеді. Олар біздің айналамыздағы адамдарды да, өзімізді де қалай қабылдайтынымызға, есте сақтауымызға және бағалауымызға әсер етеді. (Майерс Д. "Әлеуметтік психология" кітабынан)

Осыдан қоғамның біздің өмірді қабылдауымызға қалай әсер ететіндігі туралы қорытынды жасауға болады. Біздің мүмкін болатын " Мен " – бұл армандар, сондай-ақ қорқыныш: «біз кім болуымыз мүмкін?». Мысалы, біз өте бай немесе өте танымал болуға тырысамыз, ал егер біз қорқынышымызды алатын болсақ, онда біз жұмыссыз боламыз немесе бізді ешкім сүймейтін болады деп қорқамыз. Біздің жағдайда бұл – әдемі және көрікті болу. Біздің көзқарасымызда сұлулық дегеніміз не? Әркімнің әдемілікке деген өз көзқарасы бар, дегенмен, біз іздейтін белгілі бір үлгілер де бар. Қазіргі әлемде барлық қыздардың қалай бірдей болатынын мысалға алып қарайық. Бәрінде бірдей үлкен де томпақ еріндер, айқын бет ерекшеліктері, бірдей немесе ұқсас қастар, мамық дене пішіндері және жіңішке белдің болуы. Егер дене бітімі мен бет әлпеті бұл параметрлерге сәйкес келмесе, онда қыздар хирургиялық операциялардың араласуы арқылы қатаң шараларға барады. Бұл кезеңмен де бәрі аяқталмайды. Күн сайын макияжға 2 сағат жұмсау қалыпты жағдайға айналады. Мұның бәрі қоғам белгілеген сұлулық стандарттарына сәйкес келу үшін жасалады.

Менің тұжырымдамама біздің ойлауымызды ұйымдастырады және әлеуметтік мінез-құлқымызды басқарады. Адамдар біздің әлеуметтік салыстыруларға тап болатын стандарттар туралы анықтамамызды қалыптастырады. Бірақ өзімізді басқа адамдармен салыстыру кейде бізге жаман әсер ететінін ескеру қажет. Мұны осылай түсіндіруге болады: басқа адам өзінің жетістігі немесе басқа факторлардың арқасында жоғары

мәртебеге ие болған кезде, біз өз жетістіктерімізді неғұрлым талапшыл бағалауға тап боламыз. Адамдарда өзін-өзі бағалау сезімі төмендейді және біз бұл адамдармен өзімізге бәсекелес бола бастаймыз. Бұл кешендерге және өзін-өзі бағалаудың төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Өзін-өзі бағалауы төмен адамдар тұрақсыз жүйке жүйесіне, әртүрлі ауруларға, алкоголь мен есірткіге тәуелділіктің жоғарылауына бейім. Біз үшін басқалардың оң бағаларын байқау маңызды. Өйткені айналамыздағы адамдардың бізді оң бағалайтынын көргенде, өзімізді жақсы жағынан ойлау оңайырақ болады.

Жоғарыда біз қоғамның өзімізді қабылдауға әсер етуінің негізгі факторларын қарастырдық. Енді сұлулық стандарттарын талдауға көшейік. Бұл – өте кең тақырып. Сұлулық стандарттары дегеніміз не? Сұлулық стандарттары – бұл әдемі болып саналатын белгілі бір көрініс.

Сұлулық стандарттары көптеген ғасырлар бойы үнемі өзгеріп отырады, өйткені стандарттар қоғамдағы өзгерістерді көрсетеді. О.Сысоева мен А.Суралевалардың (2020) ғылыми мақаласы сұлулық стандарттары тарих бойы өзгеріске ұшырап отыратынын растайды. Өйткені олар өмір сүру жағдайлары мен психикалық жағдайлары және менталдық түсінігі әлеуметтік өзгерістерге өте сезімтал келетінін айтады. Мұны растау үшін ғасырлар бойы сұлулық стандарттарына қатысты айтарлықтай өзгерістерге ұшыраған еуропалық сәндерден мысалдар келтіруге болады. XVIII ғасырда еуропалықтар жіңішке белі мен кішкентай аяқтары бар қызғылт бетті қыздарды жақсы көрді. Сол күндері тығыз корсеттер әйелдердің жіңішке беліне баса назар аударғандықтан танымал болды. Соған қарамастан, XVIII ғасырдың аяғы мен XIX ғасырдың басында әйелдер корсеттерден мүлдем бас тартты. Әйелдер талғампаз және үйлесімді силуэт жасайтын көйлек үлгілерін кие бастады. Бұдан жасалатын қорытынды табиғи және табиғи емес сұлулықтың бір-бірін қалай алмастырғанын байқауға болады.

Біз ежелгі дәуірдегі сұлулықтың тарихи тенденцияларын қарастырдық. Қазіргі заманғы контекстке көштің болсақ, XX ғасырдың 50-ші жылдарында Мэрилин Монро пайда болды. Ол эталонға айналды және оның келбеті танымал бола бастады. Оның "құм сағаты" үлгісіне сай келетін фигурасы, бетіндегі мең бәріне ұнады. Ал 60-шы жылдары бәрі өзгерді. Сәнге ер адамдар стилі, сондай-ақ қысқа шаштар мен айқын және қанық жасалған макияж енді. Бүгінгі таңда, яғни XXI ғасырда әлеуметтік желілер Ким Кардашян сияқты атақты адамдардың мәдениетін қалыптастырды. К.Кардашян – заманауи стандарттар бойынша әдемі фигураның иесі. Оның үлкен бөксесі, жіңішке белі және әйелдерге тән ерекше пішінді силуэті бар. Ол пластикалық операцияларға деген қызығушылықты кеңейтті, өйткені оның ерекше бет пішіні мен денесінің басқа бөліктерінің формасы көптеген адамдарға ерекше ұнайтын.

Бүгін біз жаңа бейнелердің пайда болу шегін белгілей отырып, сұлулықтың жаңа стандарттарын жүйелеу және сипаттау жағдайындамыз. (О.Сысоева және А.Суралева, 2020ж.)

Барлық тенденцияларды қуа отырып, біз сұлулық стандарттары олардың денесі мен сыртқы келбеті туралы шындыққа жанаспайтын үміттер тудыруы мүмкін екенін жиі ұмытып кетеміз. Кейбір адамдарда сұлулық стандарттарына сәйкес келуге деген ұмтылыс тәуелділікке айналады. Бұл адамдар "мінсіз" болу үшін кез келген нәрсеге дайын. Бұл өзін-өзі бағалау мен құндылық сезімдеріне өте нашар және кері әсер етеді.

Бұл шамадан тыс физикалық белсенділік, тамақтануды шектеу және т.б. түріндегі зиянды мінез-құлыққа әкелуі мүмкін, бұл психологиялық проблемаларға әкеледі.

Психологиялық мәселелер бойынша біз оқшаулану сезімін, әлеуметтік мазасыздықты, депрессиялық ойларды және мазасыз мінез-құлықты айтамыз.

Алынған мәліметтер бізге адамдардың ғасырлар бойы өзі жасаған сұлулық стандарттарына бейімделуге тырысады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Және олар жыл сайын өзгеріп отырады, кейде бір-біріне қайшы келеді. Мысалы, белгілі бір дәуірде ұсқынсыз деп саналған адамды қазір сұлулық канондары бойынша толық идеал деп санауға болады және керісінше. Сондықтан, қазір "идеал" деп саналатындықтан, өзіңді жақтауға және кемшіліктерді іздеуге болмайды. Бұл жағдайда сіздің бойыңызда табиғи ештеңе қалмайды. Сондай-ақ, сіз өзіңді баяу жоғалта бастайсыз. Адам ретінде сөніп, мүлдем басқа өмір сүретін және басқа біреуді қуанту үшін әдемі болуға тырысатын адам туралы не айтуға болады? Әр адам – басқаларға ұқсамайтын ерекше және жеке тұлға. Бұл – адамдар әдемі. Сондықтан сіз бір түрге бейімделу үшін барлық адамдарды алып, сендіре алмайсыз. Қанша адам болса сонша пікір болады. Сондықтан барынша шынайы болғанға не шықсын! Әркімнің табиғат сыйлағы өз ерекшелігі, өз сұлулығы болады. Бпрымызды бағалайық.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сысоева О. Ю., Суралева А. А. (2020). Әйелдер сұлулығы стандарттарының полистилизмі: палеолит өнерінен бастап ХХІ ғасырдың ең жаңа сәніне дейін. Жоғары мектеп: ғылыми зерттеулер, 118-140
2. Қазақстанның ашық университеті. Әлеуметтік психология. Мен әлеуметтік әлемде тұрмын. https://openu.kz/storage/lessons/1647/socialnaya-psihologiya_2_lecture.pdf
3. Уилсон, Э., армандаған: сән және қазіргі заман. 5– басылым. Жаңа әдеби шолу, 2012 - 288 б.

Райкова А.В., Лавриновичете А.А., Caspian University

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В наши дни искусственный интеллект занимает не последнее место в нашей жизни. Нейросеть затронула большинство сфер деятельности, в том числе и переводческую. Многие обеспокоены тем, что искусственный интеллект сможет вытеснить профессию переводчика. В этой статье мы бы хотели выяснить угрожает ли искусственный интеллект переводческой деятельности.

Ключевые слова. Искусственный интеллект, нейросеть, переводчик, Yandex, Google Translate.

Мы рассмотрели нейросеть от Yandex и на её примере разобрали искусственный интеллект в качестве переводчика. Нейросеть от Yandex привлекла нас возможностью перевода иностранных видео. Данный искусственный интеллект способен создавать к иностранному видео субтитры с переводом и делать синхронный перевод с мужским и

женским голосами. В настоящий момент нейросеть способна делать перевод и озвучку видео с шести языков: английского, испанского, французского, итальянского, немецкого и китайского. Однако данная нейросеть работает только в Яндекс Браузере и в приложении Яндекс. Так же у Яндекс Браузера есть возможность перевода сайтов на иностранном языке.

Возможности нейросети поражают, но мы изучили данную нейросеть и выделили явные её недостатки:

1. Некорректный перевод фразеологизмов, пословиц.
2. Дословный перевод идиом
3. Использование слов в неверном контексте
4. Нет перевода названий фильмов, а лишь названия фильмов в оригинале
5. Перевод только с шести языков.

В наши дни искусственный интеллект является неидеальным. Синхронный перевод с помощью нейросети может вызвать недопонимание. Перевод текста с помощью искусственного интеллекта имеет недочёты такие как: неверное расположение знаков препинания или их отсутствие, некорректный перевод. Для корректировки данного перевода требуется редакторская работа. Из этого можно сделать, что работу переводчика в ближайшем будущем не вытеснит. Вполне вероятно, что появятся новые профессии, связанные с переводом, которые будут работать с искусственным интеллектом. Уже сейчас существуют "Transcreators". Это люди, которые занимаются адаптацией и редактированием текста, осуществимого с помощью искусственного интеллекта. Кроме того, в некоторых областях, таких как медицинский и юридический перевод, требуется специализированный подход и глубокие знания в соответствующей области, которые пока трудно автоматизировать.

Некорректная работа онлайн переводчиков была выявлена в исследовании 2010 года в Нью-Йорке. Согласно ему, при обратном переводе инструкций и этикеток препаратов, в которых оставались слова испанского и английского языков, компьютер мог перевести английское "once" ("один раз") как испанское, которое означает "одиннадцать". В результате пациент пил 11 таблеток вместо одной ежедневно.

В 2009 году система Google Translate ошибочно перевела выражение "Russian Federation" как "Mordor" («Чёрная страна»), что привело к шуткам и недовольству в России.

Вы когда-нибудь читали сказку о бауырсаке? Именно так перевел однажды онлайн переводчик сказку «Колобок» на казахский язык. И таких недочётов куча, ведь у искусственного интеллекта нет понимания культуры, контекста и фольклора.

Ошибки переводчиков бывают очень нелепые. Так, например сосиска в тесте превращается в sausage in father-in-law (имеется ввиду сосиска, находящаяся в отце жены).

При переводе фильмов, мультфильмов, сериалов искусственный интеллект не способен прочувствовать эмоции героев, подобрать альтернативу

их словам на другом языке. Зачастую люди используют игру слов, которую машина не может понять. Поэтому профессия переводчика – это не только знание слов и их перевод, но и анализ языка, контекста, эмоций.

Таким образом, хотя искусственный интеллект значительно улучшает процесс перевода и становится все более востребованным, человек - переводчик все равно остается необходимым для обеспечения качественного и точного перевода, особенно в случаях, требующих специализированного знания и уникального чувства языка. Конечно, в будущем эти пробелы могут быть заполнены. Искусственный интеллект способен обучаться и развиваться. Но пока переводчикам (как минимум пару поколений) не стоит беспокоиться о возможности потери своей работы.

Список литературных источников.

1. <https://yandex.ru/project/browser/streams/technology>
2. <https://dzen.ru/a/WzsxBnF82QCoM-EZ>
3. <https://www.youtube.com/watch?v=Y8cLOJ6Hv-I>

*Силиханова Алия, Ақтөбе жоғары гуманитарлық колледж студенті
Ғылыми жетекшісі: Мухтарова Агипа Сагидуллина*

ДИАЛЕКТІЛІК ТҰРАҚТЫ СӨЗ ТІРКЕСТЕРІНІҢ АҚЫН-ЖЫРАУЛАР ТУЫНДЫЛАРЫНДА КЕЗДЕСУІ

Жұмыстың мақсаты: Ғылыми жұмыстың негізгі зерттеу мақсаты – қазақ тілінің диалектологиясы, қазақ фразеологиясының және диалектілік лексиканың құрамына кіретін, қазақ сөйленістерінде (говорларында) жасалған тұрақты сөз тіркестерін әдеби тіл тұрғысынан анықтай отырып, олардың өзіндік ерекшеліктеріне, тілдік белгілері мен диалектілік құрылымдарына талдау жасау. Қазіргі қазақ тіліндегі диалектілік тұрақты сөз тіркестерінің тілдік ерекшеліктері мен семантикалық құрылымдық топтарын анықтау.

Жұмыстың міндеттері:

- диалектілік тұрақты сөз тіркестерінің, тіліміздегі фразеологизмдердің өзіне ұқсас құбылыстардан, күрделі сөздер мен диалектілік еркін тіркестерден айырым белгілерін, тілдік ерекшеліктерін көрсету;
- диалектілік тұрақты тіркестердің жасалу ерекшеліктерін, грамматикалық құрылымдарын анықтау;
- диалектілік тұрақты сөз тіркестерінің түрлі идиомалар мен диалектілік фразеологизмдер, диалектілік мақал-мәтелдер, түрлі тұрақты мәнді сөз орамдары, диалектілік тұрақты сөз тіркестерінің лексика-семантикалық топтарын, тақырыптық түрлерін т.б., тілдік ерекшеліктерін анықтау;
- халық тіліндегі түрлі диалектілік мақал-мәтелдердің тілдік сипатын анықтау, мәнін ашу;

Тақырыптың өзектілігі: Қазақ тілі саласына үлес қосқан ғалымдар өте көп. Олардың әр зерттеу жұмысы, жазған еңбектері осы тіл саласының қаншалықты дамығанын көрсетеді. Соның ішінде осы тұрақты сөз тіркестерінің қолданылуы. Сонымен

қатар тұрақты сөз тіркестерінің акын-жыраулардың шығармаларында қалай кодандығы, олардың ерекшеліктерін бөліп қарастырамыз.

Зерттеу жұмысының гипотезасы

Әдеби оқулықтардағы зерттеу еңбектеріне толық шолу

жасай отырып, ғылыми мақала даярлау

Зерттеу әдістері: Жұмысты жазу барысында сипаттау, топтастыру, зерделеу, тілдік материалды этнолингвистикалық сипатта зерделеу, компоненттік және семантикалық талдау, сипаттама,

Жыраулар поэзиясы көркемдік әсері жоғары, бейнелілік пен мәнерлілікке толы поэтикаға бай сөз кестесі мен небір кестелі сөз орамдарынан саналады. Бұл жөнінде ғалым, Рабиға Сыздықтың: «Белгілі бір образ беруде фразеологизмдер – поэтикалық экспрессияның ең бір ұтымды құралы десе, белгілі ғалым, Е.Жұбанов: «Көркем тіл стилистикасының тұрғысынан келгенде әр алуан тұрақты сөз тіркестерінің мейлінше орамды тілдік тәсілдер» екендігі, оларды халықтың жоғары бағалайтыны мәлім. Олар ауызекі сөйлегенде де, жазуда да үнемі қолданылады. «Халықтық сөздік қоры тыңдаушыға аса күшті әсер ететін толып жатқан афоризмдерге, идиомалық сөздер, қолданыстар мен тағы басқа фразалық тіркестерге мейлінше бай» - деп көрсетеді [17, 91].

«Белгілі бір суреткер тілінде немесе жеке көркем шығармада қолданылатын фразеологизмдердің мағыналық топтары сол акын-жыраулар жырлаған тақырыптарға қатысты болып келеді». Демек, талданып отырған фразеологизмдер XVIII-XIX ғасырлардағы акын-жыраулары қамтыған тақырыптарға былайша жіктеледі:

1. Ақындық жүйріктікке, сөзге, шешендікке байланысты;
2. Адамның ішкі сезіміне (сұлулықты тану, ғашықтық, тазалық тағы басқаларына) байланысты;
3. Адамның түрлі мінез-құлқы, бір-бірімен қарым-қатынастарға байланысты;
4. Соғыс, батырлық іске, өрлікке қатысты фразеологизмдер;
5. Қоғам өмірінің түрлі құбылыстарына байланысты фразеологизмдер.

Фразеологизмдер – экспрессия тудырудың құралы дейміз. Дегенмен фразеологизмдер көркем бояулы мағыналы тіркес құрамындағы сөздердің семантикалық роль ойнауына қарай түрліше дәрежеде келіп отырады. Тыңдаушыны елең еткізер тосын тіркес түзуде жырау дағдылы құлшыныстан гөрі тың жол іздейді. Фразеологизмдегі тың экспрессия бұрыннан белгілі сөздердің өзгеше мағыналық реңкте құбылып берілуі арқылы, кейде тіркес құрамында актив қолданыста жоқ көне сөздерді, жергілікті тілдік ерекшеліктерді, яғни диалектизмдерді, кірме сөздерді, тіпті экспрессив сөздерді кірістіріп жіберу арқылы да жүзеге асады.

Мәселен, Қашаған ақынның:

Жыршысы болса жырлатып,

Аламан басымды қорлатып,

Жақсыларға тыңдатқан [19, 48] - деген жодарында *аламан басын қорлату* тіркесі бар. Осындағы *аламан* сөзіне белгілі ғалым, Р.Сыздықова былайша түсінік береді: Бұл сөздің түбірі «талау, тонау» мәніндегі *ала* сөзі деп тануға әбден болады. Өйткені көптеген түркі тілдерінде *аламан* сөзінің екі мағынасы бар: біріншісі және негізгісі – «талау, тонау, шабу мақсатымен жиналған топ, отряд», түрколог ғалым, Л.Будагов

аламан, аламайды сөздері түрікмен, әзірбайжан, шағатай тілдерінде «талау, тонау, талаушы, тонаушы отряд» деген мәнде деп көрсетеді.

Ұйғыр тілінде *аламан*. 1. Топ, көпшілік; 2. Талау, тонау.

Қазіргі түрікмен тілінің түсіндірме сөздігі *аламан* сөзінің біріншіден, көне сөз, екіншіден, шабуыл мақсатында жиналған топ екендігін көрсетеді [20, 31]. Сонымен бірге зерттеуші қазіргі Атырау, Маңғыстау тұрғындары тілінде *аламан* сөзінің «сарбаз шапқыншы қол» мағынасында келетінін де назардан тыс қалдырмайды. «Аламан» 1) ист. «набег с целью грабежа и захвата чиновников». 2) уст. «варшава возмущенной толпы с кем-то чиновников».

Бір қызығы ақын-жыраулар аталған сөзді, кейде «шапқыншы топ» емес, «сөз тыңдауға жиналған топ» ретінде де қолданған. Нұрым Қашағанмен айтысында:

Мәжіліске басы бірігіп,

Көп жиналған екен *аламан* [19, 66] – дейді. Қашағанның да (жоғарыда келтірілген жолдарда), Нұрымның да «аламандары», «ел шауып тонауға» емес, «жыр тындап, мәжіліске» жиналған қауым, көпшілік, топ. Бұның өзі *аламан* сөзінің өзін тудырған жаугершілік, шапқыншылық заманның кейін қалуымен бірге бірте-бірте бейбіт мағынасына ие болғандығын көрсетеді. Ал *аламан* басын құрлату - «көптің басын қосу, делебесін қоздырып, дуылдату. Соңғы экспрессия (дуылдату, қоздыру) құрлату (құр-құрлау) сөзінің семантикасынан туындап тұр. Демек, белгілі бір өңірде (Маңғыстау өлкесінде) *аламан* сөзінің және бір мағынасы (топ, көпшілік) фразеологизм құрамында байқалады деуге болады.

Ақын-жыраулардың қолданысындағы фразеологизмдерге тән екінші бір ерекшелік тіліміздегі байрығы сөздердің ескіріп, санадан өше бастаған мағыналарын жаңғырта қолдану арқылы жасалынған тың орамдар болуда. Аралбай да жалғыз ұлынан айырылып, қайғымен зар төккен ақынның (жыраудың) бейнесі:

Еңсесі кеткен жүйрікпін,

Еріксіз шауып бұланған [24, 183] - деп, *еңсесі кеткен жүйрік* тіркесімен беріледі. Әдеби нормада *еңсесі түсу* тіркесімен (көңіл-күйі болмау, жүнжу) байланысты қолданылады. Еңсе сөзінің дербес, тура мағынасы көне түркі ескерткіштері тілінде де, туыстас түркі тілдерінде де «желке, мойын, екі жауырынның арасы» мағынасында («Қазақ тілінің қысқаша этимологиялық сөздігі». «Кодекс куманикустың жиілік сөздігі» т.б. сөздіктер бойынша) В.В.Радловтың, Э.В.Севортянның сөздіктерінде де негізінен осы мағыналары айтылады. Сондай-ақ, Э.В.Севортян *еңсе* сөзінің «күш, қайрат» дегенді білдіретін ауыспалы мағынасын береді.

Жұмысымыздың зерттеу нәтижесінде аталған сөз зергерлері тілінде образды фразеологизмдердің жасалуының екі түрлі жолы анықталады:

1. Авторлық фразеологизмдер;
2. Дәстүрлі фразеологизмдер.

Авторлық фразеологизмдердің өзі 6 түрлі тәсілмен жасалады:

1. Көне сөз кірістіру арқылы тұрақты тіркес жасау – *аламан* басын құрлату, *еңсесі кеткен* табаны тайпақ, сүргін;
2. Диалект сөз қосу арқылы – байраққа ым салу, жауап әшкерту;
3. Экспрессив сөз қосу арқылы – зар-зар жару, ақ киіктей жер сойқұру;

4. Араб-парсы сөздерін кіргізу арқылы – запызы шырын табу, ләп көтеру, сөз лазымын кезену;

5. Ауызекі сөздерді қосу арқылы – шіш болу, аузының татымы;

6. Синкретті амалмен фразеологизм құру – шайтанның көкіректе асханасы, тәубе-ынсап есігі байлану.

Дәстүрлі фразеологизмдерді қолданудың төрт түрлі тәсілі кездеседі:

1. Бұрыннан бар тіркес құрамына сөз кірістіру немесе сөздердің орын тәртібін өзгерту – шығасылы малдар иесі басшы болған күн (шығасыға иесі басшы), көрінбейтін бекер жек;

2. Дәстүрлі фразеологизмдерден контоминация жолымен тың тұрақты тіркес тудыру – дос-жұрият құру (дос болу, сұхбат құру), зейінін құлату (зейін қою және көңілін құлату);

3. Тілде бар фразеологизмдердің мазмұнын, идеясын қалдырып, соның негізінде тың фразеологизмдер жасау – іші күйеу – іші қырғынға толу, ауызға сөз бермеу – ұртынан сөз қалмау, қызығын көру – қол сермеу т.б.

4. Жай тіркестің қалыпты мағынасының күрделеніп, ауспалы мәнге ие болуы арқылы тұрақты тіркеске айналуы – мардымды құртамын, тоқымыңды жыртамын, ажал оғы қашқындыдан тию т.б. сияқтыларды молынан айтуға болады. Ата-баба дәстүріне сан ғасырдан - ғасырға жалғасып келе жатқан тұрақты тіркестердің яғни фразеологизмдердің тілімізде алатын орны ерекше құнды. Әдетте әр адам күнделікті өмірде өзін толғантқан келелі ой-пікірлерін жеткізуде небір құрышын қандыраар, көңілін селт еткізер тұрақты тіркестерді, жергілікті тіл ерекшеліктеріндегі түрлі диалектілік фразеологизмдерді де қолданады.

Жалпы алғанда, тіл білімінде, түркологияда диалектілік фразеологизмдердің, тұрақты сөз тіркестерінің зерттелуі туралы төмендегідей қорытындыларға келуге болады:

1. Диалектілік тұрақты тіркестер түркология ғылымында зерттеу объектісінен тыс қалмаған. Әсіресе, өзбек, қырғыз, қарақалпақ, башқұрт диалектологтары оларға көңіл бөліп отырған.
2. Басқа түркі тілдеріндегі диалектілік тұрақты тіркестер, мақал-мәтелдердің бірқатары қазақ тілінде жалпыхалықтық қолданыстағы тіркестер мен мақал-мәтелдер екенін байқаймыз.
3. Қазақ тіліндегі сияқты аталған тілдерде де диалектілік тұрақты тіркестер жеке зерттеу нысанына айналмаған. Сондықтан мұнда кейбір топтастыруларда нақтылық жоқ. Дегенмен, бұл материалдар жалпы түркология үшін құнды болып табылады. Бірлі-жарым еңбектерде сөз болуының өзі диалектілік тұрақты тіркестердің түркі тектес тілдер үшін проблемалы мәселе екенін көрсетеді.

Жалпы қорыта айтқанда, тіркесті күрделі сөздерден айырудың ең басты шарты беретін мағынасының бейнелілігіне байланысты деп қараймыз. Күрделі терминдік атаулар сөйлеушінің қандай да бір көңіл-күйін білдіре алмайды, оларда бейнелілік жоқ, олар нақтылы бір затты, құбылысты атау үшін қолданылады. Ал тұрақты тіркестер сөйлеушінің іс – әрекетке, құбылысқа деген көңіл-күйін бейнелеп жеткізу үшін қолданылады. Мысалы, *омыртқасы түзу* «ақылды» деген ұғымды әсірелеп, бейнелеп жеткізсе, «шом қара үй» дегендерде нақты ұғым басым. Бұдан шығатын қорытынды,

фразеологизмдер қандай да бір затты, құбылысты атап көрсету үшін емес, айналадағы заттар мен құбылыстарға деген бейнелі көзқарасты, пікірді білдіру үшін жасалғандай.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – А., 1977. -712 б.
2. Досқараев Ж. Арыс говорының сөз тіркестері. Қазақ диалектологиясы. – Алматы, 1995. [5-21 бб.]
3. Нұрмағамбетов Ә. Қазақ тілі говорларының батыс тобы. – Алматы, 1978.
5. Қалиев Ғ., Сарыбаев Ш. Қазақ диалектологиясы. – Алматы, 1991.
6. Айдаров Т. Қазақ тілінің лексикалық ерекшеліктері. – Алматы, 1975.
7. Сарыбаев Ш., Нақысбеков О. Қазақ тілінің аймақтық лексикасы. – Алматы: 1989. [37-б.]
8. Аханов К. Тіл білімінің негіздері. Алматы: 1973. [476-б].
9. Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі // Морфология. – Алматы: 1974. [97-б.]
10. Шакенов Ж. Қазақ тіліндегі күрделі сөздер мен күрделі тұлғалар. – Алматы: 1991. [140-б.]
11. Қайдар Ә. Этнолингвистика // Білім және еңбек. 1985, № 10.
12. Сыздық Р. Сөздер сөйлейді. Алматы, 1996 ж.
13. Қалиев Ғ, Боранбаева Г. Қазақ әдеби тілінің тарихы. Алматы, 2003 ж.
14. Қашаған ақын. А., 1991 ж.
15. Досмұхамедұлы Х. Аламан жинақ. Алматы, 1991 ж.

*Жұмағалиева Аяулым, Ақтөбе жоғары гуманитарлық колледжінің студенті
Ғылыми жетекшісі: Мухтарова Агипа Сағидуллина*

«УАҚЫТ» КОНЦЕПТІСІНІҢ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕР ЖӘНЕ ЖҰМБАҚТАРДА БЕРІЛУІ

Зерттеудің мақсаты: Уақыт — концептуалды жүйедегі ең күрделі концептілердің бірі. Сөз мағыналарындағы уақыттың орынды қолданылуы, мағыналарын ашу және түсіндіру.

Уақыттың қолданылу тарихын зерттеу – сол сөздер білдіретін объектілердің (заттардың, ұғымдардың) тарихын бақылаумен байланыстыра жүргізіледі.

Мақал-мәтелдерде, проза, поэмаларда кездесетін ескіліктердің мәнін анықтау арқылы ескіру

уәждері мен ескірген кездері, ескіру дәрежесін анықтау.

Жұмыстың міндеті :

- «Уақыт» концептісінің мақал-мәтелдерде, жұмбақтарда кездесуі негізінде қазақ тіліндегі ескіліктерге шолу жасау және талдау жүргізу.
- Қазақ тілінің даму тарихында айқындалатын ескілік сөздердің мән мағынасын талдау.

Зерттеу жұмысының гипотезасы

Әдеби оқулықтардағы зерттеу еңбектеріне толық шолу жасай отырып, ғылыми мақала даярлау.

Тақырыптың өзектілігі : Қазақ тіл білімінде уақыт концептісінің орны ерекше екендігін айқындау. Қазіргі тіліміздегі сирек немесе мүлде тілдік қолданыстан шығып қалған, мағынасы көмескіленген уақыт сөзінің шығу төркінін, олардың тілімізде қалыптасу тарихы, әдеби жанрларда қолданылуы Тарихи жырларда кездесетін ескіліктердің мәнін анықтау арқылы ескіру уәждері мен ескірген кездері, ескіру дәрежесін анықтау.

Зерттеу әдістері: талдау, салыстыру

«Уақыт» концептісіне қатысты мақал-мәтелдерге талдау жұмысы

Қазақ халық мақал-мәтелдерінің тақырыбы өте кең. Мақал-мәтел тақырыптары алуан түрлі; еңбек, Отан, туған жер, төрт түлік, ынтымақ, бірлік, оқу, білім, өнер, батырлық, ерлік, егіншілік пен кәсіп, адамгершілік т.б. Мақал-мәтелдер арқылы тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін айтуға болады. Баланы аңдап, дұрыс, мағыналы сөйлеуге үйретеді. Жақсылық пен жамандықты, достық пен қастықты, адалдық пен арамдықты айыруда да мақал – мәтелдердің мағынасында адам үшін үлкен мағына бар. Сол мақал-мәтелдердің бір парасы осы уақыт турасындағы өте құнды, мәнді де мағыналы бабалар аманат етіп кеткен асыл қазынамыз. Мысалы төменде тізбектеле берілген уақытқа қатысты мақал-мәтелдер өзара ұғымдас.

- ✓ Уақыт керуеніне бөгет жоқ;
- ✓ Уақыт тас екеш тасты да тоздырады;
- ✓ Мезгілі жетсе мұз да ерір; д
- ✓ Таң атпайын десе де,
Күн қоймайды;
- ✓ Уақыт-көшкен керуен;
- ✓ Адамзат ісіне уақыт төрелік етеді. [36, 145-154б.б]

Осы мысалдарда келтірілген мақал-мәтелдер уақыттың бір орында тұрмайтындығына, барлығына уақыт төрелік қылатындығына мағына келтіріп тұр. «Уақыт-қадірін білгенге қазына, білмегенге быламық». Бұл мақалдан біз уақытын тиімді жұмсаған адам үшін баға жетпес асыл қазына екендігін, ал керісінше қайырсыз іс қылған немесе күнін бос өлтірген адам үшін быламық яғни мәнсіз-мағынасыз деуге болады. «Уақыттың бос өткені – өмірдің бос кеткені» деген мәтелде уақыттың құнды, бағалы зат екенін айтады. Оның бос өткені-өмірдің бос кеткені. Мақалға синонимдес «Диқанның көктемгі бір күнгі еңбегі – жылға азық» деп. Сол секілді адам баласының бір күндік өмірі оның бір жылдық немесе бір ғұмырлық өміріне азық яки пайдалы болмақ. Уақыт тауып сөйлесе, оның сөзінен ешкім шаршамайды, көңілді кезде күлсе, оның күлкісі ешкімнің ызасын туғызбайды, адал жолмен меншік иесі болса, онда оның меншігін ешкім қызғанбайды деген мағына аясында «Әрбір нәрсе уақытында қызықты» деген мәтел ойға оралады.

«Уақыт» концептісінің жұмбақтарда берілуіне талдау жұмысы

Жұмбақ - ауыз әдебиетінің бір түрі. Ол адамдардың бір нәрсенің белгілерін екінші нәрсенің белгілері арқылы жұмбақтап айту өнері. Жұмбақ тақпақтап, ұйқастырылып айтылады. Ол ертеден келе жатқанмен әр уақытта халық оның жаңа

түрлерін ойлап шығарып отырған. Жұмбақ туралы ұлы жазушы Мұхтар Әуезов былай деген екен:

«Жұмбақ - адамның дүниетану жолындағы ойының, қиялының шамасы білдіреді». Жұмбақ – қарым – қатынас жасаудың ерекше бір құралы. Жұмбақты шешу, оны ойлаудың өзі де өнер. Кезекті талдауымызда назарларыңызға қазақтың жұмбақтарын талдай ұсынатын боламыз. Мысалы мына бір жұмбақта;

Келеді үлкен алып аузын ашып,
Жүреді он екі аяқ қадам басып,
Отыздан әр бірінде саусағы бар,
Құтылмас ешбір адам одан қашып.

(Жауабы: Жыл, он екі ай, отыз күн)[37, 11б.]

Жұмбақтың мағынасын ашар болсақ; үлкен алып ол толық жыл, алыптың аяқ басып келуі он екі айдың мағынасын білдіреді, олардың әрбір отыз саусағы деп отырғаны айдың отыз (отыз бір) күндері.

Келесі бір жұмбақта;

Базардан бір текемет алдым сатып,
Алты айдай текеметте жүрдім жатып.
Бұл іске мен ғажайып болып тұрдым,
Қалды ғой алты айдан соң айран қатып.

(Жауабы: Жаз бен қыс) [37, 12б.]

Мына бір жұмбақта тура бір күннен бір жылдық уақыт аралығындағы мөлшерін мағыналап жасырғанын байқай аласыз.

Мысалыға: Қолымнан жиырма төрт үйрек ұшты,
Барды да отыз көлдің суын ішті.
Көрді де сол үйректі он екі арқар,
Үш жүз алпыс қозыға болды ішті.

(Жауабы: 1 тәуліктегі 24 сағат, 1 айдағы 30 күн, 1 жылдағы он екі ай, 360 тәулік) [37, 36 б.]

Осы сынды мағынасы астырлы түрде логикаға құрылған жұмбақтар қазақ фольклорымен егіз ұғым екені белгілі. Оларда жасырынған ой мен астарлы мағына ұлттық танымнан еш алшақ емес, сондықтан, жұмбақты шешуде көп қиындық туа қоймасы анық. Біз назарларыңызға ұсынған уақыт бірліктеріне қатысты жұмбақтарда жасырын ойдың тұспалданған мысалы немесе өзіндік ерекшелігі келтірілген.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Момынова Б. Лидерлер имиджін қалыптастырудағы бағалауыштың лексикалық рөлі: Тілтаным №1, 2003 – 14-20 б.
2. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию. –М.: Наследие, 1997. -268 с.
3. Кубрякова Е.С., Демьянков. В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г., Краткий словарь когнитивных терминов. Москва: МГУ, [37,36].
4. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Известия РАН. Серия литературы и языка, Т 52. №1, 1993. –С 3-9.
5. Уфимцева А.А. Лексическое значение: принцип семиологического описания лексики // отв. Ред. Ю.С. Степанов. –М.: Наука, 1987. -240 с.

6. Күштаева М.Т. «Тары» концептісінің семантикалық құрлысы мен лингвомәдени мазмұны. Фил.ғыл.канд. дис.: 10.02.02. –Алматы: А.Байтұрсынұлы ат-ғы Тіл білімі институты, 2002. -192 б.
7. Абақан Е. Тілдің мәдени философиясы. –Алматы: Айкос, 2000. [36, 145-154б.6]
8. Маслова В.А. Лингвокультурология. –Москва, 2001. -208 с.
9. Афанасьев Н.А. От слова к тексту: Материалы всероссийской конференций 26-27 окт. 2000. В 3-х т – Т.2. Динамика синхроний. Описание русского языка как этнокультурного феномена. Язык художественной литературы. –СПб: Филологический факультет, СПбГУ, 2001. –С 8-10.

Кажуакас Данагуль, студентка Диз-23-4р, Caspian University
Научный руководитель: Люткова Н.Г., сеньор-лектор

THE USE OF INTERNET RESOURCES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Abstract: The article “The use of Internet resources in English language teaching: theoretical and practical aspects” is a comprehensive study devoted to the study of the role and effectiveness of Internet resources in the process of teaching English. The article examines the theoretical foundations of the use of Internet resources in education, analyzes modern information technologies and their importance for the educational process. The practical part of the work includes the results of using Internet resources in English lessons. The study confirms that mass computerization and the use of Internet resources can significantly improve learning conditions, meeting modern requirements for the educational environment. This work will be useful for both teachers and students seeking to optimize the process of learning English.

Keywords: Internet resources, education, English, theoretical aspects, practical aspects, information technology

In today's world, where information technology plays a key role in all spheres of life, education is no exception. In particular, the use of Internet resources in teaching a foreign language opens up new opportunities for students and teachers.

Modern teaching methods such as collaborative learning and a project-based approach, including the use of new information technologies and the Internet, promote personalized learning tailored to individual abilities, level of training and interests of students. Working with computer programs for learning foreign languages includes: expanding vocabulary, improving pronunciation, developing dialogic and monologue speech, learning to write and delving into grammatical nuances. Using the Internet to communicate in a real language environment, students are faced with real situations, which contributes to the development of skills in real time. The tasks set for students are broad, realistic and interesting, which stimulates their spontaneous reactions and the creation of original expressions, instead of manipulating language structures.

The substantial basis of mass computerization of education is connected with the fact that a modern computer is an effective means of optimizing the conditions of intellectual work in general, in any of its manifestations. At the same time, it can be noted the huge possibilities of Internet resources for students and teachers in terms of obtaining any necessary information located anywhere in the world. A foreign language as an academic subject is no exception in this regard.

The technological capabilities of the Internet make it possible to create a real language environment for foreign language learners. Such an environment is created thanks to the possibility of real communication with native speakers in delayed mode (offline) or in real time (online). In addition, it is an opportunity to publish your own information, access to information resources, and the ability to navigate the web using powerful search engines. All these truly unique opportunities create conditions for the organization of a modern educational process both in full-time and distance learning.

Didactically, the Internet includes at least two main components: forms of telecommunications and information resources. The most common forms of telecommunications (i.e. communication via Internet technologies) include e-mail, chat, forum, ICQ, video, web conferences, etc.

Initially, they were created for real communication between people who are at a distance from each other and only then began to be used for educational purposes in teaching a foreign language. Most students and teachers are familiar with many of these forms of online communication.

Internet information resources contain text, audio and visual material on various topics in different languages.

Using the information resources of the Internet, it is possible, by integrating them into the educational process, to more effectively solve a number of didactic tasks in the lesson:

- to form skills and develop the ability to read, directly using available Internet materials of varying degrees of complexity; - to improve listening skills based on authentic audio texts on the Internet, also prepared accordingly by the teacher;

- to improve the skills of monological and dialogical utterance based on a problematic discussion of the network materials presented by the teacher or one of the students; - совершенствовать навыки письменной речи, индивидуально или письменно составляя вопросы или ответы партнерам, участвуя в подготовке рефератов, сочинений;

- to replenish your vocabulary (both active and passive) with the vocabulary of a modern foreign language, reflecting a certain stage in the development of the culture of the people, the social and political structure of society;

- to get acquainted with cultural knowledge, including speech etiquette, peculiarities of speech behavior of various peoples in terms of communication, peculiarities of culture, traditions of the country of the studied language;

- to form a stable motivation for students' foreign language activities based on the systematic use of "live" practice-oriented materials, discussing not only issues related to textbook texts, but also topical "hot" problems of interest to everyone.

The study showed that the use of computer technology is not only a source of pleasure, but first of all, it is a way of obtaining information. Many have the skills to work in various computer programs, create computer presentations, and communicate on the Internet.

Thus, the skills and abilities formed with the help of Internet technologies go beyond the limits of foreign language competence, even within the framework of the “linguistic” aspect. The Internet develops the social and psychological qualities of students: their self-confidence and their ability to work in a team; creates a learning-friendly atmosphere, acting as a means of an interactive approach.

Here are some studies that confirm the effectiveness of using Internet resources in teaching English:

1. In the work "Modern educational Internet resources in teaching English" by L.V. Korukhova, popular educational Internet resources are highlighted and data on their use within the framework of the Foreign Language program at UISTU1 are presented.

2. The article "Internet resources in learning English" emphasizes that the use of Internet resources is a tool that contributes to the modernization and improvement of the effectiveness of teaching a foreign language.

3. The study "Research on the effectiveness of the use of Internet resources in English language teaching" confirms the hypothesis about the promising nature of computerization of foreign language teaching.

4. The article "Analysis of the potential of Internet resources in teaching a foreign language" notes that modern technologies allow not only to optimize working methods, but also to improve learning outcomes.

5. In the work "Contents introduction chapter I. Theoretical foundations of the use of Internet resources in learning English" it is emphasized that the universal Internet creates conditions for the opportunity to receive any important information for students and teachers from anywhere in the world.

These studies confirm that online resources can be an effective tool in teaching English.

Список литературы:

1. Ажель Ю.П. Использование технологий ВЕБ 2.0 в преподавании иностранных языков // Молодой ученый. – 2012. – №6. – С. 369-371.

2. Архипова Т.Ю. Профессиональная компетенция учителя иностранного языка.

3. Сунгурова И.А., Булыгина М.В. Использование современных интернет-ресурсов в процессе обучения иностранному языку в общеобразовательной школе // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 11. – С. 1186–1190.

4. Полат, Е.С. Интернет на уроках иностранного языка / Е.С. Полат // Иностранные языки в школе. – 2001. – №2-3. – С. 54; С. 25-276.

5. Вильямс, Р., Макли, К. Компьютер в школе / Р. Вильямс, К. Макли. –М. : Просвещение, 2008. – 336 с.

Турсунова Альфия, студентка МКП-23-3р, Caspian University

Научный руководитель: Искакбаева Айнур Алибаевна м.г.н., сеньор-лектор

Анализ использования сленговых заимствований в национальном языке и культуре

Аннотация .Современные национальные языки сталкиваются с постоянным изменением, влиянием внешних факторов и внутренней эволюцией. Одним из ключевых

аспектов этой эволюции является использование сленговых заимствований. Определить, обогащают ли они язык или загрязняют его, представляется сложной задачей. В данном анализе мы рассматриваем оба варианта, приводим аргументы и поддерживаем свою точку зрения на примерах и фактах. В заключении подчеркивается необходимость соблюдения баланса между сохранением культурного наследия и открытостью к новым языковым тенденциям для предотвращения деградации языка и утраты национальной идентичности.

Annotation. *Modern national languages are constantly changing, influenced by external factors and internal evolution. One of the key aspects of this evolution is the use of slang borrowings. Determining whether they enrich the language or pollute it is a difficult task. In this analysis, we consider both options, provide arguments and back up our point of view with examples and facts. In conclusion, the need to maintain a balance between the preservation of cultural heritage and openness to new linguistic trends is emphasized in order to prevent the degradation of the language and the loss of national identity.*

Ключевые слова: Сленг, языковые заимствования, культурное разнообразие, словарный запас, обогащение языка, языковая деформация

Key words: *Slang, linguistic borrowings, cultural diversity, vocabulary, language enrichment, language deformation*

В современном мире, национальные языки сталкиваются с непрерывным потоком внешних влияний и внутренних изменений. Один из ключевых аспектов этой эволюции - использование сленговых заимствований.

Сленг- английский термин, который занимает особое положение среди социальных диалектов в английском языке. До настоящего времени существует терминологическая путаница относительно понятия сленга и его этимологии. По мнению В. А. Хомякова, наиболее правдоподобной является гипотеза Э. Партриджа (1960): слово *slang*, скорее всего, соотносится с глаголом *to sling*, что подтверждает существование такого сочетания как *sling words*, засвидетельствованное еще в эпоху Чосера, а также поздних сленговых сочетаний с тем же глаголом. Известны также версии этимологии слова *slang*, предложенные Д. Би (1825), Я. Губачеком (1980), М. Мюллером, Д. Покорни (1959), У. Скитом (1958) и др. Дж. К. Хоттен считал, что сленг представляет собой вульгарный, низкий, кричащий, устный язык, который постоянно изменяется, и на котором говорят представители различных классов, он не имеет автора; это секретный язык цыган, используемый для обмана, злоупотребления, сквернословия; это язык уличного юмора. Даже в подобном понимании сленга Дж. К. Хоттен значительно продвинулся вперед по отношению к Ф. Гроузу (1785), рассматривавшему, как отмечалось выше, термин сленг как синоним термина кэнт. А немецкий исследователь Г. Бауманн (1887) понимал термин сленг несколько шире, чем Дж. К. Хоттен (1859). Он включал в сленг кокни (лондонский городской полудиалект) и рифмованный сленг. А. Баррер и Ч. Г. Леланд (1889) рассматривали сленг как «условный язык со многими диалектами, которые, как правило, непонятны посторонним» Не смотря на мнения и догадки известных ученых, этимология термина сленг остается нераскрытой.

В настоящее время сленговые выражения стали очень часто использоваться в повседневной жизни и сложно определить, является ли это обогащением или загрязнением языка, поскольку каждый аргумент имеет свои сторонники и противники. Однако, попытаемся разобраться в этом вопросе, рассмотрев оба варианта и аргументируя свою точку зрения с использованием фактов и примеров.

1. Обогащение языка:

Словарный запас национальных языков может быть значительно обогащен за счет внедрения новых слов и выражений из различных источников, включая сленг. Вот несколько аспектов, подтверждающих эту точку зрения:

Плюсы использования сленговых заимствований:

- **Расширение лексического запаса:** Сленговые выражения предоставляют новые способы выражения идеи или эмоции, которые могут быть более точными и выразительными, чем стандартные термины.
- **Социокультурное разнообразие:** Сленговые заимствования часто отражают различные аспекты культуры, образ жизни и социальные группы, что способствует разнообразию и богатству языка.
- **Актуальность и реактивность:** Сленговые выражения могут быстро появляться и распространяться благодаря современным коммуникационным средствам, отражая актуальные тенденции и события.

Примеры сленговых заимствований:

Сленговое выражение	Значение	Плюсы использования	Минусы использования
«Лайкать»	Понравится (в соц. сетях)	Универсальность и экспрессивность	Уменьшение точности
«Фрик»	Станный, необычный	Оригинальность и экспрессивность	Непонимание старшего поколения, негативное восприятие

2. Загрязнение языка:

Сленговое выражение	Значение	Плюсы использования	Минусы использования
«Хайп»	Популярность, тренд, шумиха	Актуальность, краткость, интересность	Неоднозначность, негативное восприятие, непонимание старшего поколения
«Зашквар»	Позор, бред, не модно	Интересность, оригинальность	Тюремный жаргон,

			уменьшение точности, непонимание
« Погнали»	Пойдем, пошли	Популярность, легкий для произношения.	Неправильн ое использование: когда употребляют вместо «я согласна с твоей идеей и т.д.

Несмотря на все преимущества, некоторые исследователи и лингвисты утверждают, что переупотребление сленга может привести к загрязнению языка и его деградации. Рассмотрим аргументы в пользу этой точки зрения:

Минусы использования сленговых заимствований:

- **Потеря ясности и точности:** Сленговые выражения могут быть неоднозначными или непонятными для людей, не принадлежащих к той же группе или культуре, что и говорящий.
- **Изменение норм и стандартов:** Чрезмерное использование сленга может привести к изменению стандартов языка, уменьшая его эстетическую и культурную ценность.
- **Негативное воздействие на образование:** Использование сленга в образовательных учреждениях или профессиональной среде может негативно отразиться на уровне грамотности и языковых навыках.

Примеры переупотребления сленга:

Хочу также упомянуть ещё одну проблему: когда сленговые выражения применяются неверно, это вызывает серьёзные последствия, так как искажается их истинный смысл. В качестве примера можно взять сленг "Ок". Хотя "Ок" обычно ассоциируется с понятием "хорошо" или "ладно", а также с пониманием, но в казахском обществе часто происходит неправильное использование этого выражения. Например, когда спрашивают "как дела?", некоторые отвечают просто "Ок", или используют его вместо прощания. Такое использование искажает смысл слова и между людьми происходит недопонимание.

Давайте рассмотрим и изучим мнения известных ученых и лингвистов на данную тему. Является ли использование сленгов обогащением для национального языка или наоборот.

Вот несколько известных мнений:

1. **Дэвид Кристал**, ведущий британский лингвист, выступает за идею, что сленг - это неизбежный и естественный аспект развития языка. Он считает, что сленговые заимствования вносят разнообразие и живость в язык, делая его более экспрессивным и отражающим разнообразие культурных влияний.
2. **Лингвист и писатель Джон Маккорд**, напротив, утверждает, что переупотребление сленга может привести к утрате ясности и точности языка, а также к уменьшению его эстетической ценности. Он предпочитает более

консервативный подход к использованию языка, сосредотачиваясь на его правильном и грамматически верном использовании.

3. **Писатель и литературный критик Джордж Оруэлл** выражал опасения по поводу деградации языка из-за употребления сленга и нестандартной лексики. Он считал, что переупотребление сленга может привести к утрате ясности и точности выражения мыслей.

Эти мнения представляют лишь малую часть точек зрения на тему использования сленговых заимствований в языке.

Подводя итог, я прихожу к выводу, что несмотря на известные позитивные аспекты использования сленгов в национальном языке, их переупотребление несет серьезные риски для языкового богатства и культурного наследия. Сленговые выражения, хотя и могут придавать языку новизну и интересность, также способны исказить его структуру и смысловую глубину. Также это затрудняет понимание между различными поколениями и культурными группами. Например, молодежный сленг, хоть и является инструментом социальной идентификации, нередко непонятен или даже оскорбителен для старшего поколения.

Кроме того, чрезмерное увлечение сленгом может привести к потере ясности и точности выражения мыслей, что в свою очередь отражается на качестве коммуникации и обмене информацией. В конечном итоге необходимо соблюдать баланс между сохранением культурного наследия и открытостью к новым языковым тенденциям, чтобы не допустить деградации национального языка и утраты национальной идентичности.

Список литературных источников:

- Книга: Роман Кальгаев «Сленг подростков. Или как понять молодежь» 2023 г.
- Книга: Татьяна Гартман «25 оттенков русского. От древних славян до бумеров и зумеров» 2023 г.
- Книга: В.С. Елистратов «Толковый словарь русского сленга» 2023г
- Статья в журнале: : Береговская Э. М. «Молодежный сленг: формирование и функционирование» 1996 г.
- Валгина Н.С. Активные процессы в современном русском языке. Учебное пособие для студентов вузов. - М.: Логос. 2001г.

*Айтуган Карлыга студентка 1 курса МКП, Caspian University
Научный руководитель: Сатаева Э.Д. сеньор-лектор*

ПЕРЕВОД

Ключевые слова: *перевод, разнообразие языков, обмена знаний, переводчики, цивилизация, международное общение, образование, коммуникация, взаимодействие между нациями.*

Перевод - это сложный и многообразный процесс передачи смысла текста с одного языка на другой, сохраняя его смысловую и структурную целостность. Это фундаментальное явление в межкультурной коммуникации и обмене знаниями, которое имеет древние корни и остается одним из ключевых инструментов современного

мирового общества. Перевод – это искусство переживания, понимания и передачи идеи или эмоции в иной языковой среде. Он объединяет людей, ведь, в переводе сталкиваются различные культуры, разные личности, разные складывания мышления, разные литературы, разные эпохи, разные уровни развития, разные традиции и установки. А также перевод снимает языковые барьеры, раскрывает новые горизонты понимания и обогащает культурное наследие человечества. В мире, насыщенном разнообразием языков и обычаев, перевод становится неотъемлемым звеном, соединяющим сердца и умы людей по всему миру.

ИСТОРИЯ ПЕРЕВОДА

Искусство перевода сопровождало человечество на протяжении многих веков. По сути, перевод возник с тех пор, как группы людей, не говорящие на одном языке, стали взаимодействовать друг с другом. Уже в древности переводчики играли важную роль в распространении знаний, понимании других культур и сближении народов. В древности переводчиками были билингвы, то есть люди, владеющие сразу двумя языками. Они помогали вождям договариваться о важных для племени вопросах: выступали посредниками в решении земельных проблем, помогали в обмене ремесленными и сельскохозяйственными продуктами, присутствовали при объявлении войны и заключении мира. Первые переводчики не были переводчиками в нынешнем понимании. Они не владели академическими знаниями о лингвистике и переводе, и тем не менее выполняли ту же миссию, что и современные переводчики, – помогали сторонам, говорящим на разных языках, чтобы достичь понимания.

ПЕРВЫЕ УПОМИНАНИЯ О ПЕРЕВОДЕ

Первые упоминания о переводе относятся к древним цивилизациям, таким как древний Египет, древний Рим и древняя Греция. В этих цивилизациях перевод играл важную роль в обмене знаниями, идеями и культурными ценностями.

В Древнем Египте перевод был важным инструментом передачи знаний и мудрости из поколения в поколение. Именно в Древнем Египте переводчики работали при храмах, в канцелярии фараона, а также имели свою иерархическую структуру. Египтяне переводили тексты на различные языки и письменности, чтобы сохранить и распространить знания о своей истории, религии и науке. Истории о переводе в Древнем Египте включают переводы священных текстов и магических формул.

А в Древней Греции перевод имел особенно важное значение, поскольку древнегреческая цивилизация была центром образования, науки и философии. Греки активно переводили тексты из различных культур, включая тексты из Египта, Вавилона, и Индии. Такие переводы способствовали обогащению греческой культуры и распространению знаний по всему античному миру.

Для Древнего Рима переводы играли ключевую роль в распространении римской культуры и права на новые территории и народы в Римской Империи. Древнеримская эпоха значима тем, что впервые поднимается вопрос о двух подходах к переводу: на одной чаше весов – дословное следование оригиналу в ущерб смыслу, на второй – перевод смысла и духа текста. В этом контексте стоит упомянуть работы Марка Туллия Цицерона о переводе. Основная мысль его изыскания в том, что задача перевода не в том, чтобы переводить в тексте каждое слово, а в том, чтобы отразить его дух и смысл

без ущерба для языка перевода. “Переводить по весу слов, а не по их количеству,” – к такому заключению приходит Цицерон.

Римляне переводили тексты греческих философов, юристов, и ученых, а также создавали собственные переводы на латынь. Это способствовало передаче классических идей в Европе и дальнейшему влиянию римской культуры.

Таким образом, перевод имел важное значение в развитии и распространении знаний и культурных ценностей в древних цивилизациях, а их методы и техники оказали значительное влияние на современные практики перевода.

РОЛЬ ПЕРЕВОДА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПЕРЕВОДА

Перевод остается неотъемлемой частью современного международного общения. Он играет важную роль в дипломатии, деловых переговорах, образовании, научных исследованиях, массовой коммуникации. Переводчики становятся мостиком между различными культурами, помогая сохранить и расширить культурное наследие человечества. А также перевод является ключом межкультурного взаимодействия: Ведь, перевод действует вместе с новыми идеями, культурой и знаниями между различными народами и странами.

Перевод помогает изучать иностранные языки, литературу и культуру, расширяя кругозор и интеллектуальные горизонты, что является очень важным фактором в наши дни. А также, в международных деловых и политических коммуникациях перевод играет решающую роль в согласовании интересов и предотвращении конфликтов. В сфере образования и науки-перевод необходим для обмена научной информацией, учебных материалов, студенческих работ и участия в международных академических программах. Перевод также способствует развитию массовой коммуникации. Это доказывают переводчики, которые работают над переводом фильмов, телепередач, книг, статей и других материалов для широкой аудитории, способствуя культурному обогащению и обмену идеями.

Таким образом, роль перевода в современном мире неопределима, поскольку он способствует связи между различными культурами, языками и людьми, а также укрепляет международное сотрудничество и понимание.

ВИДЫ ПЕРЕВОДА. Существует множество различных видов перевода, каждый из которых требует специализированных знаний и навыков. Письменный, устный, синхронный, последовательный, литературный, технический – каждый вид перевода имеет свои особенности и каждый из них требует особого подхода и знаний в соответствующей области. Например,

письменный перевод предполагает перевод текста с одного языка на другой путем письменной передачи информации. Письменный перевод может быть выполнен как в устной форме (например, перевод документов, книг, статей), так и в письменной форме (например, перевод официальных документов, контрактов, руководств).

А устный перевод включает в себя передачу устной информации с одного языка на другой в реальном времени. Этот вид перевода широко используется на конференциях, переговорах, судебных заседаниях, деловых встречах и других мероприятиях, где требуется моментальная передача информации.

Литературный перевод - это перевод художественных произведений, таких как романы, стихи, пьесы и прочее. Целью литературного перевода является передача не только смысла текста, но и его стиля, тонов и эмоций, сохранение авторского посыла и индивидуальности.

Последний в списке-технический перевод. Этот вид перевода относится к переводу специализированных текстов, таких как инструкции по эксплуатации, технические руководства, научные статьи и т.д. Важным аспектом технического перевода является точность передачи терминологии и специфической информации.

Это лишь некоторые из видов перевода, которые играют важную роль в обеспечении коммуникации между людьми разных культур и языковых групп. Каждый вид перевода требует специфических навыков и знаний, чтобы обеспечить качественную передачу информации и сохранить оригинальный смысл текста.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. В конце хочу сказать что, перевод является ключевым элементом взаимодействия различных культур и народов, обогащая мировое сообщество разнообразием и пониманием. Понимание процесса перевода, его истории, роли в современном мире и вызовов, с которыми сталкиваются переводчики, является важным аспектом в осмыслении значимости этой дисциплины.

Перевод - это не только инструмент перевода слов, но и мыслей, культур и ценностей между нациями. Его значимость в современном обществе огромна, и понимание его значимости и мастерство его осуществления остаются ключевыми составляющими успешного межкультурного общения и сотрудничества. Перевод - это ключ к разблокированию множества дверей между мирами и культурами. Умение правильно понимать, толковать и передавать информацию через языковые и культурные границы является важным элементом в построении гармоничного и взаимопонимающего мирового сообщества. Понимание сущности перевода помогает нам преодолевать различия и строить мосты между людьми, обогащая наше общественное и культурное пространство.

Список использованной литературы:

1. Алексеева И.С. Профессиональное обучение переводчика: Учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. / И. С. Алексеева – СПб.: Издательство «Союз», 2001. — 288 с. (Серия «Библиотека переводчика»). ISBN 5-94033-040-1
2. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода/В.Н.Комиссаров– М.:Международные отношения,1980.–167с.
- 3.Федоров А.В.Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Учебное пособие / А.В. Федоров – М.: Высшая школа, 1983. – 303с.
4. <https://elib.bsu.by>
5. <https://cyberleninka.ru>

Жүсіпова Жаннұр Ақтөбе жоғары гуманитарлық колледж студенті

Ғылыми жетекшісі: Мухтарова Агипа Сағидуллина

Ақтөбе жоғары гуманитарлық колледжінң оқытушысы

ОТАН, ЕЛ-ЖҰРТ, МЕМЛЕКЕТ ҰҒЫМДАРЫНА ҚАТЫСТЫ ЕСКІЛІКТЕР («ЕР ЕДІГЕ» ЖЫРЫ НЕГІЗІНДЕ)

Аннотация: Мақалада «Ер Едіге» жырында кездесетін Отан, ел-жұрт, мемлекет ұғымдарына қатысты ескілікті сөздерге шолу жасалады. Бұл ескіліктердің мағынасын профессор Р.Сыздықтың сөз мағынасын зерттейтін еңбектеріне сүйене отырып, жан-жақты талданады. Ғалымның «Сөздер сөйлейді» еңбегіндегі ескілік сөздерге берген анықтамасына және бірнеше топқа жіктеуіне сәйкес топтастырылып, түсінік беріледі.

Зерттеудің мақсаты: Сөз тарихы – ел тарихы. Сөз мағыналарындағы болып жатқан өзгерістер сол халықтың тіршілігімен тікелей байланысты. Сөздердің қолданылу тарихын зерттеу – сол сөздер білдіретін объектілердің (заттардың, ұғымдардың) тарихын бақылаумен байланыстыра жүргізіледі.

Зерттеу жұмысының ғылыми болжамы/ гипотезасы

Профессор Р.Сыздықтың сөз мағынасын зерттеу еңбектеріне толық шолу жасай отырып, ғылыми мақала даярлау.

Зерттеу кезеңдері, зерттелу реті:

- Ғалымның ескірген сөздерге байланысты зерттеу еңбектеріне шолу.
- «Едіге батыр» жырын оқып, ондағы ескіліктерді анықтау.
- Сөздердің ескіру себептері мен дәрежесін анықтау.

Жұмыстың нәтижесі мен қорытындысы: Профессор Р.Сыздықтың сөз мағынасын зерттеу еңбектеріне толық шолу жасау, ғылыми мақала даярлау.

Тақырыптың өзектілігі: Профессор Р.Сыздықтың қазақ тіл білімінде аталатын орны ерекше екендігін айқындау. Ғалымның тіл білімінің барлық салаларына қатысты көптеген еңбектерінің ішінде, сөз тарихын зерттейтін тарихи лексикология саласындағы еңбектеріне шолу жасау.

Жұмыстың міндеті :

- «Ер Едіге» жырының негізінде қазақ тіліндегі ескіліктерге шолу жасау және талдау жүргізу.
- Қазақ тілінің даму тарихында айқындалатын ескілік сөздердің мән- мағынасын Р.Сыздықованың еңбектерін негізге ала отырып ашу және талдау.

Зерттеу әдістері: талдау, салыстыру.

ЕСКІЛІКТЕР ТУРАЛЫ ҰҒЫМ

Рабиға Сыздықова өзінің «Сөздер сөйлейді» еңбегінде ескілік сөздерге анықтама бере отырып, ескіліктерді бірнеше типке жіктейді :

- а) көне сөздер (архаизмдер),
- ә) ескірген сөздер (историзмдер),
- б) фонетикалық; морфологиялық, орфограммалық ескіліктер.

Аталған еңбегінде ғалым: «Ескілік» деген терминіміз – «көне» дегеннің дәлме-дәл

эквиваленті емес. «Ескіліктердің» ішінде көнерген сөздер де (архаизмдер), ескірген сөздер де (историзм деп аталатын) бар. Ескірген сөз дегеніміз – бір кезеңдерде қолданылған зат, бұйымдардың, орыналған оқиғалардың, құбылыстардың, ұғымдардың, ағымдардың т.б. аттары (атаулары). Өздері білдіріп тұрған заттар, құбылыстар, ұғымдар тарих төрінен (қоғам өмірінен) кеткеннен кейін оларды атап тұрған сөздер ескіріп, қолданыстан ығысып кетеді. Бұлайша ығысқан бірліктерді тіл білімінде «көне» деп емес, «ескірген» (историзм) сөз»- деп атайды. Бұл термин (историзм) қазақ тіл білімінде әрқилы аталып келеді: оны тарихаят, тарихи сөз деп атауды ұсынушылық болды (проф. Е.Жұбанов).

Бүгінгі қазақ тіліндегі ескіліктердің келесі бір тобын, сөз жоқ, көне түркі тілдерінен іздеуге тура келеді. Әрине, бүгінгі түркі сөздерінің басымы –көнеден, есте жоқ замандағы ата-баларымыздың тілдерінен келе жатқан бірліктер, бірақ оларды бүгінгі тілдегі ескіліктер (көнелер) деп емес, бүгінгі тілдің арқауы, тұтас өзі деп танымыз. Ал көне сөздердің «ескілік» деген танымға ие болатындары – бұл күнде мағынасы не тұлғасы күңгірт тартқан, дәлірек айтсақ, ұмытылған, бірақ ертеректегі өлең-жырларда, ауыз әдебиеті үлгілерінде, мақал-мәтелдерде, фразеологизмдер құрамында сақталып, тілде бар деп саналатындар.

Ескіліктерді анықталу мақсатына қарай:

- қазақ халқының мәдени мұрасында өте дамыған, молынан сақталып, біздің кезеңімізге жеткен ауыз әдебиеті үлгілері – батырлар жырлары, ғашықтық жырлары деп аталатын циклдегі үлгілердің тілінен;
- тұрмыс-салт жырлары деп аталатын алуан түрлі поэзиялық- прозалық үлкенді-кішілі шығармалардан;
- қос сөздердің сыңарларынан;
- ертеде қалыптасқан тұрақты тіркестер құрамынан;
- XV-XIX ғасырларда жасап өткен ақын-жыраулар мен шешендер сөздерінен;
- ғылыми-танымдық еңбектерден;
- мақал-мәтелдер құрамынан іздеп таба аламыз.

Бұлардың ең көп материал беретіндері – фольклорлық туындылар болып табылады. Сондықтан осы жұмыста ең әрде (XV ғ.) дүниеге келген деп саналатын «Едіге» жырынан бастап талданады. Олар: 1) ноғай-қазақ цикліндегі жырларда; 2) өзге батырлар жырларында; лиро-эпостарда; 3) XV-XIX ғасырлардағы жыраулар мен ақындардың өлең-жырларында сақталған ескіліктер болып келеді. Біз аталған туындылардың ішінде «Ер Едіге» жыры бойынша ескілікті сөздерге шолу жасадық. Отан, ел- жұрт, мемлекет ұғымдарына қатысты ескіліктерді зерттеу жүргізе отырып, Р.Сыздықованың сөз мағыналарын ашудағы өлшеусіз еңбек сіңіргеніне көз жеткіздік.

Ғалым Рабиға Сыздықованың «Сөздер сөйлейді» еңбегінде ескілікті сөздердің әуелгі мағынасы ашылып, түп-төркіні жан -жақты талданады және қолдану қызметтері айқын көрсетілген. Бұл еңбектің әр басылымында материалдар толықтырылып отырғанына қарап, ғалымның көнерген,ескірген сөздерді жинастыруды, талдау жұмыстарын ұзақ уақыт бойы үзбестен жүргізгенін анық көреміз. Тіл жанашырының осындай үздіксіз еңбегінің арқасында «Сөздер сөйлейді» еңбегі семасиологиялық - этимологиялық сөздік ретінде қалың көпшілікке танымал, құнды мұралар қатарына қосылды. Бұл шығармада батырлар жыры мен лирикалық эпостарда, XV- XIX ғасырларда өмір сүрген ақын жыраулардың өлең толғауларында, ауыз әдебиеті үлгілерінде, сондай-ақ кейбір ежелден қалыптасқан сөз тіркестерінің құрамында осы күні көп қолданылмайтын,мағынасы күңгірттенген немесе мүлде түсініксіз болып кеткен біраз

сөздерге түсінік беріледі. Сонымен қатар қазірде жиі қолданылғанымен, ертегі, жырларда бұл күнгіден басқа мағына беретін сөздерге де тоқталып, жан-жақты зерттеу жасайды. Өткен ғасырлардағы ақын жырауларымыздың шығармаларында кездесетін сөздердің басым көпшілігі қалың оқырманға таныс, себебі бұлар қазақтың жалпыхалықтық сөйлеу тілінің негізінде жырланған мұралар. Дегенмен, көнеден келе жатқан образдарды танытуда бұл күндері ұмыт бола бастаған немесе мағынасы мүлде өзгеріске ұшыраған сөздердің кездесуі де заңдылық. Осындай сөздердің мағынасын біліп, қолданылған тұстағы сырын ашып, сөйлете білу арқылы тілші-ғалым жастарды, сөз сүйер қауымды тәнті етеді. Бұл шығарма - азғантай тіл мамандарына ғана арналған лингвистикалық талдау емес, белгілі бір сөз бен сөз тіркестерінің бұрынғы және қазіргі қолданысына, яғни сөз мағынасының өзгерісіне, дамуына назар аударылған туынды. Сонымен қатар талданған біраз сөздердің түп төркініне, яғни, қай тілден енгеніне, көне, жаңа сөз екенін нақты дәлелдермен ашып көрсетеді.

«ЕР ЕДІГЕ» ЖЫРЫНДА КЕЗДЕСЕТІН ЕСКІЛІКТЕР

Лексикалық ескіліктерді жинауда Р.Сыздықова «Ер Едіге» есімімен келетін жырларға ерекше назар аударған. Ш.Уалиханов ел ішінен жазып алған «Едіге батыр» жыры батырлар жырының ішіндегі ең әдемісі, әрі тарихилығы мол туынды. Едіге – тарихи қаһармандық жырлардың ортақ атауы. Әмір Темір заманында өмір сүрген көреген мемлекет қайраткері, ерен ерлігімен қоса әділ билігімен де есімі аңызға айналып, Алтын Орда хандарының ақылшысы, халық қамқоры болған Едіге батырдың Тоқтамыспен арадағы соғыстарын арқау еткен аңыз-әңгіме, дастан-жырлар халық арасына кең тараған. Едіге жайлы тарихи құжаттар Мәскеу мұрағаттарында, Никонов шежіресінде, «Дүние жүзі тарихының» үшінші томында кездеседі. Оның өмірі мен соғыстары туралы жырлар мен аңыздар қазақ қана емес, татар, ноғай, қырғыз, қарақалпақ, башқұрт, қырым татарлары, құмық, түрікмен, т.б. халықтар арасында да кездеседі. Жырдың әр түрлі нұсқаларын кезінде Ш.Уәлиханов, П.М. Мелиоранский, Г.Н. Потанин, В.В. Радлов, И.Н. Березин, И.А. Беляев, Н.И. Веселовский, Ә.Диваев, С.Сейфуллин, М.Әуезов, С.Мұқанов сияқты белгілі ғалымдар зерттеп, жоғары бағалаған.

«Ер Едіге» туралы жырлар ХІХ ғасырда жариялана бастады. Дастан қазақ тілінде 3 мың дана болып басылған. Сәтбаев кітапқа көлемді алғысөз жазып, эпостың генезисі, жанрлық ерекшелігі, дәуір шындығын елестету жөнінде терең ғылыми талдау жасаған. Эпостың тарихи шындықпен қабыспайтын тұстарын көрсете отырып, оның мейлінше жатық, нағыз халықтық тілмен жазылғанына назар аударды, жырдың көркемдік, идеялық құнын жоғары бағалады. Р.Сыздықова Шоқан жаздырған нұсқасына көңіл бөліп, зерттеу нысаны етіп алады. Біз де аталған жырда кездесетін көне сөздермен таныса келе, Отан, ел жұрт, мемлекет ұғымдарына қатысты ескілікті сөздерге назар аудардық. Осы бағыттағы кейбір сөздерге Р.Сыздықованың берген түсініктеріне назар аударайық:

Байтақ. Байтақ сөзі бұл күндегі әдеби тілімізде «ұшы-қиыры жоқ кең» деген сындық мағынада қолданылады. Ал жоғарғы мысалдарда бұл сөз осыкөрсетілген ұғымда емес. Байтақ сөзі бұрын қазақ тілінде зат есім мағынасында қолданылып, «белгілі бір этникалық-территориялық тұтастық (мысалы, хандық), ел, жұрт» деген мағынаны білдірген. «Едіге» жырында ханға ренжіп, қайырылмай кеткен батырға кері қайт деп өтіне келген Жанбай:

Байтақ бөліп береді, Падысалық сұр сана, – деп уәде береді. Мұндағы байтақ деп отырғаны – белгілі бір мекендегі (территориядағы) белгілі бір құрамды ел, яғни кішігірім хандық. Ертеректегі үлгілерде кездесетін байтақ ел, байтақжұрт дегендер қазіргідей «барлық ел, барлық жұрт» дегенді емес, «жеке бір хандық сияқты тұтастық, ел-жұрт» деген ұғымда жұмсалған,

яғни ел және жұрт деген жеке сөздердің баламасы ретінде келген, сонда байтақ та – «ел», ел де – «ел». Бұл тіркесте мағынасы бірдей екі сөздің қатар айтылып, плеонастық құбылыс жасап тұрғанын көреміз. Мағыналары бірдей немесе өте жақын сөздердің қатар келіп қолданылуы, яғни плеоназм дегендер тілімізде аз кездеспейді (мысалы, телегей-теңіз, бекер босқа, құр текке, ел-жұрт, бала-шаға дегендердің сыңарлары мағыналас дербес сөздер екені мәлім).

Байтақ – парсы сөзі: пай+тахт, «тақтың аяғы» (төменгі жағы), бұдан тақтың төменгі жағында, яғни тақта отырған әміршінің аяғының астында (қазақша: қол астында) отырған ел, жұрт, ру, тайпалар, олардың одақтары, қысқасы, «бағынышты ел» деген ауыспалы мағынасы пайда болған. Байтақ сөзінің мағыналық құбылысы әрі қарай да ұласа берген. Заман өте келе, байтақ «ұшы қиыры жоқ, кең, үлкен» деген сындық мағынаға ие болып, оныңжырлардағы «белгілі бір құрамды ел, этникалық бірлік, «территориялық тұтастық» деген мағынасы лексикалық ескіліктердің біріне көшкен.

Сөйтіп, байтақ сөзінің бір мағынасы – ескі, ол мағына атауыштық (терминдік) сипаттағы «белгілі бір территориялық-этникалық бірлік, хандық» деген мағына. Бұл күнде байтақ негізінен сын есім қызметіндегі суреттемелік, сындық мағынада жұмсалады.

Ел-күн. Шоқан нұсқасындағы «Едіге» жырында: «Баба түкті Шашты Өзіз... Ніл дариясының басында Құмкент шаһарының қасында жібек орамалға ораулы баласын тауып алады. Елсіз, күнсіз туды деп атын Едіге қояды» деген қарасөз мәтіні бар.

Ертеректе бүгінгі ел-жұрт қос сөзі ел-күн тұлғасында қолданылған. Мұндағы күн – көне түркі тілдерінде «адам», одан «жұрт, ел» мағынасын беретін сөз. Демек, ел-күн – плеонастық құрылым, «ел-жұрт» мағынасындағы екі сөз қосарланып, жалпы «адамдар» (ел, жұрт) деген мағына беріп тұр. Күн сөзінің «адам», «адамдар», «ел-жұрт» мағынасында жұмсалуды қазақ тілінде өте ертеде-ақ ұмыт болған. Сондықтан ол жұрт сөзімен ауыстырылған (ел-жұрт). Бұл күнде ай-күн аманда деп жиі айтылатын тұрақты тіркестің пайда болуы да күн сөзінің көне мағынасының күңгірт тартуына байланысты. Қосарлықта күн сөзі тұрғандықтан, оның серігі ай-ды қосақтай салу – үйреншікті құбылыс. Халық мақал-мәтелдерде, сөз тіркестерінде өзіне түсініксіз сөзді ыңғайы келсе, таныс сөзбен ауыстырып айтуға бейім тұрады. Логикаға сайсақ, ай мен күннің амандығы адамдарға қатысты емес, адамзат үшін олар әрқашан аман, ал ел-жұрттың, яғни ел-күннің амандық-жамандығы – әрдайым болып жататын құбылыс. Демек, дұрысы – ел-күн аманда болуы керек. Бірақ ай-күн аманда сияқты алогизмдер тілде орын алатынын ескерсек, бұл қолданысты узустық құбылыс деп танымыз да ел-күн тұлғасын ескіліктердің бірі деп санаймыз. Бұл құрылымның көнелігі сондай, жырлардың өзінде сирек кездеседі. М.Әуезов, С.Бегалин сияқты қазақтың әрбір сөзін аса зор білгірлікпен, өз орнында, өз тұлғасында, өз мағынасында қолданатын бүгінгі жазушылардың тілінде ғана ел-күн қос сөзін таба аламыз.

Ауыр жұрт. «Едіге» жырында және ноғайлы цикліндегі өзге жырлар мен жыраулар тілінде ноғайлының ауыр жұрт(ы) немесе ауыр ноғай жұрты тіркесі жиі қолданылған.

Ноғайлының ауыр жұрт,

Баяу жатқан қайран жұрт («Едіге жыры»)

Шоқан проф. Н.И.Березиннің Тоқтамыс хан жарлықтарындағы кейбір сөздердің қазақ тілінде бар-жоғын сұрап жазған хатына жауабында: қазақтар өзінің батырлар жырында Алтын Орданы ноғайлының ауыр жұрт(ы) деп атаған дейді. Сөйтіп, ескі өлең-жырлардағы ауыр сөзінің ауыр жұрт тіркесімен келгендегі «үлкен» деген мағынасы бұл күнде ескірген, жаңадан осы мағынада тіркес құрамайды.

Еділ-Жайық. Еділ-Жайық сөзін «Едіге» жырынан бастап, бірқатар ноғайлы кезеңнің жырларында және XV-XVI ғасыр ақын-жырауларының тілінде қос сөз ретінде келтірілген. Еділ- Жайық және Еділ, Жайық түрінде қатар жұмсалған. Үлкен өзен аттары жырлар мен толғауларда нақты жалқы есім қызметінде келмеген. Еділ-Жайық, Еділ мен Жайық түрінде ел, хандық атауы ретінде этнонимдік қызметте жұмсалған. Атап айтсақ, Еділ-Жайық —«Алтын Орда», кейінірек «Ноғай ордасы» деген әкімшілік-территориялықтұтастықтың (бірліктің) атауы болып тұр. Бұл танымды кезінде Шоқан айтқан болатын. Тоқтамыс ханның елімен қоштасқан толғауында Еділ мен Жайығым деп тәуелдік жалғауымен меншіктей айтқанда, өзендер туралы емес, «ордам, хандығым, елім-жұртым» дегенді ауызға алып тұр. Туып-өскен мекенінен, ел-жұртынан (хандығынан) айрылып, кетіп бара жатқан Қазтуған жырау (XVI ғ.): Сөйткен менің Еділім, сен салмадың, мен салдым дегеніндегі екі сөз – «ескі» деген маркасы бар тұлғалар: Еділім – туған жерінің, хандығының атауы. Қазтуған бұл жерде өзен-сумен қоштасып тұрған жоқ, ел-жұртымен – Алтын Орда мекендеген ел-жұртымен – қоштасып тұр. Мұнда да Еділім – тәуелдік жалғаулы «меншіктелген» сөз. Ал осы жолдардағы салдым, салмадың етістіктері де – «қалдыру, тастау» деген көне мағыналарын қазіргі қазақ тілінде әбден жоғалтқан ескі сөздер.Сөйтіп, ноғайлы-қазақ дәуіріндегі жырларда кездесетін Еділ мен Жайық немесе Еділ-Жайық сөздері жай ғана топонимдер – өзен аттары емес, әңгіме – өзендер туралы емес, ел-жұрт мекені туралы. Сондықтан бұл тіркесті Шоқанның Алтын Орда дегеннің екінші атауы деп тануына ден қоямыз. Оның тәуелдік жалғауын жалғап қолданылуы (Жайығым, Еділім) бұл жалқы есімді (өзен атауларын), яғни өзеннің өзін «меншіктеу» мүмкін еместігін, Еділім десе, «отаным, елдігім, атажұртым» дегенді айтып тұрғандығы көрінеді.

Аламан. Қазақ әдеби тілінде аламанның бір мағынасы «шапқыншы қол, жортуылшы топ» болса, ол ескіліктің қатарында танылады. Қазіргі күндерде бұл сөз «көпшілік» мағынасында жұмсалса, бұл – бүгінгі әдеби тіл қазынасындағы бірлік. Аламан сөзінің «көпшілік» мағынасы – жай көпшілік емес, атқа қонған көп адам, демек, жортуылға шығуға дайын адамдар, бірақ ертеректегідей тонау, талау үшін емес, өзге мақсаттармен топталған, яғни жортуылшы топ.

Қорыта келгенде, «Едіге» цикліндегі жыр, дастандардың ең әрідегі қазақша нұсқалары – Шоқан Уәлиханов пен Қаныш Сәтбаев жинап, жариялаған нұсқаларында лексикалық, морфологиялық, орфограммалық ескі бірліктер арнайы сөз ететін, зерттейтін, талдайтын, түсіндіретін материал деп табамыз. «Едіге» жырының Шоқан жинаған нұсқасында орын алған төгерек (шеңбер, дөңгелек, айнала, төңірек), жазы/йазы (дала), шому(сүңгу, суға түсу), сөзлесу (сөйлесу), бота екенінде (бота кезінде), су(өзен), ноғайлының ауыр жұрт, айлану, кеше (түн), алдырту (жау қолына беру) сияқты сөздер – сірә, сол кезеңдегі ноғай тіліне тән бірліктер болар. Бұл қатарға арап-сарап (арақ-шарап), үкем (қарағым, айналайын) сияқты 5-10 сөзді де қосуға болар, мұны күмәнмен айтып отырған себебіміз – олар қазіргі ноғай тілі сөздіктерінде тіркелмеген (қазақ тілі сөздіктерінде де күні бүгінге дейін жүздеген ескіліктер орын алмай келе жатқаны белгілі, сол сияқты қазіргі түркі тілдерінде «ескілік» болып табылатын көне, ескі сөздерді таба алмаймыз).

Профессор Рабиға Сыздықованың еңбектері жұртшылық сүйіп оқитын батырлар жыры мен ғашықтық жырларда (лиро-эпоста) XV-XIX ғасырларда өмір сүрген ақын-жыраулардың шығармаларында, мақал-мәтелдерде, тұрақты тіркестер құрамында мағынасы күңгірт тартқан немесе архаизмге айналған сөздердің мән-мағынасын тануға, жас ұрпақтың білім көкжиегін кеңейтуге арналған білім беру және тілтану үрдісіндегі сүбелі еңбектердің қатарына жатады.

Қазір қолданылып жүрген сөздердің ішінде мағынасы бұлыңғыр келетіндерін әуелгі мағынасы ашылып, олардың мағыналық өзгерістері талданатын, қолданылу уәждері дәлелденетін Рабиға Сыздықованың еңбектері мен «Ер Едіге» жырының құрылысын сабақтастыра отырып, ескілік сөздердің мән-мағынасын ашуға толықтай мүмкіндік туды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Сөздер сөйлейді (сөздердің қолданылу тарихынан). Көптомдық шығармалар жинағы /Рәбиға Сыздықова / –Алматы: «Ел-шежіре», 2014.
2. Бабалар сөзі: Жүз томдық.—Астана: «Фолиант», 2006. Т. 39: Батырларжыры. 2006.—448 б.
3. Қазақ тіліндегі ескіліктер мен жаңалықтар. Ғылыми-танымдық зерттеу.— Алматы: «Арыс» баспасы, 2009. – 272.
4. ҚСЭ – Қазақ совет энциклопедиясы. - I-X томдар. - Алматы, 1972-1977.
5. ҚТТС I – Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. - I том. - Алматы, 1959.
6. ҚТТС, II – Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. - II том. - Алматы, 1961.
7. ҚТТС, 1974, I – Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. - Алматы, 1974. - I том.
8. ҚТТС, 1974, II – Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. - Алматы, 1974. - II том.
9. ҚТТС, III-XV, V, VI, VII, VIII, IX, X Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. - III-X томдар. - Алматы, 1978-1980.

Темирова Данеля Муратқызы, МКП 2 курс студенті, Caspian University

Ғылыми жетекшісі: Ноғайбаева Жібек Әбдібековна п.ғ.к.

Қазақ тілінің құндылығын талдау және салыстыру

Қазақ тілі бүгінгі таңда көптеген аспектілер бойынша маңызды және құнды рөл атқарады:

1.1. Ұлттық бірегейлік: Қазақ тілі қазақ халқының ұлттық бірегейлігінің негізгі элементі болып табылады. Ол мәдени және тарихи құндылықтарды көрсетіп қана қоймай, қоғамның өзін-өзі тануы мен әлеуметтік байланысын нығайтуға ықпал етеді.

1.2. Мәдени мұра: Қазақ тілі қазақ халқының бай тарихы мен мәдениетін бейнелейтін лексика, өрнектер мен дәстүрлердің алуан түрлілігіне бай. Оны зерттеу және сақтау мәдени мұраны сақтаудың маңызды міндеті болып табылады.

1.3. Ұлтаралық қатынастар: Қазақ тілі Қазақстандағы түрлі этникалық топтар арасындағы өзара түсіністік пен ынтымақтастық үшін көпір болып табылады. Қазақ тілін білу мен құрметтеу ұлтаралық бірлік пен келісімді нығайтуға ықпал етеді.

Түрік және қазақ тілдерінің екеуі де өз контексттерінде айтарлықтай құндылыққа ие, бірақ олардың тарихында, таралуында, лингвистикалық сипаттамалары мен мәдени әсерінде айырмашылықтар бар. Тарихи контекст: түрік тілі Осман империясымен және қазіргі Түркиямен, сондай-ақ Греция, Болгария, Германия және т.б. сияқты басқа елдерде сөйлеушілердің айтарлықтай санымен байланысты бай тарихқа ие. Қазақ тілінің қазақ халқының көшпелі өмір салты мен мәдениетімен, сондай-ақ қазіргі Қазақстан Республикасымен өзіндік тарихи байланысы бар, ол Мемлекеттік тілдердің бірі болып табылады. Таралуы: түрік тілі Көптеген елдерде кең таралған және қолданылады, сонымен қатар Түркия мен Солтүстік Кипрде ресми тіл мәртебесіне ие. Қазақ тілі негізінен Қазақстан Республикасында қолданылады, сондай-ақ Қытай

мен Ресей сияқты қазақ халқы бар көрші елдерде де маңызды. Мәдени әсер: Түрік мәдениеті тарих пен қазіргі заманға айтарлықтай әсер етеді, сонымен қатар көптеген басқа елдерге, әсіресе ислам әлеміне мәдени әсер етеді. Қазақ мәдениеті ұлттық дәстүрлерге, музыкаға, әдебиетке және өнерге бай, бұл қазақ халқының бай мәдени мұрасын көрсетеді. Осылайша, екі тіл де өз халықтарының тарихын, мәдениетін және лингвистикалық ерекшеліктерін көрсететін ерекше контексттерінде құндылық пен маңыздылыққа ие.

Қазақ тілінің анализінің нәтижелері мен маңызды жетістіктерін анықтау: Қазақ тілінің Мәні: Анализдің нәтижелерін бойынша, қазақ тілі өте маңызды мәдени және тарихи құндылықтарды сақтайды. Ол Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі болып, елдің еңбек етуіндегі рөлі өте анық. Мәдениеттік Әсер: Қазақ тілі қазақ халқының мәдени тарихынан келіп отыр. Ол қазақ халқының мәдени және қоғамдық құндылықтарын сақтайды. Қазақ тілінің біліктілігі қазақ халқының анықтауы және бірлігіне қызмет етеді. Ол елдің қоғамдық бірлігі мен бірліктілігіне қуат көрсетеді. Қазақ тілінің Құндылығына Ұсыныстар: Мемлекеттік сапа және стандарттарды сақтау үшін қазақ тілінің оқу орындары мен білім беру жұмыстары қолданысқа асықпау керек. Қазақ тілінің жетістігін және оның оқыту және үйрену жұмыстарын жалпылау үшін ақпараттық технологияларды қолдану маңызды. Оқулықтар мен ресурстарды мемлекеттік тілде жасау және дамыту үшін мүмкіндіктер тиіс.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Сөздер сөйлейді (сөздердің қолданылу тарихынан). Көптомдық шығармалар жинағы /Рәбиға Сыздықова / –Алматы: «Ел-шежіре», 2014.
2. Бабалар сөзі: Жүз томдық.—Астана: «Фолиант», 2006. Т. 39: Батырлар жыры.—2006.—448 бет.
3. Қазақ тіліндегі ескіліктер мен жаңалықтар. Ғылыми-танымдық зерттеу.— Алматы: «Арыс» баспасы, 2009. – 272.
4. ҚСЭ – Қазақ совет энциклопедиясы. - I-X томдар. - Алматы, 1972-1977.
5. ҚТТС I – Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. - I том. - Алматы, 1959.
6. ҚТТС, II– Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. - II том. - Алматы, 1961.

Амангелді Балым 9 сынып оқушысы Амангелді мектебінің оқушысы

Ғылыми жетекшісі: Раймбекова Н.Т. Биология пәнінің мұғалімі

Амангелді мектебі Алға ауылы шу ауданы Жамбыл облысы

ЖУСАН ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҢЫЗЫ

Андатпа. Мақалада жусанның негізгі қасиеттері, оның түрлері, адам ағзасына әсері туралы қарастырылады. Қазіргі заманғы арнайы әдебиеттер мен қазіргі ғылыми деректерге жүйелі шолу жасалды. Жапырақтың химиялық құрамы мен тағамдық құндылығы көрсетіліп, жусанның әр түрлі медицинада қолданылуы және оны әртүрлі ауруларда қолданудың тиімділігі қарастырылады. Белгілі бір медициналық жағдайлар мен аурулар кезінде жусанның адам ағзасына ықтимал кері әсері бөлек талданады.

Аннотация. В статье рассмотрены основные свойства полыни ее виды и её воздействие на организм человека. Проведен систематический обзор современной специализированной литературы и актуальных научных данных. Указан химический состав и пищевая ценность листьев, рассмотрено использование полыни в различных видах медицины и эффективность её применения при различных заболеваниях. Отдельно проанализированы потенциально неблагоприятные эффекты полыни на организм человека при определенных медицинских состояниях и заболеваниях.

Annotation. The article discusses the main properties of wormwood, its types and its effect on the human body. A systematic review of modern specialized literature and current scientific data was carried out. The chemical composition and nutritional value of the leaves are indicated, the use of wormwood in various types of medicine and the effectiveness of its use in various diseases are considered. The potential adverse effects of wormwood on the human body under certain medical conditions and diseases are analyzed separately.

Жусан (*Artemisia absinthium* L.) - көпжылдық шөптесін өсімдік, оның тамырсабағынан көлемі 2 метр немесе одан да көп бірнеше сабақ дамиды. Жапырақтардың орналасуы басқаша. Сабақ жапырақтары: жапырақты, дөңгелек-үшбұрышты, екі немесе үш рет түйіршіктелген; апикальды: отырықсыз, тұтас немесе үш жақты, венациясы торлы, шеті тұтас, жапырақтың екі жағында тығыз пубесценция, сұр-жасыл. Сабағы: қырлы, қысқа тармақталған, сұр-жасыл түсті тығыз пубесценциямен. Гүлдері: гүлшоғыры - шар тәрізді себеттер, паникулярлы гүлшоғырды құрайды; орауыш жапырақтары ұзын сопақша, сыртқы жапырақтары ішкі ұзындығы бірдей дерлік, артқы жағында ойыс, шетінде кең қабықшалы. Гүлдің құрылымы: ыдысы дөңес, ақ лента тәрізді, қабыршақты пленкалармен жабылған.

Гүлдері кішкентай, сыртқы түтік тәрізді - пистиллят, ішкі воронка тәрізді - қос жынысты, түсі сары. Шілде-тамыз айларында гүлдейді. Жапырақтарында қабырғалары бұралған эпидермис жасушалары, екі жағында аномоцитарлы устьица жапырағының эпидермисі бар, көптеген Т-тәрізді түктері бар, олардан тұратын қысқа үш-төрт жасуша сабағынан тұрады, ұзын жіңішке қабырғалы жасушаны алып жүреді. Ұштары ортасында сабаққа бекітіліп, көлденең жатады. Шаштың бекітілу орны дөңгелек роликтерге ұқсайды. Парақтың екі жағында көлденең қалқасы бар үлкен сопақ-эфир май бездері бар.

Ол арамшөп ретінде кездеседі. ТМД елдерінде ол Достастықтың батыс шекарасынан шығыста Обь және Енисейдің жоғарғы ағысына дейін таралған. Солтүстікте Қандалакшадан Архангельскіге дейін жетеді.

Жусанның түрлеріне мыналар жатады:

- ✚ Кәдімгі жусан – бұл түрдің мекендейтін жері – Еуропа, солтүстік бөлігі Африка құрлығы, Ресейдің Қиыр Шығысы, Азия елдері, Солтүстік Америка; Қалайал жусанның көптеген түрлерінің емдік маңызы бар, қолданылады пісіру;
- ✚ Австрия жусаны – Еуропа флорасының өкілі; дәрілік өсімдік, оның эфир майы парфюмерия өнеркәсібінде де қолданылады;
- ✚ Дәрілік жусан (лимон) – Кіші Азия мен Жерорта теңізінде туған түр; өсіп келе жатыр. Алтай тауларында, Кавказда, Сібірде. Сәндік мәнге ие, жұқа және жеткілікті гомеопатияда қолданылатын жұмсақ хош иіс;
- ✚ Жусан – өсімдік Еуропада, АҚШ-та, Ресейде, Солтүстік Африкада өсіріледі. Түр абсент өндірудегі рөлімен танымал;

- ✚ Жусан эстрагон (эстрагон) – Еуропада, Азия елдерінде және Америкада жабайы өседі. Эстрагонды тамақ дайындауда пайдалану мақсатында өсіріледі.
- ✚ Біржылдық жусан – Оңтүстік Еуропа мен Орталық Азияда кездеседі.
- ✚ Егістік жусан – Ресейде, Батыс Сібірде, Орта Азияда өседі.
- ✚ Приморье жусаны – Қара және Азов теңіздерінің жағалауында өседі; сияқты жусанның көптеген түрлері емдік мақсатта қолданылады;
- ✚ *Artemisia citvarensis* Орталық Азияның эндемигі. Зауыт үшін пайдаланылады дегенмен дәрілік шикізатты дайындаған кезде олардың улылығы жоғары екенін есте ұстаған жөн, улыға жатады;
- ✚ Қырым жусаны – Қырым түбегінің жазықтарында, жақын жерде өседі. Ерекше күшті иісі бар дәрілік өсімдік. []

Жусанның тамыры тік, көптеген ұсақ қоңыр тамыры бар. Сабақтары биік, паникулярлы, тармақталған, қоңыр-сұр түсті. Қоңыр-жасыл жапырақтар

жоғарыда және төменнен сұр-ақ түсті. Кішкентай гүлдер қызғылт немесе қызғылт түсті, жиналған себет гүлшоғырлары. Жемісі – акен. Кәдімгі жусан шілдеден тамызға дейін гүлдейді. Жемістердің пісуі - тамыз және қыркүйек.

Кәдімгі жусан таулы аймақтарды қоспағанда, барлық жерде дерлік өседі. Ол далалы аймақтарда орманды даладағыдай жиі кездеспейді.

Жануарлардың көпшілігі өсімдік құрамындағы ащы болғандықтан жусаннан аулақ болады.

Жабайы жануарлар да, үй жануарлары да кейде антигельминттерді қолданатыны белгілі жусанның әсері және олар паразиттерден құтылу қажет болғанда шөпті жейді. Тамырлар жусан қыста, қатты аязда ащылығын жоғалтады, тіпті тәтті болады. Жылдың осы уақытында кішкентай кеміргіштер оларды жеуге қарсы емес. Жусанның әртүрлі түрлері жануардың ағзасына керісінше әсер етеді. Жусан болса эстрагон мал азығына жақсы қоспа, содан кейін мұндай түрлер;

Таврид жусаны, Мейер жусаны және жусан сияқты улы және қауіпті. Осылармен улану түрлері шөп жусанмен ластанған кезде пайда болады. Тіпті шағын концентрация. Пішіндегі құрғақ жусан немесе шөп шабақтарындағы жасыл жусан айтарлықтай мөлшерде уланады.

Химиялық құрамын зерттеуге арналған көптеген жұмыстар жусанның өсімдік шикізатында сесквитерпеноидтардың (абсинтин, анабсинтин, артмарин, артамин, артамиридин, артабин, артабин, матрицен, анабсин, абсинтолид, изоабсиндиттер, артабсиндиттер) туындыларының едәуір мөлшері бар екенін көрсетті. А, В, С, Д), сапалық және сандық құрамы өсімдіктің локализация органына және вегетациялық кезеңіне байланысты өзгереді; эфир майы (0,12-0,8%) құрамында кадинен, тужон, хамазулен, S-гуаиазулен, кетопеленолид а, кетопеленолид б, гидроксикетопеленолид а, б-кариофиллен, 2-метил-6-метиленил-10-п-толилундецен-2, 2-метил-6-метелинил-10-толилундекан, мирцен, а-пинен, тулил спирті, нерол, туилацетат. Шөптік жусанда эфир майының максималды мөлшері кезінде жиналады.

Гүлдену, жапырақта – гүлдену алдында. Полисахаридтер, сапониндер, флавоноидтар (артемитин, кверцетин, кемпферол, изохамнетин, апигенин) фитонцидтер, аскорбин қышқылы, рециндер және танниндер, рециндер су қышқылдары (сукцин) Лигнандар: лариорезинол А диметил эфирлері және лариорезинол С (+)-сесартемин, (+)-

эписесартемин А, (+)-эписесартемин В, (+)-диазартемин, сезамин, эпиеудесмин, фаргезин, янгамбин, эпиянгамбин, даянгамбин, асхангамбин, ас эпиахантин. Жоғары май қышқылдары: лаурик, миристикалық, пальмиттік, стеариндік, олеин, линол. Фенолкарбон қышқылдары: 3,4,5-триметоксибензой. Тамырлары көмірсуларға, атап айтқанда инулин затына бай. Кумариндер: скополетин, умбеллиферон.

Артемизия тұқымдас өсімдіктердің ресми түрлері отандық медицинада дәрілік заттардың мемлекеттік тізіліміне енгізілген бірқатар дәрілік заттарды алу үшін қолданылады: «Жусан шөпі», «Дөңгелек жусан брикет», «Жусан» кәдімгі шөп (Чернобыль)», «Жусан таурид шөпі», «Жусан цитвар гүлдері», «Ащы тұнбалар» (жусан), «Ішке қабылдауға арналған тамшылар» (құрамында жусан тұнбалары бар), «Қалың жусан сығындысы», «Белладонна сығындысы бар асқазан таблеткалары» (құрамында жусанның қою сығындысы бар), «Тәбетті ашуға арналған коллекция» (жусан).

Жусанның келесі емдік және фармакологиялық қасиеттері бар:

- ✚ Қан тазарту;
- ✚ Карминативті;
- ✚ Тыныштандыру;
- ✚ Қабынуға қарсы;
- ✚ ауырсынуды басатын дәрі;
- ✚ ісікке қарсы;
- ✚ антисептикалық;
- ✚ антигельминтикалық;
- ✚ тәбетті ашатын тағы сол сияқты фармакологиялық қасиеттері бар.

Жусан тәбетті және ас қорытуды жақсартады, сергітетін, тыныштандыратын, қан түзетін, жараларды емдейтін, холеретикалық және жұмсақ іш жүргізетін әсерге ие; асқазанның жұмысын жақсартады және қызбаға көмектеседі.

Бұл өсімдіктің балғын, бай, ащы және сәл тартымды хош иісін басқа ештеңемен шатастыруға болмайды. Ежелден бері жусанның иісі зиянды жәндіктерді тойтарып, оның аңызға айналған ащылығы жыр мен жырда айтылып келеді. Олар сондай-ақ ауруларды емдеді және оларды фармакологияда бүгінгі күнге дейін қолданады.

Біздің еліміздің ерекше өсімдіктер байлығы қамқорлық пен асқан үнемділікті талап етеді. Адам әрекетінің күшейе түсуіне байланысты көптеген өсімдіктер сиреп бара жатыр, олардың саны азайып, популяциясы қысқарып, өздігінен қалпына келуі бұзылуда. Әсіресе бұл пайдалы өсімдіктерге қатысты. Бұл мәселенің маңыздылығын ескере отырып, Қазақстан Үкіметі – еліміздің қайталанбас биологиялық алуан түрлілігін сақтап қалу үшін қажетті шараларды қолданады. Қазақстанда 9 қорық бар. Олардың территориясында 2800 астам жоғарғы сатыдағы өсімдіктер түрі қорғауға алынған, яғни бүкіл Қазақстан флорасының жартысына жуығы.

Жусан өсімдігі емдік қасиеттері мен бірге ауыл шаруашылығына пайдасы мол құнды өсімдік. Республикамыздың ұлттық мақтанышы дәрмене жусанының табиғи қорының азаймауына үлес қосу міндетіміз. Оларды мал жайылымынан бөліп тастап, егістікке айналдыруды тоқтату алға қойған мақсатымыз. Жусанның табиғи қорын қолдан тұқымын себу арқылы көбейту қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Калинова. Г.С., Мягкова А.Н., Методика обучения биологии. М: «Просвещение», 1989 ж.
2. Ю.П.Лаптев. Рассказы о полезных растениях. М: «Просвещение», 1982 ж.
3. Қазақстан мектебі. №11, 12. 1992 ж.
4. Биология. Атамұра 2002 ж.
5. Биология, География, Химия №11, 12. 1999 ж.
6. Қазақ Ұлттық Энциклопедиясы. 1-том.
7. Жетісу энциклопедия. Алматы Арыс баспасы 2004-712 бет.

Досымкары С.М.

студентка ОП 2 курса, ДОТ Caspian University

Научный руководитель: Перленбетов М.А, доктор псих. наук, профессор

Проблема исследования суицидов среди военнослужащих

Самоубийство находится в ряду основных причин смертности военнослужащих в мирное время. Существует множество определений понятия самоубийства. Классическим считается определение, данное Эмилем Дюркгеймом. «Самоубийством» называется всякий случай смерти, который непосредственно или опосредованно является результатом положительного или отрицательного поступка, совершенного самим пострадавшим, если этот последний знал об ожидавших его результатах».

Следует заметить, что по вопросу о суицидах не существует полного согласия даже между крупными теоретиками.

Нравственный кризис на фоне глубоких перемен, происходящих в обществе, ведет к дезадаптации человека, к росту деструктивных тенденций его развития.

Современный человек зачастую не может найти позитивный смысл собственной жизни из-за разрушения старых ценностей и традиций, дискредитации новых, отсутствия культуры мировоззренческой рефлексии, позволяющей прийти к уникальному смыслу своим неповторимым путем. «Экзистенциальный вакуум» во многом объясняет социальные патологии, которые являются болью общества: преступность, наркоманию, самоубийства.

Уровень самоубийств как следствие социального неблагополучия служит одним из важнейших индикаторов социального, экономического, политического состояния общества.

Духовное нездоровье общества, распространение настроений разочарования, нигилизма, неверия в свое будущее способствуют утрате смысла жизни, выбору суицидальной модели поведения. Между тем известно, что официально регистрируется лишь часть попыток, остальные же рассматриваются как несчастный случай в связи с нежеланием самого суицидента или его родственников разглашать семейную тайну. Несмотря на оказываемую психологическую помощь суицидентам, профилактика суицидального поведения отработана недостаточно.

Особое беспокойство вызывают самоубийства, как вид чрезвычайных происшествий в Вооруженных Силах, в органах внутренних дел. Суицидальные происшествия в условиях круглосуточного совместного проживания воинов негативно влияют на личный состав воинского подразделения, отрицательно сказываются на морально-психологическом состоянии воинских подразделений и их боевой готовности, вызывают резко негативное отношение к армии со стороны родителей, общественности и призывной молодежи.

Суицидальное поведение достаточно сложный и многоаспектный феномен. Проблема самоубийств рассматривается философами, изучается социологами, педагогами, психологами, юристами и медиками.

В зарубежной суицидологии наработан достаточный материал по проблеме суицида человека, но он практически весь посвящен социальнопсихологическим аспектам взрослого суицидального поведения. Э. Дюркгейм показал, что тенденция суицидального поведения является общественным явлением. З. Фрейд, К.Г. Юнг, А. Адлер, К. Хорни, К. Меннингер говорили о самоубийстве с точки зрения борьбы в человеке различных сил. Для проблематики нашего исследования также важны идеи Э. Гроллмана об уровнях суицидальной превенции; К. Лукоса, Г. Сейдена, Н. Фейбероу, Э. Шнейдмана о «форпост-признаках», «ключач»-вербальных и поведенческих симптомах готовящегося самоубийства.

Следовательно, используемые методы выявления признаков суицидального риска требуют совершенствования, как и диагностическая и профилактическая практика в целом. При этом неоправданно мало внимания уделяется социально-психологическим факторам суицидального поведения. Между тем они занимают ключевое положение в общей совокупности факторов, которые обуславливают содержание профилактики суицидов, поскольку последствия суицида, сложный и напряженный комплекс перемен, порожденных свершившимся происшествием, также имеет социально-психологическую природу.

Официальная статистика по количеству суицидов в нашей стране не оглашается. Однако приводимые независимыми экспертами цифры свидетельствуют о том, что проблема самоубийств уже принимает угрожающие масштабы, стабильно закрепляя за Казахстаном одно из «лидирующих» позиций в мире по количеству суицидов.

Необходимость борьбы с суицидальными происшествиями вытекают, прежде всего, из абсолютной ценности человеческой жизни. Многие зависит от того, как относятся к такому явлению, как суицид, в конкретном воинском коллективе.

Особенность углубленного изучения причин самоубийств среди военнослужащих, покушений на самоубийство и разработки действенных мер их психопрофилактики в настоящее время не подлежит сомнению как с точки зрения социальной значимости проблемы, так и в свете статистических данных.

Список литературы

1. Дмитриков С. Психологические особенности суицидального поведения военнослужащих и его профилактика // Ориентир. - 2016. №9.

2. Дюркгейм Э. Самоубийство: социологический этюд / Пер. с франц. А.Н. Ильинского. СПб.: Союз, 2018.

3. Жезлова Л.Я., Скуратович Г.А., Чомалян Э.А. О соотношении некоторых видов девиации поведения и суицида в детско-подростковом возрасте // Актуальные проблемы суицидологии. Труды Моск. НИИ психиатрии / 2021. Т. 92. С. 133-141.

4. Захаров В.И., Стрельников А.А., Цыган В.Н. Клинико-патофизиологические особенности периода реабилитации у раненых // Общая патология боевой травмы. - СПб, 2014. - 145 с.

Плеханова А.А., студент ПО 3 к, Caspian University
Научный руководитель: Каракулова-Федяева З.Ш. к.пс.н., асс.проф.

Влияние депривации сна на психическое состояние студентов с депрессивной симптоматикой

Аннотация: Депривация сна как способ терапии депрессии - это потенциальный новый метод терапии депрессии, который использует удивительные преимущества недосыпания. Стандартные методы лечения обычно требуют нескольких недель для достижения положительных результатов, в то время как метод терапии бодрствованием показывает способность к снижению симптомов депрессии уже в течение нескольких дней, действуя аналогично быстродействующему антидепрессанту с минимальными побочными эффектами, но редко используется в клинической практике. В то же время кратковременное лишение сна, которое, например, бывает у студентов, когда они готовятся всю ночь к экзамену, исследовано в меньшей степени.

Ключевые слова: депрессия, депривация сна, личность студента.

В современном обществе проблемы депрессии становятся все более актуальными и обсуждаемыми, исследуются новые способы эффективной терапии. Влияние депривации сна на психологическое состояние находится в сфере исследований о быстродействующей терапии депрессии. Изучение влияния депривации сна на психологическое состояние студентов с депрессивным расстройством представляет собой важную научную задачу, являющейся не до конца изученным ответвлением, направленным на определенную группу, для поддержки психического здоровья молодого поколения.

Депривация сна, как один из факторов психологического дискомфорта, может напротив использоваться в преимущество над болезненным состоянием. Целью данного исследования главным образом является проверка эффективности данного способа, - экспериментальное рассмотрение основной гипотезы метода терапии бодрствованием в контексте изучения эффектов депривации сна на психологическое благополучие в повседневности студентов, находящихся депрессивном состоянии в рамках психологического исследования. Исходя из вышеизложенного, предполагается, что депривация сна может иметь положительное влияние на психологическое состояние студентов с депрессивным расстройством. Для достижения цели были поставлены следующие задачи: - рассмотрение теории, обзор литературы и сбор данных о положительном влиянии депривации сна на психологическое состояние пациентов с

депрессией; - проведение экспериментально-психологического исследования на студентах с депрессивным состоянием; - анализ и корреляция полученных данных о психологическом состоянии студентов до и после депривации сна;

Депрессия является одним из наиболее распространенных психических расстройств на настоящее время [1]. Еще в древности, как отмечает Роберт Бертон в своем труде "Анатомия меланхолии", врачи Древней Греции обладали пониманием взаимосвязанности меланхолии и проблемами, связанными со сном - в трудностях с засыпанием, пробуждением и самого состояния сна. Ведь как известно, смягчению страданий и влиянию черной желчи способствует правильное взаимодействие со сном [2]. Многие римские медики рассматривали себя как последователей Гиппократов. Одновременно с этим они не ограничивались традиционными гиппократовскими концепциями о происхождении меланхолии, но также уделяли значительное внимание психологическим аспектам. Например, римский врач Аретей, помимо представлений о соматическом генезисе меланхолии, считал, что меланхолическое состояние развивается и в результате возникновения какого-либо угнетающего представления или печальной мысли [3].

"Классическая терапия меланхолии" сохранялась достаточно продолжительное время, Дю Лоран систематизировал теоретическое знание, которое также изучают и другие, что будет передано следующим поколениям. Аналогичные рекомендации по лечению присутствуют у Жана Фернеля, Тимоти Брайта и у Феликса Платтера. Компиляторы XVII века не приносят новых элементов в это знание. Многочисленные авторы диссертаций о меланхолии не оспаривают авторитет своих учителей. Бургаве защищает гуморальную теорию меланхолии. В лечении все вновь и вновь прибегают к использованию тех же средства из-за сохранения предполагаемой причины заболевания, выставленной предшественниками. Для объяснения длительного сохранения классической терапии меланхолии необходимо обратить внимание на её символическое значение. Она в значительной степени удовлетворяет потребности воображения. Применение слабительных представляет собой конкретизацию желания о свободе; "укрепляющие" препараты восстанавливают организм; разжижающие средства возвращают гармонию внутренним жидкостям; мази и массажи увеличивают подвижность конечностей и придают им гибкость. Каждое из этих действий имеет психологический эквивалент и, вероятно, предполагает его. Однако, несмотря на это, черная желчь как представительница гуморальной теории, сохранившаяся по сей день метафорой, не только не имеющая научного обоснования, но и претендующая на статус эмпирического факта своевременно была опровергнута последователями психиатрического знания [4].

Во второй половине XVIII века Джозеф Мейсон Кокс описывая состояние психически больных в следствии влияния изобретений того времени, отмечал, что в следствии изнеможения следовал глубокий сон, а пробудившись, больной оказывался здоров без применения каких-либо иных средств [5]. Эмиль Крепелин, выдающийся основоположник современной психиатрии, предположил, что конкретные формы нарушений сна коррелируют с определенными подтипами депрессивных расстройств. Например, затруднения с засыпанием чаще наблюдаются при "невротической"

депрессии, в то время как проблемы с поддержанием сна или ранним утренним пробуждением характерны для "эндогенной" депрессии [6].

Идея о том, что особенности сна у пациентов с депрессией могут служить основой для их дифференциальной диагностики, и специфично направленному взаимодействию для изменения состояний возникла более 100 лет назад. В протяжении двух десятилетий Франческо Бенедетти, руководитель отделения психиатрии и клинической психобиологии в больнице Сан-Раффаэле в Милане, проводил исследования по использованию метода, известного как "терапия бодрствованием", в сочетании с интенсивным светом и литием в качестве альтернативного метода лечения депрессии, особенно эффективного в случаях, когда стандартные фармакологические средства не достаточно эффективны [7].

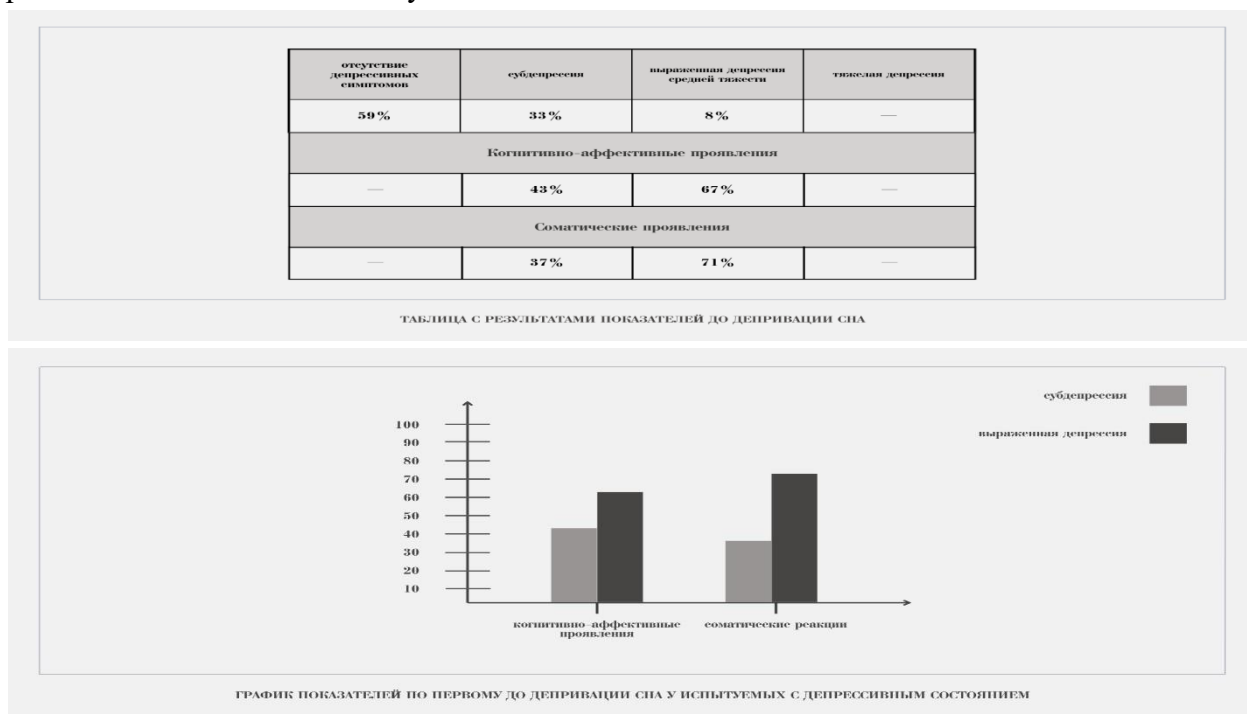
Под влиянием этих исследований психиатры из США, Великобритании и других европейских стран приступили к изучению и применению подобных методов в своей практике, адаптируя их под местные условия. Этот подход, известный как "хронотерапия", представляется эффективным, поскольку он регулирует биологические ритмы, активизируя их. Кроме того, это лечение раскрывает новые аспекты патологии, лежащей в основе депрессивных состояний, а также влияние сна на общее психическое и физиологическое функционирование. «Депривация сна оказывает противоположный эффект на здоровых людей и людей с депрессией», — говорит Бенедетти. Если индивид психологически здоров и испытывает недостаток сна, будет оказано негативное влияние на состояние. Однако при наличии депрессивного состояния депривация сна может вызвать немедленное улучшение настроения и когнитивных функций. По словам Бенедетти, недостаток сна может усилить успокаивающее действие миндалевидного тела и улучшающее настроение структур головного мозга в высших отделах мозга, таких как передняя поясная кора. Вирц-Джастис добавил, что это признак того, что настроение людей улучшилось независимо от того, была ли у них диагностирована депрессия, и является "важным ключом" к определению того, как работает лишение сна [8].

В эксперименте, осуществляемом в течение 36 часов под наблюдением исследователя, участвовало 12 испытуемых, являющихся студентами высших учебных заведений в возрасте от 18 до 22 лет. Первоначальным этапом была проведена оценка уровня депрессивного состояния у студентов с помощью шкалы депрессии Бека перед проведением основной части эксперимента - депривации сна, по следующим критериям:

1. Процедура тестирования проводится в тихом помещении, лишенном отвлекающих факторов; Тестирование не должно занимать слишком много времени. На его проведение следует отводить не более четверти всего времени, предназначенного для проведения данной процедуры; Общение с испытуемым должно быть доброжелательно-нейтральным, исключая проявление какой-либо помощи в процессе тестирования, кроме той, которая служит правильному пониманию испытуемым инструкций; экспериментатором обеспечивается беспристрастный подход к самой процедуре и результатам исследования; информация о результатах тестирования предоставляется только тем, кому она предназначена. Экспериментатор обязуется обеспечить конфиденциальность психодиагностической информации, полученной от испытуемого на основе «личного доверия» или в социометрических тестах.

2. Опросник выдаётся на руки испытуемому и заполняется им самостоятельно.

3. В дополнение к результатам тестирования исследователь учитывает анамнестические данные, показатели интеллектуального развития и прочие интересующие параметры - в данном случае субъективную оценку соматического состояния. Показатель по каждой категории рассчитывается следующим образом: каждый пункт шкалы оценивается от 0 до 3 в соответствии с нарастанием тяжести симптома. Суммарный балл составляет от 0 до 63 и снижается в соответствии с улучшением состояния, где: 0-9 – отсутствие депрессивных симптомов 10-15 – легкая депрессия (субдепрессия) 16-19 – умеренная депрессия 20-29 – выраженная депрессия (средней тяжести) 30-63 – тяжелая депрессия В ходе проведения первоначального тестирования были выявлены следующие данные:

1. Отсутствие депрессивной симптоматики было выявлено у 59% испытуемых
2. Субдепрессия была выявлена у 33% испытуемых
3. Выраженная депрессия средней тяжести у 8% испытуемых
4. Тяжелой депрессивной симптоматики выявлено не было.

По когнитивно-аффективным проявлениям:

1. У испытуемых с субдепрессией – 43%
2. У испытуемых с выраженной депрессией средней тяжести – 67%

По соматическим проявлениям:

1. У испытуемых с субдепрессией – 37%
2. У испытуемых с выраженной депрессией средней тяжести – 71%

Также были выявлены 43% когнитивно-аффективных проявлений депрессивной симптоматики у испытуемых с субдепрессивным состоянием и 67% у испытуемых с выраженной депрессией средней тяжести;

37% соматических проявлений депрессивной симптоматики у испытуемых с субдепрессивным состоянием и 71% у испытуемых с выраженной депрессией средней тяжести.

Далее, с испытуемыми с выявленными 41% с депрессивной симптоматикой был проведен основной этап. Основной этап эксперимента заключалась в депривации сна у испытуемых в течении 36 часов, за которым последовал период полноценного сна длительностью от 8 до 10 часов. Процесс депривации сна проходил под дистанционным мониторингом и непрерывной обратной связью с испытуемыми через онлайн-платформы. После, была проведена повторная диагностика с использованием шкалы Бека, дающая субъективную оценку со стороны испытуемых о своем психологическом и соматическом состоянии.

отсутствие депрессивных симптомов	субдепрессия	выраженная депрессия средней тяжести	тяжелая депрессия
59%	33%	8%	—
Когнитивно-аффективные проявления			
—	34%	55%	—
Соматические проявления			
—	29%	59%	—

ТАБЛИЦА С РЕЗУЛЬТАТАМИ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ПОСЛЕ ДЕПРИВАЦИИ СНА

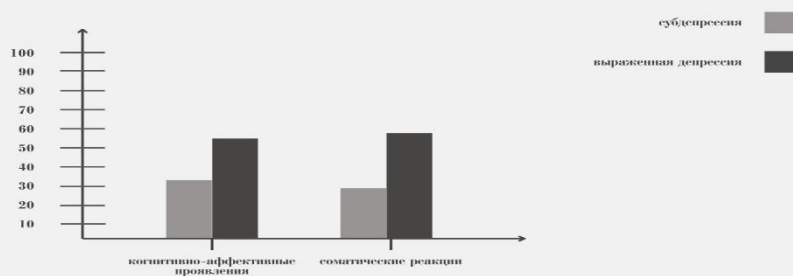

ГРАФИК ПОКАЗАТЕЛЕЙ ПО ВТОРОМУ ДНЮ ПОСЛЕ ДЕПРИВАЦИИ СНА У ИСПЫТУЕМЫХ С ДЕПРЕССИВНЫМ СОСТОЯНИЕМ

В ходе проведения повторного тестирования были выявлены следующие данные у испытуемых с депрессивной симптоматикой прошедшие испытание: По когнитивно-аффективным проявлениям:

1. Показатели субдепрессии были снижены на 21%
2. Показатели выраженной депрессия средней были снижены на 18%

По соматическим проявлениям:

1. Показатели субдепрессии были снижены на 22%
2. Показатели выраженной депрессия средней были снижены на 17%

Таким образом, ходе проведение исследования были рассмотрение теории, сделан краткий исторический обзор литературы и сбор данных о влиянии депривации сна на психологическое состояние пациентов с депрессией; Проведено экспериментально-психологического исследования на студентах с депрессивным состоянием; Анализ и корреляция полученных данных о психологическом состоянии студентов до и после депривации сна, результатами которых являлось подтверждение основной гипотезы об эффективности терапии депривации сна. В заключение исследования можно выдвинуть утверждение, что способ терапии депривацией сна и вправду оказывает положительное влияние на индивидов с депрессивной симптоматикой. Было выявлено снижение негативной симптоматики в среднем на 21% процентов в следствии депривации сна в

течение 36 часов и последующего полноценного сна в течении от 8 до 10 часов. Таким образом, можно обобщить что недостаток сна у студентов с депрессивным состоянием наоборот, может оказывать не негативный, а положительный эффект на работоспособность и эффективность на кратковременный промежуток времени в течении последующих суток.

Литература:

1. World Health Organization. Depression and Other Common Mental Disorders: Global Health Estimates, 2023
2. Бертон Р. Б. — Анатомия Меланхолии, 2005, ISBN 5898262148
3. Of Aretaeus — The Cappadocian, on the causes and symptoms of chronic disease, Book I. - Chapter V. on Melancholy, 1785
4. Boerhaave H. — Praxis medica. 5 parties en 3 vol. Padoue, 1728
5. Cox J.M. — Practical Observations on Insanity. London, 1804. Traduction française par L. Odier: Observations sur la démence. Genève, 1806. P. 52 sq.
6. Kraepelin E. — Psychiatrie. JA Barth Publishing House (8th. edition); 1909
7. A. Wirz-Justice, F. Benedetti — Chronotherapeutics (light and wake therapy) in affective disorders, 2005, Corpus ID: 18144214
8. D. Riemann, L. Krone, K. Wulff, C. Nissen — Sleep, insomnia, and depression D. Riemann, L. Krone, K. Wulff, C. Nissen, 2020
9. I. Karacan, R. Williams, and P. Salis, — in: Phenomenology and Treatment of Depression, New York (1977), pp. 167–168.
10. W. Schulte, — Kombinierte Psycho- und Pharmakotherapie bei Melancholikern. 1. Rothenburger Gespräch, Basel (1966)
11. Morin CM, Hauri PJ, Espie CA, Spielman AJ, Buysse DJ, Bootzin RR. Nonpharmacologic treatment of chronic insomnia. An American Academy of Sleep Medicine review. *Sleep*. 1999; 22:1134–1156.

Rabtsun I. G. master's student of the group: MPL 1-2-23-2p, Caspian University
Scientific adviser: Karakulova-Fedyayeva Z. Sh., Candidate of Psychology, Associate Professor

Professional motivation in the organization

Summary: *The article discusses in more detail how to motivate employees for transparency and productivity in the workplace. The author notes that less attentive employees have less emotional criticism towards the company, which affects their loyalty and initiative. Shows that increasing employee motivation can improve productivity, stimulate innovation, increase satisfaction and create a positive work environment. To achieve these goals, the author suggests several methods of motivation, such as demonstrating interest, training and support, the importance of individual and team contributions, creating a positive work environment, being sensitive to employee well-being, empowering, focusing on quality of life, and investing in career growth.*

Keywords: *career, motivation, work in a company, psychology, management, human resource management, performance improvement, team atmosphere*

Much research has shown that employee motivation is highly linked with employee engagement. Moreover, employee engagement almost always leads to higher productivity. For that reason, it is not a surprise that organizations put more effort into answering the question: how to continuously motivate employees?

In fact, according to Gallup's survey on employee engagement, an alarming 70% of American employees aren't working to their full potential. Why you may ask? Here's the thing: less engaged employees tend to be less emotionally connected to their companies. They don't feel proud of working for their company, they don't act as brand ambassadors, and they usually don't share the company's values.

What's more, when employees are unhappy at work or feel disengaged, they won't try to innovate or take a proactive approach when it comes to growing a business because they don't feel involved in the business. But you need to get everyone on board to take your business to the next level [1]. Why is motivation in the workplace important?

As a team member or leader, motivating yourself and your coworkers can help drive your company toward success. Whether you're working remotely or in-person, there are several reasons to encourage your team. Here are some benefits of motivating in the workplace:

Increases productivity. Being motivated to do your work can help you achieve a greater output. This is because motivation provides you with a clear focus and deters distraction from your daily responsibilities. Your increased productivity can also help the company achieve its goals.

Fosters innovation and creativity. In a similar sense, your increased productivity can inspire you to expand your thought process. This can lead to new, innovative ideas and projects you may not have previously considered.

Improves employee satisfaction. As an employee, it's important to be passionate about your job. When you're motivated to work, it can help create a positive emotional response to your work. It can also make you more committed to your work and your overall performance [2].

How to motivate employees?

Keeping yourself motivated is its own challenge. Trying to motivate employees and teams is quite another. It takes a specific skillset and the ability to leverage a variety of leadership skills. Here are eight tips for motivating your team through both uncertain and more predictable landscapes.

Demonstrate interest. Ask, listen, and deliver. If you want to motivate a team member, ask them what they care about. What do they need to feel included? For your employees to feel heard, it is not enough for you to ask questions but to actually listen, provide feedback and demonstrate with actions that you take into account.

Coach and support. When employees don't need to worry about controlling the perceptions of managers and colleagues, they are more likely to openly ask for feedback and provide feedback. The energy of freely working together without politics or maneuvering is incredibly rewarding and motivating. Coaching leadership and context support, promote

psychological safety in the workplace. This allows you to create a trust-based relationship with your employees, thus increasing satisfaction and motivation for both sides.

Value individual and team contributions at a broader level. Raise awareness of the impact each team member has at a bigger level by talking about how their work influenced the management goals, for example. How is every role related to accomplishing the company's mission? Ask them questions that generate reflection and facilitate a broader view of how their actions impact and contribute to the global operation of the company.

Build a positive work environment. Both motivation and demotivation can be contagious. Create a positive environment by setting an example. Say hello to everyone, ask them about their families, make jokes, bring appetizers to the meetings, and be vigilant about maintaining your own authentic enthusiasm and motivation. It is okay to dip or be discouraged occasionally, but model for your team how you continue to find your own motivation.

Be aware of your employees and their well-being within the company. Encourage your team members to work together and support each other. Help them see how they can benefit from learning from their colleagues and coaching each other, with healthy competition.

Empower your employees. Trust them and motivate them to take some initiative. Allow them to bring ideas and give them the freedom to make decisions without having to consult you, always leaving the door open for questions and coaching. Invite them to the planning and goal-setting process [3].

Address employees' quality of life. Support work-life balance by knowing your employees and letting them put their family and health as a priority. If someone asks to arrive late to attend their daughter's recital or to attend a medical appointment, say yes. Thankful employees are more likely to overachieve. On the other hand, make sure that the demands are challenging enough to avoid boredom but feasible enough to allow your employees to have a life after work.

Invest in career pathing. Make every step meaningful. Whether to learn or to apply for a promotion, your employee should feel that everything they are doing will translate into growth, experience, and mobility. Make sure you have talked to them about their future and to coach them into turning work into a learning process that feels meaningful.

List of literary source:

1. URL: <https://haiilo.com/blog/top-15-employee-motivation-tips-and-benefits/>
2. URL: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/examples-of-motivation-in-the-workplace>
3. URL: <https://www.betterup.com/blog/work-motivation-the-value-behind-the-task>

*Мухамедгали Сактаган студент ОП, группы ДОТ-22-2р, Caspian University
Научный руководитель: Байздрахманова А.К. канд. псих. наук, профессор*

ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА ФИНАНСОВУЮ ГРАМОТНОСТЬ ЛИЧНОСТИ

Түйін: Зерттеу жеке тұлғаның қаржылық сауаттылығына эмоционалдық интеллект әсеріне арналған. Мақалада өз эмоцияларын басқару және басқалардың

эмоцияларын түсіну қабілеті адамның қаржылық шешімдері мен мінез-құлқына қалай әсер ететінін қарастырады. Эмоциялық интеллекттің қаржылық сауаттылыққа әсер етуінің әртүрлі аспектілері талданады, мысалы, импульсивті шығындарды бақылау, негізделген инвестициялық шешімдер қабылдау және қаржылық жоспарлаудың маңыздылығын түсіну. Зерттеу нәтижелері эмоционалдық интеллект ескерілетін қаржылық сауаттылық бағдарламаларын жасауға көмектеседі.

***Summary:** The study is devoted to the influence of emotional intelligence on an individual's financial literacy. The article examines how the ability to manage one's emotions and understand the emotions of others can influence a person's financial decisions and behavior. Various aspects of the influence of emotional intelligence on financial literacy are analyzed, such as the ability to control impulsive spending, making informed investment decisions and understanding the importance of financial planning. The results of the study can help develop financial literacy programs that take emotional intelligence into account.*

Эмоциональный интеллект и финансовая грамотность - два важных аспекта, оказывающие влияние на успешность человека в различных сферах жизни, включая финансовую деятельность. Эмоциональный интеллект (ЭИ) определяется как способность управлять своими эмоциями и эмоциями окружающих, а также умение распознавать и понимать чувства других людей. Финансовая грамотность, в свою очередь, означает умение правильно управлять своими финансами, принимать финансовые решения, основанные на знаниях о финансовых инструментах и условиях.

Существует множество исследований, указывающих на то, что эмоциональный интеллект может оказывать значительное влияние на финансовое поведение человека. Люди с более высоким уровнем эмоционального интеллекта обычно лучше справляются с финансовыми стрессами, могут более грамотно принимать решения и контролировать свои денежные потоки[1].

Например, способность управлять своими эмоциями помогает избежать импульсивных финансовых решений, основанных на стрессе или эмоциональном волнении, что часто приводит к негативным результатам. Кроме того, эмоциональный интеллект способствует развитию навыков общения и взаимодействия с другими людьми, что важно при финансовом планировании и инвестировании.

Таким образом, можно сказать, что эмоциональный интеллект и финансовая грамотность взаимосвязаны и дополняют друг друга, образуя важное сочетание для успешного управления собственными финансами и достижения финансовой независимости.

Кроме того, эмоциональный интеллект позволяет лучше понимать свои финансовые цели и мотивации, что является важным для эффективного финансового планирования. Люди с развитым эмоциональным интеллектом способны лучше контролировать свои желания и стремления, что помогает избежать излишних трат и сосредотачиваться на достижении долгосрочных финансовых целей.

Кроме того, эмоциональный интеллект способствует развитию навыков управления конфликтами и уверенности в себе, что также является важным аспектом успешного управления финансами. Уверенность в себе помогает принимать смелые финансовые решения, осуществлять инвестиции и строить финансовые стратегии, что может привести к достижению финансового благополучия [2].

Таким образом, развитие эмоционального интеллекта является важным для улучшения финансовой грамотности личности и способствует более успешному управлению собственными финансами. Поэтому, развивая свой эмоциональный интеллект, человек может повысить свою финансовую осведомленность и добиться финансового успеха.

Развитие эмоционального интеллекта также влияет на способность устанавливать и поддерживать отношения с другими людьми, что, в свою очередь, может сказываться на финансовом благополучии. Навыки межличностного взаимодействия, такие как эмпатия, умение слушать и уважительное отношение к окружающим, способствуют созданию партнерских отношений, которые могут принести выгоду в финансовой сфере.

Эмоционально развитые люди обычно лучше справляются с коммуникацией, умеют строить плодотворные отношения с коллегами, партнерами, клиентами и другими участниками рынка. Это может способствовать лучшим партнерствам, сделкам и возможностям для карьерного роста, что в конечном итоге может повлиять на финансовые результаты.

Таким образом, эмоциональный интеллект и финансовая грамотность тесно взаимосвязаны и дополняют друг друга, создавая основу для успешного финансового управления. Развитие обеих компетенций может существенно повлиять на финансовое благополучие, помогая человеку достичь своих целей, управлять рисками и строить устойчивое финансовое будущее.

Важно отметить, что эмоциональный интеллект также влияет на способность контролировать стресс и принимать обдуманные финансовые решения в условиях неопределенности и изменяющейся ситуации. Люди с развитым эмоциональным интеллектом чаще способны сохранять спокойствие и ясность ума в стрессовых ситуациях, что позволяет принимать более обдуманные и разумные финансовые решения[3].

Эмоциональный интеллект также имеет прямое влияние на способность принимать решения в области инвестиций и управления личными финансами. Люди с развитым эмоциональным интеллектом способны анализировать свои эмоции и понимать, как эмоциональные состояния могут повлиять на их финансовые решения. Они более склонны к самоконтролю, что помогает избегать импульсивных и необдуманных инвестиций или трат.

Это то, что личность ожидает от себя и окружающих на основании анализа собственных способностей и внешней среды. Они могут выражаться в виде профессиональных амбиций, стремлений к успеху в различных сферах жизни, желания реализовать свой потенциал и т.д. Данное психологическое явление формируется на основе ценностей личности, которые диктуют его содержание, а также обусловлены самооценкой индивида, которая влияет на характер и уровень притязаний.

Они определяются не только характеристиками объектов потребностей индивида, но также и его различными личностными особенностями (смыслами, ценностями, притязаниями и др.). Основными функциями таких состояний являются постановка целей (основывается на смыслах личности), а также мотивация к деятельности (связана с притязаниями и ценностями личности)[4].

Направленность личности может проявляться в различных формах:

1) Первой и самой примитивной формой НЛ является влечение - слабо различимое устремление к какому-то действию или объекту, имеющее в своей основе едва проявленную потребность.

2) Желание - следующая форма НЛ, характеризующаяся сознательным движением к цели.

3) Третьей формой НЛ является интерес. Она отличается склонностью к познанию, к процедуре получения знаний, стимулированием гностической деятельности. Интересы подразделяются на материальные и духовные. Материальные связаны с поиском возможных путей улучшения жизни (технический прогресс, приобретение различных благ цивилизации, желание обеспечить себе достойную жизнь), а духовные нацелены на получение разнообразного жизненного опыта, обогащение своего мировоззрения, приобщение к культуре общества.

4) Склонность - предпочтение, отдаваемое определённому виду деятельности. Интересы и склонности определяют идеал личности.

5) Идеал - ещё одна форма НЛ представляющая собой образ, к которому индивид стремится.

6) Мировоззрение - это совокупность понятий, представлений и взглядов человека об устройстве жизни, общества и мира в целом, а также о закономерностях, которые для них характерны.

7) Когда человек обдумывает свои поступки и готов прикладывать волевые усилия для реализации своих намерений, образуется последняя и высшая форма направленности личности - убеждения

Кроме того, эмоционально развитые люди обычно лучше понимают свои цели, ценности и потребности, что облегчает принятие финансовых решений, соответствующих их общим жизненным целям. Например, они могут лучше оценить, насколько та или иная финансовая стратегия соответствует их желаниям на преодолении долгосрочных целей, и принимать решения, способствующие их достижению.

В 1934 году Ф. Кюнкель ввёл две из них - «личностную» и «деловую», а позже Л.И. Божович и М.С. Неймарк добавили ещё две - «коллективистскую» и «смешанную» (неопределённую). Личностная направленность (на себя) появляется в результате доминирования потребности собственного благополучия, при желании, во что бы то ни стало быть первым, лучшим, престижным. Часто человек с личностной направленностью игнорирует деловые обязанности, отвлекаясь на свои переживания. Работа для такого индивида - это источник удовлетворения его амбиций. Коллективистская направленность (на взаимодействие) проявляется, когда действия человека продиктованы его потребностью во взаимодействии и общении с другими, а также желанием сохранять тёплые отношения с друзьями, близкими, коллегами и т.д. У человека с этим видом направленности присутствует большое желание осуществлять совместную деятельность с другими, но он не всегда способен благотворно влиять на достижение целей группы, а иногда его поведение и вовсе мешает её деятельности. Деловая направленность (на задачу) формируется в результате первенства мотивов, которые образуются в процессе деятельности. Она характеризуется большой увлечённостью процессом труда, жадной к получению новых знаний и навыков, которые помогут добиться успеха в достижении

целей. Зачастую люди с такой направленностью умеют работать в команде и повышать эффективность группы для того, чтобы достичь намеченных задач[5].

Данное понятие ввёл в науку отечественный психолог Б.И. Додонов. В своём труде «Эмоция как ценность» он отмечает, что эмоции в 39 потребностно-мотивационной сфере выполняют сразу две функции - они обеспечивают необходимую активацию нервной системы для удовлетворения существующих потребностей, а также сами могут являться «объектом особой функциональной потребности» [32, с. 25]. Для доказательства данного утверждения Борис Игнатьевич сравнивает потребность в переживании эмоций с потребностью в движении, отмечая, что способность двигаться, необходима человеку для удовлетворения большого количества нужд, однако движения и сами по себе обладают большой ценностью для организма. Учёный выделяет две особенности данной потребности:

1. Её невозможно удовлетворить вне деятельности. Если существует мышечное голодание, то есть и эмоциональное голодание, но насытиться во втором случае гораздо сложнее, так как задача произвольно вызвать эмоцию гораздо труднее задачи вызвать мышечное напряжение.

2. Её проявление неоднородно и противоречиво. Привычное разделение эмоций на положительные и отрицательные не совсем подходит в том случае, если эмоция рассматривается как объект потребности. Например, страдание не является полной противоположностью счастью, а даже усиливает его: «Нет счастья в комфорте, покупается счастье страданием». Чтобы быть абсолютно счастливым человеку нужно удовлетворить все свои основные потребности, в число которых входит и необходимость разнонаправленного эмоционального насыщения. Потребность в эмоциональном насыщении изначально проявляется как физиологическая - она нужна для обеспечения определённого уровня возбуждения в системах, которые отвечают за появление эмоций и реагирование на них. На данном этапе описываемая потребность, неспецифична и сходным образом проявляется у всех, но постепенно она психологизируется, обретая собственную индивидуальность. Это происходит в результате формирования эмоциональных представлений («предвкушаемых 40 переживаний»), которые наряду с реальными эмоциями начинают регулировать поведение индивида. Например, человек тратит достаточно большую сумму денег, покупая билет на концерт своей любимой музыкальной группы, подталкиваемый ожиданием того, что там он будет испытывать очень сильные приятные переживания. У этой психологически обусловленной потребности испытывать определённые эмоции есть ряд отличий: о Теперь человек нуждается не просто в переживании эмоций, ему важно испытывать комбинацию чувствований, притягательную и специфичную именно для него; о Эти комбинации хранятся в эмоциональной памяти и извлекаются из неё при воспроизведении ситуаций, которые вызывают подходящие эмоции; о Эти комбинации чувствований связаны с конкретными ощущениями, мыслями, идеями, представлениями; о У индивида формируются персональные пути удовлетворения данной потребности, ими могут быть интересы, мечты, воспоминания и т.д. У личности образуется направленность на определённые эмоциональные переживания, то есть эмоциональное насыщение приобретает индивидуально-типичный характер. Причём, человек имеет склонность не к одному, а ко многим комплексам эмоций, но они, как правило, связаны друг с другом.

Эти комплексы эмоций человек может переживать как в деятельности, так и при помощи воображения.

Обобщая вышесказанное, можно заключить, что потребность в удовлетворении эмоционального голода, являющаяся изначально организмической, модифицируется в стремление человека к определённым субъективным переживаниям и трансформируется в один из ключевых факторов, формирующих его личностную направленность. Б.И. Додонов на основе своей концепции создаёт классификацию эмоций, включая в неё только те переживания, которые наиболее часто являются объектом потребности человека и которые насыщают процесс его деятельности определённой ценностью, делая его игру, учёбу, работу, мечтания, воспоминания, фантазии и т.д. очень интересными, яркими, желанными. То есть, он выбрал только те чувствования, которые представляют собой ценность для людей. Чтобы таким образом систематизировать эмоции, Б.И. Додонов с сотрудниками провёл масштабное исследование, в ходе которого он просил испытуемых описывать свои наиболее ценные, значимые переживания. Из этих отчётов респондентов были выделены их потребности, которые они косвенно указывали, говоря об эмоциях. Эти потребности и стали основанием для классификации. Наличие постоянства в ситуациях, которые являются стимулом для появления эмоций определённой группы (например, приобретение чего-то ценного, успешная сдача трудного проекта), а также статистически достоверная связь эмоций из одной категории друг с другом использовались в качестве вспомогательных критериев[6].

Кроме того, развитие эмоционального интеллекта может помочь лучше понять отношения с деньгами, преодолеть финансовые страхи и привычки, которые могут мешать финансовому благополучию. Умение управлять своими эмоциями в отношении денег является важным аспектом здоровых финансовых привычек.

Итак, развитие эмоционального интеллекта может значительно обогатить наше финансовое поведение, делая нас более осознанными, ответственными и способными принимать обдуманые и выгодные финансовые решения.

Список использованной литературы

1. Айзенк Г.Ю. Интеллект: новый взгляд//Вопросы психологии. 2012. №1
2. Актуальные проблемы социологии управления (круглый стол) // Социологические исследования. 2019. № 2.
3. Алексеев П.В., Панин А.В. Философия. Учебник. Издание третье, переработанное и дополненное. - М.: ПБОЮЛ Грачев СМ., 2021.
4. Алешина А., Шабанов С. Эмоциональный интеллект. - М.: Манн-Иванов-Фербер, 2024.
5. Андреева КН. Взаимосвязь социальной компетентности и эмоционального интеллекта у подростков // Женщина. Образование. Демократия: Материалы 5-й Междунар. междисциплинарной научно-практ. конференции, 6-7 ноября 2002 г., г. Минск. Минск, 2023.
6. Андреева Н.Н. Взаимосвязь эмоционального интеллекта и личностной тревожности в подростковом возрасте // Психологическое здоровье в контексте развития личности: Материалы республ. научно-практ. конференции, 30-31 января 2021 г., г. Брест. Брест, 2022.

Научный руководитель: Байдрахманова А.К., канд.псих.наук, профессор

Социально-психологические факторы возникновения алекситимии

Алекситимия – психологическое состояние, характеризующееся затруднением личности в идентификации, понимании и выражении собственных чувств. По данным разных исследований, алекситимия присутствует у 5%-25% населения мира [2, с. 139]. По причине сложности выражения своих чувств словами или с помощью мимики, могут казаться безэмоциональными, хотя, проблема заключается не в бесчувственности, а в скудности проявлений эмоций. Алекситимия обычно связана с дефицитом эмоционального интеллекта и сниженной способностью к ментальному представлению и манипуляции эмоциями. У людей с алекситимией часто отсутствует ясное понимание своих эмоций, они могут испытывать трудности в определении их и выражении словами. Зачастую такие люди не могут отличить физические ощущения от внутренних чувств. Лицам с выраженной алекситимией трудно оценить модальность переживаний, им сложно понять огорчены они, встревожены или раздражены, в стрессовых ситуациях у них могут возникать аффективные срывы [2, с. 129]. Данный термин впервые был введен в 1973 году психиатром и доктором медицины Питером Сифнеосом. Он являлся главным редактором журнала «Психотерапия и психосоматика». В своей работе, опубликованной ещё в 1968 году, он описал наблюдавшиеся им особенности пациентов психосоматической клиники, которые выражались в утилитарном способе мышления, тенденции к использованию действий в конфликтных и стрессовых ситуациях, обеднённой фантазиями жизни, сужении аффективного опыта и, особенно, в трудностях подыскать подходящее слово для описания своих чувств. В 1985 году Г.Д. Тэйлором была создана Торонтская алекситимическая шкала.

У личности с алекситимией могут присутствовать следующие особенности:

- Наличие затруднения в определении и описании (вербализации) собственных эмоций и эмоций других людей;
- Наличие затруднений в различении эмоций и телесных ощущений;
- Присутствие тенденции снижения способности к символизации, в частности к фантазии;
- Наличие склонности к фокусированию преимущественно на внешних событиях, в ущерб внутренним переживаниям;
- Тенденция к конкретному, утилитарному, логическому мышлению при дефиците эмоциональных реакций. [1, с. 173]

Перечисленные качества в своей совокупности делают сложным и целостное восприятие жизни и саморегуляцию, приводят к трудностям в межличностных отношениях [1, с. 174].

Существует несколько теорий возникновения алекситимии. В данной статье мы рассмотрим гипотезу социально-психологического формирования реакции.

В социологическом подходе изучения алекситимии причина возникновения данного состояния находится в социальных и культуральных факторах. Одним из ключевых социальных факторов, способствующих развитию алекситимии, является недостаточная эмоциональная коммуникация в семье. Алекситимия у матерей коррелирует с алекситимией у их детей [3, с. 139]. В семейной среде, где эмоции игнорируются, подавляются или не обсуждаются, дети могут не научиться распознавать и выражать свои чувства. В таком случае родители не учат своих детей правильному выражению своих эмоций, вследствие чего у детей не развивается эмоциональный интеллект, отсутствует полное понимание чувств и эмоциональных реакций. Когда родители или другие важные взрослые в семье не демонстрируют свои эмоции или игнорируют их, дети не могут учиться по наблюдению и имитации. Это может привести к тому, что у детей не будет ясного представления о том, как выглядят и выражаются различные эмоции. В некоторых семьях обсуждение эмоций считается неприемлемым или нежелательным. Это создает окружение, в котором детям не дают возможности выразить свои чувства или обсудить их с родителями. Без этой открытости и поддержки дети могут не научиться различать свои эмоции и понимать, как с ними справляться. В некоторых случаях родители могут подавлять или отрицать эмоции своих детей, утверждая, что чувства не имеют значения или не нужно проявлять их. Это может привести к тому, что дети учатся подавлять свои эмоции и не выражать их. В итоге личности не развивается умение управлять своими чувствами, понимать эмоции других людей и эффективно общаться. Это может привести к формированию паттернов поведения, характеризующихся отсутствием эмоциональной открытости и способности к эмпатии.

В том числе роль в появлении алекситимии может играть социальная изоляция. Отсутствие поддерживающих отношений и возможности общения с другими людьми может привести к ухудшению эмоциональной грамотности и уменьшению способности к эмпатии. В данном случае у личности нет достаточного опыта в наблюдении выражений эмоций, откуда следует неспособность обнаруживать и справляться с собственными.

Психологические травмы, такие как эмоциональное или физическое насилие – также могут быть фактором риска для развития алекситимии. Травматические события могут вызвать дезадаптацию к эмоциям и создать преграды для их выражения и понимания.

Важным фактором является и культурный контекст. В некоторых культурах выражение эмоций может рассматриваться как неприемлемое или даже нежелательное поведение. В таких обществах люди могут подавлять свои эмоции и стремиться к их скрытию, что может способствовать развитию алекситимии. Как пример – ожидание подавления чувств у мальчиков, обусловленное гендерными стереотипами: выражение эмоций может рассматриваться как слабость или несоответствие стереотипам мужественности или женственности. Это может создавать давление на людей скрывать свои эмоции и не выражать их открыто, что может способствовать развитию алекситимии. Согласно статистике, у мужчин алекситимия встречается чаще, чем у женщин – 8% и 2% соответственно.

В целом, культурные и социальные факторы играют важную роль в возникновении алекситимии. Понимание этих факторов помогает создать более

эффективные методы диагностики, лечения и предотвращения этого состояния. Однако, необходимо также учитывать индивидуальные различия и контекст каждого человека при изучении алекситимии и ее причин.

Литература

1. Брель Е.Ю. Проблема изучения алекситимии в психологических исследованиях // Вестник КемГУ. 2012. № 3 (51). С. 173-176
2. Гаранян Н. Г. Концепция алекситимии / Н. Г. Гаранян, А. Б. Холмогорова // Журнал социальной и клинической психиатрии. 2003. № 1. С. 128-145.
3. Есин Р.Г., Горобец Е.А., Галиуллин К.Р., Есин О.Р. Алекситимия — основные направления изучения // Журнал неврологии и психиатрии. — 2014. — № 12. — С. 148—151.

Қамбарқызы Айгүл
магистр психологии, сеньор-лектор кафедры «СГДиФВ»,
АЛТ Университет им. М.Тынышпаева

Влияние стиля детско-родительских отношений на становление самооценки подростков

***Аннотация:** исследование проведено с целью выявления связи между стилями детско-родительских отношений и уровнем самооценки у подростков. Результаты исследования могут быть полезны для понимания психологических механизмов, лежащих в основе формирования личности в переходном возрасте.*

***Ключевые слова:** самооценка, личность, ребенок, детско-родительские отношения, стили семейного воспитания.*

***Аннотация:** зерттеу балалар мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынас стильдері мен жасөспірімдердегі өзін-өзі бағалау деңгейі арасындағы байланысты анықтау мақсатында жүргізілді. Зерттеу нәтижелері өтпелі жастағы тұлғаның қалыптасуының психологиялық механизмдерін түсіну үшін пайдалы болуы мүмкін.*

***Түйінді сөздер:** өзін-өзі бағалау, тұлға, бала, бала-ата-ана қарым-қатынасы, отбасылық тәрбие стилі.*

Влияние стиля детско-родительских отношений на становление самооценки подростков остается актуальной исследовательской проблемой в нашем обществе. Взаимодействие с родителями играет ключевую роль в формировании личности подростков, включая их самооценку, что влияет на их эмоциональное и социальное благополучие. Изучение этой темы позволяет развивать более эффективные подходы к воспитанию и поддержке подростков, а также помогает выявлять факторы, способствующие здоровому развитию личности [1].

Безусловно, существует определенное влияние семейного воспитания на самооценку подростка, так как ребенок видит себя глазами взрослого и оценивает себя так, как его оценивает взрослый. Но в более чистом виде, без сильного воздействия побочных факторов, это влияние можно проследить в случаях, когда в семье

складывается очень неблагоприятная для ребенка ситуация (при этом влияние основной переменной усиливается).

Стили семейного воспитания формируются под воздействием объективных и субъективных факторов и генетических особенностей ребенка. На выбор родителями стиля семейного воспитания оказывают влияние в первую очередь тип темперамента, традиции, в которых воспитывались сами родители, научно-педагогическая литература. Стиль семейного воспитания включает контроль, опеку, эмоциональное принятие, способы наказания и поощрения.

Стили воспитания отличаются друг от друга не только в отношении требовательности и отзывчивости, но также и в отношении психологического воздействия, оказываемого на ребенка. Психологический контроль представляет собой попытку воздействовать на психологическое и эмоциональное развитие ребенка при помощи таких воспитательных методов, как: чувство вины, стыда и лишение заботы. Авторитарный и влиятельный стили воспитания отличаются друг от друга масштабами психологического контроля [2,3].

Безусловно, существует определенное влияние семейного воспитания на самооценку подростка, так как ребенок видит себя глазами взрослого и оценивает себя так, как его оценивает взрослый. Но в более чистом виде, без сильного воздействия побочных факторов, это влияние можно проследить в случаях, когда в семье складывается очень неблагоприятная для ребенка ситуация (при этом влияние основной переменной усиливается).

Целью нашей работы является исследование влияния детско-родительских отношений на самооценку подростков.

Гипотеза исследования: стиль детско-родительских отношений оказывает влияние на становление самооценки подростков.

База исследования: КГУ ОШ №87. Выборку составили учащиеся подросткового возраста (средний возраст – 15 лет и их родители).

Исследование осуществлялось с использованием следующих психодиагностических методик: диагностика самооценки Т.В. Дембо - С.Я. Рубинштейна; тест родительского отношения (ТОРО), разработанный А.Я. Варгой и В.В. Столиным [4]. Шкала самоуважения М.Розенберга. Для оценки статистической значимости полученных результатов мы использовали и rs–Спирмена.

В результате использования методики Дембо-Рубинштейн на выборке подростков, были получены данные, которые показали, что в 100% случаев у испытуемых показатель идеальной самооценки был высоким, что соответствует ожиданиям автора методики (С.Я. Рубинштейн).

1- Таблица. -Обобщенные результаты теста Дембо-Рубинштейн. N= 50

Уровень самооценки	Здоровье		Ум		Характер		Счастье		Общий уровень самооценки	
	Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%
Высокий	8	16	18	36	5	10	8	16	4	8

Средний	16	32	26	52	32	64	23	46	40	80
Низкий	26	52	6	12	13	26	19	38	6	12

Из таблицы 1 можно увидеть, что не все подростки в выборке удовлетворены собой по всем четырем качествам. Наибольшее количество школьников (52%) оценивают свое здоровье на низком уровне, только 16% находятся на высоком уровне, а 32% имеют средний уровень самооценки. В отношении показателя «ум», большинство детей имеют более высокую оценку: 52% находятся на среднем уровне, 36% - на высоком уровне, и лишь 12% имеют низкий уровень самооценки. По шкале «характер» данные значительно различаются, только 10% детей удовлетворены своим характером на высоком уровне, 64% на среднем уровне, а 26% - на низком уровне. Таким образом, можно заключить, что дети в данном тесте не склонны к высоким оценкам по шкале «характер».

Согласно результатам исследования, проведенного на выборке подростков, уровень самооценки по шкале «счастье» не является высоким. Только 16% опрошенных отметили высокий уровень самооценки по данной шкале, 46% оценили его как средний, а 38% отметили низкий уровень самооценки. Однако наибольшая удовлетворенность своими способностями наблюдается по шкале «ум» - 36% подростков высоко оценивают свои умственные способности. Уровень удовлетворенности своим здоровьем и счастьем примерно одинаковый - 16% опрошенных высоко оценивают себя по этим параметрам. Наименее удовлетворены подростки своим характером, и это параметр, по которому наименьшее количество детей имеет высокий уровень самооценки. Обобщив данные по всем шкалам, можно сказать, что в данной выборке преобладают подростки со средним уровнем самооценки - 80%. Детей с низким уровнем самооценки оказалось 12%, а с высоким - только 8%.

Таким образом, можно сделать вывод, что подростки в целом склонны оценивать себя положительно, и наблюдаемое распределение между низким, средним и высоким уровнями самооценки указывает на тенденцию к развитию правильных представлений о себе у детей.

По результатам теста на типы семейных отношений, проведенного среди родителей подростков, было установлено, что доминантные стили семейного воспитания не являются ярко выраженными. Средние оценки были получены по всем шкалам теста. В частности, по шкале «принятие – отвержение» средний уровень принятия проявляется у 58% родителей, высокий уровень - у 34%, а низкий уровень - только у 8%. По шкале «кооперация» 56% родителей демонстрируют средний уровень, 38% - высокий уровень, а 6% - низкий уровень. Большинство родителей проявляют заинтересованность в делах и планах ребенка, стараются помочь ему, сочувствуют ему и высоко оценивают его таланты и способности. Родители также поощряют инициативу и самостоятельность ребенка и стремятся понять его точку зрения в спорных ситуациях.

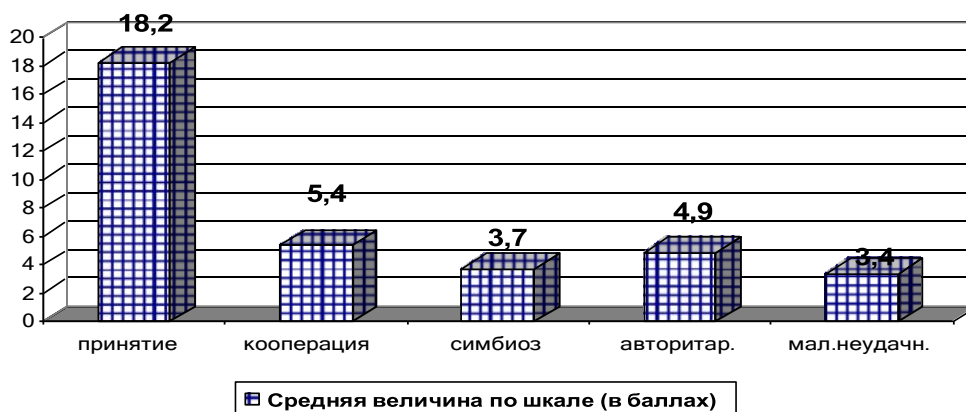
По шкале «симбиоз» 36% родителей проявляют высокий уровень симбиотических отношений, 50% - средний уровень, а 14% - низкий уровень. Такие результаты говорят о том, что родители ощущают единство с ребенком, стараются удовлетворить все его потребности и оградить его от трудностей жизни. Родители также постоянно ощущают тревогу за ребенка и считают его маленьким и незащищенным.

По шкале «авторитарная гиперсоциализация» было выявлено, что примерно одинаковое количество родителей проявляют сильное и среднее доминирование в отношениях с ребенком. Так, 42% родителей проявляют высокий уровень авторитарности, 48% - средний уровень, а только 12% - низкий уровень. Эти результаты указывают на то, что большой процент родителей из выборки требуют от детей безоговорочного послушания и дисциплины, стремятся навязать свою волю и не способны встать на точку з

При изучении стиля «маленький неудачник» были получены значимые результаты. Только 6% родителей проявляют ярко выраженное стремление к инфантилизации ребенка, в то время как 58% отмечают средний уровень выраженности этого типа отношений, и 36% не заметили его у себя. Таким образом, только у небольшой доли родителей наблюдается стремление присваивать ребенку личную и социальную несостоятельность, в то время как остальные способствуют самостоятельности и принятию значимых решений ребенком без вмешательства взрослых.

Для более подробного анализа были вычислены средние показатели каждой шкалы в общей выборке родителей, что представлено на гистограмме (см. рисунок №1).

Рисунок 1. Уровень выраженности различных типов детско-родительских отношений (N=50)

Согласно данным гистограммы, стиль «принятие» является наиболее выраженным в данной выборке родителей. Этот стиль отражает степень эмоциональной привязанности родителей к ребенку и уважение к его индивидуальности. Высокие показатели по этому стилю говорят о том, что базовые эмоциональные отношения адекватно развиваются в данной группе родителей.

На втором месте по выраженности находится стиль «кооперация», который проявляется в стремлении родителей участвовать наиболее полно в жизни ребенка. Высокие значения по шкале «авторитарная гиперсоциализация» указывают на тенденцию к установлению контроля над жизнью и поступками детей. Стиль «симбиоз» занял третье место по выраженности и также выражается в стремлении лишить ребенка личной самостоятельности. Наименее выраженным стилем является «маленький неудачник»

Методика Розенберга была использована для измерения уровня самооценки у школьников-подростков в возрасте от 11 до 15 лет. В ходе тестирования было проанализировано 50 ответов на 10 вопросов.

Результаты теста показали, что 22% школьников имели низкий уровень самооценки (менее 20 баллов), 56% - средний уровень (от 20 до 30 баллов) и 22% - высокий уровень самооценки (более 30 баллов).

Анализ результатов показал, что большинство школьников имели средний уровень самооценки. Это может говорить о том, что у них есть какие-то достижения, но они не считают себя лучше других людей. В то же время, наличие группы школьников с низким уровнем самооценки (22%) свидетельствует о необходимости проведения работы с ними для повышения их уверенности в себе и своих возможностях.

Также было обнаружено, что школьники, имеющие высокий уровень самооценки, более склонны к положительному отношению к себе и своим качествам, чем школьники с низким уровнем самооценки. Это может свидетельствовать о том, что высокий уровень самооценки может оказывать положительное влияние на психологическое благополучие и успешность школьников.

Большинство школьников имеют средний уровень самооценки, что может быть связано с возрастными особенностями и социальными условиями их жизни.

Около четверти школьников имеют низкий уровень самооценки, что может негативно сказываться на их эмоциональном и психологическом состоянии, а также на успеваемости и отношениях со сверстниками.

В то же время, около четверти школьников имеют высокий уровень самооценки, что может свидетельствовать об их успешной адаптации к социальным условиям, хорошей успеваемости и уверенности в своих силах.

Из результатов теста следует, что необходимо уделить внимание развитию здоровой и устойчивой самооценки у детей и подростков, а также созданию условий для поддержки и развития уверенности в себе и своих возможностях.

Следующей задачей исследования является определение взаимосвязи между уровнем самооценки и типом детско-родительских отношений. Для этого данные по тесту Дембо-Рубинштейна и тесту ТОРО были подвергнуты корреляционному анализу с использованием коэффициента ранговой корреляции Спирмена. Этот метод был выбран из-за его универсальности и возможности использования неоднородных измерений без их приведения к единой шкале.

В таблице 2 представлены результаты корреляционного анализа между показателями самооценки и типами детско-родительских отношений.

2- Таблица. Результаты корреляционного анализа N= 50

	Самооценка				
	Здоровье	Ум	Характер	Счастье	Общий уровень
«Принятие»	$r= 1,99^*$	$r= 2,32^*$	$r= 3,12^{**}$	$r= 3,25^{**}$	$r= 3,33^{**}$
«Кооперация»	$r=0,65$	$r= 2,03^*$	$r=0,69$	$r= 1,99^*$	$r= 2,99^{**}$
«Симбиоз»	$r=0,26$	$r=0,621$	$r=0,21$	$r=1,14$	$r= 1,25$
«Авторитарная гиперсоц-я»	$r=0,65$	$r=0,57$	$r= - 2,45^*$	$r= -2,41^*$	$r= -2,35^*$

«Маленький неудачник»	$p = -2,01^*$	$p = 0,98$	$p = -3,14^{**}$	$p = -3,18^{**}$	$p = -3,54^{**}$

Пояснения к таблице 2:

P - значение достоверно на уровне значимости 5%; **

P - значение достоверно на уровне значимости 1%; Коэффициенты, выделенные курсивом, не являются статистически достоверными.

Из представленных данных в таблице можно сделать вывод, что не все типы детско-родительских отношений оказывают значимое влияние на самооценку детей. Анализируя результаты, можно сказать следующее: к типам детско-родительских отношений, статистически связанным с самооценкой по шкале «здоровье», относятся стили «принятие» и «маленький неудачник». Стили «кооперация», «симбиоз» и «авторитарная гиперсоциализация» не оказывают значимого влияния на самооценку детей в отношении их здоровья.

Из проведенного анализа можно сделать вывод, что стиль «принятие» и тип отношений «кооперация» являются факторами, статистически связанными с самооценкой по шкале «ум». Таким образом, уровень самооценки у подростков будет выше, если их родители проявляют интегральное эмоциональное отношение и способствуют сотрудничеству с ребенком. Однако остальные типы детско-родительских отношений не оказывают значимого влияния на самооценку своих умственных возможностей.

Кроме того, стиль «маленький неудачник», связанный с инфантилизацией ребенка и ограничением его свободы и самостоятельности, отрицательно влияет на самооценку здоровья у подростков. Чем выше у родителей выраженность данного типа отношений, тем ниже у детей будет самооценка своего здоровья.

Согласно статистическим данным, типы детско-родительских отношений, такие как «Принятие», «Кооперация», «Маленький неудачник» и «Авторитарная гиперсоциализация» имеют связь со самооценкой детей по шкале «Характер». Если родители придерживаются отношений типа «Принятие» или «Кооперация», то дети оценивают свой характер положительно. С другой стороны, если родители придерживаются отношений типа «Маленький неудачник» или «Авторитарная гиперсоциализация», то дети склонны отрицательно оценивать свой характер.

Кроме того, типы детско-родительских отношений также имеют связь со самооценкой детей по шкале «Счастье». Если родители придерживаются отношений типа «Принятие» или «Кооперация», то дети оценивают свою жизнь как более счастливую. С другой стороны, если родители придерживаются отношений типа «Маленький неудачник» или «Авторитарная гиперсоциализация», то дети склонны отрицательно оценивать свой уровень «счастья».

Оказалось, что стиль отношений «симбиоз» не имеет влияния на формирование самооценки у подростков. В целом, можно заключить, что воспитание ребенка в атмосфере принятия и любви способствует формированию положительной самооценки по всем параметрам, таким как здоровье, ум, характер и счастье. Стиль отношений «кооперация», который является социально желательным образом родительского поведения, также оказывает влияние на формирование положительной самооценки по

шкалам «ум» и «счастье». Если родитель проявляет интерес к делам и планам ребенка, помогает ему, поддерживает его, ценит его интеллектуальные и творческие способности, выражает гордость за него, поощряет инициативу и самостоятельность, то у ребенка формируются правильные представления о своих способностях и уровне счастья.

Контроль за поведением ребенка отражает стиль детско-родительских отношений, известный как авторитарная гиперсоциализация. Родитель настаивает на безоговорочном послушании и дисциплине, не учитывая мнение ребенка и сурово наказывая за проявление своеволия. Родитель также следит за социальными достижениями, индивидуальными особенностями, привычками, мыслями и чувствами ребенка. Однако этот тип детско-родительских отношений формирует у детей заниженную самооценку по параметру «характер» и «счастье».

Еще один тип детско-родительских отношений, называемый «маленький неудачник», направлен на инфантилизацию ребенка и приписывание ему личной и социальной несостоятельности. Родитель не доверяет своему ребенку, досадует на его неуспешность и неумелость, строго контролирует его действия и ограждает от трудностей жизни. Этот тип отношений формирует у ребенка внутреннее ощущение собственной несостоятельности и заниженную самооценку по всем изученным показателям.

Таким образом, проведенный анализ показал, что стиль воспитания имеет влияние на формирование самооценки у детей. Воспитание в атмосфере принятия и любви, а также поддержка ребенка в его делах и планах, стимулируют развитие положительной самооценки по всем параметрам.

В процессе проведения эмпирического анализа мы подтвердили гипотезу о том, что семейное воспитание оказывает влияние на формирование самооценки. Гармоничные стили воспитания способствуют развитию положительной самооценки, тогда как дисгармоничные стили могут стать причиной снижения самооценки.

Наше эмпирическое исследование подтвердило гипотезу о связи между стилями семейного воспитания и самооценкой подростков.

Список литературных источников

1. Ижванова Е.М. Проблемы детско-родительских отношений: монография/ Е.М. Ижванова. Москва: ИНФРА-М, 2017 (научная мысль. Психология). - 89 с.
2. Основы психологии семьи и семейного консультирования: учебник для вузов / под общей редакцией Н. Н. Посысоева. - 2-е изд., перераб. и доп. — Москва: Издательство Юрайт, 2021. — 266 с.
3. Савенков А. И. Психология воспитания: учебное пособие для академического бакалавриата / А. И. Савенков. - Москва : Издательство Юрайт, 2019. - 154 с.
4. Диагностика и коррекция детско-родительских отношений: учебное пособие / под редакцией О. В. Токарь, О. А. Усанова. – 3-е издание, стереотипное. – Москва : ФЛИНТА, 2019. – 48 с. – ISBN 978-5-9765-2012-7. – URL: <https://e.lanbook.com/book/122697> (дата обращения: 18.04.2022). – Режим доступа: для зарегистрированных пользователей. – Текст: электронный.

Жунусова Анель , студентка 4 курса КП, Caspian University
Научный руководитель: Байзрахманова А.К., канд. псих.наук, профессор

***Нейропсихологические аспекты работы с ЗПР у детей
дошкольного возраста***

По статистическим данным на 2022 год в области более 500 тысяч детей имеют задержку речевого развития. С особыми образовательными потребностями порядка 10 тысяч детей. Статистика печальна, с каждым годом численность детей с патологиями увеличивается.

С нарушениями речи в области порядка 5000 детей. С задержкой психического развития насчитывается более 3000, с умственной отсталостью — более 1000. Также наблюдается рост детей с расстройством эмоционально-волевой сферы.

В настоящее время много взглядов ученых и специалистов направленно на проблему задержки психического развития у детей дошкольного возраста, в связи с развитием интернета в частности смартфонов, родительской занятостью и как следствие плохо сформированный эмоциональный контакт между родителем и ребенком и иными неблагоприятными факторами имеющими возможность возникнуть во внутриутробный период или же в перинатальный период и тд может привести к задержке психического развития у ребенка, в связи с чем, у дошкольника страдает не только интеллектуальная деятельность но и в целом имеют отставания в развитии три функциональных блока мозга (А.Р. Лурия). Данная проблематика занимает достаточно важное место в современной психологии и в разных отраслях педагогики. В данной статье хочу обратить внимание на влияние нейропсихологического подхода в работе с дошкольниками с зпр и ее важность как комплексной работы для формирования и развития трех функциональных блоков мозга.

Задержка психического развития (ЗПР) - это разнообразные нарушения психического развития, которые могут привести к трудностям в учебе, социальной адаптации и поведении.

Причинами, вызывающими нарушения психического развития разнообразны по мнению Намазбаевой Ж.И. [1] Для детей с ЗПР важно получить поддержку и помощь в их развитии еще на ранних стадиях. Дошкольный возраст является ключевым периодом в формировании базовых навыков и основных когнитивных функций, поэтому раннее вмешательство может значительно улучшить прогнозы для дальнейшего развития ребенка.

Задержка психического развития показывается как «нарушение нормального темпа психического развития, проявляющаяся в замедленном темпе созревания эмоционально-волевой сфере интеллектуальной недостаточности (умственные способности ребенка не соответствуют его возрасту)» Это же утверждает и В.В Лебединский в своей книге «Нарушения психического развития в детском возрасте». [2]

Для детей с ЗПР важно получить поддержку и помощь в их развитии еще на ранних стадиях. Дошкольный возраст является ключевым периодом в формировании

базовых навыков и основных когнитивных функций, поэтому раннее вмешательство может значительно улучшить прогнозы для дальнейшего развития ребенка.

Психологическая помощь будет иметь наибольший эффект в дошкольном возрасте. Этот период наиболее сензитивен в улучшении клинической картины психического развития ребенка, имеющего задержку психического развития. Среди современных психокоррекционных подходов, одним из эффективных является нейропсихологический подход. Современная психокоррекция с применением нейрометодик способствует преодолению патологических форм онтогенеза, помощи ребенку включиться в социальную среду. Наиболее подходящим является дошкольный возраст. Нейропсихологическая коррекция включает в себя нейрометодики, целью которых является переструктурирование нарушенных функций мозга и создание компенсирующих средств для того, чтобы ребёнок мог в дальнейшем самостоятельно обучаться и контролировать своё поведение.

Предполагается, что у детей старшего дошкольного возраста имеются специфические особенности развития когнитивных процессов в зависимости от типа ЗПР:

— у детей, имеющих педагогическую и микросоциальную запущенность ЗПР, уровень развития внимания значительно выше, чем у детей, имеющих церебрально-органическую задержку;

— уровень развития памяти значительно выше у детей, относящихся к группе педагогической и микросоциальной запущенности, чем у других типов ЗПР.

— низкий уровень развития мыслительных процессов отличается у детей с церебрально-органической задержкой по сравнению с другими типами ЗПР.

Нейропсихологический подход обладает значительным коррекционным потенциалом в отношении психического развития старших дошкольников с ЗПР.

В научно-исследовательской статье Елены Г. Шевыревой приведена прекрасная экспериментальная работа в следствии которой можно увидеть динамику развития и коррекции детей благодаря использованию таких нейропсихологических техник как: метод замещающего онтогенеза А. В. Семенович, Метод коррекции нейромоторной незрелости Салли Годарт Блайт, Гимнастика мозга Гейла и Пола Деннисон (П. Е. Деннисон и Г. Е. Деннисон, 2017); (Годарт Блайт, 2017); (Семенович, 2017). Данные нейропсихологические техники оказали достаточно благоприятные результаты на когнитивную сферу испытуемых детей с ЗПР.

В заключение, нейропсихологическая работа с дошкольниками с задержками в развитии (ЗПР) играет фундаментальную роль в их жизни и обучении. Раннее выявление проблем, индивидуализированный подход к развитию каждого ребенка и активное взаимодействие с родителями и образовательными учреждениями формируют основу успешной поддержки и вмешательства. Нейропсихологическая работа не только помогает детям справиться с текущими трудностями, но и предоставляет им возможность раскрыть свой потенциал и достичь оптимального уровня развития.

Список литературы:

1. Намазбаева Ж.И. О детях с задержкой психического развития. Самостоятельная работа студентов дефектологического факультета по специальным дисциплинам Алмата 1979.

2. Лебединский, В. В. Нарушения психического развития у детей / В. В. Лебединский. – М., 2006.

3. <https://cyberleninka.ru/article/n/effektivnost-neyropsihologicheskoy-korreksii-narusheniy-razvitiya-detey-doshkolno-go-vozrasta-s-zaderzhkoy-psihicheskogo-razvitiya>.

*Рахимжан Лэйла, студентка 4 курса КП, Caspian University
Научный руководитель :Байздрахманова А.К. канд.псих. наук., профессор*

Формирование психологической среды для реабилитационной работы в детско-родительских отношениях

Благоприятная среда развития — это место, где ребенок может полноценно расти и развиваться. Она должна быть комфортной, безопасной и полной возможностей для обучения и развития. Концептуальные проблемы изучения детей с задержкой психического развития были центральными в работах выдающихся отечественных дефектологов и психологов Л.С. Выготского и А.Р. Лурии. Создать благоприятную среду для ребенка помогает ему чувствовать себя уверенно и поддерживает его интерес к познанию окружающего мира. Они разработали уникальный подход к этому вопросу, основанный на теоретическом понимании психологии развития.

Концепция «трех уровней вовлеченности» в реабилитацию ребенка К. Теркельсена

№	Уровни	Описание
1.	Первый уровень	внутренний, обычно представляет одну личность, обычно мать. Этот член семьи берет на себя основную ответственность за уход, надзор и техническое обслуживание.
2.	Второй уровень	На данном уровне находятся члены семьи, обычно отец, которые не участвуют в ежедневном уходе. Они не тратят все свое время на уход за ребенком, когда они работают в качестве основных опекунов. Они продолжают работать или учиться, а когда они уходят из дома, временно откладывают уход за детьми, чтобы заняться другими делами, что отделяет их от основного опекуна.
3.	Третий уровень	В него входят друзья и близкие, которые знают и интересуются развитием ребенка, но почти никогда не поддерживают с ним ежедневный контакт.

На учете по инвалидности состоит более 80 000 детей, согласно официальной статистике. Мы обязаны обеспечить равные возможности для людей с особыми потребностями. Президент РК заявил в своем Послании, что он говорил об этом в рамках своей предвыборной платформы и приказал Правительству в течение трех лет выделить не менее 58 млрд тенге на эту цель. Около 2 000 детей-инвалидов получают специальные социальные услуги в пятидесяти организациях дневного пребывания. В этих отделениях

работают психологи, дефектологи, логопеды, инструкторы по физической культуре, массажисты и другие специалисты. Люди, посещающие отделение, получают поддержку по бытовому обслуживанию, медицинской реабилитации, психологической и педагогической помощи, а также помощь в получении полагающихся льгот и пособий. Одним из примеров предоставления специальных социальных услуг детям с ограниченными возможностями являются центры реабилитации.

С 1992 года ООИ «Кенес» (Центр социальной адаптации и трудовой реабилитации) защищает права детей с ограниченными возможностями здоровья. Организация предоставляет медико-социальную, специализированную психологическую и педагогическую помощь детям с различными физическими, речевыми, умственными и психическими проблемами. До создания нашей организации эти дети и подростки не имели доступа к качественной комплексной помощи, высококачественной коррекционной поддержке, социальной адаптации и реабилитации. Кроме того, в Кенесе успешно проводится раннее вмешательство для детей от рождения до трех лет и дошкольная инклюзия для детей от трех до семи лет, где детей с ограниченными возможностями здоровья включают в среду обычных детей. Кроме того, в течение более 12 лет наша организация успешно реализовала модель «Центр занятости для взрослых».

«Центр САТР» — это медицинское учреждение, которое принимает эпилепсию, лиц с нарушениями слуха и речи, а также других пациентов с неврологическими заболеваниями. Сотрудники центра проводят консультации и обследования, а также помогают в выборе развивающего и реабилитационного оборудования и слуховых аппаратов.

Сурдопедагог помогает пациентам развивать слуховое восприятие и речь на казахском и русском языках в центре. Кроме того, пациенты могут быть обслужены администраторами центра на двух языках.

Источники:

1. <https://www.satr.kz/>
2. <http://azamataleueti.kz/index.php/ob-uchastnikakh-seti/393-ooi-kenes>
3. Спиваковская А.С. Психотерапия: игра, детство, семья. Т. 2. М.: «Апрель Пресс», «ЭКСМО-Пресс», 1999. - Ткачева В.В. О некоторых проблемах семей, воспитывающих детей с отклонениями в развитии // Дефектология.-№4.-С. 4. 395.
4. Харчев А.Г. Брак и семья в СССР. М.: Политиздат, 1997. Шитацына Л.М. «Необучаемый» в семье и обществе. СПб.: «Дидактика Плюс». М.: Институт общегуманитарных исследований, 2002. – 495 с. Эйдемиллер Э.Г. Александрова Н.В., Юстицкис В.В. Семейная хрестоматия. СПб.: Питер, 2000. - Эйдемиллер Э.Г. Юстицкис В.В. Семейная психотерапия. Ленинград: «Медицина», Ленинградское отделение,-188 с.

Қамбарқызы Айгүл

магистр психологии, сеньор-лектор. кафедры «СГДиФВ»,

АЛТ Университет им. М.Тынышпаева

Арт-терапия как метод коррекции тревожности и страхов у детей старшего дошкольного возраста

***Аннотация:** данная статья анализирует проблему страхов и тревожности у детей старшего дошкольного возраста, подчеркивая их актуальность как с научной, так и с практической точек зрения. Исследование посвящено выявлению причин и особенностей проявления страхов и тревожности у детей данного возраста, а также методов их коррекции. Особое внимание уделено роли арт-терапии как эффективного инструмента в этом процессе.*

***Ключевые слова:** страх, дошкольный возраст, детские страхи, диагностика, коррекция, арт-терапия.*

***Аннотация:** бұл мақала мектеп жасына дейінгі балалардағы қорқыныш пен мазасыздық мәселесін талдайды, олардың ғылыми және практикалық тұрғыдан өзектілігін көрсетеді. Зерттеу осы жастағы балалардағы қорқыныш пен мазасыздықтың себептері мен ерекшеліктерін, сондай-ақ оларды түзету әдістерін анықтауға арналған. Бұл процесте арт-терапияның тиімді құрал ретіндегі рөліне ерекше назар аударылады.*

***Түйінді сөздер:** қорқыныш, мектепке дейінгі жас, балалар қорқынышы, диагностика, түзету, арт-терапия.*

Проблема страхов и тревожности у детей старшего дошкольного возраста становится особенно актуальной не только с научной, но и с практической точки зрения, что требует немедленного поиска продуктивных решений. Сегодня мы отмечаем явное увеличение числа детей, страдающих страхами и высоким уровнем тревожности. Причиной этого могут быть не только индивидуальные особенности детей, но и наличие личностной неопределенности, а также беспокойство значительной части общества, высокий уровень стресса, отсутствие безопасности и сильное влияние информационной среды на ребенка.

В период дошкольного детства часто наблюдается высокая зависимость от взрослых и процесс формирования личности ребенка определяется взаимоотношениями между детьми, их родителями и педагогами ДОУ. Увеличение числа неврозов у родителей дошкольников отражается на росте страхов у детей, что создает замкнутый круг, который можно разорвать только предоставлением эффективной и доступной помощи всем участникам воспитательного процесса.

В целом, страхи дошкольников – это типичное явление периода детского развития, поскольку любые переживания, включая страхи, могут быть полезными, когда выполняют благоприятные функции. Однако, если страх приобретает разрушительный характер, то у ребенка может развиваться невротическое состояние, проявляющееся скованностью, напряжением, пассивностью поведения, замкнутостью и отчужденностью.

Дети дошкольного возраста осознают суть реального мира и свои ограниченные возможности в нем, поэтому через эмоции они передают взрослым информацию о своем внутреннем мире. Детские эмоции представляют собой переживания личного опыта восприятия реальности и состояния, возникающие в процессе взаимодействия с окружающей средой [1].

В.В. Антипина отмечала, что старший дошкольный возраст характеризуется особо чувствительным периодом в социальном развитии человека. При негативном воздействии на ребенка в этом возрасте, помимо тревожности и напряжения, могут возникнуть страхи, которые при длительном существовании и недостатке контроля могут принять патологическую форму. Для предотвращения перехода страхов в патологическую форму необходимо проведение своевременной профилактики и в некоторых случаях коррекции уже имеющихся детских страхов.

Основным эмоциональным состоянием, связанным с личным переживанием беспокойства, является страх – это ощущение беспокойства перед фактической или мнимой опасностью, отражение необходимости избегать угрозы. Страх опирается на защитный рефлекс, а также на скрытое стремление человека, которое он проецирует на другие действия или явления, и действует как врожденная защитная реакция или средство саморегуляции.

Тревога и страх, как временные эмоциональные проявления, имеют свои аналоги в более устойчивых психических состояниях: страх может проявляться как боязнь, а тревога как тревожность. Общим для них является ощущение беспокойства. В отличие от обусловленных ситуацией страха и частичной тревоги, тревожность и боязнь более индивидуально мотивированы и стабильны.

Проблема страхов у детей была подробно изучена отечественными и иностранными исследователями, такими как В.Д. Зеньковский, З. Фрейд, Р.В. Овчарова, А.И. Захаров, С. Холл, К. Изард, А.С. Спиваковская. Их исследования посвящены изучению природы, причин и особенностей проявления страхов у детей в дошкольном возрасте.

А.И. Захарова считает, что страхи представляют собой «ощущение беспокойства или тревоги, возникающее в ответ на реальную или мнимую угрозу».

По словам Б.И. Кочубея, тревожность возникает из-за внутреннего противоречия, столкновения двух противоположных стремлений в душе личности, когда что-то важное одновременно притягивает и отталкивает. Если личность сталкивается с противоречивыми требованиями, она пытается сочетать несовместимые правила и идеалы в своем поведении, что приводит к внутренним конфликтам, часто сопровождающимся осложнениями во внешних отношениях.

В условиях быстро меняющегося времени человеку требуется большая внутренняя сила, которая начинает формироваться с раннего детства. Поэтому остро встает вопрос организации психологической поддержки и коррекционной помощи детям дошкольного возраста. Перед педагогом-психологом образования стоит задача не только выявить особенности психологического здоровья ребенка, но и определить адекватные и эффективные методы психологической помощи.

Одной из насущных проблем психологии образования сегодня является коррекция страхов и тревожности у детей. Решение этой проблемы требует использования самых действенных методов психологической помощи.

Анализ работ Н.Д. Пискуна, Т.Е. Перепелкиной, Г.В. Лимонцевой показывает, что арт-терапия является наиболее подходящим направлением работы со страхами и тревожностями детей дошкольного возраста.

Само термин «арт-терапия» подразумевает заботу о психическом благополучии человека через использование какой-либо формы творчества. Арт-терапия, известная также как метод психотерапии, использует художественные приемы и творческие процессы для лечения и коррекции психических состояний. В рамках арт-терапии могут применяться различные виды искусства, такие как рисование, лепка, музыка, фотография, кино, литература, актерское мастерство, создание историй и другие формы выражения.

Термин «арт-терапия» был введен в 1938 году Адрианом Хиллом. Первоначальные исследователи арт-терапии опирались на идеи З. Фрейда, согласно которым внутреннее «я» человека проявляется в его художественных творениях.

Согласно Н.Д. Пискуну, арт-терапия представляет собой слияние искусства, медицины и психологии. Этот метод основан на использовании различных творческих техник из разных областей искусства, чтобы стимулировать творческие выражения клиента и корректировать нарушения психосоматических и психоэмоциональных процессов, а также личностное развитие.

Исходя из особенностей дошкольного возраста, арт-терапия является одним из ключевых методов коррекции в этом периоде жизни. Как отмечает Т.Е. Перепелкина, у детей в этом возрасте мышление более конкретное и образное, чем у взрослых. По этой причине дошкольники с большим удовольствием используют рисование как способ отражения и понимания окружающего мира. По рисунку ребенка можно диагностировать уровень его интеллекта и степень зрелости его психики.

Исследованием в области детских страхов занимались такие ученые, как Дж. Боулби, С. Рэчмен, Ю.А. Кочетова, А.И. Захаров, Л.Д. Лебедева, В.Г. Колягина, А.М. Пихожан и др. В трудах Джона Боулби подробно рассмотрена этиология страхов у детей. В середине XX века А.И. Захаров разработал классификацию детских страхов, а А.М. Прихожан посвятила свои исследования коррекции страхов и тревожности у детей.

Большинство программ по снижению детской тревожности основаны на методах игровой терапии, так как основной формой деятельности детей этого возраста является игра. Основным направлением, применяемым при работе с старшими дошкольниками, является метод арт-терапии. Этот метод позволяет изучить личность ребенка через художественную деятельность, включающую педагогические, психологические и медицинские знания и умения. Дошкольники лучше усваивают материал и развиваются через игровую и творческую деятельность [2].

Теоретические основы использования арт-терапии в работе с дошкольниками были разработаны Е.Ю. Рау, Ю.Б. Некрасовой, О.С. Никольской, Т.А. Добровольской, О.А. Карабановой, Л.В. Кузнецовой, Е.А. Медведевой. Исследования показали, что использование искусства значительно повышает эффективность коррекционно-развивающей работы с детьми. Ребенок, вовлеченный в мир искусства, позитивно меняется и уходит от переживаний, одиночества, страхов и тревог.

Л.С. Выготский выделял положительное влияние искусства на развитие проблемных детей, подчеркивая роль художественной деятельности в активизации творческих проявлений и развитии психических функций. Суть арт-терапии заключается в коррекционном и терапевтическом воздействии искусства на субъект проявляется также в реконструировании ситуации, которая травмирует ребенка при помощи

художественной и творческой деятельности, выведении переживаний, связанных с ней, во внешние формы через продукты художественной деятельности, включая создание позитивных переживаний, а также рождения художественно-креативных, креативных потребностей и путей их удовлетворения. Арт-терапия широко используется специалистами для коррекции эмоциональных нарушений, включая страхи и тревоги, предоставляя детям возможность выражать свои чувства через творческую деятельность.

Ребенок, в ходе общения с искусством, становится по своему психологическому состоянию качественно другим - успокоенным, духовно обновленным. У него отмечаются положительные изменения в эмоциональной, познавательной сферах.

Коррекционно-развивающие и психотерапевтические возможности искусства связаны с предоставлением ребенку практически неограниченных возможностей для самовыражения и самореализации, как в процессе творчества, так и в его продуктах, утверждением и познанием своего «Я».

Создание ребенком продуктов художественной деятельности облегчает процесс коммуникации, установления отношений со значимыми взрослыми и сверстниками на разных этапах развития личности. Интерес к результатам творчества ребенка со стороны окружающих, принятие ими продуктов художественной деятельности (рисунков, поделок, исполненных песен, плясок и т. д.) повышает самооценку, самопринятия ребенка. И именно это обеспечивает решение важнейшей задачи - адаптации ребенка посредством искусства и художественной деятельности в макросоциальной среде.

У детей старшего дошкольного возраста тревожность может проявляться различными способами: повышенная вспыльчивость, нервозность, беспокойство, приступы паники. Арт-терапия может помочь ребенку справиться с этими проявлениями и уменьшить степень тревожности.

В процессе арт-терапии ребенок имеет возможность выразить свои эмоции и чувства через живопись, рисование, лепку и другие формы художественной деятельности. Это помогает ребенку более глубоко понять свой внутренний мир и получить новые ресурсы для более эффективного управления своей тревожностью.

Коррекционно-развивающие и психотерапевтические возможности искусства связаны с предоставлением ребенку практически неограниченных возможностей для самовыражения и самореализации, как в процессе творчества, так и в его продуктах, утверждением и познанием своего «Я».

Создание ребенком продуктов художественной деятельности облегчает процесс коммуникации, установления отношений со значимыми взрослыми и сверстниками на разных этапах развития личности. Интерес к результатам творчества ребенка со стороны окружающих, принятие ими продуктов художественной деятельности (рисунков, поделок, исполненных песен, плясок и т. д.) повышает самооценку, самопринятия ребенка. И именно это обеспечивает решение важнейшей задачи - адаптации ребенка посредством искусства и художественной деятельности в макросоциальной среде.

У детей старшего дошкольного возраста тревожность может проявляться различными способами: повышенная вспыльчивость, нервозность, беспокойство, приступы паники. Арт-терапия может помочь ребенку справиться с этими проявлениями и уменьшить степень тревожности.

В процессе арт-терапии ребенок имеет возможность выразить свои эмоции и чувства через живопись, рисование, лепку и другие формы художественной деятельности. Это позволяет ему осознать свои эмоции и чувства, в том числе и те, которые были непонятными и неосознанными. Это помогает ребенку более глубоко понять свой внутренний мир и получить новые ресурсы для более эффективного управления своей тревожностью.

Благодаря исследованиям отечественных психологов (А.И. Захарова, Л.Д. Лебедевой) было установлено, что работа с детьми над коррекцией страхов будет эффективна в случае использования методов арт-терапии. Данными авторами было доказано, что использование методов арт-терапии существенно повышает эффективность коррекционной работы с детьми. Ребенок со своими страхами, действуя в удивительном мире искусства, дает позитивные изменения в своем развитии. Во время общения с искусством он забывает про свои переживания, уходит от эмоционального отвержения, чувства одиночества, страхов и тревожности [3].

По мнению М. В. Киселевой, арт-терапия позволяет ребенку выбирать то, что ему хотелось бы делать. Арт-терапия представляет собой несколько направлений:

- 1) изобразительное искусство (дети работают с различными цветами, рисунками, пластилином, создают лепку из глины, делают аппликации, рисуют песком);
- 2) музыкальная и танцевальная терапия (музыка и танец создают особую атмосферу в работе);
- 3) библиотерапия (дети читают прозу, стихи), сказкотерапия (чтение и создание сказок) и имаготерапия (работа связана с театром, созданием образов, кукол).

Изотерапия дает возможность выразить собственные эмоции, используя бумагу, пластилин, краски, разноцветную бумагу, карандаши и другие выразительные средства. Применяя средства изображения и лепки, ребенок визуализирует свои тревожные страхи на бумаге, пластилине или глине. С помощью рисунка и лепки можно раскрыть историю всех детских страхов и понять их происхождение, а продукты их деятельности, разрушенные, разорванные, смятые или отброшенные, станут средством освобождения.

Авторами было доказано, что применение методов арт-терапии существенно улучшает результаты коррекционной работы с детьми. В процессе взаимодействия с искусством ребенок освобождается от своих страхов, что приводит к положительным изменениям в его развитии. Во время взаимодействия с искусством он временно забывает о своих беспокойствах, избегает эмоционального отчуждения, ощущения одиночества, страхов и тревоги.

Считается успешно выполненной работа та, когда ребенок добавляет к своему изображению различные смешные узоры, создавая позитивную историю. Как-никак эмоции страха отступают там, где есть улыбка на лице, смех и превосходное душевное состояние. Подобным методом можно работать с отрицательными эмоциями: обидой, чувством вины и ненавистью.

Изотерапия помогает разгрузить нервную систему ребенка, может успокоить детскую психику и улучшить мелкую моторику. Данный метод работы считается одним из лучших, так как с помощью нее можно узнать какие мысли беспокоят ребенка, какие у него страхи, чего стесняется и что его тревожит во сне [4].

Арт-терапия является отличным средством для коррекции тревожности у детей старшего дошкольного возраста, поскольку она позволяет ребенку оставаться в зоне его комфорта, не вызывает чрезмерной тревоги и стресса.

Таким образом, арт-терапия может стать эффективным инструментом помощи детям с тревожными проявлениями, помочь им справиться со своими эмоциями и настроением, а также обрести новые способы проявления внутреннего мира.

Список литературных источников

1. Кочетова Ю.А. - Психологическая коррекция детских страхов Электронный журнал «Психологическая наука и образование», 2012, №1 [Электронный ресурс].

2. Ежкова, Н.С. Эмоциональное развитие детей дошкольного возраста: учебно-методическое пособие: пособие для педагогов дошкольных учреждений: в 2 частях/ Н.С. Ежкова. - Москва: Владос, 2010 - Ч. 1 - 2010 -127 с.

3. Ситникова Е. В. Арт-терапия как метод коррекции тревожности и страхов у детей: Методическое пособие для педагогических работников дошкольных образовательных организаций / Е. В. Ситникова и др. - Оренбург, 2020. - 65 с.

4. Лазарева, А. Н. Арт-терапия как метод коррекции тревожности у детей старшего дошкольного возраста / А. Н. Лазарева. - Текст: непосредственный // Молодой ученый. - 2023. - № 9 (456). - С. 349-351.

Қамбарқызы Айгүл
магистр психологии, сеньор-лектор. кафедры «СГДиФВ»,
АЛТ Университет им. М.Тынышпаева

Эмоциональный интеллект: теоретико-методологический взгляд на проблему

Аннотация: в статье освещается современное понимание эмоционального интеллекта в контексте развития психологической науки, представленное как способность человека распознавать, понимать и управлять своими эмоциями.

Ключевые слова: интеллект, эмоциональный интеллект, социальный интеллект, эмоции.

Аннотация: мақалада адамның эмоцияларын тану, түсіну және басқару қабілеті ретінде ұсынылған психологиялық ғылымның дамуы контекстіндегі эмоционалды интеллект туралы заманауи түсінік қарастырылады.

Түйінді сөздер: интеллект, эмоционалды интеллект, әлеуметтік интеллект, эмоциялар.

В последние десятилетия как в международных, так и в отечественных исследованиях активно обсуждается тема развития эмоционального интеллекта. Это обусловлено тем, что эмоциональный интеллект рассматривается как ключевая способность, способствующая формированию актуальных и постоянно эволюционирующих навыков человека в XXI веке. Приобретение таких «мягких» (soft skills), навыков, как умение общаться, критическое мышление, гибкость стратегий поведения и работа в коллективе, связано с развитием эмоционального интеллекта.

Идея эмоционального интеллекта произошла от концепции социального интеллекта, которую изучали психологи, включая Э. Торндайка, Дж. Гилфорда и Г. Айзенка. Х. Гарднер тесно связался с концепцией эмоционального интеллекта в рамках своей теории множественных интеллектов, описывая внутренний и межличностный интеллект. Эти способности, включенные в его концепцию, прямо относятся к эмоциональному интеллекту. Так, внутриличностный интеллект трактуется им как «доступ к собственной эмоциональной жизни, к своим аффектам и эмоциям: способность мгновенно различать чувства, называть их, переводить в символические коды и использовать в качестве средств; для понимания и управления собственным поведением». Эти концепции, разработанные Х. Гарднером, стали важным толчком в развитии эмоционального интеллекта. Однако стоит отметить, что популярность эмоционального интеллекта пришла в конце XX века, когда книга Д. Гоулмана «Эмоциональный интеллект» стала широко известна среди психологов и других общественных кругов.

В зарубежной истории изучения ЭИ в XX-XXI вв. Дж. Мейер выделяет пять периодов: 1) в 1900-1969 гг. исследования эмоций и интеллекта были относительно обособлены; 2) в 1970-1989 гг. в центре внимания исследователей находилось взаимное влияние когнитивных и эмоциональных процессов; 3) в период 1990-1993 гг. ЭИ был определен в качестве предмета психологического исследования; 4) в 1994-1997 гг. концепт был популяризирован; 5) с 1998 г. по настоящее время происходит прояснение сущности феномена.

Для первого периода, было характерно, то, что появились первые тесты вербального и логического интеллекта и начинает излучаться социальный интеллект, но следует отметить, что концепция изучения интеллекта когнитивная. Разрешается проблема, что первично - эмоции или физиологические реакции организма человека.

Для второго периода, характерен растущий интерес к изучению взаимодействия эмоций и мышления. Так, в когнитивной концепции Р. Лазаруса «центральной является идея о познавательной детерминации эмоций. Когнитивное опосредствование рассматривается как необходимое условие для появления эмоций.

Началом третьего периода, можно считать публикацию их работы, в которой была представлена «наиболее известная в научной психологии модель ЭИ была разработана Питером Сэловеем и Джоном Мэйером; ими же был введен в психологию и сам термин «эмоциональный интеллект».

Для четвертого периода, принял необычный поворот событий, тема ЭИ стала очень популярной. В 1990-е годы появились также другие модели, представляющие несколько иной взгляд на ЭИ. Наиболее известный является, пожалуй, модель Д. Гоулмана.

Пятый период, начался с 1998 г. по настоящее время предлагается множество вариантов усовершенствования концепции ЭИ совместно с внедрением новых методик его измерения; появляются первые рецензированные научные статьи по данной теме.

Понятие «эмоциональный интеллект» соединяет в себе два других - эмоции и интеллект, которые в таком сочетании выводят некую единую формулировку происходящих в личности социально-когнитивных процессов, связанных с наложением эмоций на познавательную деятельность субъекта [1].

Эмоциональный интеллект - способность человека оперировать эмоциональной информацией, то есть той, которую мы получаем (или передаём) с помощью эмоций.

Термин «эмоциональный интеллект» было введено в науку в 1990 году Джоном Майером и Питером Сэловей. Понятие получило массовое распространение в англоязычной литературе благодаря работам Д. Гоулмана. Предпосылкой для введения этого понятия послужило неоднородность понятия «интеллект» и совершение интеллектуальных операций с эмоциями.

П. Сэловеем, Дж. Мэйером и Д. Карузо была предложена четырехкомпонентная, иерархичная модель эмоционального интеллекта:

1. Восприятие, идентификация эмоций, их выражение. Данный компонент представляет собой способность воспринимать, определять эмоции, замечать факт наличия эмоции. Кроме того, адекватное, точное выражение эмоций, а также способность дифференцировать истинные и ложные выражения эмоций.

2. Фасилитация мышления. Способность вызвать определенную эмоцию, контролировать ее. Эмоции способны влиять на важную информацию. Разные эмоциональные состояния оставляют свои отпечатки при решении конкретных проблем, задач.

3. Понимание эмоций. Способность понимать эмоции, связи между эмоциями, переходы от одной эмоции к другой, причины возникновения той или иной эмоции, анализ эмоций, способность классифицировать эмоции, интерпретировать их значения.

4. Управление эмоциями. Эта способность связана с контролем над эмоциями. Это рефлексивная регуляция эмоций через их осознание. Способность переживать позитивные и негативные эмоции. Умение снижать интенсивность отрицательных эмоций. Способность вызывать эмоции или отстраняться от них в зависимости от целей [2].

Важно подчеркнуть, что каждый аспект касается как собственных эмоций, так и чувств других людей. Модели эмоционального интеллекта, разработанные Дж. Мейером, П. Сэловеем и Д. Карузо, представляют собой модели способностей, поскольку авторы рассматривают эмоциональный интеллект как когнитивную способность. Эмоциональный интеллект, по мнению Р.К. Купера, А. Савафа, Д. Гоулмана, Х. Вейзингера и других, рассматривается как ключевой фактор успешности в жизни человека; в работах Дж. Сиаррочи, Ф.П. Дина, С. Андерсона и других - как предпосылка для психического и физического благополучия.

Х. Вайсбах и У. Дакс рассматривают эмоциональный интеллект как умение «интеллектуально» управлять своей эмоциональной сферой. По их мнению, это умение способствует как личному, так и профессиональному успеху человека.

Р. Бар-Он вводит обозначение «коэффициент эмоциональности» EQ (emotional quotient) и создаёт анкету (EQ-i) для его измерения. Благодаря ей можно оценивать некогнитивные способности, компетенции и навыки, которые влияют на возможность человека справляться с вызовами и давлением внешней среды. Модель Бар-Она соединяет умственные способности (решение задач) и личные особенности (оптимизм) [3].

Р. Бар-Он выделил пять компонентов в структуре эмоционального интеллекта:

1. Познание себя: осознание своих эмоций, уверенность в себе, самоуважение, самоактуализация, независимость.
2. Навыки межличностного общения: эмпатия, межличностные взаимоотношения, социальная ответственность.
3. Способность к адаптации: решение проблем, связь с реальностью, гибкость.
4. Управление стрессом: устойчивость к стрессу, контроль импульсивности.
5. Преобладающее настроение: счастье, оптимизм.

В.Л. Пейн использовал термин «эмоциональный интеллект» в своем диссертационном исследовании. К началу 90-х годов имелось достаточное количество данных, подтверждающих сущность эмоционального интеллекта. Для выявления этого понятия необходимо было собрать доступную информацию и провести эмпирическое обоснование его концепции.

Работы отечественных ученых (Л. С. Выготского, С. Л. Рубинштейна, А. Н. Леонтьева) представляют ключевые идеи, позволяющие описывать явление эмоционального интеллекта. Рассматривая вопросы взаимосвязи интеллектуальных и аффективных процессов, авторы представляют понимание динамической системы мышления, включающей эмоциональную составляющую как важную часть.

В последующих исследованиях эмоционального интеллекта было выявлено множество подходов, описывающих его различными способами: как специфический вид обработки информации с эмоциональным оттенком; как способность понимать, различать и управлять эмоциями; как способность различать и выражать эмоции.

В отечественной психологии идея объединения аффекта и интеллекта нашла отражение в работах Л.С. Выготского, С.Л. Рубинштейна, А.Н. Леонтьева.

Л.С. Выготский пришел к выводу о существовании динамической смысловой системы, представляющей собой единство аффективных и интеллектуальных процессов: «Как известно, отрыв интеллектуальной стороны нашего сознания от его аффективной, волевой стороны представляет один из основных и коренных пороков всей традиционной психологии. Мышление при этом неизбежно превращается в автономное течение себя мыслящих мыслей, оно отрывается от всей полноты живой жизни...». Единство аффекта и интеллекта, по мнению классика психологии, обнаруживается, во первых, во взаимосвязи и взаимовлиянии этих сторон психики на всех ступенях развития, во вторых, в том, что эта связь является динамической, причем всякой ступени в развитии мышления соответствует своя ступень в развитии аффекта.

Идеи единства и взаимосвязи эмоциональных состояний и интеллекта прослеживается в трудах другого выдающегося отечественного ученого А. Н. Леонтьева, который отмечал, что нельзя рассматривать мышление в отрыве от чувственной деятельности, а важнейшая особенность эмоций состоит «в их способности к обобщению и коммуникации», тем самым призывая ученых к комплексному изучению человека.

Таким образом, методологические основы отечественной психологии о единстве познавательных и эмоциональных процессах, заложенные в трудах Л. С. Выготского, С. Л. Рубинштейна и А. Н. Леонтьева в 30х-60х годах XX века, позволили российским психологам в 1970-х годах заняться их практическим подтверждением путем экспериментально-психологических исследований эмоциональной регуляции мыслительной деятельности.

Особое значение в изучении аспектов эмоционального интеллекта придается работам И. Н. Андреевой, Е. П. Ильина и Г. Г. Гарсковой. И. Н. Андреева смогла провести систематизацию представлений об этой категории, что позволило ей сформулировать общее во всех представленных определениях и подходах: это представление о том, что индивиды, которые обладают более высоким уровнем развития эмоционального интеллекта, имеют более выраженные способности понимать и использовать как собственные эмоции, так и эмоции других людей, поэтому их эффективность и адаптивность в общении представляется как более высокая [4].

Е. П. Ильин также на основе анализа научных работ об эмоциональном интеллекте сформулировал следующее определение – «эмоционально-интеллектуальная активность».

Многие современные ученые обращаются к проблеме формирования эмоционального интеллекта. Рассмотрим основные этапы процесса формирования данного личностного качества, определенные И.Н. Мещеряковой.

Первый этап процесса, по И.Н. Мещеряковой, заключается в познании самого себя. На этом этапе человек познает собственный внутренний мир, свои эмоции и чувства, что позволяет ему по-новому рассмотреть себя и окружение.

В рамках данного этапа важным моментом является осознание полезности адекватного выражения эмоций, что является пусковым механизмом для запуска процесса формирования эмоциональной компетентности, которая, по мнению Р.А. Эльмурзаевой, представляет собой «совокупность знаний, умений и навыков, способность адекватно реагировать на изменения в результате интеллектуальной обработки внешней и внутренней эмоциональной информации».

Второй этап предусматривает обучение управлению своим эмоциональным состоянием, использованию собственных эмоций и чувств для достижения поставленной цели. На данном этапе важным условием является развитие самоконтроля.

Третий этап предполагает развитие умения человека распознавать эмоции других людей, понимать чувства партнера по общению.

На четвертом этапе происходит овладение умением управления состояниями партнеров по общению. Данное умение подразумевает осуществление совокупности гуманистических индивидуализированных воздействий, направленных на предотвращение неблагоприятных состояний собеседника или партнера межличностного взаимодействия.

Пятый этап формирования эмоционального интеллекта заключается в формировании всех структурных компонентов данного качества и продуктивного его применения в профессиональной сфере.

Резюмируя вышесказанное, заключим, что эмоциональный интеллект представляет собой сочетание интеллекта и эмоций, при которых личность способна разбираться в своих и чужих чувствах, считаться с окружающими и строить с ними отношения на основе доверия и сопереживания.

Т.И. Солодкова рассматривает эмоциональный интеллект как совокупность ментальных способностей, обеспечивающих идентификацию, понимание причин и управление как собственными эмоциями, так и эмоциями других людей для успешного достижения целей и задач другой деятельности (профессиональной деятельности,

общения). Он включает в себя внутриличностный компонент (понимание и управление собственными эмоциями) и межличностный (понимание и управление эмоциями других людей).

Отталкиваясь от существующих концепций, Д.В. Люсин предложил свою модель эмоционального интеллекта как способности к пониманию своих и чужих эмоций и управлению ими. Для обоснования этого определения автор раскрывает, что имеется в виду под способностью к пониманию и управлению эмоциями [5,6].

Способность к управлению эмоциями означает, что человек: может контролировать интенсивность эмоций, прежде всего, приглушать чрезмерно сильные эмоции; может контролировать внешнее выражение эмоций; может при необходимости произвольно вызвать ту или иную эмоцию.

Перечисленное позволяет выявить, что эмоциональный интеллект – это учение об организации человеком своей эмоциональной и практической деятельности, позволяющей построить личностные отношения, обуславливаемые эмоциями. Тем самым, данная категория позволяет познавать истинные ценности. Анализ работ, посвященных эмоциональному интеллекту, позволяют более глубоко осознавать его понимание, а также определить место и значение в структуре личности.

Эмоциональный интеллект является новым и малоизученным феноменом, есть множество трактовок данного термина. На данный момент можно выявить множество различных подходов к пониманию сути и структуры эмоционального интеллекта. Однако к единому мнению согласования теории эмоционального интеллекта так и не пришли. Тем не менее, изучение эмоционального интеллекта не стоит на месте.

Список литературных источников

1. Пантелеева, Т. В. Краткий очерк истории развития проблематики эмоционального интеллекта в отечественной психологии / Т. В. Пантелеева. - Текст: непосредственный // Актуальные вопросы современной психологии : материалы III Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, февраль 2015 г.). - Челябинск : Два комсомольца, 2015.- С. 19-25.

2. Mayer, J.D., Salovey, P., Caruso D.R. Emotional intelligence: theory, findings, and implication I J.D. Mayer, P. Salovey, D.R. Caruso II Psychological inquiry. 2004. Vol. 15. № 3. P. 197-215.

3. Bar-On, R. The Bar-On model of emotional-social intelligence / R. Bar-On 11 Psicothema, 2006, Vol. 18, Suplem. 1, P. 13-25. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.psicothema.com> (дата обращения: 15.09.2010).

4. Гарскова Г. Г. Введение понятия «эмоциональный интеллект» в психологическую теорию // Тез. научн-практ. конф. «Ананьевские чтения». - СПб.: Изд-во СПб ун-та, 1999. — С.25 -26

5. Андреева, И. Н. Современные представления об эмоциональном интеллекте и его месте в структуре личности / И. Н. Андреева // Журнал Белорусского государственного университета. Философия. Психология. – 2017. – № 2. – С. 104-109.

6. Мещерякова И. Н. Формирование эмоционального интеллекта студентов-психологов в процессе обучения в вузе // Вестник ТГУ. – 2010. – Вып. 1. – С. 157–161.

Пустенко Дарья, студентка 3 курса ОП, Caspian University
Научный руководитель: Попович Александра Сереевна, магистр психологии,
сеньор-лектор

СОЦИАЛЬНЫЕ ОЖИДАНИЯ КАК ФАКТОР САМООПРЕДЕЛЕНИЯ ЖЕНЩИН

Аннотация: В статье рассматривается влияние социальных ожиданий на самоопределение женщин.

Ключевые слова: социальные ожидания, самоопределение, женщины, стереотипы,

социальная роль, современное общество

Аннотация: Мақалада әйелдердің өзін-өзі анықтауына әлеуметтік күтудің әсері қарастырылады.

Негізгі сөздер: әлеуметтік күту, өзін-өзі анықтау, әйелдер, стереотиптер, әлеуметтік рөл, қазіргі қоғам.

Abstract: The article examines the influence of social expectations on women's self determination.

Key words: social expectations, self-determination, women, stereotypes, social role, modern society

Социальные ожидания играют важную роль в формировании личности и самоопределении людей. Они особенно важны для женщин, поскольку общество часто накладывает на них определенные роли и обязанности. В настоящий момент гендерные исследования представляют собой широкое поле для изучения влияния социума на формирование гендерных ролей, стереотипов и норм, определяющих ожидания и поведение людей в социальных отношениях. В этой статье мы рассмотрим, как социальные ожидания влияют на самоопределение женщин.

Социальные ожидания понимаются как убеждения и представления, которые общество имеет о том, как люди определенного пола, возраста, класса или культуры должны вести себя [4]. Они могут быть явными или неявными и могут проявляться в различных формах, таких как стереотипы, нормы и роли. Социальные ожидания могут оказывать значительное влияние на самоопределение женщин. Они могут формировать их взгляды на себя, свои цели и амбиции, а также их восприятие своих возможностей и ограничений. В нашем обществе женщины по-разному воспринимаются в зависимости от того, насколько они соответствуют стандартам женского поведения и внешности. Такие стандарты создаются обществом и передаются из поколения в поколение, формируя определенные роли и ожидания. Одним из основных социальных ожиданий, с которыми сталкиваются женщины, является ожидание быть заботливой, красивой и подчиненной. Эти стереотипы о том, какой должна быть "настоящая женщина", могут создавать давление на женщин и ограничивать их возможности самовыражения и самореализации [2],[5]. Многие женщины чувствуют необходимость соответствовать этим стандартам, чтобы быть принятыми обществом. Однако с изменением

социокультурной среды все больше женщин приходят к осознанию, что привычные ожидания не определяют их ценность и достоинство.

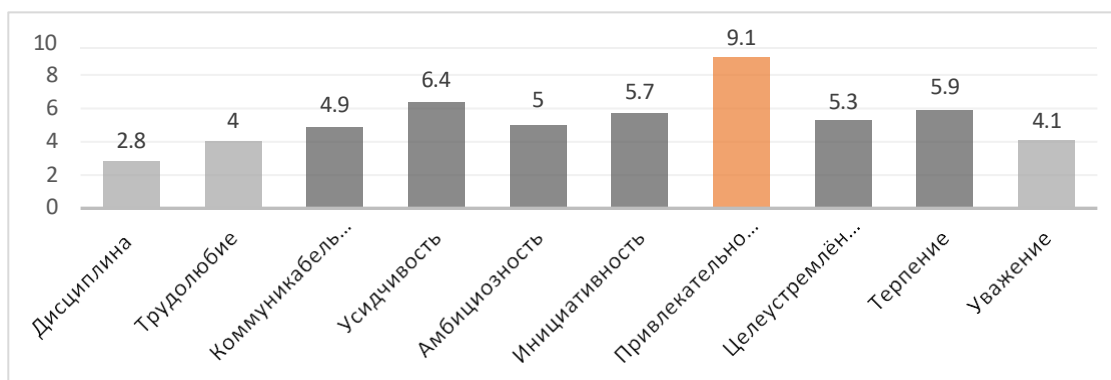
Самоопределение - это процесс и результат выбора личностью своей позиции, целей и средств самоосуществления в конкретных обстоятельствах жизни; основной механизм обретения и проявления человеком свободы [1]. Самоопределение женщин включает в себя процессы осознания собственных потребностей, ценностей и желаний, а также активное стремление к их реализации. Ролевые стандарты представляют собой социокультурные нормы, ожидания и требования, связанные с социальными ролями, которые общество накладывает на женщин [3],[6]. Эти стандарты могут включать в себя установленные представления о том, какими должны быть женщины в семье, обществе, профессионально, и в других сферах жизни. Взаимодействие самоопределения и ролевых стандартов женщин может стать источником конфликта или гармонии. Некоторые женщины могут сознательно отходить от традиционных ролевых стандартов, стремясь к самореализации и осуществлению своих амбиций, в то время как другие могут чувствовать давление со стороны общества, препятствующее свободному самовыражению и самоопределению.

Актуальность темы обусловлена двумя взаимосвязанными факторами:

1. Постоянное давление на женщин в современном обществе – современные женщины испытывают давление со стороны различных социальных институтов и групп (семья, друзья, работодатели, СМИ) относительно своих социальных ролей, поведения, внешности, профессиональной реализации и других аспектов жизни. Это давление может приводить к стрессу, тревожности, низкой самооценке, а также к проблемам в различных сферах жизни.
2. Необъективность и размытый характер социальных ожиданий – социальные ожидания относительно женщин часто не имеют четкой формулировки, противоречивы и меняются со временем. Это создает трудности для женщин в понимании того, что от них ожидается, и в следовании этим ожиданиям.

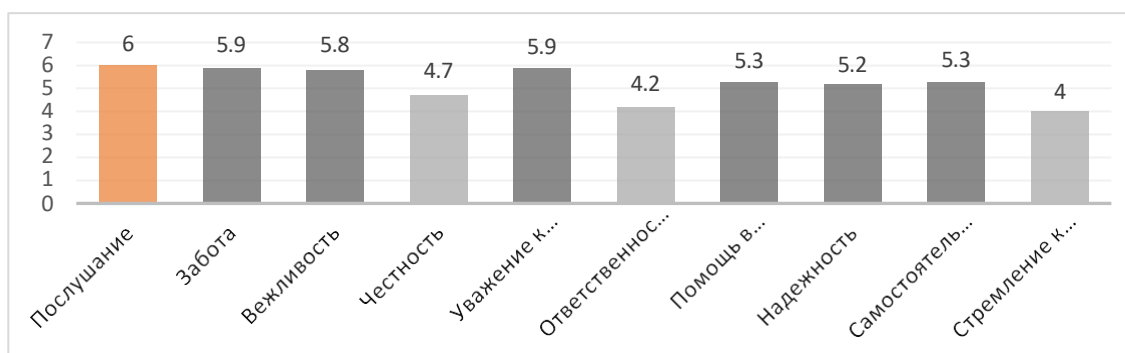
В связи с этим, изучение роли социальных ожиданий в жизни молодых женщин является актуальной и важной научной задачей. Цель исследования: проанализировать роль социальных ожиданий относительно самоопределения в жизни молодых женщин. Исследование проводилось на базе ВШГН “Каспийского общественного университета”. В качестве метода исследования было использовано анонимное анкетирование. В исследовании приняли участие студентки в возрасте 19-22 лет. Анкета состояла из трех вопросов, каждый из которых имел 10 вариантов ответа. Респондентам предлагалось проранжировать варианты ответа по степени важности, присвоив каждому из них номер от 1 (самое ожидаемое качество) до 10 (наименее ожидаемое качество).

Диаграмма–1. Как вы считаете, каковы ожидания преподавателя от женщин в сфере образования?(несколько вариантов ответа).

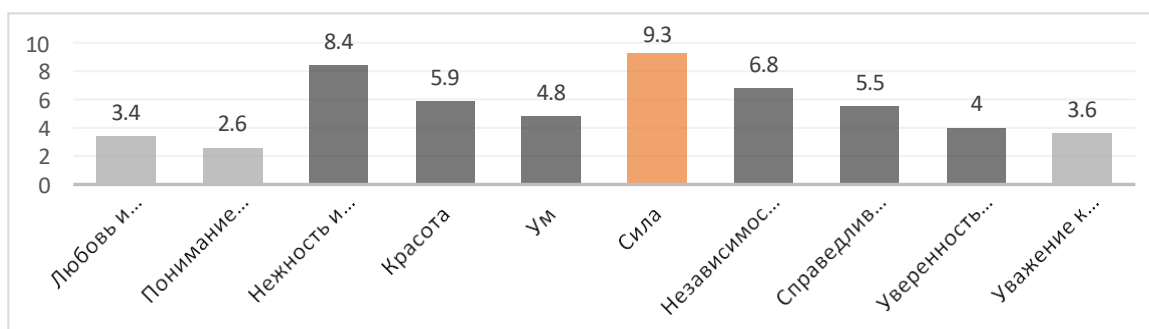
По мнению респонденток самое социальное ожидаемое качества от них - **“Дисциплинированность и пунктуальность”, “Трудолюбие”, “Уважение”**(зеленый), наименее ожидаемое качество **“Привлекательность”** (красный).

Таблица– 2 **Как вы считаете, каковы ожидания вашей семьи от вас как от дочери?(несколько вариантов ответа).**

По мнению респонденток самое социальное ожидаемые качества от них - **“Стремление к саморазвитию и образованию”, “Ответственность за себя и свои поступки”, “Честность”**(зеленый), наименее ожидаемые качества **“Послушание”** (красный).

Таблица– 3 **Как вы считаете, каковы ожидания вашего партнера (будущего партнера) от вас как женщины в отношениях? (несколько вариантов ответа).**

По мнению респонденток самое социальное ожидаемые качества от них - **“Понимание и поддержка”, “Любовь и внимание к потребностям партнёра”, “Уважение к партнёру”**(зеленый), наименее ожидаемое качеств **“Сила”**(красный).

Результаты исследования демонстрируют, что женщины в меньшей степени подвержены влиянию социальных ожиданий в сфере образования. Это может быть объяснено тем, что образование представляет собой сугубо индивидуальный опыт, в процессе которого человек формирует собственные представления о себе и о мире вокруг. В то же время, высокий уровень подверженности социальным ожиданиям наблюдается в сфере семьи и отношений с партнером. Семья, как правило, оказывает наиболее значительное влияние на формирование личности, обуславливая модели поведения, мышления и построения межличностных отношений. Таким образом, можно предположить, что в сфере образования женщины обладают большей автономией и свободой в реализации своих стремлений, тогда как в сфере семьи и отношений с партнером на них в большей степени оказывают влияние социальные нормы и стереотипы. В дополнение к вышесказанному, важно отметить, что данное исследование является лишь одним из первых шагов в изучении этой сложной проблемы. Для получения более полных и точных выводов необходимо проведение дальнейших исследований с использованием различных методов и подходов. Тем не менее, полученные результаты уже сейчас позволяют говорить о необходимости более глубокого анализа гендерных аспектов удовлетворения социальных ожиданий. Это позволит разработать более эффективные меры по поддержке гендерного равенства и расширению возможностей для самореализации личности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Новейший философский словарь. — Минск: Книжный Дом. А. А. Грицанов. 1999.
2. Социальные ожидания и роль пола в современном обществе/ Иванова Е.П. // Журнал социологии и социальной антропологии. - 2019. - Том 22, № 4.
3. Феминизм и культурные стереотипы в современном обществе. Сб. статей. - М.: Наука, 2017.
4. Социальные ожидания и гендерные роли в современном обществе. Под ред. Е. Алексеевой. - СПб.: Нестор-История, 2019.
5. Гендерные исследования: теория и практика / под редакцией Ивановой Н.В. - Москва: Аспект Пресс, 2018.
6. Рольевые стандарты и самореализация женщин в современном обществе / Сидорова А.М. // Журнал социокультурных исследований. - 2021. - Том 15, № 2.

*Трофимова Яна, студентка Caspian University
Научный руководитель – Попович Александра Сереевна,
магистр психологии, сеньор-лектор*

ВЛИЯНИЕ УРОВНЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ НА ВЫБОР КОПИНГ-СТРАТЕГИИ В УСЛОВИЯХ КАТАСТРОФИЧЕСКИХ СОБЫТИЙ

Аннотация: Данная статья исследует влияние уровня психической устойчивости на выбор копинг стратегии в контексте землетрясения в городе Алматы. С

использованием методов опроса и анализа, исследование проведено среди жителей Алматы, подвергшихся воздействию землетрясения определенной магнитуды. Результаты позволяют выявить предпочтительные стратегии копинга для разных уровней психической устойчивости и оценить их эффективность в справлении с последствиями землетрясения.

Ключевые слова: *психическая устойчивость, копинг стратегии, землетрясение, Алматы, стресс, адаптация, психологическое благополучие.*

Введение: Копинг стратегии - это способы, которые люди используют для справления с различными стрессовыми ситуациями или трудностями. Люди могут понимать копинг стратегии как набор действий, мыслей или поведений, направленных на снижение уровня стресса или преодоление трудностей. [1] Это может включать в себя поиск социальной поддержки, принятие ситуации, использование позитивной саморегуляции или избегание проблемы. В условиях землетрясения эффективный выбор копинг стратегии может способствовать снижению психологического дистресса и повышению способности к адаптации к кризисной ситуации.

Землетрясение представляет собой катастрофическое событие, которое может вызвать значительный стресс и требует адаптации со стороны затронутых людей. Землетрясения являются одним из самых разрушительных природных явлений, способных нанести значительный вред жизни и имуществу людей. [2] Город Алматы, расположенный в зоне высокой сейсмической активности, подвержен риску возникновения землетрясений. Однако, помимо физических последствий, землетрясения могут вызывать серьезные психологические последствия у населения, включая стресс, тревожность и депрессию. Важно понимать, что люди реагируют на землетрясения по-разному, и их способность справляться с кризисной ситуацией может зависеть от их уровня психической устойчивости и выбора копинг стратегии.

Цель: данного исследования заключается в изучении влияния уровня психической устойчивости на выбор копинг стратегии в условиях землетрясения в городе Алматы. Понимание того, какие стратегии являются наиболее эффективными для различных категорий населения, может помочь в разработке программ поддержки и адаптации для жителей Алматы в случае возникновения землетрясений.

Землетрясения являются одним из наиболее разрушительных природных явлений, способных нанести серьезный ущерб как физическому, так и психологическому благополучию людей.[3]В условиях катастрофических событий, таких как землетрясения, выбор эффективной стратегии справления (копинга) играет решающую роль в том, как человек справляется с возникающим стрессом и адаптируется к новой ситуации. Психическая устойчивость представляет собой важный фактор, влияющий на способность индивида справляться с различными стрессовыми ситуациями, включая землетрясения. Люди с высоким уровнем психической устойчивости обычно обладают лучшей способностью к адаптации и принятию ситуации, что может способствовать выбору более эффективных стратегий копинга. Копинг стратегии представляют собой разнообразные способы реагирования и приспособления к стрессовым ситуациям. Они могут быть направлены на решение проблемы (проблемно-ориентированные стратегии), управление эмоциями (эмоционально-ориентированные стратегии) или изменение восприятия ситуации (перцептивно-ориентированные стратегии). Выбор конкретной

копинг стратегии зависит от различных факторов, включая индивидуальные характеристики человека, его опыт, ресурсы и контекст события. В условиях землетрясения люди могут прибегать к различным стратегиям копинга, таким как поиск информации о безопасности, планирование действий, поиск социальной поддержки или использование позитивной переоценки ситуации.[4] Психическая устойчивость может влиять на предпочтительность конкретных стратегий копинга в условиях землетрясения, а также на их эффективность. Исследования показывают, что люди с более высоким уровнем психической устойчивости склонны выбирать более адаптивные стратегии копинга, такие как активное поисковое поведение и принятие ситуации. Однако, это не исключает возможности использования пассивных стратегий копинга у таких людей в зависимости от конкретной ситуации. Таким образом, исследование влияния уровня психической устойчивости на выбор копинг стратегии в условиях землетрясения не только важно для понимания психологической реакции людей на кризисные ситуации, но и может предоставить ценные рекомендации для разработки программ поддержки и реабилитации для жителей не только Казахстана, но и других регионов, подверженных землетрясениям.[5] Землетрясения, произошедшие в январе и марте 2024 года в Алматы, представляют собой значительные события, которые могут оказать серьезное воздействие на психологическое состояние населения. Из психологической перспективы, эти события могут вызвать различные реакции и эмоциональные состояния у людей, а также потребовать адаптации и принятия мер для того, что бы справиться с ними.

Рассмотрим некоторые аспекты этих землетрясений с точки зрения психологии:
[6]

Страх и тревога: Землетрясения являются страшным и неожиданным событием, которое может вызвать у людей высокий уровень тревоги и беспокойства. В январе и марте произошли серьезные землетрясения, что могло привести к усилению тревожности и страха у населения, особенно у тех, кто был непосредственно затронут этими событиями.

Психологический стресс: [7] Землетрясения могут вызвать психологический стресс у людей из-за потерь, разрушений, переживаний и неопределенности. Последствия землетрясений могут оказать значительное воздействие на психическое благополучие людей, вызывая у них симптомы стресса, такие как бессонница, тревожность, раздражительность и депрессия.

Реакция на кризис: В условиях кризиса, таких как землетрясения, люди могут проявлять различные виды реакции, включая борьбу, бегство или паралич. Некоторые могут столкнуться с трудностями в принятии решений или адаптации к новой ситуации, в то время как другие могут активно стремиться к поиску решений и поддержки.

Социальная поддержка: Важным аспектом психологического реагирования на землетрясения является наличие социальной поддержки от семьи, друзей, сообщества и специалистов. Поддержка и эмоциональная поддержка от близких людей может смягчить негативные последствия стресса и помочь людям адаптироваться к новой ситуации.

Справление и адаптация: Люди могут применять различные стратегии справления (копинга) для преодоления стресса и адаптации к новой ситуации[8]. Важно изучить, какие конкретные стратегии справления применяются людьми в ответ на землетрясения,

и как эти стратегии влияют на их психическое благополучие в долгосрочной перспективе.

Анализ этих аспектов землетрясений в Алматы в январе и марте 2024 года с точки зрения психологии позволит лучше понять психологическую реакцию людей на эти события, выявить факторы риска и защиты, а также разработать эффективные программы поддержки и реабилитации для населения.[9]

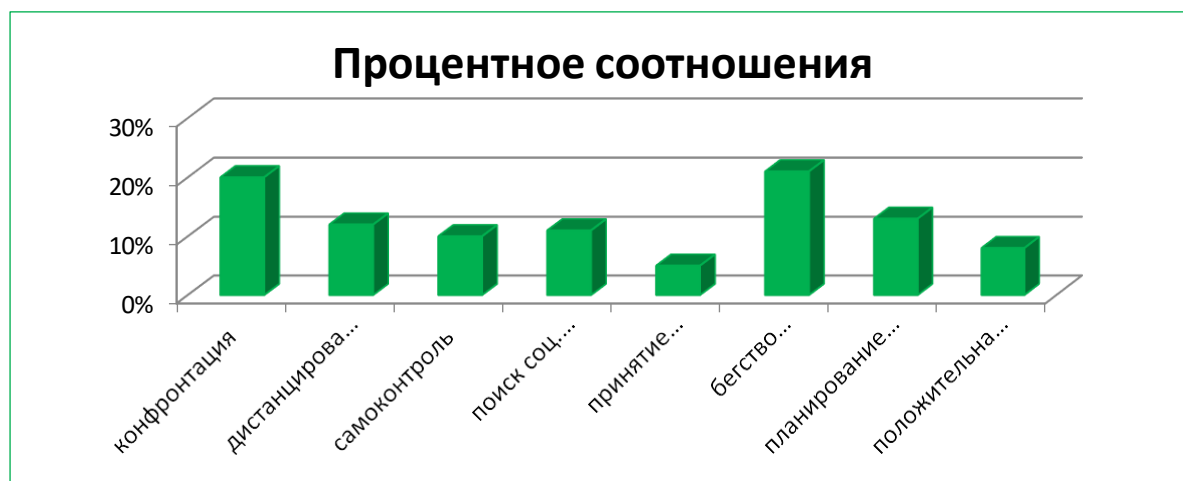
На основании вышеуказанного исследования, по поводу что уровень психологической устойчивости оказывает существенное влияние на выбор копинг-стратегии в условиях катастрофических событий. Обследованные лица с высоким уровнем психологической устойчивости предпочитают использовать активные стратегии справления с кризисными ситуациями, такие как поиск поддержки у социальной сети, планирование действий и позитивное переоценивание событий. В то время как лица с низким уровнем психологической устойчивости склонны выбирать пассивные стратегии, такие как уход в себя, отрицание событий и дистанцирование от проблемы.[10]

В эмпирическом исследовании мы смогли изучить совладающее поведение (копинг) у студентов 3 курса при землетрясении. Для этого была собрана выборка, состоящая из 30 человек. С помощью нашего исследования мы определили две группы с высоким уровнем копинг-стратегии с низким уровнем копинг-стратегии.[11] С помощью методики Лазаруса «Копинг стратегии при землетрясении» мы выявили в обеих группах преобладающие и не преобладающие черты поведения. Преобладающей стратегией стало «бегство-избегание», и менее преобладающей «принятия ответственности». На основе исследования можно сделать вывод, что испытуемые, у которых была преобладающая стратегия «бегство-избегание» предполагает попытки преодоления личностью негативных переживаний в связи с трудностями за счет реагирования по типу уклонения: отрицания проблемы, фантазирования, неоправданных ожиданий, отвлечения. То есть у студентов есть некая невозможность разрешения проблемы, вероятность накопления трудностей, краткосрочный эффект предпринимаемых действий по снижению. Меньше всего доминировал копинг «принятия ответственности». Стратегия принятия ответственности предполагает признание субъектом своей роли в возникновении проблемы и ответственности за ее решение, в ряде случаев с отчетливым компонентом самокритики и самообвинения. Положительные сторона это то, что студенты имеют возможность понимания личной роли в возникновении актуальных трудностей.

Вывод. На основании проведенного теста Лазаруса "Копинг стратегии при землетрясении" среди студентов 3 курса, изучающих клиническую психологию и организационную психологию подтвердилась одна из возможных гипотез. Таким образом, наше исследование позволило изучить совладающее поведение студентов в условиях землетрясения и выявить различия между двумя группами по уровню копинг-стратегии. Группа с преобладающей стратегией "бегство-избегание" проявляла трудности в разрешении проблемы и часто предпринимала действия, направленные на уклонение от проблемы, что могло привести к накоплению трудностей. В то же время, стратегия "принятия ответственности" была менее распространена среди студентов, что свидетельствует о необходимости развития у них самоанализа и самооценки в ситуациях стресса. Было выявлено, что у большей части студентов повышенный уровень стресса и

тревожности. Наши предположения по поводу того, что студенты испытывают высокий уровень тревожности и страха перед опасностью, поэтому практические около 40% предпочитают стратегию бегства или избегания ситуации, в данном случае, землетрясения. Это может быть вызвано как реальной опасностью (если они живут в зоне землетрясений), так и психологическими факторами, такими как переживания о возможных угрозах. Стратегия принятия ответственности выбрало около 5% студентов, выявлено, что она менее популярной из-за желания избежать негативных последствий или нежелания признавать уязвимость. Мы считаем, что уровень психологической устойчивости играет ключевую роль в выборе копинг-стратегии в катастрофических событиях. Мы также подчеркнули необходимость индивидуального подхода к помощи и поддержке тех, кто сталкивается с подобными ситуациями, учитывая их уровень психологической устойчивости. Результаты исследования помогают понять, что такие копинг-стратегии как "бегство-избегание" преобладает больше, а "принятия ответственности" преобладает меньше у студентов в условиях стресса и какие аспекты их поведения следует учитывать при оказании помощи и поддержки в кризисных ситуациях. Таким образом, результаты данного исследования подтверждают необходимость работы над снижением уровня стресса и тревожности у студентов и развития их адаптивных копинг-стратегий.

Приложение № 1

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Сурина Е.И., Викторов В.И., Золовкин В.Г. Психологическая устойчивость человека в экстремальных условиях. // Молодой ученый. - 2018. - № 1. - С. 97-100.
2. Собчик Л.Н. Психологическая устойчивость личности. // Психология личности. - 2017. - № 6. - С. 25-32.
3. Коновалова А.Г. Психология катастроф. // Серия "Психология". - М.: Издательство МГПУ, 2019. - 288 с.
4. Ломова Н.В. Психологическая помощь пострадавшим от катастроф. // Журнал практического психолога. - 2016. - № 2. - С. 45-51.
5. Голубков А.А., Костромин А.А. Копинг-стратегии в условиях кризисных ситуаций. // Психология и психотерапия. - 2015. - № 4. - С. 78-83.

6. Кондратьева Л.А. Психологическое сопровождение природных и техногенных катастроф. // Психологический журнал. - 2017. - № 3. - С. 112-118.
7. Лич О.Р. Психологическая подготовка населения к действиям в чрезвычайных ситуациях. // Психологические исследования. - 2018. - № 5. - С. 64-69.
8. Горбунов Л.Б. Психологическая помощь пострадавшим от землетрясений. // Психологическая помощь. - 2019. - № 7. - С. 87-93.
9. Дергунова Н.И. Влияние психологической устойчивости на выбор копинг-стратегии в экстремальных ситуациях. // Журнал прикладной психологии. - 2016. - № 4. - С. 52-58.
10. Петрова Е.В. Эмоциональная устойчивость как фактор успешности копинг-стратегий в условиях стресса. // Журнал психологии и педагогики. - 2018. - № 2. - С. 120-125.
11. Лазарус, Р. Теория совладания и исследования: прошлое, настоящее и будущее. // Психосоматическая медицина, . (1993) № 55, 234-247.

Сани Аружан, студентка Caspian University

Научный руководитель – Попович Александра Сереевна, магистр психологии, сеньор-лектор.

УРОВЕНЬ И ПРИЧИНЫ ТРЕВОЖНОСТИ У СТУДЕНТОВ ПЕРВОГО И ТРЕТЬЕГО КУРСА ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА

Аннотация: В статье анализируется разница уровня тревожности у студентов первых и третьих курсов, а также их причины возникновения.

Ключевые слова: тревожность, тревога, студенты, первый курс, второй курс, третий курс, четвертый курс.

Аннотация: Мақалада бірінші және үшінші курс студенттерінің мазасыздану деңгейінің айырмашылығы, олардың себептері талданады.

Негізгі сөздер: қобалжу, қобалжу, студенттер, бірінші курс, екінші курс, үшінші курс, төртінші курс.

Abstract: The article analyzes the difference in the level of anxiety among first- and third-year students, as well as their causes.

Key words: anxiety, anxiety, students, first year, second year, third year, fourth year.

В литературе часто встречаются такие понятия, как тревожность, тревога и страх. И разница между этими феноменами не всегда ясна.

А. М. Прихожан считает, что *тревожность* - это переживание эмоционального дискомфорта, связанное с ожиданием неблагополучия с предчувствием грозящей опасности. Различают тревожность как эмоциональное состояние и как устойчивое свойство, черту личности или темперамента [6].

Е.В. Новикова и Б.И. Кочубей также отмечали связь тревожности с деятельностью и выделили три вида тревоги: деструктивный, недостаточный и конструктивный. Деструктивный вид тревоги отрицательно влияет на общую продуктивность

выполняемой деятельности и ухудшает при этом общее психологическое состояние человека. Недостаточный вид тревоги, напротив, проявляется в низком уровне — там, где она объективно необходима. Конструктивный вид тревоги характеризуется оптимальным уровнем, положительно влияющим на общую эффективность деятельности. [3].

Тревога в свою очередь является аффектом, который может блокировать возможность управлять своим телом, эмоциями, затрудняет способность мыслить, связывать свои мысли и чувства. [9].

И тогда разница между тревожностью и тревогой состоит в том, что тревога это кратковременное состояние, которое проходит в интенсивной форме в ответ на неизвестную опасность. А тревожность состояние, которое длится дольше (несколько недель или месяцев), которое включает в себя беспокойство о тех событиях, которые еще не происходили, напряженность, бессознательный страх, сниженную работоспособность, раздражительность. С этими феноменами важно рассматривать такое понятие как страх, т.к., страх является опредмеченной тревожностью.

средних курсах. Чувство тревоги несовместимо с чувством свободы, а свобода есть основа творческого преобразования внешнего мира. [10]. На третьем курсе у студентов заканчивается период адаптации, студенты все больше начинают понимать специфику выбранной профессии и могут определять разницу между реальным и «идеальным» о выбранном пути, именно это и называется кризисом третьего года обучения.

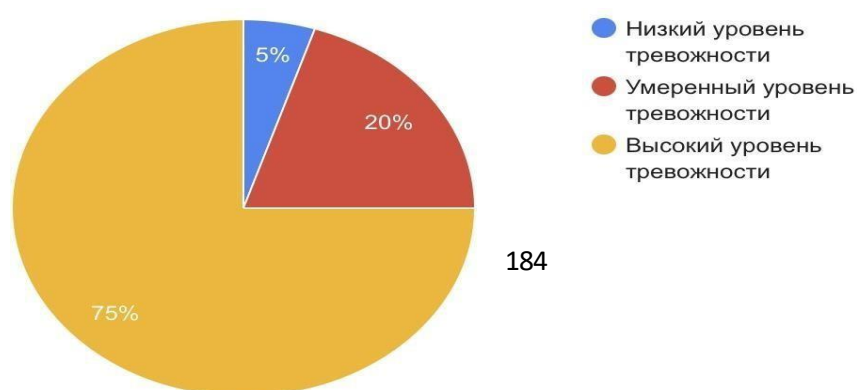
На четвертом курсе основным спектром исследований кризиса четверти жизни представлен трудами в области социальной психологии. Понятие ввел Э. Эриксон, определив его как конфликт между близостью и изоляцией, и предложив концепцию восьми кризисов в работе «Идентичность: юность и кризис» [11].

Кризис четверти жизни совпадает с возрастом студентов четвертого курса (21-25 лет), в этом возрасте они подвержены кризису связанному с неопределенностью будущей жизни в целом, с отношениями, будущей карьерой, испытывают противоречия между потребностью в поддержке их родителей и независимости от них.

Цель исследования: установить уровень тревожности, а также выявить факторы влияющие на тревожность студентов первого и третьего курса. Исследование проводилось на базе ВШГН "Каспийского общественного университета". В качестве метода исследования был использован

«Тест Спилбергера (State-Trait Anxiety Inventory, STAI), а также анонимный опросник, который состоял из одного вопроса с возможностью выделить наиболее тревожащие факторы за период обучения на первом/третьем курсе.

Диаграмма 1. Показатель уровня тревожности у студентов первого курса.

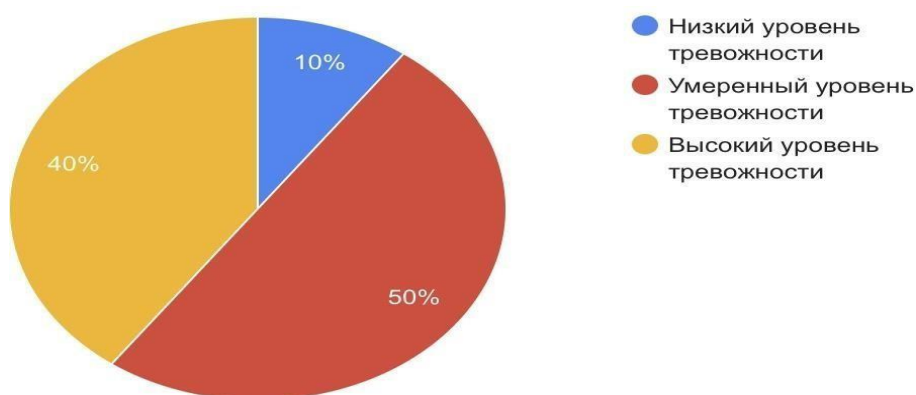

Диаграмма 2. Показатель уровня тревожности у студентов третьего курса.

Таблица 1. Факторы влияющие на тревожность студентов первого и третьего курса.

Ряд	Факторы влияющие на тревожность	1 курс (20 чел.)	3 курс (20 чел.)
1	Самостоятельна работа студентов	6	0
2	Отсутствие коллективности	9	0
3	Сессия	13	12
4	Публичные выступления	10	1
5	Плохая подготовленность к парам	3	6
6	Не успеть сделать все в сроки	5	6
7	Мысли о будущем в профессиональной деятельности	2	12
8	Личное состояние	12	0
9	Землетрясение	7	2
10	Дипломная работа	0	4
11	Практика	0	3

По результатам исследования видно, что к третьему курсу обучения на психологическом факультете уровень тревожности становится меньше (см. диаграмма 1 и диаграмма 2), студентов первого курса тревожат такие факторы, как отсутствие коллективности, личное состояние, публичные выступления. В это же время студентов третьего курса уже тревожат больше мысли о их будущей профессиональной деятельности (см. таблица 1).

Мы можем связать эти данные с тем, что уровень академической тревожности становится меньше к третьему курсу из-за большей адаптации молодых людей к студенческой жизни, система образования к третьему курсу становится яснее.

Отсутствие коллективности и тревожность связанная с этим фактором, может объясняться общей групповой динамикой через которую проходит любая социальная группа. Студентов третьего курса особо тревожит фактор будущей профессиональной деятельности, т.к., к третьему курсу студенты уже достаточно хорошо ознакомлены с профессией которую они выбрали, тут могут всплывать многие иные факторы, такие, как страх неудачи, ожидания других людей, социальные сравнения и многое другое. Также в ходе опроса было выявлено, что студентов первого и студентов третьего курса не перестает тревожить сессия, показатели почти одинаковые, данный фактор требует проведения дальнейших исследований, чтобы узнать почему сессия все еще тревожит студентов даже спустя три года обучения в вузе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Захаров А. И. Дневные и ночные страхи у детей. Серия "Психология ребенка". - СПб.: "Издательство СОЮЗ", 2000.
2. Кожевникова О.В., Шрейбер Т.В. Указ. соч.
3. Кочубей Б.И. Эмоциональная устойчивость школьника / Б.И. Кочубей, Е.В. Новикова. - М. : Знание, 1988. — 80 с.
4. К ВОПРОСУ О «КРИЗИСЕ ВТОРОКУРСНИКА» КАК ОДНОМ ИЗ ЭТАПОВ АКАДЕМИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ// - Кожевникова О. В., Вьюжанина С. А.
5. Махрина Е.А., Нестеренко О.В. Указ. соч.
6. Прихожан А.М. «Тревожность у детей и подростков: Психологическая природа и возрастная динамика» - Москва-Воронеж, 2000г.
7. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ// - Полянок, Ольга Васильевна
8. Телина И.А., Лосева А.А. Социально-психологические аспекты адаптации студентов к образовательным условиям вуза // Профессиональное образование в России и за рубежом. 2018. № 2 (30). С. 132-139.
9. Тревога - статья клинического психолога Михаелян Т.С. - URL: https://alfamed.info/stati/trevoga_statya_klinicheskogo_psihologa_mihaelyan_s.html
10. ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ ПРИРОДА КРИЗИСА СТУДЕНТОВ ТРЕТЬЕГО КУРСА// - Леонова Е. Н.
11. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / А. В. Толстых // ПРОГРЕСС. 1996. 344с.

Майрол Р., Бейсенова Ж.Ж.

Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университеті

**ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ ЖҰМЫССЫЗДЫҚ КҮЙЗЕЛІС ЖАҒДАЙЫН
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ ЖАҒДАЙЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛІНУІ**

Аннотация: Мақалада жұмыссыздықтың психологиялық детерминанттары және оның психоәлеуметтік салдары мәселесін шешуге, жұмысынан айырылған адамдардың психикалық эмоционалдық жағдайы мен денсаулығының дәрежесі мен сапалық ерекшеліктерін анықтауға арналған зерттеу жұмыстарының нәтижесі берілген. Жұмыссыздықтың теріс әсеріне, осы салдарды еңсеруге және осы қиын жағдайға төзімділікті арттыруға бағытталған жұмыссыз азаматтарға психологиялық сүйемелдеуде қолданылатын психологиялық әдістемелерді әзірлеуге мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: жұмыссыздық, стресс, депрессия, күйзеліс жағдайы, психологиялық денсаулық, психологиялық сүйемелдеу, кәсіби анықталу, кәсіби бейімделу, кәсіби іс-әрекет.

Аннотация. В статье представлены результаты исследования, направленного на решение проблемы психологических детерминант безработицы и ее психосоциальных последствий, определение степени и качественных особенностей психоэмоционального состояния и здоровья людей, потерявших работу. Это позволяет разработать психологические методы, используемые при психологическом сопровождении безработных граждан, направленные на негативное влияние безработицы, преодоление этих последствий и повышение устойчивости к этой сложной ситуации.

Ключевые слова: безработица, стресс, депрессия, стрессовая ситуация, психологическое здоровье, психологическая поддержка, профессиональная идентификация, профессиональная адаптация, профессиональная деятельность.

Summary. The article presents the results of a study aimed at solving the problem of psychological determinants of unemployment and its psychosocial consequences, determining the degree and qualitative characteristics of the psycho-emotional state and health of people who have lost their jobs. This allows us to develop psychological methods used in the psychological support of unemployed citizens, aimed at the negative impact of unemployment, overcoming these consequences and increasing resilience to this difficult situation.

Keywords: unemployment, stress, depression, stressful situation, psychological health, psychological support, professional identification, professional adaptation, professional activity.

Жұмыссыздық - әрбір адамға ең тікелей және ауыр әсер ететін макроэкономикалық проблема[1].

Көптеген адамдар үшін жұмыстан айырылу олардың әдеттегі өмір салтының өзгеруіне, өзін-өзі бағалаудың төмендеуіне, алаңдаушылыққа және ауыр психологиялық жарақатқа әкеледі[2].

Жұмысынан айырылған адамдар стресстің жоғары деңгейімен сипатталады көптеген адамдарда мұндай проблемалардың пайда болуы денсаулықтың соматикалық (инфаркт, инсульт, асқазан жарасы) және психикалық (невроздар, психопатиялық реакциялар) өзгерістерін тудырады[3].

Еңбек нарығындағы жағдайдың өзгеруіне тез бейімделе алмау, мұндай қарым-қатынасқа дайын болмауы күшті стресс факторлары болып табылады.

Мұндай жағдайда арнайы жұмыспен қамту қызметінің мамандары жұмыссыздарға психологиялық көмек, қолдау, сүйемелдеу көрсетудің тиімді жолдарын үнемі іздестіруі қажет.

Зейнеткерлік жасқа жетейін деп қалған адамдардың жұмысын жоғалтуы, жаңа жұмысқа бейімделуі психологиялық жағынан қиындықтар туғызады, оның үстіне Қазақстан Республикасының, яғни біздің мемлекетімізде зейнетақы заңнамасы саласындағы соңғы кезде жиі өзгерістер болуда және жаңа өзгерістер күтілуде.

Демек, жеке тұлғаның жас ерекшелігіне байланысты кез-келген жаста жұмыссыздық жағдайында психологтың қызметін ұсыну, психологиялық қолдау көрсету, жұмысынан айырылған адам үшін стресстің салдарын жеңілдету және оның еңбек нарығына мүмкіндігінше тезірек қайта қосылуына немесе басқа жолмен жаңа жағдайларға бейімделуіне көмектесу, психологиялық сүйемелдеу жасаудың заманауи әдістемесін жасап, ұсыну қажет.

Жұмыссыздық бүкіл әлемде миллиондаған адамдарға әсер ететін маңызды әлеуметтік және экономикалық мәселе болып табылады. Адамдар жұмысынан айырылған кезде олар тек қаржылық қиындықтарға ғана емес, сонымен қатар бірқатар психологиялық және эмоционалдық проблемаларға тап болады. Жұмыссыздықтың психологиялық әсері елеулі және адамның психикалық денсаулығы мен әл-ауқаты үшін ұзақ мерзімді салдары болуы мүмкін. Сол үшін осы мәселеде психологиялық сүйемелдеу қызметіне ұсыну өте маңызды деп ойлаймыз.

Жұмыссыздықтың ең жақын психологиялық салдарының бірі - стресс. Жұмысты жоғалту ауыр оқиға болуы мүмкін және адамдар қорқыныш, алаңдаушылық және белгісіздік сияқты көптеген эмоцияларды бастан кешіруі мүмкін. Олар сондай-ақ жоғалту сезімін бастан кешіруі мүмкін, өйткені жұмыс көбінесе оларға мақсат, жеке басын және өзін-өзі бағалау сезімін береді. Жұмыссыздықтан туындаған стресс бас ауруы, шаршау және ұйқысыздық сияқты және т.б. физикалық белгілерге әкелуі мүмкін[4].

Депрессия - жұмыссыздықтың тағы бір кең таралған психологиялық әсері. Адамдар жұмыс табуға тырысқанда өзін үмітсіз, дәрменсіз және түкке тұрғысыз сезінеді. Жұмысты жоғалтудан туындаған стресс, сондай-ақ мазасыздық немесе депрессия сияқты психикалық денсаулық жағдайын тудыруы немесе нашарлатуы мүмкін. Ұзақ мерзімді жұмыссыздық, сонымен бірге қоғамнан оқшаулану және тұйықталу, өмірге деген құндылықтарынан айырылу сезімін тудырады[5].

Жұмыссыздық отбасылық қарым-қатынастар мен отбасылық психологиялық атмосфераға да теріс әсер етуі мүмкін. Адамдар өздерінің жақындарын қамтамасыз етуде қиындықтарға тап болады, бұл қарым-қатынаста қақтығыстар мен шиеленістерге әкеледі. Жұмыссыздыққа байланысты қаржылық қиындықтар отбасындағы, жалпы тұлғаның жеке тұлғалық қарым-қатынастарының одан әрі бұзылуына алып келетіні белгілі[6].

Ұзақ мерзімді жұмыссыздықтың тұлғаның психикалық денсаулығына тигізетін салдарын көптеп келтіруге болады. Зерттеулер көрсеткендей, ұзақ мерзімді жұмыссыздық депрессия мен алаңдаушылық сияқты психикалық бұзылулардың даму қаупін арттыруы мүмкін. Бұл сонымен қатар есірткіні теріс пайдалану қаупінің жоғарылауына әкелуі мүмкін, өйткені адамдар стресс пен эмоционалдық ауырсынуды

жеңу құралы ретінде есірткіге немесе алкогольге жүгініп, өмірден баз кешкен жағдайларды көптеп мысал келтіре аламыз.

Жұмыссыздықтың психологиялық әсері адамға, оларды қолдау, психологиялық сүйемелдеу жүйесі жұмысынан айырылу жағдайларына байланысты әртүрлі болуы мүмкін екенін атап өткен жөн. Себебі, мұнда бірінші кезекте, тұлғаның жеке психологиялық ерекшеліктері, жақын адамдарының қолдауы, түсіністікпен қарауы, қоршаған ортасының психологиялық атмосферасы т.с.с. өзіндік ықпалы бар екені анық. Кейбір адамдар тез қалпына келіп, жаңа жұмыс таба алады, ал енді біреулері үшін бұл жағдай қиынырақ болуы мүмкін. Жас, білім деңгейі және бұрынғы жұмыс тәжірибесі сияқты факторлар адамның жұмыссыздықпен қалай күресетініне де әсер етеді[7].

Жұмыссыздықтың жеке тұлғаның болашақтағы өміріне, отбасылық қарым - қатынасына, жеке дамуына, кәсіби анықталуына, өзіндік бағалауына, жаңа орынға, жаңа кәсіпті игеруге, бейімделуге, психикалық денсаулығына теріс әсерін азайту үшін психологиялық қызмет, қолдау, сүйемелдеу жұмыс іздеу және оқыту үшін қаржылық көмек пен ресурстарды қамтамасыз ету, сондай-ақ жұмыссыздарға психикалық денсаулықты қолдау сияқты қадамдар жасай алады. Жұмыс берушілер сонымен қатар жұмыстан босатылған қызметкерлерді ауыстыру және қолдау қызметтерін көрсету арқылы жұмыссыздықтың психологиялық әсерін азайтуда маңызды рөл атқара алады.

Сондай-ақ адамдар жұмыссыздықтың теріс психологиялық әсерін жеңу үшін қадамдар жасай алады, мысалы, достары мен туыстарынан қолдау іздеу, стрессті, күйзелісті төмендететін жаттығулар, аутотренинг, топтық, әлеуметтік тренингтер сияқты әрекеттермен айналысу тұлғаның болашаққа оң көзқарасы мен үмітті сақтауына үлкен мүмкіндік алады. Жұмыссыздарды қолдау, психологиялық сүйемелдеу топтарына қосылу немесе кәсіби психологиялық кеңес алу да пайдалы болуы мүмкін.

Өкінішке орай, жұмыссыздық және оның жұмыссыз азаматтардың психикалық денсаулығына әсері отандық психологияның назарынан тыс қалып отырған жоқ[8]. Жұмыссыздар психологиясын зерттеуге арналған ғылыми еңбектерде бұл мәселе бойынша білімге деген қажеттілікті қанағаттандыра алмайды[9]. Олардың кейбіреулері нақты қолданылатын сипатқа ие және қолдану аясы шектеулі практикалық ақпаратты қамтиды. Басқа зерттеулердің дамыған теориялық және әдістемелік негізі жоқ және олар біртекті емес, жұмыссыздардың жеке тұлғасына байланысы жоқ құбылыстарды диагностикалауға немесе аспектілердің бірін өлшеуге бағытталған[9]. Батыс Еуропа мен АҚШ-тың кейбір елдерінде бұл мәселе XX ғасыр бойы дерлік ең қызықты және талқыланған мәселелердің бірі болды. Дегенмен, бұл туралы әлі де құнды, сұранысқа сай, жұмыссыздықтың оған тікелей немесе жанама кіретін адамдардың психоәлеуметтік әл-ауқатына және психикалық денсаулығына кері әсерінің болуы мен дәрежесі, сондай-ақ осы құбылыстың ауқымы, механизмдері мен белгілері зерттеулер бар[9].

Жоғарыда айтылғандарға байланысты тәуекел топтарын уақтылы бөлу және психологиялық қолдау бойынша тиісті іс-шараларды ұйымдастыру мақсатында жұмыссыздар жағдайына тап болған азаматтардың әртүрлі санаттарының жеке психологиялық ерекшеліктерін зерттеу үлкен практикалық құндылыққа ие болады. Бұл күштер мен құралдардың мақсатты шоғырлануы есебінен жұмыспен қамту қызметі жүргізетін жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді саясатының барлық бағдарламаларының тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Жұмыссыз адамның ұзақ уақыт болуына ықпал ететін жеке психологиялық ерекшеліктерді анықтау, әсіресе жеке тұлғаның алғашқы кәсіби қалыптасу кезеңінде оларды уақтылы түзету бағдарламаларын жасауға ықпал етеді.

Адамның барлық әлеуетін жандандыруға бағытталған кешенді тәсіл ғана бейімделу деңгейін арттыруға мүмкіндік береді, жұмыссыздардың еңбек нарығындағы мінез-құлқын неғұрлым белсенді және нәтижелі етеді. Мемлекеттік бағдарлама жұмыспен қамту қызметінің белсенді тәжірибесіне назар аударғанын растады. Бұл ең алдымен жұмысқа орналасуға жәрдемдесу, жұмыс орындарын құру және сақтау, кәсіпкерлік пен өзін-өзі жұмыспен қамтуды ұйымдастыруға көмектесу, жұмыссыздарды оқыту және қайта даярлау. Үкіметтік құжатта аталған психологиялық оңалтудың «жаңа старт» курстары, «жұмыс іздеушілер клубы» бағдарламасы сияқты нысандары барлық дерлік аумақтық жұмыспен қамту басқармаларында жұмыс істейді. Еңбек нарығындағы жұмыссыздардың мінез-құлқын жандандырудың негізі адамның өзін-өзі актуализациялау процестерін қолдау болып табылады, яғни жеке тұлғаны өзін-өзі актуализациялау арқылы ғана тиімді әлеуметтік бейімделуге қол жеткізуге болады.

Созылмалы жұмыссыздарды психологиялық оңалту сияқты күрделі мәселені шешу үшін кешенде жеке және топтық жұмыс әдістерін қолдану қажет, олар белсенділік пен жеке өсуге де, психологиялық қолдауға да бағытталған. Жұмыссыздарға психологиялық қолдау көрсету, ең алдымен, адамның өмірінде өзін жоғалтпауы, өз проблемаларымен жалғыз қалмауы үшін қажет. Сондай-ақ оған ықтимал психологиялық жарақаттардан аулақ болуға көмектесу керек. Жалпы, тиімді психологиялық көмек көрсету жұмыссыздар арасында бейімделмеген реакциялар мен девиантты мінез-құлық ықтималдығын едәуір төмендетуі мүмкін.

Мінез-құлықты қайта құру басталатын бірінші нәрсе-проблемалық сананы қалыптастыру. Ол адамның іс-әрекеті мен оған қойылатын талаптар арасында қайшылық туындаған кезде проблемалық жағдайда туады. Бірақ проблемалық сананың пайда болуы үшін субъект аталған қарама-қайшылықты «көру» керек. Бүгінгі таңда басты қайшылықтың мәні - адамдар пассивті, тәуелді позицияны қабылдай отырып, мемлекет тарапынан көмек пен қолдауға сенуге дағдыланған. Нарықтық қатынастар адамдардың мінез-құлқына жаңа талаптарды, ең алдымен, проблемалық жағдайларды, соның ішінде жұмысынан айырылуға байланысты жағдайларды шешуде белсенді әрекет ету, жеке бастама жасау қабілетін талап етеді.

Мінез-құлықты қайта құру басталатын бірінші нәрсе-проблемалық сананы қалыптастыру. Ол адамның іс-әрекеті мен оған қойылатын талаптар арасында қайшылық туындаған кезде проблемалық жағдайда туады. Бірақ проблемалық сананың пайда болуы үшін субъект көрсетілген қайшылықты «көруі» керек. Бүгінгі таңда басты қайшылықтың мәні - адамдар пассивті, тәуелді позицияны ұстана отырып, мемлекет тарапынан көмек пен қолдауға сенуге дағдыланған. Нарықтық қатынастар адамдардың мінез-құлқына жаңа талаптарды талап етеді, ең алдымен проблемалық жағдайларды, соның ішінде жұмысынан айырылумен байланысты мәселелерді шешуде белсенді әрекет ету, жеке бастама көтеру.

Бірақ қанағаттанбау сезімі кейбір адамдарда психологиялық қайта құрудың оң факторы болып табылады, егер ол өз қызметіне наразылық болса ғана. Кемшіліктер мен кателіктерді тек қоршаған адамдарда және мемлекеттік құрылымдардан іздеу

тенденциясы адамның эмоционалды белсенділігін конструктивті емес етеді, кейде оны жойқын күшке айналдырады. Сондықтан басты міндет-наразылық энергиясын өз кемшіліктеріне «ауыстыру», өзін-өзі сынау деңгейін арттыру. Басқаша айтқанда, проблемалық жағдайды түсіну мен тәжірибенің үйлесімі болып табылатын сыни және өзін-өзі сыни сананы қалыптастыру жеке тұлғаны психологиялық қайта құрудың алғашқы қадамы болып табылады.

Екінші қадам-дағдарыстық жағдайдан шығудың жолын іздеуге көшу («іздеуші» сана кезеңі). Мұндай іздеу қызметтің мақсаттары мен міндеттерін нақты анықтаумен аяқталады. Қиын жағдайдан шығу үшін не істеу керек - бұл осы кезеңде шешілетін басты мәселе. Бұл өзін және қоршаған әлемді өзгертуге дайындалып жатқан субъектінің мақсатты әрекеті. Оның нәтижелері мақсаттар мен міндеттерді анықтауда ғана емес, сонымен бірге адамның оларды жүзеге асыруға деген ұмтылысы мен ұмтылысының пайда болуында көрінеді. Білімнің өзі (мақсаттар, міндеттер және оларды шешу жолдары) және осы тілекпен расталмаған алдағы қызмет туралы ойлар проблемалық жағдайды шеше алмайды. Іс-әрекетке тікелей түрткі-адамның белгілі бір жолмен әрекет ету туралы шешімі. Шешім әрекетке ішкі қондырғы ретінде әрекет етеді. Бұл субъектінің әртүрлі балама нұсқаларды іріктеу және сыни бағалауының нәтижесі, ең алдымен, күтілетін нәтижелерді (белгілі бір қажеттіліктерді қанағаттандыру дәрежесі) және шығындарды (рухани және физикалық) салыстыру арқылы оның ұтымдылығы тұрғысынан бағаланады. Егер мақсатқа ең ұтымды жолмен қол жеткізілсе, опция артықшылық ретінде қабылданады. Дәл осы кезеңде жұмыссыз адам бейімделу мінез-құлқының белгілі бір стилін таңдайды: жұмыспен қамту орталықтары атынан мемлекет тарапынан көмекке сүйену немесе жұмыс іздеуде жеке бастама көтеру. Әлеуметтік құрылымдардың міндеті, ең алдымен, жұмыссыз жұмыссыздық мәселесін шешудің ең тиімді әдісін таңдайтын ынталандырушы жағдайлар жүйесін құру.

Сонымен, жұмыссыздарға өздерінің кәсіби өсуі мен жетілуіне үлкен қызығушылық таныту қажеттілігін, жаңа білім мен дағдыларды игерудің маңыздылығын, қайта даярлау мүмкіндігін, іскерлік құзыреттілікті, кәсіпкерлікті, кедергілерді еңсеру қабілетін көрсету қажеттігін көрсету қажет. Жұмыссыз адам тек бәсекеге қабілетті адам ғана дағдарысты жеңе алатынын және еңбек нарығында лайықты орын алатынын түсінуі керек сол үшін жеке тұлғаның жұмыссыздық күйзеліс жағыдайын психологиялық сүйемелдеудің маңыздылығы осы орайда айқын көрінеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Кязимов, К. Г. Управление человеческими ресурсами: профессиональное обучение и развитие : учебник для вузов / К.Г.Кязимов. - 2-е изд., перераб. и доп. - Москва : Издательство. Юрайт, 2024. - 202 с.

2. Ермолаева, С. Г. Рынок труда : учебное пособие / С. Г. Ермолаева. - Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2015. - 108 с.

3. Е.В. Корецкая Проблема саморегуляции активности безработных в ситуации потери работы. Ученые записки: электронный научный журнал Курского государственного университета. 2012. № 1 (21).

Акименко А.К. Понятие адаптации, ее критериях и механизмах адаптационного процесса // Адаптация личности в современном мире: Межвуз. сб. науч. тр. Саратов: ИЦ «Наука», 2011. Выпуск 3. С. 5-18.

4. Дудина М.М., Семенова С.Л. Технологии трудоустройства. Екатеринбург: Изд-во: Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2015. 180 с.

5. Зинченко В.П., Мещерякова Б.Г. Психологический словарь – 2-е изд., перераб. и доп. М.: Астрель: АСТ: Хранитель, 2007. 479 с.

6. Басов Н.Ф., Социальная работа: учеб. пособие для бакалавров, 3-е изд. перераб. и доп. М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2015. 352 с.

7. Белашева И.В., Ершова Д.А., Есаян М.Л., Технологии формирования модели безопасного поведения: уч. пособие (курс лекций). Ставрополь: Изд-во СКФУ, 2017. 165 с.

8. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика: учебник для вузов. СПб.: Питер, 2006. 351 с.

9. Глуханюк Н.С., Колобкова А.И., Печеркина А.А. Психология безработицы: Результаты исследований. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.пед. ун-та, 2003. 86 с.

*Бердалы Әсел, ОП - 21 - 1к, 4 - курс студенті, Caspian University
Ғылымми жетекшісі: Жумабаева Жупаркул Жумабаевна, псих.ғылы.канд.*

ОТБАСЫНДАҒЫ ЖАҒЫМСЫЗ ҚАРЫМ - ҚАТЫНАСТЫҢ БАЛАНЫҢ ПСИХОЛОГИЯСЫНА ӘСЕРІ

***Аннотация.** Мақалада отбасы ішілік қарым-қатынастың баланың жеке басына кері әсері қарастырылады. Бала тұлғасының құрылымы ата-анамен және туыстарымен тығыз қарым-қатынаста қалыптасады. Тәрбие процесінде отбасындағы әртүрлі ұрпақтар арасындағы қарым-қатынастар отбасында маңызды рөл атқарады.*

***Кілт сөздер:** бала тұлғасы, отбасылық қарым-қатынас, ата-ана, өмірлік қызығушылық, психобиологиялық үйлесімділік, психологиялық үйлесімділік.*

***Аннотация.** В статье рассматривается негативное влияние внутрисемейных отношений на личность ребенка. Структура личности ребенка формируется в процессе близких взаимоотношений с родителями и родственниками. В процессе воспитания большую роль играют в семье взаимоотношения между разными поколениями в семье.*

***Ключевые слова:** личность ребенка, внутрисемейные отношения, родители, жизненные интересы, психобиологическая совместимость, психологическая совместимость.*

***Summary.** The article examines the negative impact of intrafamily relationships on the child's personality. The structure of a child's personality is formed in the process of close relationships with parents and relatives. In the process of upbringing, relationships between different generations in the family play an important role in the family.*

***Keywords:** child's personality, family relationships, parents, life interests, psychobiological compatibility, psychological compatibility*

Бала тұлғасының құрылымы ата-анамен және туыстарымен тығыз қарым-қатынаста қалыптасады. Сондықтан ата-ана баланың өмірінде маңызды рөл атқарады. Әрбір бала әкесі немесе анасы сияқты болуға ұмтылады. Баланың тұлғалық мәдениетінің

қалыптасуы мінез-құлқына, сондай-ақ ата-анасының және үлкен отбасы мүшелерінің іс-әрекетіне байланысты.

Тәрбие процесінде отбасындағы әртүрлі ұрпақтар арасындағы қарым-қатынастар отбасында маңызды рөл атқарады. Отбасы - бұл оның мүшелеріне әсер ететін шағын әлеуметтік топ, яғни олардың әрқайсысы бір мезгілде отбасының өміріне әсер ете алады.

Ерлі-зайыптылар мен ата-аналардың бірінші міндеті - отбасында үйлесімді қарым-қатынас пен дұрыс психологиялық климат құру. Мұның барлығынсыз баланың дені сау және толыққанды тұлға болып қалыптасуы мүмкін емес. Үлкендер арасындағы ауытқулар немесе түсініспеушіліктер болатын отбасылық қарым-қатынастар балаларға тек зиян келтіреді. Бала өте мазасыз, мазасыз, адамдармен араласуы қиын болуы мүмкін, сонымен қатар мектептегі үлгерімі нашарлауы мүмкін. Тұрақсыз отбасы баланың танымдық белсенділігіне, сонымен қатар оның интеллектуалдық дамуына кері әсер етеді [1].

Отбасындағы қамқорлықты ата-ана өз еңбегімен баланың барлық қажеттіліктерін қамтамасыз ететін, оны кез келген уайымнан, күш-жігерден және қиындықтардан қорғайтын, яғни оларды өздеріне алатын қарым-қатынастар жүйесі деп атауға болады. Белсенді тұлғаны қалыптастыру мәселесі артта қалады. Тәрбиелік әсердің орталығында тағы бір мәселе тұр - баланың қажеттіліктерін қанағаттандыру және оны қиындықтардан қорғау. Ата-аналар, шын мәнінде, балаларын үй табалдырығынан тыс шындықпен бетпе-бет келуге шындап дайындау процесіне кедергі жасайды. Дәл осы балалар топтық өмірге икемсіз болып шығады [2].

Сондай-ақ ерекше жағдайларға отбасылық қарым-қатынастың бұзылуы, яғни ата-ана мен бала арасындағы жылылықтың болмауы, балаға деген өшпенділік немесе оған қатыгездік көрсету жатады. Балаға зорлық-зомбылық көрсету психикалық денсаулыққа қауіпті. Өйткені, ең жақын адамының әділетсіз және қатыгез болуына байланысты азап, қатыгездік, реніш, қорқыныш, үмітсіздік және дәрменсіздіктің бірігуі психикалық бұзылуларға әкелуі мүмкін.

Дәл отбасында бала өзінің алғашқы өмірлік тәжірибесін алады, өзінің алғашқы бақылауларын жасайды, әртүрлі жағдайларда өзін дұрыс ұстауға үйренеді. Ата-аналар тіпті үлкен жаста да тәрбие процесіне жол бермеуі керек, сондай-ақ олар жетілген баланы жалғыз қалдырмауы керек.

Әрбір ата-ана өз баласына моральдық нормалар мен нақты жағдайларға байланысты талаптар қоя алады және қоя алады. Олардың балаға бұйрық беру, зорлық-зомбылық сияқты әсер етуді ұнататындары баланың қарсылығына тап болады, ол мәжбүрлеуге екіжүзділікпен, алдаумен, өрескелдікпен, кейде өшпенділікпен жауап береді. Ата-аналардың авторитаризмі, баланың пікірін елемей, мәселені шешуде оны дауыс беру құқығынан айыру – мұның бәрі баланың жеке басын қалыптастырудағы елеулі сәтсіздіктердің кепілі [3].

Отбасылық қарым-қатынастар адамның дамуы мен жеке тұлғаның әлеуметтенуінің іргелі негізі болып табылады. Отбасы – адам кіретін алғашқы және негізгі әлеуметтік институт. Отбасылық қатынастарға тән барлық нәрсе басқа адамдармен, қоршаған қоғаммен қарым-қатынасты алдын ала анықтайды. Әдетте, ата-аналық отбасында қалыптасатын қарым-қатынас түрі өз отбасынан үлгі алады. Рухани қажеттіліктер екінші орында тұрған отбасылар баланың жеке басының қалыптасуына

қолайсыз. Отбасы білім мен мәдениеттің төмендігімен сипатталады. Бұл балалар мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынаста олардың өмірге деген қызығушылықтары әртүрлі болады [1].

Психобиологиялық үйлесімділік - бұл отбасылық әл-ауқатқа әсер ететін негізгі фактор. Оған өзара сыйластық, өзара тартымдылық, ерлі-зайыптылардың отбасылық өмірге дайындығы, парыз бен жауапкершілік, өзін-өзі бақылау мен икемділік және т.б. Осыған байланысты, қазіргі отбасылардағы жиі ажырасуды ерлі-зайыптылардың некеге тұрғысы келмеуімен, ерлердің отбасы үшін жауапкершілікті көтере алмауымен түсіндіруге болатындығын ескеру қажет. неке жасы айтарлықтай жасарып, неке қатынастарына түсу себептері өзгерді;

Психологиялық үйлесімсіздік - бұл «сыни жағдайларда бір-бірін түсінудің мүмкін еместігі» [1].

Әлеуметтік-психологиялық зерттеулер институтының мамандары қазіргі әйелдерге үйлесімді отбасын қалай елестететіндігі туралы сауалнама жүргізген. Сауалнама нәтижелері бойынша әйелдердің түсінігіндегі «үйлесімді отбасы» дегеніміз - сүйіспеншілікке негізделген отбасы. Отбасын бақытты санайтын әйелдердің 87,3% -ы өздерінің шынайы махаббаттарын кездестіргендеріне сенімді болды. Осы топтағы әйелдердің 75,8% -ы сүйіспеншілік неке ыңғайлы некеден гөрі күшті екендігіне кездейсоқ емес, ал енді бақытты отбасы құруға үміттенбейтіндердің арасында респонденттердің тек жартысы ғана осылай ойлайды. Сонымен қатар, әйелдер үшін «үйлесімді отбасы» ұғымы шынайы сүйіспеншілік романтикалық сезім емес, өмірге тұрақтылық пен сенімділік екені туралы жауап берген.

«Үйлесімді отбасын» құрайтын компоненттің бірі – бала. Олардың саны маңызды емес. Барлық үйлесімді отбасылардың 46,2% -ында бір кәмелетке толмаған баласы болды, 19,4% -ында - екі, 2,0% -ында - үш және одан да көп, 6,0% жағдайда бұл отбасыларда кәмелетке толмаған балалар да, ересек балалар да болған, ал 13,3% -ы ересек балалар. Сонымен бірге үйлесімді баласыз отбасылардың үлесі тек 13,1% -ды құрады, дегенмен респонденттердің жалпы санындағы баласыз отбасылардың үлесі 34,6% -ды құрады. Алайда, кері қарым-қатынас нәтиже көрсеткендей - әйелдердің өз отбасын үйлесімді деп санауы үшін балалы болу жеткіліксіз. Балалы әйелдердің тек жартысы ғана өз отбасыларын бақытты санатына жатқызған.

Әйелдер үйлесімді деп санайтын отбасылардың үшінші ерекшелігі - ресми тіркелген неке. Ресми түрде некеде тұрған әйелдер арасында 69,0% өз отбасыларын бақытты деп санайды. Сонымен бірге, азаматтық некеде тұрған әйелдердің ішінде тек 40,2% -ы өз отбасын бақытты отбасына жатқызатынын айта алды, ал тұрақты серіктестің болуын әйелдер мүлдем отбасы деп санамады - әйелдердің тек 5,3% -ы осы топтан олардың үйлесімді отбасы бар деп сенген. Олардың 80% дерлік олар болашақта деп үміттенді. Осындай үмітті азаматтық некеде тұрған әйелдердің 40% -ы бөлісті[4].

Қалыпты үйлесімді отбасы қандай болуы керек екендігінің қалған сипаттамаларына келетін болсақ, романтикалық сипаттамалардан алыс. Егер әйел үшін идеалды ер адам, ең алдымен, сыртқы әлемнен қорғануды қамтамасыз ете алатын ер адам болса, онда үйлесімді отбасы дегеніміз - әйел «күйеуінің қолдауын, қамқорлығын» сезінетін отбасы. Яғни қалқаным, қорғаным деп есептейді», содан кейін, күйеуі отбасының материалдық әл-ауқатына негіз жасауы тиіс. Қалай болғанда да, бақытты

отбасын құра алдым деп санайтын әйелдердің 56,5% -ның отбасыларында отбасының әлауқаты негізінен күйеуінің табыстарымен анықталды, бұл басқа отбасыларға қарағанда әлдеқайда жоғары. Қазіргі кезде әйелдер өмір сүріп жатқан психологиялық қысымды, сондай-ақ күнделікті өмірде кездесетін проблемалардың жиынтығы мен сипатын ескере отырып, бұл нәрсеге таңқалудың қажетілігі жоқ деп есептейміз.

Егер біз отбасында ақша жеткіліксіз болса, онда үйлесімді отбасыларда ақша табу әйелдерден гөрі ерлерге тиесілі деп айтамыз. Мұндай отбасылардың төрттен үшінде біреу қосымша ақша табуға мәжбүр болғанымен, оны ерлердің 40,1% -ы және әйелдердің 16,0% -ы ғана жасайды (14,6% жағдайда екеуі де осылай жасауы керек). Барлық басқа отбасыларда әйелдер қосымша табыс бөлігінде айтарлықтай үлкен ауыртпалық алады. Сонымен қатар, ерлі-зайыптылардың қарым-қатынасы жақсы болатын отбасыларда материалдық әлауқаттың бірінші орынға қоймайтындығы анықталды[4].

Үйлесімді және дағдарысқа ұшыраған отбасыларды зерттей отырып, көптеген авторлар отбасындағы әлауқат бірінші кезекте ерлі-зайыптылардың құндылық бағдарларының сәйкес келуіне және олардың психофизиологиялық үйлесімділігіне байланысты екенін атап өтті.

Қазіргі заманғы отбасылық зерттеулер көрсеткендей үйлесімді отбасының құрылымы келесі компоненттерден тұрады деп болжайды:

- - Қарым-қатынасқа күш пен сенімділік беретін отбасындағы махаббат;
- - Тұрақты болу факторы ретінде заңды некеде тіркеудің болуы;
- - Ер адамның отбасының тірегі және қорғаушысы бола алу қабілеті;
- Отбасындағы материалдық игілікті жасаушы ретінде;
- Балалар

Отбасылық-неке қатынастарының үйлесімділігі жеке параметрлер тұрғысынан бірнеше негізгі элементтермен анықталады: - неке қатынастарының эмоционалды жағы, сүйіспеншілік дәрежесі; - олардың идеяларының ұқсастығы, өздері, серіктесі, көзқарасы тұтастай алғанда әлем; - әр серіктес таңдаған қарым-қатынас модельдерінің ұқсастығы, мінез-құлық ерекшеліктері; - жыныстық және кеңірек, серіктестердің психофизиологиялық үйлесімділігі; - жалпы мәдени деңгей, серіктестердің психикалық және әлеуметтік жетілу дәрежесі, сәйкестік Ерлі-зайыптылардың құндылықтар жүйесі. Некеде сәттілік пен сәтсіздікті алдын-ала анықтайтын ең көп таралған факторлар - ерлі-зайыптылардың жеке қасиеттері және олардың барлық мәселелерді шеше білуі, бір-бірімен үйлесімді болуы. Негізгі адамгершілік принциптері, қызығушылықтары, көзқарасы, өмір салты, психоәлеуметтік жетілу және құндылық шкаласы маңызды.

Психологиялық үйлесімділік - бұл қарым-қатынас пен бірлескен іс-әрекеттегі серіктестердің өзара оңтайлы үйлесімділігі - ұқсастығы немесе бірін-бірі толықтыруы - құндылық бағдары, жеке және психофизиологиялық сипаттамалары негізінде өзара қабылдауы. Отбасы мен неке қатынастарының үйлесімділігі жеке параметрлер тұрғысынан анықталады бірнеше негізгі элементтер: қосылу дәрежесі; - олардың идеяларының ұқсастығы, өздерінің, серіктестердің, жалпы әлемнің көріністері; - серіктестердің әрқайсысы таңдаған байланыс модельдерінің ұқсастығы, мінез-құлық ерекшеліктері; - жыныстық және кеңірек түрде психофизиологиялық үйлесімділік - жалпы мәдени деңгей, серіктестердің ақыл-ой және әлеуметтік жетілу дәрежесі, құндылық жүйелерінің сәйкес келуі

Неке мен отбасы әл-ауқатының факторларын білу адамға өзінің болашақ отбасылық қатынастарының қалыптасуына жауапкершілікпен қарауға мүмкіндік береді.

Отбасылық, некелік өмірге бейімделу кезінде әсер ететін факторлардың бірі – болашақ ерлі-зайыптылардың отбасылық өмірге дайындығы болып табылады. Сонымен қатар бұл пікірді көптеген психологтар, социологтар, педагогтардың өз зерттеулерінде дәлелдей кеткен [2].

А.Н. Сизановтың айтуы бойынша «отбасылық өмірге дайындық» түсінігі әлеуметтік - өнегелі, мотивациялық, психологиялық және педагогикалық түсініктерін қамтиды. Отбасылық өмірге әлеуметтік - өнегелі дайындық дегеніміз – адамның азаматтық кемелденуі (жас, білімі, кәсібі өнегелі сана деңгейі, экономикалық тәуелсіздігі, денсаулығы) [3].

Әлеуметтік зерттеулер бойынша ерлі-зайыптылар арасындағы қарым-қатынасына, олардың некелік өмірге бейімделуіне некеге ерте тіркелу факторы маңызды әсер етеді. Жалпы заңға сәйкес 18 жаста отбасы құруға болады, бірақ медициналық тұрғыдан қарастырғанда некеге тіркелудің ең қолайлы жас көрсеткіштері 20 – 22 жас қыздарға, 23 – 28 жас жігіттерде (ер адамның ағзасы әйелдердікінен кейін жетілетін фактор ескеріледі) [3].

Отбасы құруға психологиялық дайындық бұл – жеке адамның басқа адамдармен қарым-қатынасты тез орната білу, отбасылық өмірге және қоршаған ортаға бірдей немесе ұқсас көзқарас, отбасында сау рухани – психологиялық ахуал орната білу қабілеті, мінез-құлықтың және сезімдердің тұрақтылығы, дамыған ерік қасиеттері [7]. Болашақ ерлі-зайыптылар өскен отбасысының атмосферасы, құрылатын отбасының дамуына елеулі әсерін тигізеді.

А.Г. Харчев некенің ерлі-зайыпты жағы адамның сыртқы орта құбылыстары мен өзінің қажеттіліктерін түсіну, бағалау және эмоционалды бастан кешіру қабілетінің нәтижесі деп түсінген [4]. Ол ерлі-зайыптылардың бір-біріне қатысты ойлары мен сезімдері, сонымен қатар әрекеттерінде осы ойлары мен сезімдерінің объективті көрінуі. Ерлі-зайыптыларға күнделікті өмірде отбасының іс-әрекетіне байланысты көптеген кішкентай және үлкен істерді жасау керек. Ол істердің сәттілігі көп жағдайда ерлі-зайыптылардың қызығушылықтарын ескеріп, компромиске баруына байланысты болады. [5]

Сатир В. отбасында балалы болудан бұрын өзінің отбасылық ахуалын материалдық және рухани өңдеуден өткізу керек, себебі мұнда келесідей қиындықтар кездесуі мүмкін: бір-бірін толық тану кезінде толық қанағаттанбау; функцияларын бөлудегі шиеленістер; туыскандарымен өзара қатынаста шиеленістер; материалды және экономикалық шиеленістер [6]. Жас отбасын құрғанда, әрине материалды және тұрғын үй мәселелерін қарастырады. Бұл қазіргі нарықтық экономика негізіндегі өмір талабында маңызды болып табылады.

Балалар мен ата-аналар арасындағы ең жақсы қарым-қатынас ата-аналар ата-ананың демократиялық стилін ұстанған кезде дамиды. Бұл стиль балаларға дербестік, белсенділік және әлеуметтік жауапкершілікті меңгеруге көмектеседі [7].

Сонымен, баланың жеке басының қалыптасуы толығымен ата-анаға, жалпы отбасына байланысты деген қорытынды жасауға болады. Отбасында жоғары рухани

қажеттілік, ата-ана мен олардың балалары арасындағы жақсы қарым-қатынас болуы керек. Заманауи іс-әрекеттер, ортақ көзқарастар, өзара көмек дәстүрлері, ортақ мүдделер мен шешімдер ата-аналар мен балалар арасында жылы, мейірімді және мейірімді қарым-қатынасты қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Юдина, Н. В. Влияние семейных отношений на психическое развитие детей / Н. В. Юдина. - Текст : непосредственный // Психологические науки: теория и практика : материалы II Междунар. науч. конф. (г. Москва, март 2014 г.). - Т. 0. - Москва : Буки-Веди, 2014. - С. 17-18.
2. Андреева Т. В. Семейная психология: Учеб.пособие. – СПб.: Речь, 2004. – 244 с.;
3. Варга А.Я. Роль родительского отношения в стабилизации детской невротической реакции. // Вестн. Моск. ун-та. Сер.14. Психология.- 1985. - №4. – С. 32-38.
4. Мягер В.К. Исследование семьи в связи с задачами семейной психотерапии // Социальная психология и общественная практика. –М., 1985. – С. 102-113.
5. Основы психологии и семейного консультирования: Учебное пособие / под общ.ред. Н. Н. Посысоева. – М.: Изд – во Владос – Пресс, 2004. – 328 с.;
6. Сатир В. Психотерапия семьи. – СПб.: Речь, 2000. – 282 с.
7. Эйдемиллер Э. Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. – СПб.: - Питер, 2008. – 672с.

*Алтынбекова Гулбану, ОП - 21 - 1к, 4 - курс студенті, Caspian University
Ғылымми жетекшісі: Жумабаева Жупаркул Жумабаевна, псих.ғылы.канд.*

ҚҰМАР ОЙЫНДАРЫНА ТӘУЕЛДІ ТҮЛҒАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ

Аннотация. Мақалада құмар ойындарға тәуелділік мәселесі қарастырылады және оқу процесінде тәуелділік мінез-құлқы, оның белгілері, дамуы мен диагностикасы туралы білім, білік және дағдылар жүйесін қалыптастыруға мүмкіндік беретін жүйелі тәсіл негізінде әзірленген.

Кілт сөздер: Құмар ойындарына тәуелділік, интернетке тәуелділік, аддикция, тәуелді мінез-құлық.

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы игромании (гэмблингу) и разработано на основе системного подхода, позволяющего сформировать в процессе обучения систему знаний, умений и навыков об аддиктивном поведении, его симптоматике, развитии и диагностике.

Ключевые слова: Игровая зависимость, Интернет-зависимость, зависимость, аддиктивное поведение.

Summary. The article examines the problems of gambling addiction and develops it on the basis of a systematic approach, which makes it possible to form in the learning process a

system of knowledge, skills and abilities about addictive behavior, its symptoms, development and diagnosis.

Keywords: *Gambling addiction, Internet addiction, addiction, addictive behavior.*

Клиникалық психолог К.Янг пен психиатр А.Голдберг интернетке тәуелділік құбылысын психологиялық зерттеудің негізін салушылар болып саналады. «Интернет тәуелділігі» термині 1996 жылдан бастау алады[1].

Иван Голдберг Интернетте өте ұзақ, мүмкін патологиялық кезеңдерді өткізуді сипаттауды ұсынды. 1995 жылы да солай Интернетке тәуелділікті анықтауға арналған диагностикалық критерийлер жиынтығын анықтады және сипаттады. 1997-1999 жж Шетелде осы мәселе бойынша зерттеу-кеңес беру және психотерапевтикалық веб-сервисстер құрылды. 1998-1999 жж К.Янг, Д.Гринфилд және К.Суррат осы білім саласындағы алғашқы монографияларды жариялады. 1998 жылдың аяғында Интернетке тәуелділік проблемасы іс жүзінде «заңдастырылды» - сөздің тар мағынасында клиникалық сала ретінде емес, зерттеу саласы ретінде. Адамдарға практикалық психологиялық көмек көрсету саласы да пайда болды [2, б. 18].

Интернетке тәуелділікті тәуелділіктің ерекше түрі (АҚШ) ретінде көрсететін бірқатар зерттеушілер Интернетке тәуелділік деген пікірмен келіседі.

тәуелді мінез-құлық үлгілері адамдарды байытады. М.Гриффитс (Ұлыбритания) пікірінше, тек нашақорлар аз ғана интернетке тәуелділік танытады, бірақ көпшілік үшін Интернет құрал ғана емес. Джанет Морейхан-Мартин (АҚШ) интернетке тәуелділік пен интернетке тәуелділікті, сондай-ақ интернетті компульсивті, патологиялық, проблемалық, деструктивті пайдалануды көрсететін терминологияны ұсынды. Майкл Феничел (АҚШ) Дж.Морайхан-Мартинмен келісе отырып, дәстүрлі тәуелділік пен интернетке тәуелділік арасындағы ықтимал ұқсастықтар мен айырмашылықтарды егжей-тегжейлі талдады. Сондай-ақ алты тілге аударылған «Пойманные в Сеть» кітабының авторы К. Янг (АҚШ); Дж.Сулер (АҚШ), нашақорлық проблемасы бойынша киберпсихологиялық зерттеулердің пионері; Интернетке тәуелділікті тәуелділіктің дербес түрі ретінде жіктеуден бас тартқан және осы саладағы консультативтік жұмыстың әдістемелік негізін жасаған Дж.Грохол (АҚШ). Шетелдік сарапшылардың көпшілігі Интернетке тәуелділікті интернетті пайдаланушылардың өте аз санына тән деп санайды; осылайша олар пікірді растамайды

Тәуелділіктің бұл түрі миллиондаған пайдаланушыларға тән. Интернетке тәуелділік мәселесімен ресейлік ғалымдардың ішінде: Г.В.Солдатова (ММУ, Мәскеу), А.Е.Войскунский (ММУ, Мәскеу), В.Д.Менделевич (КМУ, Қазан), К.С.Лисецкий (СМУ, Самара), С.Н.Эниколопов (ММУ, Мәскеу), Ю. Кузнецова және Н. В. Чудова (ММУ, Мәскеу), М. С. Радионова және Т. С. Спиркина (ММУ, Мәскеу) психологтар айналысты.

Ресейлік мамандардың ішінде Ц.П.Короленко нашақорлықтың психологиялық түрлерінің өзін-өзі қамтамасыз етуді дәйекті түрде қорғайды [2; 3].

«Аддиктивті мінез-құлық элементтері психикалық жағдайын өзгерту арқылы шындықтан қашатын кез келген адамға тән. Тәуелділік мәселесі психикалық өзгерістермен байланысты шындықтан қашуға ұмтылу туындаған кезде басталатын күй санада үстемдік ете бастайды, өмірді басып алатын, шындықтан ажырауға әкелетін орталық идеяға айналады» [4, б. 12].

Қазіргі уақытта тәуелділік психологиясы (немесе аддикциология) аясында зерттеушілер тәуелділіктің мінез-құлық формаларын анықтауға тырысуда. Талдау белсенді талқыланатын интернетке тәуелділікке негізделген. Шын мәнінде

сана күйін өзгерту арқылы шынайы өмірден «қашу» формаларының алуан түрлілігі туралы мәселе көтеріледі [5, б. 254 – 255]

Құмар ойындарына тәуелділік (құмар ойынына тәуелділік) – химиялық емес, яғни құмар ойындарға қатысумен байланысты мінез-құлық тәуелділігінің бір түрі. Бұл ойындарға: рулетка, лотерея, покер, ойын автоматтары, әртүрлі ставкалар және ақшаға арналған кез келген басқа ойындар кіреді. Бұл «ойын-сауық» кезінде адам кездейсоқ ұтыстар үшін материалдық құндылықтарға тәуекел етеді, бұл кездейсоқтыққа байланысты.

Бастапқыда құмар ойындарға тәуелділікке көзқарас тек моральдық тұрғыдан болды, сондықтан бұл мәселеден зардап шегетін адамдар моральдық тұрғыдан әлсіз, жалқау және т.б. деп саналды. 20 - ғасырдың ортасында құмар ойындарға тәуелділікті түсінуге психологиялық және психоаналитикалық түсіндірулер қосылды, ал 20-ғасырдың аяғында нейробиологиялық.

Құмар ойындарға тәуелділіктің нақты физиологиялық механизмдерін түпкілікті анықтаудың арқасында құмар ойындарға тәуелділердің мінез-құлқындағы өзгерістердің ауыр сипатын дәлелдеуге және бұл жағдайды психикалық және мінез-құлық бұзылыстарының спектрі ретінде жіктеуге мүмкіндік берді.

Құмар ойындарға тәуелділік мәселесінің маңыздылығы ең алдымен ойын әрекетінің әртүрлі нысандарына тартылған адамдардың санымен анықталады. 1975 жылдан 1999 жылға дейінгі кезеңдегі деректерге сәйкес, құмар ойындармен айналысатын АҚШ тұрғындарының саны 68%-дан 86%-ға дейін өсті, ал құмар ойындарға тәуелділердің үлесі де 0,3%-дан 0,74%-ға дейін өсті.

Кейбір жылдары АҚШ-тағы ойын бизнесінің кірісі тіпті киноиндустриясының кірісінен асып түсті. Сонымен қатар, құмар ойындарға тәуелділік көптеген проблемаларды тудырады: отбасының бұзылуы, жұмыссыз қалу, қауіпті несие беру (жоғары пайыздық мөлшерлеменен қарыз алу). Кейде үлкен қарызға және басқа да себептерге байланысты адамдарды суицидке итермелейді. Осы факторлардың барлығы көптеген елдерде, соның ішінде Қазақстанда ойын клубтары мен казиноларды қатаң заңнамалық реттеу және олар үшін арнайы ойын алаңдарын бөлу қажеттілігі туындады. Өкінішке орай, бұл шаралар мәселені толығымен шешуге мүмкіндік бермеді, өйткені көптеген ойын алаңдары Интернетке көшті, оларды басқару қиынырақ.

Басқа психикалық бұзылулар сияқты, құмар ойындарға тәуелділік көп факторлы ауру болып табылады. Біріншіден, оның пайда болу қаупі әлеуметтік-демографиялық факторлармен байланысты. Ерлерде әйелдерге қарағанда екі есе жиі кездеседі. Бірақ әйелдерде құмар ойындарға тәуелділік тезірек дамиды: ерлерде құмар ойынға деген құмарлықтың басталуынан тәуелділіктің қалыптасуына дейін орта есеппен 4,6 жыл, ал әйелдерде 1 жыл өтеді [6]. Мигранттар да құмар ойындарға тәуелділікті дамытады. Бұл қаржылық қиындықтар мен жеңіл пайдаға ұмтылумен байланысты болса керек. Америка Құрама Штаттарында құмар ойындарға тәуелділік орта жастағы және егде жастағы адамдарда жиі дамиды [3], ал елімізде 40 жасқа дейінгі жастар құмар ойынына қатысты проблемалары бар дәрігерге жиі келеді. Бәлкім, бұл біздің елде құмар ойындардың кең

ауқымда салыстырмалы түрде жақында пайда болғандығынан және біз нашақорлардың әлі жетілмеген алғашқы ұрпағын ғана көреміз.

Екіншіден, құмар ойындарға тәуелділіктің дамуында биопсихологиялық факторлар рөл атқарады, мысалы, тәуелділікке тұқым қуалайтын бейімділік, біреуге немесе бір нәрсеге сенімді байланыстың болмауы және т.б.

Құмар ойындарға тәуелділіктің пайда болуына әсер ететін төрт негізгі фактор бар. Олардың барлығы тұлғалық қасиеттермен байланысты:

-ойында «тыныштықты», «алаңдауды» іздестіруді тудыратын ұзақ мерзімді деструктивті стресс - әйел жынысымен, суицид қаупінің жоғарылауымен және отбасында әртүрлі психикалық бұзылулардың болуымен байланысты;

-толқуларға деген қажеттіліктің артуы - отбасында алкогольге тәуелді адамдардың болуымен байланысты;

-кылмыстылық пен жалғыздыққа бейімділік кылмыстық өмір тарихымен байланысты (қамауға алу, заңсыз әрекеттер).

-социопатияның импульсивтілігі мен автоматизмі құмар ойындарға тәуелділіктің ерте басталуымен, жұмысқа нашар бейімделуімен, ажырасумен және импульсивті (бөртпе) құқық бұзушылықтармен байланысты [7].

Құмар ойындарға тәуелділіктің негізгі белгісі - ойынға тән мінез-құлық. Бұл оқиғаның нәтижесіне бәс тігу кезінде маңызды, құнды нәрсенің тәуекелі ретінде түсініледі, бұл кезде жеңілу немесе ұту ықтималдығы кездейсоқтыққа байланысты [8].

Құмар ойындарға тәуелділіктің әртүрлі формалары бар, оларда ставкалар әртүрлі оқиғаларға қолданылады, ал химиялық тәуелділіктер сияқты - нашақорлық - ставкалардың әр түрінің құмар ойындарға тәуелділік көрінісінде өзіндік реңктері бар.

Ілеспе психопатологиялық бұзылыстарға байланысты құмар ойындарға тәуелділердің бес негізгі кіші түрі бар, олар жиі бір-бірімен біріктіріледі:

Невротикалық субтип (34%) - олар үшін ойын эмоционалдық мәселелерді, жалғыздықты және алаңдаушылықты шешудің тәсілі болып табылады. Оның үстіне, олар құмар ойындарға тәуелділіктен басқа, психоздар мен невроздармен ауыруы мүмкін.

Психопатиялық субтип (24%) – құмар ойындарға тәуелділік қоғамға қарсы жеке автоматизмдермен (мысалы, агрессия) үйлеседі және жеңіл ақшаға, демек, рахатқа қол жеткізу үшін алдауға бейімділік ретінде көрінеді.

Импульсивті түрі (18%) - бұл адамдар өзін-өзі бақылау қабілетінің төмендеуімен сипатталады, сондықтан олар ойын жағдайына тап болғанда, олар бақылаусыз ставка жасайды.

Субмәдениет субтипі (14%) – бастапқыда адамдар өз ортасындағы мәртебесін көтеру, тәуекелшіл, күшті, батыл болып көріну үшін құмар ойнай бастайды, содан кейін олар құмар болып, құмар ойынға деген құмарлықты жеңе алмайды.

Симптоматикалық субтип (10%) – құмар ойындарға тәуелділік ауыр психикалық бұзылыс (депрессия, шизофрения және т.б.) фонында қайталама симптом ретінде басталады [9].

Ойынға тәуелділікті қарапайым ойын-сауықтан ажырата білу керек. Соңғы жағдайда адам ойынды тек көңіл көтеру тәсілі ретінде қабылдайды. Жеңіске үміттенсе де, онымен санаспайды. Ойын ойыншыны үнемі қарызға батып, қиындыққа душар етуге мәжбүр ететіндей оны баурап алмайды [16].

Келесі белгілер адамда құмар ойындарға тәуелділіктің дамуын көрсетуі мүмкін:

Қаржылық проблемалар: патологиялық хоббиге жұмсалатын қаражат пен уақытты бақылау жоғалады, ақша мен құндылықтар із-түзсіз жоғалады, жаңа несиелер мен қарыздар көбірек пайда болады;

Эмоционалдық саладағы проблемалар: көңіл-күй жиі өзгереді, кенеттен ашуланшақтық пайда болады, кейде депрессиялық және суицидтік ойлар пайда болады.

Мінез-құлқындағы өзгерістер: сыртқы келбетіне қамқорлық жасамау, өз ойымен жүру, отбасы мен таныстардан алшақтау, құмар ойындарды жақсы көретін жаңа достардың пайда болуы, кез келген жолмен ақша табуға тырысу, ақшаны басқа нәрсеге жұмсауды қаламау. құмар ойындарға қарағанда [9].

Құмар ойындарға тәуелділік көбінесе басқа тәуелділіктермен біріктіріледі: алкоголь және есірткі. Көптеген құмар ойыншылар мас күйінде ставкаларды, әсіресе үлкен көлемдегі ставкаларды қояды. Алкоголь адамның импульсивтілігін арттырады, оны шешуші, кейде тіпті абайсыз етеді. «Теңіз ішкенге тізе» деп бекер айтпаған.

«Ойынға тәуелділік» психикалық бұзылыстарды ойынға тәуелділіктен ажырату үшін американдық психиатрлар қауымдастығы әзірлеген DSM-5 диагностикалық критерийлерін пайдалану керек. Құмар ойындарға тәуелділік клиникалық маңызды құнсыздануға немесе күйзеліске әкелетін тұрақты және қайталанатын проблемалық құмар ойын мінез-құлқы ретінде анықталады. 12 ай ішінде келесі төрт немесе одан да көп критерийлермен көрінеді:

Адам қалаған толқу мен ләззатқа жету үшін ставкалардың санын көбейтіп, құмар ойнауға мұқтаж. Бұл критерий тәуелділіктің қалыптасу динамикасын көрсетеді. Бірте-бірте таныс ынталандырулар ойыншы үшін маңыздылығын жоғалтады және сол сезімдерді қайтадан сезіну үшін ол үлкен тәуекелге баруға және ставка сомасын арттыруға мәжбүр болады. Бұл процесс құмар ойындарға төзімділіктің жоғарылауын көрсетеді. Дені сау адам мұндай қажеттілікті сезінбейді және ойынды басқа ойын-сауыққа уақытша балама ретінде пайдаланады.

Құмар ойындарды қысқартуға немесе тоқтатуға тырысқанда адам мазасыз немесе ашушан болады. Нашакор құмар ойынды бақылаға, азайтуға немесе тоқтатуға бірнеше рет және сәтсіз өнер жасаса. Тұрақтылығы мәселесінің критерийі бетінше күрес мүмкін орын көрсеткендіктен аталмаған. Дені сау адам құмар ойына қатысты мінез-құлқын басқар алада және одан оңай бас тарта алада.

Әдетте ол ойынға толығымен сіңіп кетеді. Мысалы, үнемі өткен құмар ойындар туралы ойлау немесе болашақты жоспарлау, қайтадан құмар ойындарға жұмсауға болатын ақша алу жолдарын іздеу. Ойындар нашакордың өмірінде орталық орын алады және бірте-бірте басқа әрекеттерді алып тастайды. Өмір ойынға қайта оралу ниетіне бағынады.

Адам өзін дәрменсіз, кінәлі сезінгенде, мазасызданғанда немесе депрессияға түскенде жиі құмар ойнайды. Құмар ойындар тек ләззат алу үшін ғана емес, сонымен қатар жағымсыз эмоциялардан арылу әдісі ретінде де қызмет етеді. Тәуелді адамның көңілсіздікпен күресу және жағымсыз оқиғаларды бастан кешіру қабілеті төмендейді, сондықтан ол жағымды әсер алудың оңай әдісіне жүгінуге мәжбүр.

Құмар ойындарда ақша жоғалтқаннан кейін, ол әдетте келесі күні тең түсу үшін оралады («ұтылын қуып»). Құмар ойынға тәуелді адам құмар ойындарға қатысу

дәрежесін жасыру үшін өтірік айта бастайды. Бұл құмар ойындарға байланысты маңызды қарым-қатынастарға, жұмысқа, білімге және мансаптық мүмкіндіктерге қауіп төндіреді. Төтенше жағдайда адам бәрін жоғалтады. Бұл қалыпты хобби мен патологияны бөлетін негізгі критерийлердің бірі. Дені сау адам өзінің хоббиінен кез келген уақытта бас тарта алады, бұл тәуелді адам сияқты өмірдің басқа салаларында табысқа қауіп төндіреді.

Құмар ойындарға тәуелді адам құмар ойындардан туындаған қаржылық мәселелерді шешу үшін ақша алу үшін басқаларға сенеді.

Құмар ойындарға тәуелділіктің патогенезі

Ұзақ уақыт бойы құмар ойындарға тәуелділікті психикалық бұзылыстың қандай түріне жатқызу керектігі туралы пікірталас болды. Ғалымдардың бір тобы оны клептомания және пиромания сияқты импульстік бақылау бұзылыстарының тобына жатқызды. Сонымен бірге құмар ойындарға тәуелділіктің дамуы ерікті зейіннің бұзылуына және тежеуші атқарушы функциялардың болмауына негізделуі керек еді.

Екінші топ бұл бұзылысты тәуелділікке (тәуелділікке) жатқызды және оны химиялық емес (мінез-құлық) тәуелділіктің жаңа кластеріне бөлді. DRD2, MAOA және т.б. гендердегі өзгерістер, есірткіге тәуелділікке ұқсас, эпидемиологиялық деректер мен қауіп факторлары да бірдей болды.

Нәтижесінде екінші топтың позициясы жеңіп, құмар ойындарға тәуелділік химиялық емес тәуелділіктердің тізіміне енгізілді, өйткені дәл осы теория үшін ең көп дәлелдер мен нейробиологиялық зерттеулер жинақталған. Сонымен қатар, тәуелділікті емдеу тәсілдері (12 қадамдық бағдарламалар, рецидивтің алдын алу терапиясы) құмар ойындарға тәуелділер үшін ең қолайлы болды [10].

Құмар ойындарға тәуелділіктің жіктелуі және даму кезеңдері

Құмар ойындарға тәуелділіктің екі түрі бар:

эпизодтық – ойынға тәуелділік белгілері белгілі бір уақыт аралығында пайда болады, бірақ белсенді ойынға тәуелділік эпизодынан кейін әлсірейді немесе мүлдем жоғалады;

тұрақты - симптомдар ұзақ уақыт бойы үздіксіз байқалады.

Интернетке тәуелділік ресми диагноз емес, адамның өміріндегі басқа да күрделі мәселелердің (мысалы, депрессия, қарым-қатынастағы қиындықтар) симптомы деген пікір бар. Жасөспірімдер мінез-құлықтың әртүрлі ауытқуларына ең сезімтал. Интернетке тәуелділік баланың жеке басына деструктивті әсер етеді.

Жалпы, құмар ойындарға тәуелділік мәселесін шешу үшін психологтарды, дәрігерлерді және басқа мамандарды тарта отырып, құмар ойындарға тәуелділікті кең ауқымды зерттеулер қажет деп есептейміз.

Әдебиеттер

1. Федотов И.А. Игромания - симптомы и лечение. <https://probolezny.ru/igromaniya/> дата публикации 11 марта 2020 г.
2. Егоров И. И. Психотерапия игромании (гэмблинг). <https://www.b17.ru/article/11648/?ysclid=lvzba9zjq739600246> \ 17 мая 2013 г.
3. Акопов А. Ю. Свобода от зависимости : социальные болезни личности. СПб. : Речь, 2008. 224 с.
4. Бабаева Ю. Д., Войскунский А. Е. Психологические послед-

- ствия информатизации // Психологический журнал. 1998. Т. 19, № 1. С. 89 – 100.
5. Белинская Е. П., Жичкина А. Е. Пространство, населенное другими // Интернет. 1999. № 16. С. 76 – 81.
6. Беляева А. В., Коул М. Компьютерно-опосредствованная совместная деятельность и проблема психического развития // Психологический журнал. 1991. Т. 12, № 2. С. 145 – 152.
7. Большой психологический словарь / под ред. Б. Мещерякова, В. Зинченко. СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2009. 811 с.
8. Борытко Н. М. Досуг в пространстве воспитания // Внешкольник. 2002. № 6. С. 15 – 22.
9. Букин Д., Букин М. Хакеры. О тех, кто делает это // Рынок ценных бумаг. 1997. № 23. С. 54 – 57.
10. Войскунский А. Е. Исследования Интернета в психологии // Интернет и российское общество / под ред. И. Семенова. М. : Гендальф, 2002. С. 235 – 250.

Аблахатова Арайлым Талгатқызы

ОП - 21 - 1к, 4 - курс студенті, Caspian University

Ғылыми жетекшісі: *Жумабаева Жупаркул Жумабаевна, псих.ғылы.канд.*

ДИСФУНКЦИОНАЛДЫ ОТБАСЫНДА ДҮНИЕГЕ КЕЛГЕН БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ

Аннотация. *Мақалада дисфункционалды отбасы туралы, түрлері, елімізде, басқа да мемлекеттердегі зерттелінуі қарастырыған. Сонымен бірге, зерттеу жұмысының тақырыбына орай, мұндай отбасындағы балалардың психологиялық ерекшеліктерінің көрінуі, психолог ғалымдардың ғылыми негіздемесі берілген.*

Кілт сөздер. *дисфункционалды отбасы, психикалық зорлық – зомбылық, тәуекел тобындағы бала, отбасы - бала қатынас жүйесі, дербестік, психикалық ауытқушылық.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются теоретическое изучение психологических особенностей развития детей из неблагополучных семей, понятие «неблагополучной семьи», классификации неблагополучных семей, психологические особенности развития детей из неблагополучных семей. о неблагополучной семье, ее видах, дисфункциональные особенности семьи и ребенка в исследованиях в стране и других странах, психологических особенностей ребенка. При этом по теме исследовательской работы проявляются психологические особенности детей в такой семье и дается научное обоснование психологов.*

Ключевые слова. *дисфункциональная семья, психическое насилие, ребенок группы риска, система семейно-детских отношений, самостоятельность, психическое расстройство.*

Summary. *This article discusses a theoretical study of the psychological characteristics of the development of children from dysfunctional families, the concept of a “dysfunctional family,” classifications of dysfunctional families, and the psychological characteristics of the development of children from dysfunctional families. about the dysfunctional family, its types, dysfunctional characteristics of the family and the child in studies in the country and other*

countries, the psychological characteristics of the child. At the same time, the psychological characteristics of children in such a family are revealed on the topic of the research work and scientific justification by psychologists is given.

Keywords. *dysfunctional family, mental violence, child at risk, system of family-child relationships, independence, mental disorder.*

Дисфункционалды отбасы - бұл жанжалдар үнемі болып тұратын, нәтижесінде бала ең алдымен тікелей немесе жанама түрде зардап шегетін отбасы. Шынында да, көбінесе дисфункционалды отбасының мысалы ретінде ата-аналарының біреуі немесе екеуі де алкоголь немесе нашакорлықтан зардап шегетін балаға тиетін жағымсыз әсер. Балалардың қараусыздығы, немқұрайлылығы немесе шамадан тыс қорғалуы, физикалық және психикалық зорлық-зомбылық - ата-анасының екеуі де немесе жалғыз ата-анасы да функционалды емес отбасын анықтайтын көптеген факторлардың бірі болуы мүмкін[1].

Отбасының дисфункционалдығы әдетте баланың тіршілік ету аясының барлығына да ықпал етеді. Баланың үлгерімі нашарлайды, салдарынан бала мектепке бармай қалады, көшедегі адамдардың беделі ата-ана беделінен артады, себебі көшеде бала өзін-өзі жүзеге асыру мен танылу, дербестік, ересектік пен еркіндікке ие болады. Алайда ол еркіндік үшін бала жауап беруге қауқарсыз болады. Мұның барлығы да жеке тұлғалық аяның бұзылуына кей жағдайларда психикалық ауытқуларға алып келеді[2].

Балалар психологы М.И. Буянов «Ребенок из неблагополучной семьи» атты кітабында «отбасы-бала қатынас жүйесі ғана қолайлы және қолайсыз деп қарастырыла алады» дейді [3]. Мұнан шығатын қорытынды: қолайсыз отбасы бұл қалыпты қызметі бұзылған және де осыған байланысты ол отбасында балалардың тіршілік етуі үшін қолайсыз жағдайлар туындаған отбасы.

Тиісінше, қолайсыз отбасынан шыққан балалар басқаларға қарағанда тәуекел тобына жиірек ұшырайды. Тәуекел тобындағы балалар бұл өз өмірінің белгілі бір кезеңдеріне байланысты қоғам және оның қылмыстық элементтері тарапынан сыртқы теріс ықпалдарға көбірек бейім балалар категориясы.

Көбінесе баланың отбасында өмір сүре алмауы қандай да тек бір себептің әсерінен емес, олардың жиынтығынан туындайды. Мұндай жиынтықтың ұзақ мерзімді ықпалы баланың психикалық және физикалық ауытқуларына алып келеді. Баланың әлеуметтенуінде қиыншылықтар тудырады[4].

Көбінесе қолайсыз отбасы ата-ананың өздерінің осындай жағдайларда тәрбиеленуінің нәтижесі болып табылады. Ата-ананың мінез-құлқы мектепке дейінгі жаста баланың бойында, санасында қалып қояды. Әрі қарай адам өз ата-анасының тәлім-тәртібін өз отбасында қайталайды.

Ата-аналардың өз міндеттерін орындамауы себептен қараусыз, бақылаусыз және қашқын балалар пайда болады.

Қолайсыз отбасынан шыққан балалардың тәлімі әдетте қоғамдық ережелер мен нормаларға сай келмей жатады. Бұл балалар үшін ересектер арасында да, құрдастары арасында да абырой-бедел болмайды. Ересек жасқа келгенде олар басқаларға қарағанда құқық бұзушылықтарға бейім болып жатады.

Отбасын тәуекел тобына жатқызу аспектілері түрлі болып келеді. Зерттеушілер де қолайсыз отбасын түрлі қарастырады[5]. Біреулер отбасын теріс фактор бүкіл отбасы

мүшелеріне әсер етсе қолайсыз деп санайды. Басқалары фактор отбасының жекелеген мүшелеріне ықпал еткен жағдайда ғана қолайсыз деп санайды. Қолайсыз отбасылардың белгілері ретінде баланың жағдайы мен оған ата-анасының қарым-қатынасындағы үйлесімсіздікті де жатқызуға болады.

1) ата-ананың маскүнемдігі – отбасылық қатынастардың дисфункциясын тудыратын және отбасының өз функцияларын қалыпты орындауына кедергі келтіретін, баланың психикасы мен жүйке жүйесіне қайтарымсыз зиян келтіретін факторлардың бірі.

2) педагогикалық қауқарсыз отбасы – бір алып қарағанда қолайлы болып көрінетін, алайда бала тәрбиесінде маңызды педагогикалық қателіктер жіберетін отбасы. Мысалы, гиперқамқорлық, гипоқамқорлық яғни қамқорлықтың аздығы, тым қатаң тәрбие және т.с.с.

3) қылмыстық-азғын отбасы – отбасылық міндеттерді орындауға кедергі болатын негізгі фактор тәуекелдің қылмыстық факторы болып табылады;

4) азғын-бейәлеуметтік отбасы – қоғамға қарсы бағдарлар басым болатын отбасы;

5) жанжалды отбасы – ондай отбасыларда ұрыс-керіс, айқай жиі болып тұру жұбайлардың қарым-қатынасында қалыпты құбылыс болып саналып, кейде олар қандай да бір өзара әрекеттестіктен қашып, толығымен араласпау қатынастары да сақталуы мүмкін [6].

Біздің мемлекетімізде де отбасы психологиясы мәселелері бойынша көптеген ғалымдардың ғылыми еңбектерінде қарастырылған. Атап айтатын болсақ, З.М. Балғынбаева, А.Ж. Давлетова, Қ.А. Айдарбекова, М.П. Кабакова, А.Б. Валиева, С.Қ. Құдайбергенова, Н.М. Садықова.

М.П. Кабакованың жүргізген зерттеу жұмысы жыл сайын ажырасу саны көбеюіне байланысты бірлескен өмірлік іс-әрекеттегі ерлі-зайыптылар қарым-қатынасының механизмдері мен тұрақтылық факторларын анықтауға бағытталды [11].

Дисфункционалды отбасылардың пайда болуының бір себебі елдегі ажырасулар санының артуы екенін ғалымдарымыз айтып, дабыл қағуда.

Зерттеу жұмысында отбасы тәрбиесі жағдайында балалардың ересектермен өзара қарым-қатынасының психологиялық-педагогикалық негіздері, бала мен ата-ана қарым-қатынасының құрылымы зерттелінген бала мінезіндегі қиындықтарды жеңу механизмдері жасалынып, балалар мен ересектердің қарым-қатынасының дербес бағытталған мәдени сәйкес жүргізудің әдістері мен тәсілдері анықталған. Зерттеу барысында толық емес отбасы жағдайындағы балалардың қарым-қатынастары зерттелген [7].

Бала ересектермен қарым-қатынастың белгілі бір кезеңінде жағымды эмоциялық қатынаста тапшылықты сезінсе немесе осындай қатынаста қандай да, бір ауытқулар байқалса, оның дамуында тежелу пайда болады. Бұл Н.М.Аксаринаның, Е.К.Когбериннің т.б. зерттеулерінде дәлелденді [8].

Баланың тұлғалық дамуына кері әсер ететін доминантты факторларды ескере отырып, біз функционалды емес отбасыларды шартты түрде екі үлкен топқа бөлдік, олардың әрқайсысы бірнеше сипатқа ие.

Бірінші топқа қиындықтардың айқын (ашық) түрі бар отбасылар - жанжалды деп аталатын, проблемалық отбасылар, асоциалдық, азғындыққа - қылмыстық және тәлім тәрбие беру ресурстарының жетіспейтін отбасылары (атап айтқанда, толық емес отбасылар) кіреді.

Екінші топты сыртқы жағынан қарағанда қоршаған ортада сыйлы деп есептелетін отбасылар, олардың отбасылық салты көпшіліктің алаңдаушылығын тудырмайды. Алайда, ата-аналардың құндылық қатынастары мен мінез-құлқы жалпы адамзаттық адамгершілік құндылықтарға күрт қайшы келеді, бұл мұндай отбасыларда тәрбиеленген балалардың адамгершілік жағынан тәрбиесіне әсер етпеуі мүмкін емес. Бұл отбасылардың айрықша ерекшелігі - олардың мүшелерінің сыртқы, әлеуметтік деңгейдегі қарым-қатынасы жағымды әсер қалдырады, ал дұрыс емес тәрбиенің салдары бір қарағанда көрінбейді, бұл кейде басқаларды адастырады, дегенмен, балалардың жеке қалыптасуына олар деструктивті әсер етеді.

Бұл отбасыларды (дисфункционалдылықтың жасырын түрінде) және мұндай отбасылардың алуан түрлілігіне байланысты біз ішкі дисфункционалды отбасы категориясына жатқызамыз[9].

Балалар ересектердің эмоционалды бас тартуын сезінеді, байқамай қателіктер жібергенде, ересектердің үмітін ақтамаған кезде, өз сезімдерін ашық көрсетіп, қажеттіліктерін айтқан кезде;

Балалар, әсіресе отбасындағы ересек ата-аналарының тәртібі үшін жауапкершілікті өз мойнына алуға мәжбүр;

Ата-аналар баланы өзіндік құндылығы бар бөлек жаратылыс ретінде қабылдамауы мүмкін, олар баланың сезінуі, көрінуі және сол сияқты жасауы керек деп санайды;

Ата-ананың өзін-өзі бағалауы балаға байланысты болуы мүмкін. Ата-аналар оған бала болуға мүмкіндік бермей, оны тең құқылы адам ретінде қабылдай алады;

Алкогольге тәуелді ата-анасы бар отбасы қауіпті, өйткені бұл тек өзінің балаларына ғана емес, сонымен қатар басқа отбасылардағы балалардың жеке дамуына деструктивті әсерін таратады. Әдетте, мұндай үйлердің айналасында көршілердің балаларының тұтас компаниялары пайда болады, үлкендердің арқасында олар алкогольмен және ішімдік ішетін адамдар арасында басым болатын қылмыстық және азғын субмәдениетпен танысады[9].

Белгілі бір дисфункционалды отбасылардың арасында үлкен топты ата-ана мен бала қарым-қатынасы бұзылған отбасылар құрайды. Оларда балаларға әсер ету әлеуметтендірілген, олар «маскүнем» отбасылардағыдай тікелей ата-аналардың әдепсіз мінез-құлық үлгілері арқылы емес, жанама түрде ерлі-зайыптылар арасындағы созылмалы күрделі, іс жүзінде зиянды қатынастардың салдарынан көрінеді. өзара түсіністік пен өзара сыйластықтың жеткіліксіздігімен, эмоционалдық иеліктен шығудың күшеюімен және жанжалдың басым болуымен сипатталады.

Отбасылардағы сыртқы реттелетін қатынастар көбінесе олардағы эмоционалды иеліктен шығудың, ерлі-зайыптылардың және балалар мен ата-аналардың қарым-қатынастары деңгейінде болады. Балалар көбінесе ерлі-зайыптылардың ресми немесе жеке жұмысына байланысты ата-ана махаббатының, сүйіспеншілігінің және назарының өткір тапшылығын сезінеді [10].

Балаларды осындай отбасылық тәрбиелеудің салдары көбінесе өзімшілдік, тәкаппарлық, төзбеушілік, құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынас жасаудағы қиындықтарға айналады.

Осыған байланысты В.В.Юстицкис ұсынған отбасылық одақтардың жіктемесі қызықты, олар отбасын «сенімсіз», «жеңіл», «айлакер» деп ажыратады - осы метафоралық атаулармен ол жасырын отбасылық қиындықтардың кейбір түрлерін білдіреді[10].

«Сенімсіз» отбасы. Тән ерекшелігі - басқаларға деген сенімсіздіктің күшеюі (көршілеріне, таныстарына, әріптестеріне, отбасы мүшелері қарым-қатынас жасауы керек мекемелердің қызметкерлеріне). Отбасы мүшелері әдейі бәрін дос емес немесе жай ғана немқұрайлы деп санайды, ал олардың отбасыға деген ниеттері қастықты.

Ата-ананың бұл ұстанымы баланың өзінде басқаларға деген сенімсіз және дұшпандық қатынасты қалыптастырады. Ол күдікті, агрессивтілікті дамытады, оған құрдастарымен достық байланыста болу қиынға соғады.

Мұндай отбасылардың балалары антисоциалды топтардың ықпалына ең осал, өйткені олар осы труппалардың психологиясына жақын: басқаларға дұшпандық, агрессивтілік. Сондықтан олармен эмоционалды байланыс орнату және олардың сеніміне кіру оңай емес, өйткені олар алдын-ала шынайылыққа сенбейді және аулауды күтеді.

«Жеңіл» отбасы. Болашаққа деген бейқам көзқараспен, бір күн өмір сүруге деген ұмтылыспен ерекшеленеді, бүгінгі іс-әрекеттің ертеңгі күні қандай салдары болатынын ойламайды. Мұндай отбасы мүшелері бір сәттік ләззаттарға ұмтылады, болашақ жоспарлары әдетте бұлыңғыр болады. Егер біреу қазіргі уақытқа қанағаттанбауын және басқаша өмір сүргісі келетінін білдірсе, ол бұл туралы байыпты ойланбайды.

Мұндай отбасылардағы балалар еріксіз, тәртіпсіз болып өседі, олар қарабайыр ойын-сауыққа бейім. Олар көбінесе өмірге деген ойланбаған көзқарастың, берік принциптердің болмауы және ерік-жігерлі қасиеттердің болмауынан бұзушылықтар жасайды.

«Айлакер» отбасында, ең алдымен, олар өмірлік мақсаттарға жету үшін кәсіпкерлікті, сәттілік пен ептілікті бағалайды. Ең бастысы, еңбек пен уақытты минималды шығындармен қысқа мерзімде жетістікке жету мүмкіндігі. Сонымен қатар, мұндай отбасының мүшелері кейде рұқсат етілген нәрселердің шекарасынан оңай өтіп кетеді. Заңдар мен мораль.

Мұндай отбасындағы еңбек, шыдамдылық, табандылық сияқты қасиеттерге деген көзқарас скептикалық, тіпті жағымсыз. Осындай «тәрбиенің» нәтижесінде көзқарас қалыптасады: бастысы - қолға түспеу.

Бұл белгілер тегістелетін отбасы құрылымының көптеген түрлері бар, ал дұрыс емес тәрбиенің салдары онша байқалмайды. Бірақ олар әлі де сол жерде. Балалардың психикалық жалғыздығы ең байқалатын шығар.

Отбасы дисфункциясының жасырын формаларына байланысты отбасылардың кейбір түрлерін қарастырыңыз:

Мұндай отбасылардың психологиясын зерттейтін зерттеушілер оларда байқалатын бақытсыздықтың ең кең таралған үш формасы ретінде анықтайды: бақталастық, ойдан шығарылған ынтымақтастық және оқшаулану.

Бәсекелестік екі немесе одан да көп отбасы мүшелерінің үйдегі басым жағдайды қамтамасыз етуге ұмтылуынан көрінеді. Бір қарағанда, бұл шешім қабылдау кезіндегі басымдылық: қаржылық, экономикалық, педагогикалық (балаларды тәрбиелеуге қатысты), ұйымдастырушылық және т.б. Отбасындағы көшбасшылық проблемасы, әсіресе, некенің алғашқы жылдарында өткір болатыны белгілі: ерлі-зайыптылар олардың қайсысы отбасы басшысы болуы керек екендігі туралы жиі ұрысады.

Жалпы қортындылай келе, отбасында өсіп келе жатқан баланың психологиялық дамуына, тұлға болып қалыптасуына, өмірден өз орнын табуына отбасындағы үйлесімділікті орнатуда психолог мамандардан кешенді жұмыс жасауды талап етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Отбасылық және тұрмыстық зорлық-зомбылық: теориясы мен практикасы: оқу-әдістемелік құрал /жалпы ред. М.П. Кабакова; құраст.: М.П. Кабакова, З.М. Садвакасова, Н.Н. Семенов, В.В. Полякова, А.Ж. Габдулина, М.М. Сүлеймен. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 128 б.

2. Андреева Т.В. Семейная психология. – СПб.: Питер, 2014. – 243 с.

3. Буянов М. И. Ребенок из неблагополучной семьи записки детского психиатра Книга для учителей и родителей / М. И. Буянов. – М. : Просвещение, 1988. – 172 с.

4. Гончарова Т. Неблагополучные семьи и работа с ними/ Т. Гончарова // Народное образование. 2002. – №6. – 86 с.

5. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В.В. Психология и психотерапия семьи. – СПб.: Питер, 1999. – 656 с.

6. Целуйко В.М. Психология неблагополучных семей: Книга для педагогов и родителей. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. – 272 с: ил. – (Психология для всех).

7. Данилова М. В., Трофимова В. В. Проблема детской тревожности в условиях семейного неблагополучия // Молодой ученый. – 2014. – №3. – С. 502-505. – URL: <https://moluch.ru/archive/62/9436/>.

8. Қабақова М.П. Бірлескен өмірлік іс-әрекет процесіндегі ерлі-зайыптылардың қатынас тұрақтылығының психологиялық факторлары:... Автореф.дис канд. психол. наук.-А, 2004.17 б.

9. Астафьева Н. Е. Развитие системы раннего выявления семейного неблагополучия. // Социальная работа, 2010. – № 3. – С. 26-28.

10. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В.В. Психология и психотерапия семьи. – СПб.: Питер, 1999. – 656 с.

*Дәрібек Айгерім, ОП - 21 - 1к,4 - курс студенті, Caspian University
Ғылыми жетекшісі: Жумабаева Жупаркул Жумабаевна, псих.ғылы.канд.*

ДІНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯ ҒЫЛЫМЫНДА ТАЛДАНУЫ

Аннотация. Мақала ғылыми бағыт ретінде дін психологиясының қазіргі жағдайындағы негізгі мәселелеріне шолу жасауға арналған. Бұл ретте дін психологиясы мен негізгі психологиялық салалар мен бағыттар арасындағы

байланыстардың құрылымдық талдауы қолданылады. Тарихи аспектіде кеңестік дәуірдегі діннің отандық психологиясын қалыптастырудың кейбір мәселелері, атап айтқанда, оның ғылыми объективтілік дәрежесін айтарлықтай төмендеткен шектен тыс идеологиялануы мен саясиленуі қозғалады. Дін психологиясының дербес пән ретінде қажеттілігі мен жеткіліктілігін қайта анықтау ұсынылады, мұны бастапқы идеялар рухында да, қазіргі психологияның соңғы жетістіктері негізінде де, ең бастысы, ескере отырып жасау ұсынылады.

Кілт сөздер: дін психологиясы, діни психология, діни топ, психикалық діни күйлер, діни тұлға, дифференциалдық, жас және жыныстық айырмашылықтар, балалардың діндарлығы, әдістердің мәдени және дін валидациясы, психопатология, деструктивті культтер.

Аннотация. Целью статьи является дать обзор основных проблем психологии религии как научного направления. При этом используется структурный анализ связей психологии религии с основными психологическими областями и направлениями. В историческом аспекте обсуждаются некоторые проблемы формирования отечественной психологии религии в советское время, в частности, ее чрезмерная идеологизация и политизация, что существенно снизило степень научной объективности. Рекомендуется по-новому определить необходимость и адекватность психологии религии как самостоятельной дисциплины как в духе оригинальных идей, так и на основе новейших достижений современной психологии, а главное, с учетом.

Ключевые слова: психология религии, религиозная психология, религиозная группа, психические религиозные состояния, религиозная личность, дифференциал, возрастные и половые различия, детская религиозность, культурно-религиозная обоснованность методов, психопатология, деструктивные культы.

Summary. The purpose of the article is to provide an overview of the main problems of the psychology of religion as a scientific direction. In this case, a structural analysis of the connections between the psychology of religion and the main psychological areas and directions is used. In the historical aspect, some problems of the formation of the domestic psychology of religion in Soviet times are discussed, in particular, its excessive ideologization and politicization, which significantly reduced the degree of scientific objectivity. It is recommended to redefine the need and adequacy of the psychology of religion as an independent discipline, both in the spirit of original ideas and on the basis of the latest achievements of modern psychology, and most **importantly, taking into account.**

Keywords: psychology of religion, religious psychology, religious group, mental religious states, religious personality, differential, age and gender differences, children's religiosity, cultural and religious validity of methods, psychopathology, destructive cults.

Дін психологиясы - діни сананың ерекшеліктеріне, құрылымы мен функцияларына негіз болатын психологиялық және элеуметтік-психологиялық факторларды зерттейтін психология ғылымының саласы.

Дін психологиясы ХІХ ғасырдың аяғында - ХХ ғасырдың басында пайда болды және діни сананың құдай (рух), жұмақ, дозақ, күнә және т.б. ұғымдарды қамтитын мазмұны туралы, сондай-ақ намаз, дұға, жалбарыну және басқа да парыздарды атқару кезіндегі адамның эмоциялық күйі мен сезімдері туралы едәуір материал жинақталды.

Дін психологиясында әртүрлі теориялық-әдістемелік тұрғыларға негізделген бірнеше ағым бар. Қазіргі дін психологиясы жалпы және әлеуметтік психологияның, әлеуметтанудың, этнография мен дін тарихының теориялық ережелері мен әдістемелерін пайдаланады[1].

Діни психология – бұл діни идеялардың белгілі-бір жүйесімен байланысты және діншілдердің барлығына тән түсініктердің, сезімдердің, көңіл-күйлердің, әдеттердің, дәстүрлердің жиынтығы[2].

Діни идеология – бұл идеялардың біршама дұрыс жүйесі, оны қалыптастырумен және оларды насихаттаумен діни ұйымдардың атынан кәсіби құдайшылар мен дін басылары айналысады[3].

Діни идеология мен діни психологияның жалпы да, арнайы да қырлары бар. Олардың өз дәуірлерінің әлеуметтік қатынастарымен шарттанғандықтары, оларды бірлестіреді. Діни психологияның да, діни идеологияның да мазмұны тылсым күшке деген сенім болып табылады. Алайда олардың арасында айырмашылықтар да бар.

Генетикалық жоспарда діни психология мен діни идеология дін дамуының сатылары болып табылады. Діни психология алғашқы қауымдық дәуірде адамдардың өздерінен өктем табиғи және қоғамдық күштердің алдындағы әлсіздіктерін кездейсоқ көрсету ретінде пайда болған.

Діни психология базасында қоғамның даму шамасы бойынша діни идеологияның элементтері туындайды. Ақыл-ой және физикалық еңбектің бөлінуімен арнайы табыну кәсіптері – сиқыршылар, емшілер, жадыгөйлер, шамандар – пайда болды. Діни наным-сенімдердің кездейсоқ қалыптасуы үрдісінде олар нақты-тарихи шарттарға жауап беретін, белгілі-бір түсініктерді, ұғымдар мен дәстүрлерді таңдап ала отырып және бекіте отырып, саналылықтың және мақсатқа бағытталудың элементін енгізе бастайды. Осы кезеңде діни наным-сенімдердің жүйеленуі негізінен мифологиялық формада жүзеге асырылады[4].

Діни сананың психологиялық алғышарттары мен негіздері екі жолмен зерттелуі тиіс: діннің жалпы психологиялық мәселелері; -индивидуалды-қоғамдық-психологиялық негіздері.

Жалпы психологиялық мәселелерге, адамның, индивидтің алғашқы қауымдық қатардан бастап наным-сенімнің әртүрлі формаларына ену мүмкіндігі және оның санасына әртүрлі діни бастаулар ақпараттарының әсер етулері ретінде түсінілуі тиіс, діннің психологиялық түп-тамырларын зерттеу; діни психиканың құрылымын, атап айтқанда, бір ғана тұлғадағы бейсаналылық пен саналылықтың, ерік пен еріксіздіктің сәйкестігін зерттеу[5]; сондай-ақ діншілдердің психикасындағы темперамент, ерік, мінез, эмоциялар, қиял, сезімдер және т.б. сияқты компоненттердің өзара байланысы мен сәйкестігін зерттеу жатады.

Діннің психологиялық негізін психологиялық стресстер – қысым және басылғандық күйі, эмоциялық сферадағы ыңғайсыздық, жүріс-тұрыс ұйымдасуының бұзылуы, кінәлілік сезімі мен өзін-өзі кем санау сезімі, әлсіздік және т.б. туындататын тұрақты үнемі болатын қорқыныш, қауіп-қатер сезімі қалыптастырады. Эмоциялардың ішінде индивидтің өз болмысының аяқталатындығын және осыған байланысты өлімнен қорқуды бастан өткеру үлкен орын алады. Бұл діншілдік туындататын басты эмоциялардың бірі. Осы эмоцияларға салмақ сала отырып, дін индивид үшін жанның

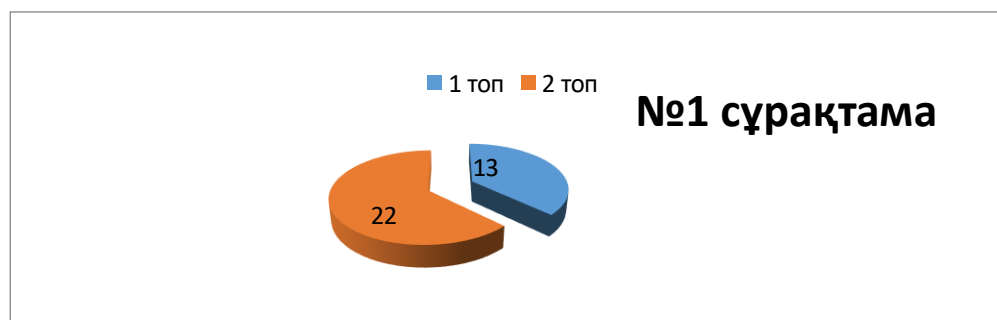
мәңілік өмір сүретіндігі туралы сенімді жасап шығарған, ол оның психикасына өлімді түсінудің ауыр әсерін жеңілдетеді. Әрине, индивид психологиясы, оның қозғалыс механизмдері қоғамның әсерінен қалыптасады. Қалыптасқан бола отырып, бұл механизмдер салыстырмалы өзбетіншелікке ие болады және адамдармен қарым-қатынаста да, жанама, бейсаналы тұрғыда да әрекет ете алады. Алайда индивидтерге тән емес, ұжымдық түсініктер мен бастан өткерулердің пайда болуы секілді қоғамдық-психологиялық алғышарттарды айрықша бөліп көрсету қажет. Олар діни қатынастардың бөлігі болып табылады. Діни қатынастар адамдардың өзара әрекеттестіктерін, олардың қарым-қатынас және әлеуметтік қатынастар тәсілдерін, сондай-ақ сол қатынастардың деформациясын да бейнелейді [6].

Зерттеу жұмысының мақсаты – студенттердің арасында діни экстремизмнің алдын алудың аспектілерін эксперименттік зерттеу.

Қойылған мақсатқа қол жеткізу үшін біз алдымызға келесі міндеттерді қойдық:

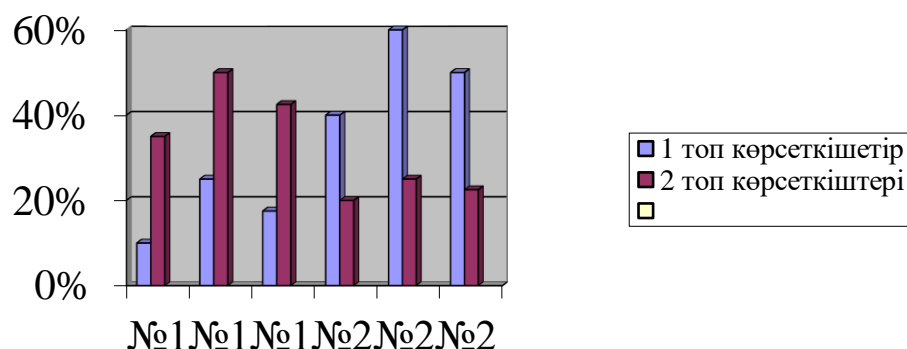
Діни экстремизм мәселелерді қамтыған психологиялық тұжырымдар мен зерттеулерге шолу жасалды. Мақсатқа сай әдістемелер таңдап алынды. Жастардың дінге сену деңгейлері және құрылымы анықталды. Төмендегідей эксперименттік зерттеу әдістемелерін таңдап алдық: И.М. Богдановскаяның діни бағдарлар анкетасы; №1 сұрақтама; Ю.В. Щербатыхтың «Индивидуалды діншілдіктің құрылымы» сұрақтамасы; М. Рокичтің құндылық бағдар әдістемесі.

Қойылған мақсат пен міндеттерге сәйкес және шығарылған болжамдарды нақтылау немесе жоққа шығару үшін зерттеу бағдарламасы құрылды. Бұл тәжірибелік бөлімде эксперименттік зерттеуі алаң ретінде Каспий университетінің 2, 3 және 4 курс студенттері – 20 сыналұшы; Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің физика және математика мамандығында оқитын студенттер – 20 сыналұшы; зерттеу жұмысына жалпы 40 (N=40) сыналұшы қатысты. Зерттеу жұмысының тақырыбына орай ғылыми зерттеу жұмысы жүргізілді.

1-сурет. №1 сұрақтама нәтижелері

№1 әдістемесі мен И.М. Богдановскаяның діни бағдарлар сұрақтамасы бойынша студент жастардың дінге сену деңгейлері мен құрылымадарын зерттеу арасында оң корреляциялық байланыс бар және ол статистикалық мәнді болып табылады.

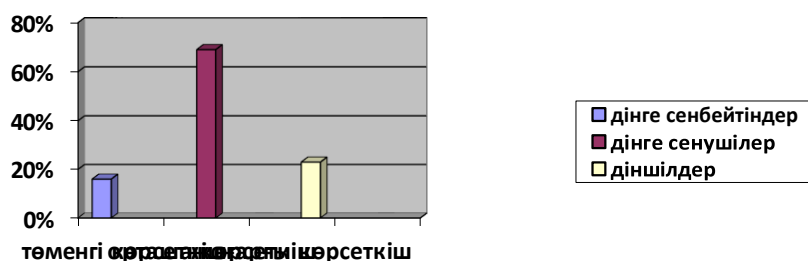

2-сурет. Сыналушылардың студент жастардың дінге сену деңгейлері мен құрылымдарын №1 әдістемесі мен И.М. Богдановскаяның діни бағдарлар сұрақтамасы негізінде алынған статистикалық өлшем көрсеткіштері.

Ендігі кезекте зерттеу жұмысының негізгі болжамын нақтылау немесе жоққа шығару үшін жеке болжамның екінші пунктін, яғни студент жастардың дінге сенуі мен құндылықтар жүйесі өзара тәуелді, ұғымын дәлелдеу үшін Ю.В.Щербатыхтың «Индивидуалды діншілдіктің құрылымы» сұрақтамасы және М. Рокичтің құндылық бағдар әдістемесін, В.С. Сучкованың «Діншілдік» әдістемесін қолданамыз.

Бірінші Ю.В. Щербатыхтың «Индивидуалды діншілдіктің құрылымы» сұрақтамасы индивидуалды діншілдіктің құрылымын ғана емес, сонымен қатар діншілдікке сәйкес индивидуалды құрылымның өзгерісін анықтауға да мүмкіншілік береді.

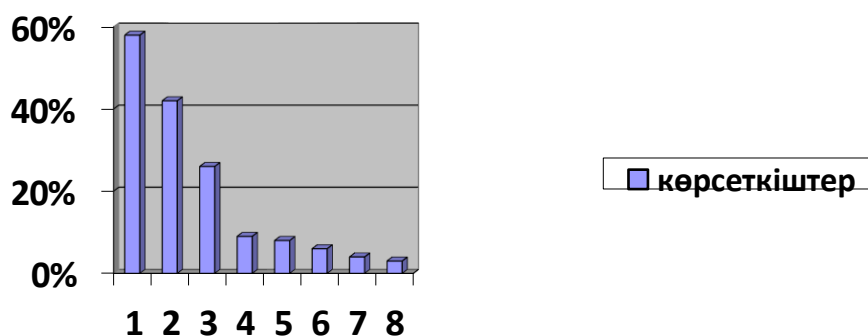
Енді келесі кезекте, В.С. Сучкованың «Діншілдік» әдістемесін қолданып жалпы болжамды тексереміз, яғни студент жастардың дінге сену деңгейлері мен құрылымына тәуелді тұжырымдаманы нақтылауға немесе жоққа шығаруға мүмкіншілік аламыз. Зерттеу нәтижесінде жалпы таңдау тобының 16% діншілдіктің төменгі деңгейін көрсетті. Эксперименттік топтың осы бөлігі дінге сену негіздерін, қалыптасқан ойларды, догмаларды мойындамайтындығы анықталды. Олардың жоғарғы күшке сену, діншілдік нормалары аз бейнеленген. 23% сыналушылар діншілдіктің жоғары деңгейін көрсетсе, 69% сыналушылар діншілдіктің орташа деңгейін белгіледі. Бұл топтағы сыналушылар діншілдіктің төменгі деңгейін көрсеткен студенттерге қарағанда жоғарғы күшке, ортақ қорғаушыға, догмаларға сенеді, ал 23% сыналушылар барлық діну салт-дәстүрлерді, нормаларды қатаң сақтанады.

3-сурет. В.С. Сучкованың «Діншілдік» әдістемесі бойынша қорытынды

В.С. Сучкованың «Діншілдік» әдістемесі бойынша қорытындысында көрініп тұрғандай, жалпы студен жастардың ішінде дінге сенудің орташа деңгейі басымдылық танытады.

Талдау негізіне сәйкес дін туралы сыналаушылардың жалпы көзқарасын анықтау барысында жалпы таңдау тобының жартысынан көбі (58%) дін ұғымының астарында сенімді түсенді. Соның ішінде 42% құдайға деген сенім, ал қалған 26% жоғарғы тылсым күштің бар екендігіне сенетіндерін білдірді. Дінді өмірдің бір бөлігі немесе өмірдің өзі дін деп сыналаушылардың 9% есептейді. 8% сыналаушылар дінді мәдениет, дәстүр ретінде қабылдаса, 6% қоршаған ортаны танудағы тірбиенің амалы ретінде қабылдайды. 5% дінді адамгершілік және рухани құндылықтардың жиынтығы десе, 4% дінді жанмен ассоциациялайды. Ал қалған 3% дінді халықтың адасуы деп қабылдайды. Бұл нәтижелердің бейнелік көрінісіне тоқталатын болсақ:

4-сурет. Сыналаушылардың дін туралы көзқарастары бойынша студент жастардың басым көпшілігі дінге жақын екендігін байқауға болады.

Жалпы қорытындылай келе, М. Рокичтің құндылық бағдар әдістемесі бойынша нәтижелерін салыстыру барысында бақылау және эксперименттік топ арасындағы байланыссыз айрымашылықта анықтап, сыналаушылардың дінге сену деңгейі мен құрылымына байланысты құндылықтар жүйесінің өзгерісін Джонкердің өзгеріс тенденциясын анықтайтын критерийді қолдану арқылы қол жеткіздік.

Жалпы қорытындылай келгенде студент жастардың дінге сену деңгейлері мен құрылымына тәуелді құндылықтар жүйесі әртүрлі болады деген болжамымыз расталып, зерттеу жұмысы сәтті аяқталды деп айтуға болады.

Әдебиеттер

1. http://ru.wikipedia.org/wiki/Религия_в_Казахстане
2. <http://pda.zakon.kz/152646-proekt-doktriny-nacionalnogo-edinstva.html>
3. Сучкова О. В. Социально-психологические аспекты религиозности молодежи в контексте психологической безопасности. Автореф. дисс. канд. психол. н. – СПб, 2009. - 21с.
4. Ихсанова Д.Т. Развитие ценностных ориентаций студентов в процессе адаптации к обучению в высшем учебном заведении. Автореф. дисс. канд. психол. н. Алматы, 2010. - 27с.
5. Козловский В.П. Культурно-исторические традиции и мировоззрение личности //Мировоззренческая культура личности: философские проблемы формирования. - Киев: Наукова думка, 1986. - С. 245-281.
6. Угринович Д.М. Психология религии. -М.: Мысль, 1995. – 352с.

Жұмабек Диляра 9 сынып оқушысы
Ғылыми жетекшісі: ТОКСАМБАЕВА АҚМАРАЛ ТОРЕХАНОВНА
Информатика пәнінің мұғалімі
Сакен Сейфуллин атындағы орта мектебі
Қазақстан, Шу қаласы

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ - ЗАМАНАУИ ОҚЫТУДЫҢ КІЛТІ

Түйіндеме. Мақалада қазіргі заман мектебіне қойылатын талаптары, бәсекеге қабілетті шәкірт тәрбиелеу барысында цифрлық технологиялардың маңызы мен міндеті баяндалады. Сонымен қатар сабақта пайдалануға тиімді ресурстар. Цифрлық технологиялардың қашықтықтан оқыту жүйесіндегі қажеттілігі.

Кілттік сөздер: цифрландыру, цифрлы технологиялар, білім беруді цифрландыру, цифрлы сауаттылық, оқу-зерттеушілік, білім беру.

Аннотация. В статье описаны требования к современной школе, важность и роль цифровых технологий в обучении конкурентоспособных школьников. Также эффективные ресурсы для использования на уроке. Потребность в цифровых технологиях в дистанционном обучении.

Ключевые слова: цифровизация, цифровые технологии, цифровизация образования, цифровая грамотность, учебно-исследовательская, образовательная.

Annotation. The article describes the requirements for a modern school, the importance and role of digital technologies in teaching competitive schoolchildren. Also effective resources to use in the lesson. The need for digital technologies in distance learning.

Key words: digitalization, digital technologies, digitalization of education, digital literacy, educational and research, education.

XXI ғасыр-технология дәуірі. Дамыған елдерде ақпараттық технологияның әр саласына енгізіліп жатыр. Цифрлық технологияның жеңісі мен жемісін сіз бен біз әр минут сайын көріп отырмыз. Цифрлық технология білім беру саласында да кеңінен қолданыла бастады. Білім берудегі жаңашылдыққа орай оқытушылардың деңгейін көтеру мәселесі де күн тәртібінде тұр. 2006 жылы Путиа Мишра мен Мэтью Келер технологиялық, педагогикалық және мазмұндық білімді қиюластырып, мұғалімнің деңгейін анықтайтын әдісті ұсынған. Осы бағыттағы білімді меңгерген мұғалім оқу мен оқытуда цифрлық технологияны еркін қолдана алады. Жаңа технология қағаз бен қаламды ығыстырып, оның орнына клавиатура мен экранды әкелді. Осыған орай, қолмен жазу дағдысы азайып барады. Кейбір шет мемлекеттердің мектеп бағдарламасында жазу сағаттары қысқартылды. Оқушылардың клавиатурамен жазу дағдысын дамыту керек деп есептейді. Алайда психологтар, нейробиологтар дабыл қағып жатыр. Адамның психикалық, интеллектуалдық және эмоционалдық дамуына жазу дағдысының маңызы зор дейді. Әсіресе балалардың дамуына оң әсері бар. Жазу процесінің мидың жұмысына қалай әсер ететінін профессор Лурия айтқан болатын. Бұл тек механикалық процесс қана емес, сондай-ақ мида ерекше нейрондық байланыстар енгізіп, ақпаратты талдап қорытуға көмектеседі. Зерттеушілер миды томографияға түсіріп, жазу процесі кезіндегі мидағы өзгерістерді бақылайды. Қаламмен жазған адамның миында сөйлеу мен оқу

дағдысына жауап беретін Брокка аймағы іске қосылған. Ал клавиатурамен жазған адамның миында бұл процесс әлсіз көрінген. Вашингтон университетінің зерттеушілері адам жазған кезде өз ойын анық әрі толық етіп қағаз бетіне түсіреді дейді. Мұның ең бірінші себебі, әріп жазған кезде ми өте қарқынды жұмыс жасай бастайды екен. Қағаз бен қаламның түйісуі миға кері реакция береді дейді. Екіншіден жазу жылдамдығы ойлау жылдамдығымен қатар жүріп отырады. Жазу үстінде толық мәтінді ойлап отырады екен. Есте сақтау - ең мықты әрі ұзаққа созылады. Кез келген ақпаратты бірнеше рет жазу арқылы еске сақтауға болады. Жазу кезінде келген ақпаратты ми бірден жадыға жібереді. Балалардың қолмен жазу дағдысын дамытқанда олардың оқуы мен орфографиясы жақсарады. Жазу сауаттылықты арттырады. Адам үнемі жазу дағдысын жақсартып отырса, оның фантазиясы мен абстрактілі ойлауы мықты болады. Қаламды қолдану ұсақ моториканы дамытады. Қолмен жазудың орасан зор пайдасын көріп отырмыз. Бұл дағдыны үнемі жаттықтырып отыру керек[1]. Клавиатураның заманы келсе де, қаламмен қағазға хат жазып қоюды ұмытпаған абзал. Ұлыбританияда жазудың мега пайдасын ескере отырып, жаңа технологиямен «цифрлы қаламды» ойлап тапты. Планшет бетіне қаламмен жазу арқылы бір оқпен екі қоянды атқан. Жазылым дағдысын цифрлы технология арқылы дамыту – мұғалімнің басты мәселесі. Цифрлы технологияның жетістігін ерте көрген мемлекеттерде онлайн сабақ жүргізетін көптеген платформалар жұмыс істеп тұр. Бұл платформалардың функциялары да әртүрлі. Оқылым, жазылым, тыңдалым, айтылым дағдыларын дамытатын жүйелер баланың ақпаратты толыққанды игеруіне мүмкіндік жасайды. Осылардың ішінен жазылым дағдысына баса назар аударатын платформалардың ерекшелігіне тоқталып өтейік. Boomwriter – кез келген жастағы адамға арналған. Әсіресе жазуға жалқауланып жүрген балаларға келеді. Әр адам өз оқиғасымен бөліседі және дауыс жинайды. Padlet - бұл цифрлық пинборд. Тақтаға тақырыпқа қатысты көрнекілік, мәтіндер, видео, ссылақ қоюға болады. Storyjumper – балалардың фантазиясын дамытуға таптырмас құрал. Оқу процесі баланы жалықтырмас үшін сабақты түрлендіруге осы идеяларды қолдануға болады. Жаңа тақырыпты бекіту үшін таптырмас тәсіл деп ойлаймын. Мысалы әдебиет сабағында әңгімені басқаша форматта өрбітіп, оқушылардың фантазиясын дамытуға болады. Топтық жұмыс ретінде ұйымдастыру керек. Иллюстрациясына мәтінін қосып, слайд жасатқан жөн[2].

Еліміздегі педагогтердің бүгінгі ақпараттық-коммуникация ағымына қаншалықты деңгейде ілесе алады?

Жалпы, педагогтердің IT-саласын жан-жақты меңгеруі үшін кез келген ұстаз кең жолақты Интернет желісіне қосылған ноутбукпен қамтамасыз етілуі қажеттігі туындады. Олардың кәсіби деңгейіне қойылатын талаптардың бірі ретінде ақпараттық-коммуникациялық және технологиялық құзырлылығын қалыптастыру нормативтерін қарастыру көзделген. Аталған үрдістер тәжірибеге енгізілген жағдайда, педагогтың ақпараттық-коммуникациялық құзырлылығын қалыптастыруға толық мүмкіндігі болатындығы дәлелденген.

Интернет технологияларының дамуына сәйкес, электрондық оқыту жүйесінің платформаларымен жұмыс жасауда педагогтардың әлі де болса жұмыс жасау деңгейі қалыпты деуге болады. Электрондық журнал мен электрондық күнделікті толтыру және оқушылардың білімін электронды түрде тексеру – бүгінгі педагогтың күнделікті жұмысына айналуға. Мұндай жағдайда педагогтердің қашықтықтан біліктілігін арттыру

ерекше мәнге ие. Мұнда педагогтың коммуникациялық құралдармен жұмыс жасау сауаттылығы негізге алынады. Оның негізгі тетіктерінің бірі ретінде педагогтердің телеарналарға шығу мәдениетін арттыру мәселесі туындайды[3].

Сапалы білім – қай ғасырда да жоғары құндылықтардың бірі болған. Тек білімді, сауатты адам ғана келешек тізгінін қолына ала алады. Осыны ескере отырып, Елбасы Н. Назарбаев өз Жолдауында Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесін әрі қарай дамыту, жетілдіру жоспарын құрып, көптеген мақсаттарда көздеп отыр. Олар: инженерлік білім беруді және заманауи техникалық мамандықтар жүйесін дамыту, оқыту әдістемелерін жаңғырту, елімізге қажетті технологиялар трансферті мен оларды қолдану үшін мамандарды оқыту. Бүгінгі ұрпақ білімді болса, ел ертеңі жарқын болмақ.

Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты – бәсекеге қабілетті маман дайындау.

Білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану оқу жұмысы оқу процесіне нәтижелі білім алуға бейімдейтін, жаңа технологияларды орынды енгізумен тұжырымдалады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (бұдан әрі – АКТ) дамуы білімді бағалау және пайдалану жүйесін де уақтылы өзгертіп отыруды талап етеді.

Технологиялық білім сыныпта АКТ-ні қолдану жөніндегі білімдерді қамтиды. Мектептегі технологияларға компьютер, ноутбук, интерактивті тақта, интернет, ұялы телефон, сандық бейне, фото аппараттар, планшет, жатады. АКТ басым бағыттары: электрондық оқыту әдісі, мультимедиялық және гипермәтіндік оқыту әдісі, ғаламдық тор арқылы оқыту әдісі және кейінгі кезде белгілі бола бастаған тәсілдер: подкастинг, wiki, youtube, беттеріне шығу.

Оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану қоғамдағы өзгерісті танып білуге және оларды тез қабылдауда мол мүмкіндік береді[4].

Дәстүрлі «электрондық оқулықтар» мен «CD-ROM-дардың» орнына, цифрлық білім беру ресурстарын қолдану мен дамыту болады.

«Оқыту жүйесінде цифрлық білім беру ресурстары (ЦБР) дегеніміз не? Олардың дәстүрлі оқытудан айырмашылығы қандай?» деген сұрақтарға туындалады. Цифрлық білім беру ресурстары (ЦБР) дегеніміз оқу мақсатына сай, цифрлық, электрондық, компьютерлік формада ұсынылған білім. Цифрлық білім беру ресурстары (ЦБР) әрбір пайаланушы адам үшін ыңғайлы да, жаңа форматтағы түсінікті ақпарат болуы тиіс. Цифрлық білім беру ресурстары сабақ беруде педагогтарға ыңғайлы болып, оқушылар өз бетінше жаңа ақпарат жинақтау мен ізденіс барысында оңай пайдалана алады. Цифрлық білім беру ресурстары, білім беру ұйымдарындағы оқытушылар үшін, түрлі мақсаттарды жүзеге асыру мен материалдарды жинақтауда таптырмас мүмкіндік болуы тиіс[5]. Цифрлық білім беру ресурстары оқыту мазмұнын анықтайтын, электрондық оқыту жүйесінің негізгі компоненті болып табылады. Оқытудың жоғары сапасын қамтамасыз ету үшін, оқу үдерісінде жаңа буынды цифрлық білім беру ресурстарын тиімді қолдану барлық педагогикалық қауымдастықтың алдында тұрған ең өзекті мәселе болып тұр. Осы жағдайдан шығудың негізгі жолдарының бірі — сапалы электронды оқу құралын жасау және телекоммуникациялық желіде (wi-fi) сәтті қосылулармен қамтамасыз ету. Бұл жағдай ең алдымен, қоғам өміріне, ғылымда, мәдениетте және т. б. динамикалық түрде өзгерістер мен толықтыруларға негізделеді.

Жаңа сабақты түсіндіру кезінде аудио, бейнероликтер мен анимациялық көрнекіліктерді қолдануда, жаңа тақырыпты түсіндірудің педагогикалық амалдары төмендегідей мүмкіндіктерге жол ашады: — мәселелік жағдаяттарды құру, олардан шығу және салыстыру; — негізгі мәліметтерді ажырата білу, жаңа білімді игеруде зейінді шоғырландыру; — термин сөздерді дәптерге жазып, кілт сөздерді есте сақтау және оқытушының негізгі сұрақтарына жауап беру болып табылады[6].

Жаңа сабақты түсіндіру кезінде аудио, бейнероликтер мен анимациялық көрнекіліктерді қолдануда, жаңа тақырыпты түсіндірудің педагогикалық амалдары төмендегідей мүмкіндіктерге жол ашады:

- мәселелік жағдаяттарды құру, олардан шығу және салыстыру;
- негізгі мәліметтерді ажырата білу, жаңа білімді игеруде зейінді шоғырландыру;
- термин сөздерді дәптерге жазып, кілт сөздерді есте сақтау және оқытушының негізгі сұрақтарына жауап беру;
- оқушылармен тығыз қарым-қатынас жасау және т. б. ЦБР тапсырмалар оқушыларда негізгі пәндік білім және білік дағдыларды қалыптастыруға арналған, сонымен қатар, олардың күнделікті математикалық есептерден бөлек, стандарттық емес есептерді шығара алу, кездескен жағдаяттар мен олардан шығудың жолдарын үйренеді. Тапсырмалардың түрлі болып келуі оқыту барысында білімді тек меңгеруден сол пән бойынша құзыреттерді қалыптастыруға қарай жүріп отырады, Сондай-ақ оқушылардың шынайылық қабілетін көрсете алу мүмкіндігі болады.

Жүйе орта мектептер мен техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарының оқу жоспарына сәйкес әртүрлі пәндер бойынша цифрлық білім беру ресурстарынан тұрады. Барлық материалдарды жүктеу оңай және авторлық құқықпен қорғалған. Қажетті материалды кезкелген форматта, сонымен қатар пәні мен тақырыбы бойынша құрылымдық каталогтардан табуға болады. Қажет болса, кітапхана пайдаланушылары электрондық оқудан басқа сандық кітапханаларға қол жетімділік пен сілтемелерге ие болады. Бүгінгі таңда технология дамыған заманда білім беру саласында өзгерістер енгізу қажет. Оқытудың әдістері мен тәсілдерін жаңартып қана қоймай, білімге қол жетімділікті кеңейту қажет. Ол үшін ең жақсы мұғалімдер мен тәрбиешілердің бейне сабақтарын көпшілікке қол жетімді ету арқылы студенттер де, жас мамандар да өздеріне қажеттісін ала алады. Қазіргі Қазақстан бәсекеге қабілетті, білімді жастарды тәрбиелеуге ұмтылуда. Мұғалімдердің мәртебесі жылдан-жылға өсуде, оларға жағдай жасалуда. Электрондық оқыту саласындағы мұғалімдердің білімі мен дағдыларын келесідей қарастыруға болады:

- Негізгі компьютерлік білім мен дағдылар;
- Кәсіби бағдарланған компьютерлік білім мен дағдылар.

Заманауи білім беру жүйесіндегі инновациялық өзгерістердің үдемелі өсуі жағдайында компьютерде қарапайым дағдыларды меңгеру жеткіліксіз. Егер мұғалімнің жан-жақты қызығушылығы үнемі қозғалыста болуы керек екенін білетін болсақ, онда инновациялар мен технологияларды іздеу процесінде үнемі болуы керек. Электрондық оқыту жүйесі бойынша мұғалімдердің біліктілік деңгейлерін келесі аспектілерге бөлуге болады:

1. Қарапайым-адаптивті деңгей. Бұл деңгей компьютерлерді және компьютерлік технологияларды қолдану дағдыларын, оқу процесінде қолданбалы бағдарламалық жасақтаманы пайдалану қабілеттерін ескереді.

2. Іс-әрекеттің іздеу деңгейі. Мұғалім іс жүзінде АКТ-мен жұмыс істеу негіздерін игереді.

3. Жүйелік және шығармашылық деңгей. Электрондық оқу-әдістемелік құралдарды әзірлеу, веб-сайт жасау.

Сандық білім беру ресурстары Порталға қай жерде қосылуына қарамастан әр пайдаланушыға ыңғайлы әр түрлі форматтағы ақпаратты ұсынуы керек. Цифрлық білім беру ресурстары мұғалімдерге сабақ беруге, сондай-ақ сабақтарға және анықтамалық материалдар ретінде өз бетінше дайындала алатын оқушыларға қол жетімді болады. Сандық оқыту ресурстары мұғалімдерге әртүрлі оқу мақсаттары үшін оқу материалдарын құруға мүмкіндік беруі керек. Жалпы орта білім беру жүйесінде электрондық оқыту жүйелері үшін цифрлық білім беру ресурстарын дамытудың стандарттары мен ережелері бар. Сандық білім беру ресурстарын дамыту видео-мультимедиялық интерпретацияға негізделген. Кез-келген тапсырма диалог түрінде көрсетіледі. Оқушылардың танымдық ойлауының өсуіне ықпал ететін нақты әлем - бұл сандық білім беру ресурстары. Сандық ақпарат көздеріне мыналар жатады: сандық білім беру ресурстары, электронды оқулықтар, инновациялық оқу құралдары, виртуалды зертхана, интеграцияланған ақпарат көзі (сандық музей, кітапхана, энциклопедия және т.б.). электронды оқытуда мұғалімдердің құзыреттілігін дамытуды келесі кезеңдерде анықтауға болады деп ойлаймын: «минималды компьютерлік» дағдылар → АКТ құзыреттілігі → цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану → цифрлық білім беру мазмұнын дамыту → электронды оқыту бойынша консультациялар[7].

Қорыта келе, цифрлық білім беру ресурстары мұғалімдерге сабақ өткізу нәтижесі жоғары болады. Балалардың сабаққа қызығушылығы, сана-сезімі, ой- өрісі дамиды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. *Актуальные вопросы науки и образования: сборник статей международной научной видеоконференции. 28-30 апреля 2021 г. - Алматы, 2021. – 243с.*

2. *Қазақстан Республикасында білім берудің 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010 жыл*

3. *Информатика негіздері, № 6, 2018жыл 3. www.inform.kz/kz*

4. *[Білім айнасы газеті \(bilimainasy.kz\)](http://bilimainasy.kz)*

5. *“Young Scientist” . # 24 (366) . June 2021*

6. *Сандық білім беру ресурстарын оқу үдерісінде қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдар, - Астана: Б.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015.*

7. *«Құзырлылықтың педагогикалық категория ретінде дамуының теориялық-әдіснамалық негіздері» Құдайбергенова К.С. Алматы, 2012.*

Студенттердің түсінігіндегі қиын өмірлік жағдайларын зерттеу

Аннотация: Мақалада студенттердің түсінігіндегі қиын өмірлік жағдайлар қарастырылады. Студенттік шақ көңілді, уайымсыз кезең ретінде қабылданғанымен, студенттердің өмірінің өзіндік қиындықтары бар. Қиын өмірлік жағдайларды әр адам субъективті түрде қабылдайды. Автор студент жастардың бастан өткеретін қиындықтарын анықтау анкетасын қалыптастырып, соның негізінде ер балалар мен қыздардың және әр курс студенттерінің қиындықтарының ерекшеліктерін сипаттайды.

Кілт сөздер: Студент, қиын өмірлік жағдай, курс, жыныс, анкеталық сауалнама.

Қиын өмірлік жағдайлар – негативті эмоциялар тудырып, ауыр күйді бастан кешіруге әкелетін және дәл осы мезетте тұлға үшін өзекті болып тұрған мәселелер. Қиын өмірлік жағдайларды әр адам субъективті түрде қабылдайды. Қиын өмірлік жағдайлар - адамның қалайтыны (істеймін, қол жеткізгім келеді, т.б.) мен қолынан келетін нәрсенің сәйкес келмеуімен, қолда бар ресурстарының жеткіліксіздігімен сипатталады. Мұндай сәйкессіздік жетістікке жетуге, мақсатқа жетуге кедергі жасайды. Кейбір авторлардың (Р.Р.Куткина, Т.Е. Косаревская) пікірлерін талдай отырып, қиын өмірлік жағдай терминін адам қалыпты әлеуметтік қызмет ету мүмкіндіктерін бұзатын немесе бұзу қаупін төндіретін әлеуметтік мәселе ретінде анықтауға болады [1].

Студенттік өмір бір қарағанда оңай әрі уайымсыз көрінуі мүмкін. Бірақ, студенттік жастың өзіндік қиыншылықтары бар. Студенттік шақ – жастық, әлеуметтік өзіндік ерекшеліктерімен сипатталатын күрделі жас. 17-21 жас - кәсіби салада өзін анықтау, кәсіби оқу, отбасынан алшақтау, алғашқы жұмыс іс-әрекетіне араласу, өзбетінше өмір сүру, қарама-қарсы жыныс өкілдерімен күрделі қарым-қатынас жасау сияқты жағдайлармен ерекшеленетін, жалпылай айтқанда ересек өмірдің басталуы жүретін күрделі жас [2].

Ғылыми әдебиеттерде өмірлік қиындықтардың жалпы қабылданған типологиясы жоқ. Әр автор өмірлік қиындықтарды қажеттілік типі, қарқыны, қауіптілігі, ұзақтығы, басқарылуы, ауқымы сияқты әр түрлі негіз бойынша топтастырады [3].

Қиын өмірлік жағдайлар типологиясы мен себептері бойынша жалпы (барлық жағдайларға тән) және арнайы (әртүрлі әлеуметтік, жас, демографиялық топтарда көрінетін) деп бөлінеді. Студенттердің бастан өткеретін қиындықтары арнайыға жатады. Студент жастардың қиындықтарын қарастырған еңбектерге шолу жасай отырып, олардың қиындықтарын төмендегідей жіктеуге болады:

- Оқудағы қиындықтар. Бұл студенттердің басты және кең таралған мәселесі. Барлығы сабақты тыянақты және жоғары бағаға оқи бермейді. Бірінші курс студенттеріне әсіресе қиын: олар мектептен кейін университет жүйесіне бейімделуіне біршама уақыт аралығы қажет. Егерде тез уақыт аралығында бейімделмесе, аралық бақылаулар мен сессияны дұрыс емес тапсырып қалу ықтималдылығы жоғары.
- Тұрғын үй мәселелері. Студенттердің әлеуметтік мәселелерінен жиі кездесетін қиындық – тұратын үй мәселесі. Туған қаласында оқитындардың жолы болды: көп

жағдайда мұндай студенттер ата-аналарымен бірге тұрады. Егер бөлек тұруға шықса да, қиындықтар туындаса, әрқашан дерлік оралуға болады. Ал басқа қаладан келген студенттер үшін жатаханадан орын жетпей қалса, қымбат пәтерді жалдап алуға тура келеді.

- Денсаулық мәселелері. Қазіргі студенттердің проблемалар тізіміне денсаулықтың ауытқулары көбірек енуде. Көбінесе олар уақытылы ұйқының болмауымен байланысты. Бірақ басқа да факторлар бар: нашар және тұрақсыз тамақтану, қазіргі жастардың қозғалыс белсенділігінің төмендігі, компьютер мен смартфонды үнемі пайдалану.
- Ақша тапшылығы. Студенттерге әрдайым ақша жетіспейді. Кейбіреулерінде ақшаны беретін адам жоқ, ал басқалары қолдарына түскен қаражатты дұрыс жұмсай алмайды. Ақшасыз бөтен қалада қалып қойсада, ата-аналарына оны айтпайтын студенттерде бар. Себебі, студент олар онсызда оқуымның ақшасын, пәтердің ақшасын төлеп жатыр деп, уайымдатып ауыртпалық түсірткілері келмейді [4].

Зерттеу әдістемесі

Бізге қазіргі студенттердің өмірінде қандай жағдайларды «қиын» ретінде қарастыратыны қызықты болды. Осы мақсатта 18-20 жас аралығындағы Алматы, Астана, Шымкент, Түркістан қалаларының жоғарғы оқу орындарында оқитын студенттер арасында анкеталық сауалнама жүргізілді. Анкетада ұсынылған қиындықтар 5 бағыт бойынша жіктелді: Оқумен байланысты қиындықтар; Жұмыспен байланысты қиындықтар; Отбасылық мәселелер; Қарым-қатынас мәселелері; Жеке басқа қатысты қиындықтар. Анкета 33 сұрақтан тұрады. Зерттелінушілер берілген қиындықтардың мәселелік дәрежесіне және өзектілігіне қарай баға берді:

- 0-1 балл – қиындық, мәселелік дәрежесі төмен,
- 2-3 балл – қиындық, мәселелілік дәрежесі орташа,
- 4-5 балл – қиындық, мәселелілік дәрежесі жоғары.

Зерттеу нәтижелерін талдау

Біз студенттердің қиындықтарын жыныс тұрғысынан және оқу курсына байланысты талдадық. Яғни, ер балалар үшін қандай мәселелер қиын, қыз балалар үшін қандай жағдайлар өзекті, студенттердің бастан кешетін қиындықтары курсына байланысты ерекшелене ме деген сұрақтарға жауап алғымыз келді. Анкеталық сауалнама нәтижесін талдап, мынандай тұжырымдамалар жасадық.

Оқумен байланысты қиындықтардың өзектілігі қыздар мен ер балаларда әр түрлі болды. «Сабақты түсіну, оған дайындалу» қиындығы мен «оқудан шығып қалу қорқынышы» қыздарда көп кездеседі. Ал ұлдарда «оқу ақысын төлеуді» және «мұғалімдермен қарым-қатынасты» қиын деп қарастырады.

Жұмыспен байланысты мәселелерді «қиын» ретінде қарастыру ер балаларда басымырақ кездесті. «Жұмыстың болмауы», «төмен квалификациялық жұмыс жасау» ер балалар үшін үлкен мәселе болып табылады. Ал қыздар үшін «жұмыстың оқу іс-әрекетіне, жеке өмірге кедергісі» қиындық болып табылады. Себебі, оқу іс-әрекетінде талап қыздарға көбірек қойылады деп санаймыз. Ал, «жалақының аз болуы» 3-4 курс студенттері үшін өзекті мәселе. Себебі, төменгі курстарда ата-анасы қаржылай көмектесе, жоғарғы курсқа өткенде тәуелсіз болуға ұмтылыс артуынан деп санаймыз.

Отбасымен байланысты қиындықтар 3-4 курстарда бар. Олар отбасынан ұзақ уақыт алыста жүргендіктен, алыстап бара жатқанын сезіп, отбасы құндылығы өседі деп ойлаймыз. Ал «жақындарымен ренжісіп қалса», ұлдар қаттырақ уайымдайды екен.

Қарым-қатынас мәселесінде «жақын достарының сатқындығы» жоғарғы курс өкілдерінде өзекті. Бәлкім, 1-2 курстарда бір топтағы адамдар бір-бірін әлі дұрыс таныған жоқ, бір-біріне түсіністік пен сыпайылықпен қарайды. «Қарама-қарсы жыныс өкілдерімен романтикалық қатынастардың болмауы» жоғарғы курс қыздарына қиын екені анықталды. Ойланып қарасақ, көп жағдайда қыздарға диплом алған соң “тұрмысқа қашан шығасын” деген сұрақтар көп қойылады, оған қоса жақындары тұрмыстық өмірге дайындай бастайды.

Жеке бас мәселелеріне байланысты қиындықтар, жоғарғы курс студенттерін толғандырады екен. Мысалы: «мамандығын қаламау», «өз орнын таба алмау» мәселелері. Себебі, жоғарғы курс студенттері, оқып жатқан мамандықтарын толықтай таныды. Және «бұл мамандықпен жұмыс жасағым келеме?» деген сұрақтар туындай бастайды. Оған қоса, «денсаулықтан айырылу қорқынышы» жоғары курстарда басымырақ, дәлірек айтсақ ұлдар арасында.

Әр курс студенттінің өміріндегі мәселелердің қиындығына, өзектілігіне байланысты рейтинг кестесі:

	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс
	Оқумен байланысты қиындықтар	Отбасылық мәселелер	Жұмыспен байланысты қиындықтар	Жеке басқа қатысты қиындықтар
	Жеке басқа қатысты қиындықтар	Жұмыспен байланысты қиындықтар	Отбасылық мәселелер	Отбасылық мәселелер
	Отбасылық мәселелер	Жеке басқа қатысты қиындықтар	Жеке басқа қатысты қиындықтар	Жұмыспен байланысты қиындықтар
	Жұмыспен байланысты қиындықтар	Оқумен байланысты қиындықтар	Қарым-қатынас мәселелері	Қарым-қатынас мәселелері
	Қарым-қатынас мәселелері	Қарым-қатынас мәселелері	Оқумен байланысты қиындықтар	Оқумен байланысты қиындықтар

Кестеге қарасақ, 1 курс студенттері оқумен байланысты қиындықтарды, жеке басқа қатысты қиындықтар, отбасылық мәселелерді алдыңғы қатарға қойды. Ал жұмыс пен қарым-қатынас мәселелері соңғы қатарда. Демек, 1 курс студенттері оқу процесінде қиналады, уайымдайды. Жаңа ортаға түскеннен депрессияға ұшырауы әбден мүмкін. Ал жұмыс мәселелері басым емес екені айқындалып отыр. Себебі, 1 курс студенттеріне ата-аналары қаржылай көмектеседі.

2 курс студенттерінде оқумен байланысты қиындықтар соңғы қатарларға түсіп, отбасылық мәселе мен жұмыс мәселесі алдыңғы қатарға шықты. Демек, студент

қаржылай тәуелсіз болуға алғашқы қадамдарын жасап жатыр. Отбасынан қашықтықта жүріп, оларға деген сағыныш сезімі оянып, оларды жоғалтып алуға қорқады.

1 мен 2 курс студенттерінде қарым-қатынас мәселелері соңғы қатарда тұр. Бұл оларды қарама-қарсы жыныс өкілімен романтикалық қарым-қатынас қызықтырмағандықтан және сатқындықпен, жалғыздықтың дәмін сезбегендіктен деп ойлаймыз.

3 курс студенттерінде қарым-қатынас мәселесі бір саты жоғары көтеріліп, оқу мәселесі соңына түсті. Ал жұмыс пен отбасы мәселері алдыңғы қатарда орындарын ауыстырды. Демек, студенттер университеттегі оқу процесіне толықтай үйреніп, жұмысқа бар ынтасымен кірісті. Және басқа адамдармен қарым-қатынас толғандыратыны байқалады.

4 курс студенттерінде алдыңғы қатарда жеке басқа қатысты мәселелер. Демек, мамандығын қаламау, депрессия, тұлға ішілік конфликтер 4 курс студенттерінді жиі кездеседі.

3 мен 4 курс студенттері отбасылық мәселелерді 2 орынға қойып, оқумен байланысты қиындықтарды соңғы қатарға қойды. Бұл дегеніміз жоғары курс студенттері өздерінің орындарын ізденуде деп санаймыз.

Қорытынды

Студент жастардың өмірінің өзіндік қиындықтары бар. Олардың қиындықтары оқумен байланысты, жұмысқа байланысты, қарым-қатынасқа байланысты, отбасылық мәселелерге және жеке басқа қатысты екенін анықтадық. Сонымен қатар, студенттердің курсына байланысты және жынысы бойынша «өмірлік қиындықтары» айырмаланатыны анықталды.

Зерттеу нәтижесінде алынған мәліметтердің практикалық маңызы жоғары. Студент жастардың өмірлік қиындықтары туралы жүйелі түсінік қалыптастырып, олаға психологиялық қолдау көрсету, ЖОО студенттермен жұмыс бөлімінің жұмыстарын ұйымдастыруда, жастар саясаты бағдарламаларын қалыптастыруда пайдалы болады.

Әдеби дереккөздердің тізімі:

1. Т.Е.Косаревская, Р.Р.Куткина Психологические проблемы адаптации студентов-первокурсников к вузу //Методические рекомендации. – Витебск: Изд-во УО «ВГУ имени П.М. Машерова», 2006.
2. Анцыферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысливание, преобразование ситуаций и психологическая защита // Психологический журнал, 1994. – № 15(1). – С. 3-18.
3. Муздыбаев К. Стратегия совладания с жизненными трудностями. // Журнал социологии и социальной антропологии. 1998. Т.1. Вып. 2. С.105.
4. Битюцкая Е.В. Структура и динамика образа трудной жизненной ситуации // Вопросы психологии, 2020. – № 3(66). – С. 116–131.

БЕКТУРСУНОВА ГУЛЗИНАТ КЕНЕСБЕКОВНА

Бастауыш сынып мұғалімі

Амангелді атындағы орта мектебі Шу ауданы Жамбыл облысы

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІН САБАҚ БАРЫСЫНДА ҚОЛДАНУ

*Шығармашылықсыз, қиялсыз
толық мәніндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды.
В. Сухомлинский*

***Түйіндеме.** Бұл мақалада бастауыш сынып оқушылардың тілін дамытудағы инновациялық технологиялардың қажеттілігі мен маңыздылығы жайында жазылған. **Түйінді сөздер:** бастауыш сынып, жоба, технология, мектеп, оқушы*

***Резюме.** В статье рассматриваются особенности внедрения инновацио*

***Ключевые слова:** начальная школа новых технологии в начальных классах, технология, методы, школа, ученик*

***Summary.** The article discusses the features of the introduction of innovative technologies in primary schools.*

***Keywords:** elementary school, technology, design, methods, school, student.*

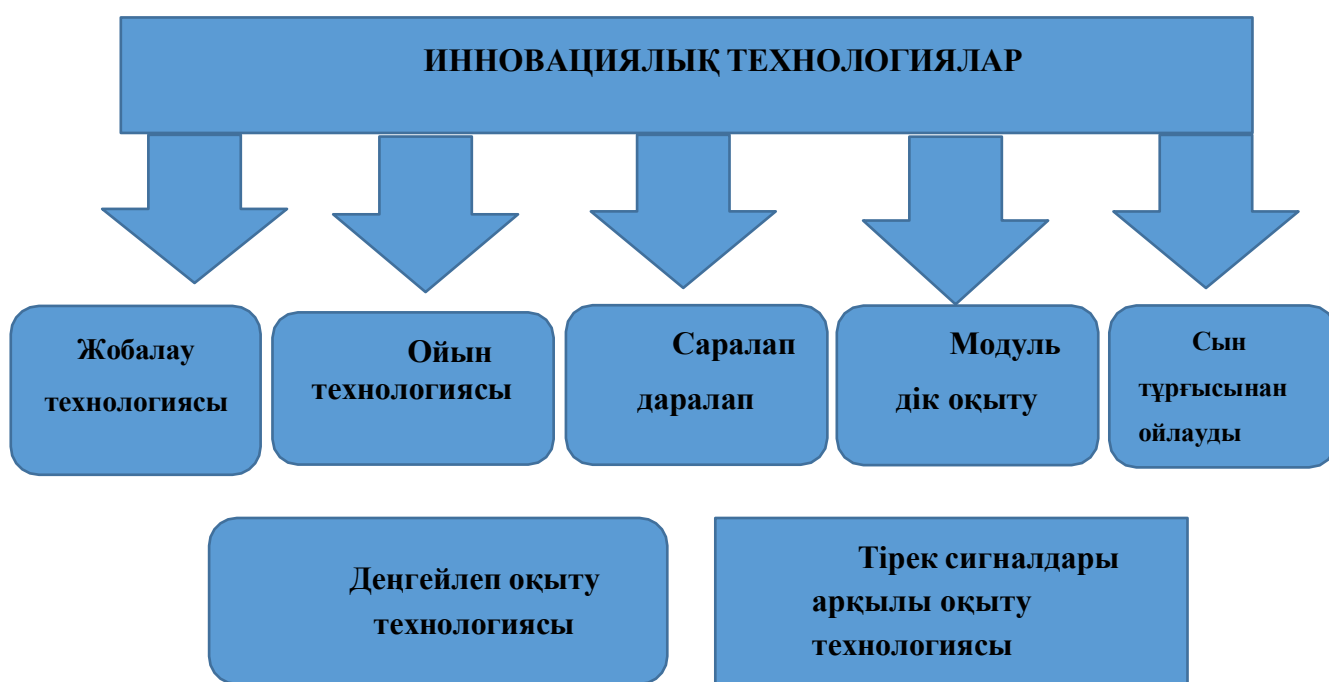
Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар; оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» - деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін көздейді. Бұл міндеттерді шешу үшін, мектеп ұжымдарының, әр мұғалімнің күнделікті ізденісі арқылы, барлық жаңалықтар мен қайта құру, өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа практикаға, жаңа қарым - қатынасқа өту қажеттігі туындайды. Сонымен қатар мектептегі оқу - тәрбие жүйесі, мұғалім - оқушы арасындағы қарым - қатынас жалпы оқытуды ұйымдастыру талапқа сай елеулі өзгерістерді қажет етіп отыр. Оқу-тәрбие үрдісіне жаңа педагогикалық технологияларды ендірудің алғашқы шарты: мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетін қалыптастыру болып табылады. Жаңа педагогикалық технологияларды меңгерген әрбір мұғалім өз сабағын нәтижелі даму жағынан көре алады. Инновациялық үрдістің негізгі жаңалықтарды қалыптастыру, қолдану, жүзеге асырудың тұтастық қызметі [1].

Инновация білім деңгейінің көтерілуіне жағдай жасайды. Алдымыздағы межеленіп отырған 12 жылдық білім беру жоспарының ішіндегі бастауыш мектептегі оқыту жүйесі де басты назарда. Ал мектеп табалдырығын жаңа аттаған оқушының білім, білік дағдыларды игеруіне ықпал ететін оқу әрекетін ұйымдастыру, оқуға, жазуға, есептеуге машықтандыру, шығармашылық ойларын дамыту бастауыш сыныптан қамтамасыз етіледі. Қазіргі кездегі бастауыш сынып оқушыларын оқытудағы жаңа өзгерістерге бет бұру үшін мынадай талаптарды ескеру керек: - Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін дамытуды ерте бастан қолға алу; - Ойлау мүмкіндігінің ең жоғары деңгейіне жеткізу; - Шығармашылық іс-әрекетіне және үнемі

ізденісте болуына жағдай тудыру; - Өзіндік жұмыс түрлерін орындай алу; - Баланың жеке қасиеттерін ашу арқылы тәрбиелей отырып, танымдық қабілеттерін қалыптастыру; - Ақпараттық технологияларды меңгерту.

Бастауыш мектеп - баланы оқуға үйрету мен тәрбиелеу оның тұлға ретінде өзін-өзі ашуға, жалпы дамуының қалыптасуына жағдай жасайтын негізгі саты.

Оқыту процесінің нәтижелі және сапалы болуы әдістеменің тиімді шығармашылықпен жүзеге асырылуына байланысты. Ол мұғаліммен оқушының жұптаса жұмыс атқаруы. Оқу әдістері мәселесі теоретикалық әрі іс-тәжірибелік тұрғыдан өзекті мәселе болып қала береді. Оқу үдерісінің өзі, ұстаз бен оқушының қызметі, осыған сәйкес, оқу нәтижесі де оның шешіміне тәуелді. Жалпы педагогиканың әдістерінен әр пәннің өзіне тән әдістері шығады. Қазақ тілі сабағында сөздік қорын дамытуда мынадай әдіс-тәсілдер арқылы жүзеге асады. Ол сұрақ-жауап, сөйлесу, әңгімелесу, түсінігін айтқызу, көрнекілік, аударма, кітаппен жұмыс, мәтінмен жұмыс әдістері. Әр мұғалім мектептегі білім сапасын арттыру үшін: Әр сабақта интерактивті әдістерін қолдану. Әр оқушының психологиялық ерекшелігін ескеру. Заман талабына сай технологияларды қолдану ауқымы өзгеріп отырады. Бірақ ең бастысы технологияларды тиімді, жүйелі пайдалану керек[2].

Жаңа технологияларды, техникалық құралдарды сабақта жан-жақты қолдану, мұғалімнің көптеген қиындығын қызметтерін жеңілдетіп, осы іскерліктің ұстанымды жаңа тәсілдерінің пайда болуына мүмкіндік туғызады. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі –білім беру бағдарламаларын меңгеру үшін жағдай жасау керек,» -деп көрсетілген.

Білім беру мен білім алудың жаңа әдіс –тәсілдері

Білім беру мен білім алудағы жаңа тәсілдер «Диалог негізінде оқыту және оқу» Білім беру әдістері ішінде ерекше орын алатыны-диалог.

Диалог оқушылардың сөйлесу әрекетін, сұрақтарды дұрыс қоя білуде, ақпарат алмасуда, жалпы тіл үйренуде таптырмас жұмыс түрі. Өртүрлі тақырыпта диалог құру мынадай нәтиже береді: - Сабақта белсенділік жоғарлайды. -Сөздерді есте сақтау қабілеті дамиды. -Дұрыс сөйлемдер құрауға дағдыланады. -Оқуға қызығушылықтары артады. Сонымен қатар оқушылар жұпта және топта өзара диалогты жүзеге асырады. Диалогтік оқытуда жүзеге асыруда пікірталас, рөлдік ойын, зерттеушілік әңгіме әдістерін пайдалануға болады. Бұл әдіс-тәсілдер оқушының қандай деңгейде тұрғанын білуге көмектеседі. Барлық оқушыларға кез-келген мазмұнға сыни тұрғыдан қарап, екі ұйғарым бір пікірдің біреуін таңдауға саналы шешім қабылдауға сабақтарда үйрету. Бағдарламаның құрылымы үш деңгейден тұрады.

Қызығушылықты ояту. Бұл кезеңде оқушының тақырып туралы не білетіндігі анықталады, белсенділігі артады, оқушыларды психологиялық тұрғыдан дайындай отырып, қызығушылықтарын ояту стратегияларының бірін таңдай отырып, қызықты сұрақтар қою арқылы оқушыларды жаңа сабаққа тарту. Бұл қызығушылықты ояту кезеңі- « жаңа білімге көпір салу»

Мағынаны ашу. Оқушы жаңа ақпаратты бұрынғы біліммен ұштастыра түседі. Бұл кезеңді іске асыру үшін бірнеше тәсілдер бар. Олар болжау кестесі, ойлан, жұптас, ортаға сал, өзара оқыту т.б. Осы әдіс-тәсілдерді қолдану кезеңді ең тамаша кезеңге яғни оқушының өздігінен білім алу өзін-өзі өзектілендіру, танымдық қабілеттерінің даму, шығармашылық іс-әрекетінің ояну бір сөзбен айтқанда өзіндік еңбек ету кезеңіне айналады.

Ой толғаныс. Оқуды қорытындылау. Оқушылар өз ойлары мен байқаған ақпараттарды өз сөздерімен айта біліп, өзара алмасады. Оқушы алған білімін пайдалана отырып шешім қабылдайды ,топпен бөлініп берілген тапсырмалары болса өздері дәлелдейді, көрсетеді, бағалайды. «Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту» технологиясын қолдану төмендегідей нәтиже береді: Білім алушының белсенділігі артады. Пәнге қызығушылығы оянады. Өзіндік көзқарасын білдіруге мүмкіндік беру. Зерттеуге икемділігін дамыту. Сөйлесу әрекеті белсенділігін арттыру. Білім алушылар бір-бірімен қарым-қатынас жасай біледі. Басқаларды тыңдай білуді, кез-келген жауапқа түсіністікпен қарауды біледі. Жалпы, сыни тұрғысынан ойлайтын оқушылар белсенді болады[3].

Жобалау технологиясы

Бастауыш сынып оқушыларының жобалау технологиясын қолданудағы негізгі мақсаты оқушылардың қызығушылық ынтасын дамыту, өз бетімен жұмыстарын жүргізу арқылы білімдерін жетілдіру, ақпараттық бағдарлау біліктілігін қалыптастыру және сыни тұрғыдан ойлау қабілетін арттыру арқылы оқушыны болашақта әр түрлі жағдаяттарда, әр түрлі қоғамдық ортада өзін өзі көрсете білуге бейімдеу қажет. Сапалы білім беруде жобалау технологияның әдіс-тәсілдерін тиімді пайдалана отырып, оқушылардың ізденімпаздық, зерттеушілік, шығармашылық қабілеттерін дамыту. Сонымен бірге, ата-ана, мұғалім және оқушы арасындағы ынтымақтастықты қалыптастыра отырып, білім сапасын арттыру керек. Ал, оқушылардың танымдық қызығушылығын дамытуға жағдай жасай отырып, баланы ізденімпаздыққа және өзіне сенімді болуға ұмтылдыру, ақыл-ой деңгейін қалыптастыру, сыни тұрғыдан ойлау қабілетін дамыту болып табылады. Егер оқушы жоба тақырыбын дұрыс таңдай отырып, жоспарлай білсе, оны дұрыс орындай алса – ол болашаққа дұрыс бейімделген тұлға болып қалыптасады. Бастауыш сынып

оқушылардың ізденушіліктерін, шығармашылық дағдыларын, өз білімдерін өз бетімен құрастыра білу икемділігін, ақпараттық кеңістікте жөн таба білу іскерлігін дамыту, сыни тұрғыдан ойлауын дамытуымыз керек.

Жобалап оқыту технологиясы - жеке тұлғаға бағдарланған оқыту. Бұл технология оқушылардың берілген тапсырманы жобалау, зерттеу барысында өзінің және басқаның тәжірибесінен үйрену, сабақ алуға негізделген. Ғылыми жобаны жасау барысында оқушылар көп нәрсеге өзі көз жеткізеді. Яғни, бұл оқушылардың танымдық қасиеттерін арттырудың, өз еңбектерінің нәтижесіне толығымен қанағаттанып, оқудағы жетістіктерін сезінудің бірден-бір жолы болып табылады. Оқу әрекетінің тиімділігін арттыру үшін оқушыны білім алу процесіндегі белсенді әрекет ететін субъектіге айналдыру керек деген идеялар көтерілгелі көп болды.

Жобалап оқыту технологиясы оқушының жеке тұлғасына көзқарасты өзгертеді. Ол оқушыны оқу үдерісін ұстазбен бірге тең дәрежеде жүзеге асырушы ретінде қарастырады, оның жас және жеке ерекшеліктерін ескеріп отырады. Мұғалім мен оқушы қарым-қатынасы психологиясын қайта құру, қайта қарау жұмыстары жүргізіліп келеді. Бірінші кезекте оқушыға субъект ретінде қарау керек. Оқытудың мазмұны мен түрі толығымен түседі, яғни әдістемелік жүйе адамгершілік тұрғыдан байи түседі. Жобалап оқыту технологиясының қолжетімділігімен, қабылдау шапшаңдығын арттыруымен, барлық мұғалімнің қолдануына тиімді екендігімен ерекшеленетінін тәжірибе көрсетіп отыр. Одан басқа, технология кез-келген сыныпта, кез-келген пән бойынша қолданыла береді, оның жан-жақтылығы осында[4].

Бастауыш сыныптардағы ойын технологиясы сабақтың мақсатына, жас ерекшелігіне сәйкес таңдау керек. Ойындар мынандай бөлімге бөлінеді.

- 1) Дидактикалық ойындар
- 2) Қозғалыс ойындары
- 3) Рөлдік ойындар
- 4) Грамматикалық ойындар
- 5) Фонетикалық ойындар
- 6) Лексикалық ойындар
- 7) Іскерлік ойындар
- 8) Интеллектуалдық ойындар
- 9) Ұлттық ойындар

Ойынның негізгі мақсаты — баланы қызықтыра отырып білімді меңгерту болса, мұғалімнің міндеті — сол ойын түрлерін пайдалана отырып, оқушыларды өздігінен жұмыс істей білуге, ой белсенділігі мен тіл байлығын арттыра түсуге түрлі дағды мен шеберлікті меңгеруге қол жеткізеді. Оқу үрдісінде ойын түрлерін пайдалану — бағдарламада анықталған білік, білім және дағдыларды қалыптастыру, тиянақтау, бекіту немесе тексеру болып табылады. Сондай — ақ мұғалім ойын түрлерін балалардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес түрлендіре отырып, жаңа тақырыпты өткенде, өтілген материалды қайталағанда, білімді тиянақтау және тексеру кезінде, яғни сабақтың кез — келген сәтінде оқыту әдісінің құралы ретінде пайдалануға болады.

Деңгейлік-саралау – оқушылардың бір сыныпта, бір бағдарлама және бір оқулықпен оқу материалын түрлі деңгейде меңгеруі. Бұл технология, біріншіден, дамыта оқыту идеясын жүзеге асыруға мүмкіндік береді, өйткені ол оқушының ойлау, елестету

мен еске сақтау қабілеттерін, ынтасын, белсенділігін, білім сапасын дамытуға көмектеседі. Деңгейлік саралау технологиясы оқушының да мұғалімнің де белсенді шығармашылық қызметін дамытуға бағытталған. Балалардың даму деңгейінің біріңғай болмауына және қабілеттеріндегі айырмашылықтар мен басқа да себептерге байланысты оқу үздіктері мен үлгермеушілердің пайда болатыны белгілі. Осыған орай, деңгейлеп саралап оқыту технологиясы әр оқушының қабілетіне, мүмкіндігіне, деңгейіне қарай оқытуды көздейді.

Деңгейлік саралау оқушы мен мұғалімнің белсенді шығармашылық қызметін дамыту мен қатар, оқушыларға өз білімін жаңа әдіспен бағалауға мүмкіндік береді. Меселен, оқушылардың алған бағасы арнайы таблода көрсетіліп тұрады. Әр деңгейдің өз бағалауы бар. Олардың барлығы оқушылардың көз алдына тұрады. Мұның өзі білім берудегі демократия критерийлері болады.

Деңгейлеп саралап оқыту технологиясы:

- оқушының өз қабілетіне, болашағына сенуіне;
- оқушыны ынталандыруға;
- оқушы мен оқытушының ынтымақтастық қарым-қатынас достығына;
- оқушының өз білімін өзі бағалай білуіне;
- баға әділдігіне;
- білім көрсетудің әділ сайысына мүмкіндік береді.

Деңгейлеп оқыту технологиясы бойынша жүзеге асатын оқыту процесінің белгілі бөлігін қамтып, ұйымдастырудың шешімдері, оны оқыту құралдарының жиынтығы түрінде көрінеді. Сыныпты, топтарды оқытуға әртүрлі қолайлы жағдай туғызуды қажет етеді, әдістемелік педагогикалық-психологиялық және ұйымдастыру-басқару шаралары біріктіріледі.

Деңгейлеп оқыту технологиясының мақсаты:

- әр оқушыны оның қабілеті мен мүмкіндік деңгейіне
- оқытуды әр түрлі топтарының ерекшелігіне сәйкес бейімдеу, ыңғайлау.

Даралап – саралап оқытудың маңыздылығы:

- Сынып оқушыларын жаппай жұмыс істеуге әкеледі.
- Бос отырған оқушы болмайды.
- Әркім өзінің білім деңгейін біліп, оны дамытуға тырысады.
- Қиындықтарды жеңе білуге дағдыланады, пәнді оқып үйренуге қызығушылығы пайда болады.
- Ізденіс дағдысы қалыптасады.

Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы.

Біліктілік арттыру жүйесінде соңғы уақыттарда отандық педагогикалық технологиямен қатар шет елдік, әлемдік озық идеялар негізінде жасалған жобаларды қолдану жақсы нәтижелерді береді. Солардың бірі – RWCT жобасы «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту».

Бұл жобаның мақсаты – демократиялық қоғамда көзқарасы, пайымдауы бар, өз - өзін сыни көзбен қарап жауап бере алатын жеке тұлғаны қалыптастыру.

Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз, мұғалімнің бағыттаумен оқушының өз бетінше білімді игеру. Нәтижесінде неғұрлым дамытылған оқушының жеке тұлғасы

қалыптасады. Сын тұрғысынан ойлау технологиясының мақсаты сынауға емес, шындалған ойлауға үйрету.

Бұл технология 3 сатыдан тұрады:

а) Қызығушылықты ояту – оқушы бұл кезеңде жаңа білім жайлы ақпарат жинап оны байырғы біліммен ұштастырады. Алдымен ойын дәптерге жазады, жұпта талқылайды, осылайша ойы ашылып, жаңа білім жайлы ақпарат жинайды.

ә) Мағынаны тану:

Бұл кезеңде оқушы жаңа ақпаратпен танысады, тақырып бойынша жұмыс істейді, тапсырмаларды орындайды.

Мысалы INSERT стратегиясы бойынша алдымен мәтінді түртгіп оқып танысады сол мәтін бойынша белгілерді қояды «v»- білемін, «- » - білмеймін, «+»- жаңалық, «?»- таң қалдырды, өз бетімен жұмыс жасап белсенділік көрсетуіне жағдай жасалады.

б) Ой толғаныс – дәл осы кезде үйренуші не үйренгенін саралап салмақтап оны Қай? Қандай? жағдайда қалай қолдану керектігін ой елегіне өткізеді. Оқушы өзінің өзгергенін сезінеді, өзіне өзгеше сенім, тәрбиелік, даналыққа бастау алады.

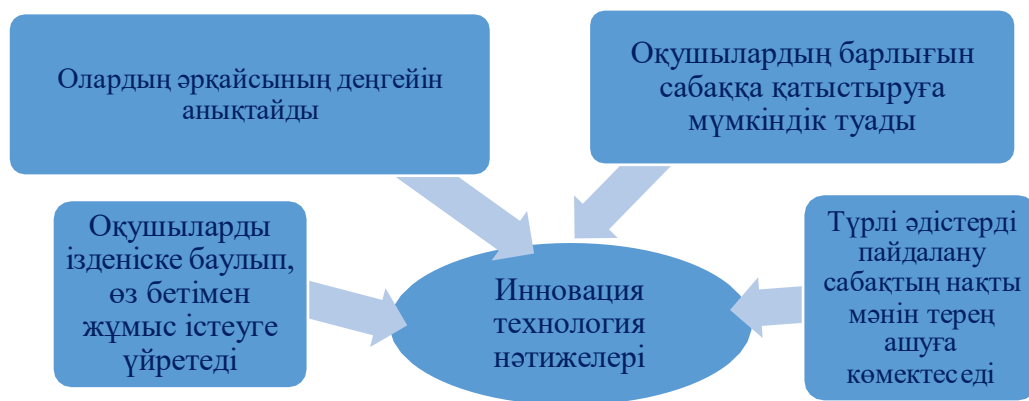
Бұл кезде мұғалім оқушыларға серік болып, бірге жұмыс жасап, оларға сеніммен қарап өз ойын, ақылын айтып отырады.

Бұл технология балаларды бірін – бірі тындап, құрметтеуіне үйретеді. Бұрын үндемейтін балалар, сабаққа қызу араласып кетеді, ойын ашық айтып, еркін жеткізеді.

Бұл технологияның 100-ден астам стратегиялары бар.

Бастауыш сыныптарында тиімді қолданылатын стратегиялар бұл «Түртгіп оқу», «Екі түрлі түсініктеме күнделік», «Жигсо I», «Сематикалық карта», «Эссе жазу», «Топтастыру», «Венн диаграмасы» және т.б стратегиялар.

Бұл бағдарлама оқушылардың білімге деген қызығушылығын арттырып, шығармашыл, ізденіш, біреудің пікірін сыйлай білу, құнды пікір айта алатын, жан-жақты дамыған тұлғаны тәрбиелеуге мүмкіндік береді[5].

Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалды, кәсіптік, адамгершілік, рухани азаматтық және де басқа көптеген адами келбетінің қалыптасуына әсерін тигізеді, өзін - өзі дамытып, оқу – тәрбие үлгісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі[6].

XXI ғасырда барлық елдер бірінші орынға білім беру сапасын қояды. Оның өлшемі тек сауаттылық деңгейімен өлшенбейді, оның критерийі – функционалдық сауаттылық. Бұл проблемаларды шешуде жаңа технологиялардың атқаратын орны бөлек.

Болашақта өркениетті елдердің жоғары технологиясын меңгерту, дүниежүзілік білім кеңістігіне шығу бүгінгі күннің мақсаты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазіргі мектепке дейінгі және бастауыш білім беру: теориясы, әдістемесі мен тәжірибесі» профессор Қазна Аймағамбетқызы Аймағамбетованың 80 жылдығына арналған халықаралық ғыл.-прак.конф. материалдар жинағы. Алматы: «Қыздар университеті» баспасы, 2017, -370 б.
2. Бастауыш сынып 2013 №5 2
3. Бастауыш сынып 2014 №3
4. Жүнісбек Ә. Жаңа технология негізі – сапалы білім. — //Қазақстан мектебі, №4, 2008
5. Нағымжанова Қ. Инновациялық технологияның құрылымы. – А.:Өркен, 2007
6. Лазарев В.С. Новое понимание метода проектов в образовании // Педагогика, 2011, №10, С. 3-11.

Абдуллова А.Д.

*Ғылыми жетекшісі: Жумабаева Жупаркул Жумабаевна,
псих.ғылы.канд., Қаз ҰҚПУ*

**ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ АНЫҚТАУЫНДА
КӘСІПТІК БАҒДАР ҚЫЗМЕТІНІҢ МҮМКІНДІГІН АНЫҚТАУДЫҢ
ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ**

Аннотация: Қазіргі заманда инновациялық технологияларының қарқынды дамуынан, бір жағынан білім беру саласында әлемде болып жатқан маңызды факторлар жоғары сынып оқушысына әсер ететіні анық. Тәжірибе көрсеткендей, оқушылардың кәсіби жоспарлары, қызығушылықтарына мамандық таңдауында тұрақсыз процесске айналды. Зерттеудің мақсаты: жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауын арттыру үшін кәсіптік бағдар беру тұжырымдамасының маңыздылығын және оны білім беру ортасында жүзеге асырудың маңыздылығын ғылыми түрде растау.

Кілт сөздер: кәсіптік бағдар беру қызметі, өзін-өзі анықтау, жоғары сынып оқушылары, теориялық аспектілері, мүмкіндіктер, білім беру, кәсіби өзін-өзі анықтау, педагогикалық қолдау.

Аннотация: Из стремительного развития инновационных технологий в наше время ясно, что, с одной стороны, на старшеклассника влияют важные факторы, происходящие в мире в сфере образования. Как показывает практика, профессиональные планы, интересы учащихся стали неустойчивым процессом в выборе профессии. Цель исследования: научно подтвердить значимость концепции профориентации для повышения профессионального самоопределения старшеклассников и важность ее реализации в образовательной среде.

Ключевые слова: профориентационная деятельность, самоопределение, старшеклассники, теоретические аспекты, возможности, образование, профессиональное самоопределение, педагогическая поддержка.

Summary: From the rapid development of innovative technologies in our time, it is clear that, on the one hand, the high school student is influenced by important factors occurring in the world in the field of education. As practice shows, professional plans and interests of students have become an unstable process in choosing a profession. The aim of the research: to provide a scientific basis for the notion of career guidance and the topicality of its implementation in the educational environment for promoting the student professional self-determination.

Keywords: career guidance activities, self-determination, high school students, theoretical aspects, opportunities, education, professional self-determination, pedagogical support.

Жоғары сынып оқушыларының жалпы білім беретін оқу орнын бітіргеннен кейін өздерінің кәсіби жолдарын нақты білуі және мұғалімдердің заманауи талаптарға сай жүйелі және дәйекті түрде қалай көмектесе алатынын түсінуі өте маңызды. Сондықтан әрбір заманауи мектеп оқушыларды кәсіби дамуында қолдау мен көтермелеу мүмкіндіктері туралы хабардар болуы керек. Өзін-өзі анықтау, тәжірибе көрсеткендей, негізінен оқушылардың кәсіби жоспарларына, олардың қызығушылықтарына, сондай-ақ оқу орындарының бағдарламаларына және мамандық таңдауына сәйкес келмейтін тұрақсыз процесс.

Жалпы білім беретін мектептердің білім беру саласында әлемде болып жатқан әлеуметтік, экономикалық және саяси өзгерістер айтарлықтай әсер етеді.[1]

Қазіргі қоғамда жоғары сынып оқушыларының кәсіби қызметке және мамандық таңдауға саналы дайындығының ішкі субъективті факторын зерттеу қажеттілігі әрқашан педагогикалық және психологиялық ғылымдар үшін маңыздылығын жоғалтпағаны анық.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №249 қаулысының 3 бағыты бойынша, 10-11-сынып білім алушыларына негізгі оқумен қатар колледждер базасында жұмыс біліктілігін алу мүмкіндігі беріледі. Жастарды ТЖКБ жүйесіне тарту үшін кәсіптік диагностика, кәсіптік сынамалар жүргізу және профессиограммалармен танысу арқылы, оның ішінде Қазақстанның жаңа кәсіптерінің атласы негізінде мектеп оқушылары арасында кәсіптік бағдар беру жұмысы күшейтіледі. Кәсіптік бағдар беру жұмысын жүргізу кезінде ақпараттық платформа және кәсіптік бағдарлау мен мансаптың, оның ішінде Қазақстанның жаңа кәсіптерінің атласы негізінде мобильдік қосымша қолданылатын болады. Бұл қаулының 2 параграфы бойынша, түлектерді жұмысқа орналастыру кезінде, ең алдымен, жас маманның дағдылары мен біліктілік деңгейі шешуші мәнге ие. Білім туралы дипломға қосымша құжат ретінде түлектің құзыреттілік картасы берілетін болады. Түлектің құзыреттілік картасы кәсіптік даярлық деңгейін және кәсіп бойынша еңбек функцияларын орындау үшін талап етілетін қандай да бір құзыреттерді меңгеруін көрсетуге мүмкіндік береді [2]. Яғни, осы бекітілген қаулы бойынша Қазақстанда кәсіптік бағдар қызметі, жастарды интеллектуалды дамыту 2023-2029 жылға жоспарланып отыр. Болашақта осы қаулыдағы жаңа концепциялар

арқылы жоғары сынып оқушыларының дамуына барлық жағдай жасалуына бағдар беріледі деп ойлаймыз.

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауын арттыру үшін кәсіптік бағдар беру тұжырымдамасының маңыздылығын және оны білім беру ортасында жүзеге асырудың маңыздылығын ғылыми түрде растау.

Бұл ғылыми мақалада әртүрлі зерттеушілердің білім берудегі кәсіптік қолдау туралы теориялық және практикалық түсініктерін талдайтын зерттеу нәтижелері келтірілген. Зерттеу әдістері: теориялық әдебиеттерге шолу жасау, зерттеулерді талдау және бағалау, жеке педагогикалық тәжірибені ой елегінен өткізу.

Мансаптық кеңес беру жағдайында оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауын түсінудің теориялық негізі келесі принциптерге негізделген:

Жүргізілетін психокоррекциялық жұмыс, коррекциялық ойын ұйымдастыру шарттары.

Қазақстанда кәсіптік бағдар қызметінің қарқынды даму проектісі ретінде 2007 жылы бастау алған AYALA қорын алсақ болады. [3]

Кәсіптік бағдар берудегі AYALA қорының тәжірибесі ҚР БҒМ назарына алынды, 2021 жылы мектеп-интернаттар мен балалар үйлерінің балаларына кәсіби бағдар берудегі күш-жігерді үйлестіру туралы меморандумға қол қойды.

Тамаша мысал – Қазақстандағы SAMSUNG білім беру бағдарламалары. Samsung Innovation Campus-та 7 жыл ішінде junior деңгейінде тегін оқудан жүздеген жоғары сынып оқушылары өтті. Қазақстанның түкпір-түкпірінен келген жасөспірімдер командасы Solve for Tomorrow жобасында еліміздің болашағы үшін STEM-жобаларды әзірлеп жатыр. Осыған ұқсас бағдарламалар «Шеврон» компаниясында да бар.

Мектепте жүргізілетін кәсіби бағдарлау жұмысының қажеттілігін А.П.Сейтешов, Г.А.Уманов теориялық жағынан дәлелдегенімен, психологтің осы бағыттағы жұмысын әр маман өзі анықтап алуы керек. Жоғары сынып оқушыларымен жүргізілетін жұмыстардың бір үлгісі осы жерде берілген[4].

1988 жылы Г. А. Умановтың бастамасы бойынша Алматы қаласы мектептері базасында ғылыми-әдістемелік кешендері (НУМК) ашылды: - жоғары мектеп проблемалары бойынша (жет. - п. ғ. д., проф. Н.Д. Хмель), жалпы білім беретін орта мектеп (жет. - проф. С. И.Қалиева), идеялықадамгершілік тәрбие беру мәселелері бойынша (жет. К. К. Жампеисова) [5].

Сондай- ақ, осы мәселелерге қатысты зерттеулерді «Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзіндік анықталуындағы өзіндік бағалаудың психологиялық ерекшеліктері» тақырыбында Ж.Ж. Бейсенова, Э.К. Қалымбетова «Кәсіби анықталудың психологиялық ерекшеліктері» атты тақырыпта қорғаған диссертациялық т.б. жұмыстарын айтып кетуімізге болады[6].

Жасөспірімдерді мамандықты саналы таңдауға дайындау үлкен әлеуметтік психологиялық мәні бар сұрақтың бірі. Мамандықты дұрыс таңдау кәсіби өзіндік анықталудың нәтижесі болып табылады, яғни кәсіби жетілуді өрістетуге, мамандықты тез игеру, еңбек іс-әрекетіне қанағаттану процестері тұлғаның онтогенездегі даму сипатының бір көрінісі болып табылады [6].

. Жастардың мамандық таңдауы тек сыртқы жағдайға адаптивті мазмұнда ғана болуы мүмкін емес. Осыған байланысты эксперименттік зерттеу ұйымдастырылды.

Біздің пікірімізше білім алушылардың мамандық таңдау мазмұны іс әрекетте жеткен жетістіктерімен ғана емес оны орындаудағы іс әрекетті өзіндік реттеу механизмдерімен байланысты болады яғни іс әрекеттің сыртқы және ішкі нәтижелерінің динамикалық үйлесуімен байланысты.

Саналы мамандықты таңдау білім алушылардың өзінің психикалық ерекшеліктерін байқауына және оның болашақтағы кәсіби стратегиясының ерекшеліктеріне байланысты. Мамандық таңдауды нәтижелі зерттеу үшін оған әсер ететін көп жағдайларды ескеру керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Цыганкова, И.В. Факторы мотивации молодежи при выборе профессии / И.В. Цыганкова, В.Ф. Потуданская, Ян Цзывэй // Экономика труда. – 2019. – Том 6, № 4. – С. 1545–1554.

2. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы // Әділет URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000249> (дата обращения: 27.04.2024).

3. Жоғары сынып оқушыларына кәсіптік бағдар неге керек? // Inbusiness.kz URL: https://inbusiness.kz/kz/author_news/zhogary-synyp-okushylaryna-kasiptik-bagdar-nege-kerek (дата обращения: 27.04.2024).

4. МұратбаеваГ.А., ҚоңырбаеваС.С., Бейсембаева К.Д. Болашақ педагог-психолог мамандардың эмпатиясының кәсіби сапа ретінде қарастырылуы. Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің, Хабаршысы №3 (45), Педагогика сериясы, 2013.

5. Бейсенова Ж., Ж. , Құрманғалиева Г. Б. Мамандықты таңдауға саналы қатынастарын қалыптастырудың психологиялық мәселелері.. Хабаршы № 6 . Алматы, 2007ж.

6. Ж.Ж. Бейсенова. Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзіндік анықталуындағы мамандық таңдаулары мен өзіндік бағалау ерекшеліктерін зерттеу. Автореферат: Алматы, 2004 ж.

СӘРСЕМБАЕВА СЫРҒАШ БИМАХАНБЕТОВНА

Бастауыш сыныбының мұғалімі

Амангелді орта мектебі Алға ауылы Шу ауданы Жамбыл облысы

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Түйіндеме: Мақалада педагогикаға озық ақпараттық технологияларды енгізудің артықшылықтары қарастырылған. Бастауыш сыныптарда оқыту технологияларының алуан түрлері беріледі, сонымен қатар балалардың бойында іскерлік пен дағдыларды дамыту туралы жазылған.

Түйін сөздер: білім, компьютер, инновациялық технологиялар, бастауыш сыныптар.

Аннотация: В статье рассматриваются преимущества внедрения в педагогику передовых, информационных технологий. Приводятся, разновидности технологии обучения в начальных классах, а также развитие навыков и компетенций у детей.

Ключевые слова: обучение, компьютеры, инновационные технологии, начальные классы.

Abstract: The article discusses the advantages of introducing advanced information technologies into pedagogy. Varieties of teaching technologies in primary grades are given, as well as the development of skills and competencies in children.

Key words: education, computers, innovative technologies, primary classes.

Бүгінгі таңда білімнің өзектілігін жоғалтудың жоғары қарқыны даусыз.

Оқудағы жеке іс-әрекет мәселесі психологиялық-педагогикалық ғылымдардағы, сонымен қатар оқу тәжірибесінде ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Осылайша, білім беру тек оқу, жазу, шешім қабылдау, тыңдау және сөйлеу сияқты негізгі дағдыларды дамытуға бағытталмауы керек.

Қоғам өмірінің барлық салаларына ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу оны ақпараттандыру процесін анықтайды және оның дамуының негізгі тенденцияларын қалыптастырады. 20 ғасырдың аяғында компьютерлер білім беруде тек компьютерлік сауаттылықты алу үшін ғана емес, басқа да мақсаттарда қолданылатыны белгілі болды. Қазіргі даму кезеңінде бала электронды мәдениет әлемінде өмір сүреді.

Тақталар, кітаптар және практикалық іс-әрекеттер сияқты дәстүрлі оқыту әдістері балаларға физикалық дағдыларды, моториканы және қарым-қатынасты дамыту үшін нақты уақыт мүмкіндіктерін береді. Бұл әдістер балаларға оқуды, жазуды және математиканы дәстүрлі түрде үйренуге мүмкіндік береді, бұл кейінгі білім алу үшін маңызды негіз бола алады.

Дегенмен, компьютерлер, интерактивті тақталар және онлайн ресурстар сияқты заманауи технологиялар ойын элементтері мен көрнекі құралдарды біріктіре алады, бұл балалар үшін оқуды қызықты етеді. Мұндай әдістер балалардың білімдері мен қызығушылықтарын кеңейте алатын оқу материалдары мен ресурстарының кең ауқымына қол жеткізуді қамтамасыз ете алады.

Заманауи технологияға көшу оқушылардың болашақта қажет болатын дағдыларын дамытуға да көмектеседі. Компьютермен жұмыс істеу, интернетте ақпарат

іздеу, цифрлық құралдар мен қосымшаларды пайдалану – осының барлығы цифрлық сауаттылықты дамытуға көмектеседі және мектеп оқушыларын заманауи ақпараттық қоғамға дайындайды.

Жақсы тәсіл дәстүрлі әдістер мен заманауи технологияның үйлесімі болуы мүмкін. Мұғалімдер сабақты байыту және балалардың ынтасы мен белсенділігін арттыру үшін технологияны пайдалана алады, ал дәстүрлі оқыту әдістері оларға қажетті іргетас пен негізді бере алады. Сондай-ақ әр баланың жеке қажеттіліктері мен қалауларын ескеру маңызды.

Бастауыш сынып оқушыларын оқытуда компьютер мен интернетті пайдаланудың мынадай артықшылықтары бар:

-Әртүрлі оқу материалдары: Компьютерлер мен Интернет балаларға интерактивті және қызықты түрде дамытуға және оқуға көмектесетін оқу материалдарының кең ресурстарын ұсынады. Олар бейне, аудио, суреттер, ойындар және презентациялар сияқты әртүрлі ақпарат форматтарына қол жеткізуге мүмкіндік береді.

- Оқытудың жеке қарқыны: Компьютер мен Интернет әр оқушыға өз қарқынымен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Бұл әсіресе білім деңгейі әртүрлі балалар үшін пайдалы. Олар жеке қажеттіліктеріне қарай сабақтарды қайталай алады немесе жаңа материалдарға көше алады.

-Ақпараттық сауаттылық дағдыларын дамыту: Оқу үрдісінде компьютер мен интернетті пайдалану балалардың ақпаратты іздеу, таңдау және бағалау дағдыларын дамытуға көмектеседі. Бұл балалардың білім алу және кәсіби өмір бойына пайдасын тигізетін ақпараттық қоғамдағы маңызды дағдылар.

- Технология дағдыларын дамыту: Бастауыш сынып оқушыларын оқытуда компьютер мен интернетті пайдалану олардың технология дағдыларын дамытуға көмектеседі. Негізгі компьютерлік дағдыларды білу және компьютерді пайдалану дағдысы бүгінде пайдалы және болашақта сұранысқа ие болады.

- Жақсартылған мотивация және белсенділік: компьютерлер мен Интернеттегі интерактивті және тартымды оқу бағдарламалары балалар үшін оқуды қызықты және қызықты ете алады. Бұл олардың ынтасын арттыруға және сабаққа белсенді қатысуға көмектеседі.

- Оқыту тәжірибесінің шекарасын кеңейту: Компьютерлер мен Интернет балаларға ақпарат алмасуға және басқа қалалардағы немесе елдердегі студенттермен және мұғалімдермен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Бұл оларға басқа мәдениеттер мен

әлем туралы білуге және әлем туралы білімдері мен түсініктерін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Бұл артықшылықтардың барлығы оқу процесінде компьютер мен Интернетті дұрыс және бақыланатын пайдалануды талап ететінін атап өткен жөн. Балаларды желілік ресурстарды қауіпсіз пайдалануға және үйретуге дұрыс үйрету керек.

Қазіргі уақыт талабына сай келетіндей инновациялық технологиялармен жабдықталған мектеп жағдайында білім берудің ұлттық моделіне өту оқыту мен тәрбиелеудің соңғы әдіс-тәсілдерін, жаңа инновациялық педагогикалық технологияны игерген, педагогикалық жұмыста өзіндік даңғыл жол салуға икемді, шығармашыл педагог-зерттеуші, ойшыл мұғалім болуын қажет етеді. Мемлекеттік білім стандарты деңгейіне оқыту үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейді. Сондықтан оқу-тәрбие үрдісіне жаңа инновациялық әдіс-тәсілдерді енгізу оқушылардың білімге деген қызығушылығын, талпынысын арттырып, өз бетімен ізденуге, шығармашылық еңбек етуге жол салу болып табылады. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында оқыту формасын, әдістерін, технологияларын таңдауда көпнұсқалық қағидасы бекітілген, білім мекемелерінің педагогтарына өзіне оңтайлы нұсқаны тиімділігіне қарай пайдалану мұғалімнен үлкен шеберлікті талап етеді, ал бастауыш мектеп оқушыны тұлға етіп қалыптастырудың алғашқы баспалдағы. Жалпы оқу тәрбиесі үрдісінде педагогикалық жаңалықтарды енгізу төрт кезеңнен тұрады:

- ✚ Жаңа идеяны іздеу (инновацияларды ұйымдастыру, жаңалықтарды іздестіру);
- ✚ Жаңалықтарды ұйымдастыру;
- ✚ Жаңалықтарды енгізу (оқу — тәрбие үрдісінде жаңа инновациялық әдіс-тәсілдерді пайдалану);

Жаңалықтарды бекіту

Осы инновациялық технологияларды оқу үрдісіне енгізу нәтижесінде бүгінде мектептегі білім сапасын арттыру үшін:

- ✚ әр сабақта интерактивті әдістерін қолдану;
- ✚ әр оқушының психологиялық ерекшеліктерін ескеру;
- ✚ міндетті деңгейдегі білімді қалыптастыра отырып, мүмкіндік деңгейлерін ашу;
- ✚ инновациялық технологияларды сынау арқылы тиімділігін арттыру, мектеп жағдайына бейімдеу керек. Заман талабына сай инновациялық технологияларды оқу үрдісінде қолданудың ауқымы, түрлері өзгеріп отырады. Бірақ, ең бастысы технологияларды әрқашан да тиімді, жүйелі қолдану керек. Инновациялық технологияларды бастауыш сыныптарда оқыту үрдісіне енгізуден күтілетін нәтижелер аз емес, мысалға бастыларын атайтын болсақ:
 - 1) түрлі әдістерді пайдалану сабақтың нақты мәнін терең ашуға көмектеседі.
 - 2) оқушылардың барлығын сабаққа қатыстыруға мүмкіндік туады.
 - 3) олардың әрқайсының деңгейін анықтай алуға болады.
 - 4) оқушылардың көбін бағалауға мүмкіндік бар.
 - 5) оқушыларды ізденіске баулып, өз бетімен жұмыс істеуге үйретеді.

б) оқушылардың қабілеттері, ұйымшылдығы, шығармашылық белсенділігі артады.
7) жеке тұлғалық сипатын дамытуға, шығармашылығын шыңдауда, өзіне деген кәсіби сенімін қалыптастырады.

Бастауыш сыныптағы пәндер дүниетану, ана тілі, әдебиет сабақтарына, топқа бөліп оқыту, рөлдік ойын элементтерін, пікір сайыс және басқа оқытудың дәстүрлі емес түрлері, оқытудың жаңа технологиясы тәжірибеге кеңінен ене бастады.

Ондағы дәстүрлі емес сабақ түрлері:

- ✚ «саяхат», «мұражайға экскурсия», «концерт», «қойылым», т.б;
- ✚ «дөңгелек үстел», «брифинг», «презентация», «аукцион», т.б;
- ✚ кино, теледидар, бейнетаспа сабақтар т.б;
- ✚ пікір-сайыс сабағы, проблемалық іздену сабақтары, интеллектуалды ойлау сабағы т.б.

Міне осы жаңашылдықтардың барлығы да бастауыш оқыту үрдісінде инновациялық технологияларды қолдана отыра сабақ сапасын арттыру элементтері болып табылады. Білім мазмұнын меңгеруде оқушылардың жаңа процессуальдық біліктілігіне, ақпаратты алдын-ала болжау қабілеттерін және қойылған міндетті шығармашылықпен дамытуға көңіл бөлінеді. Жаңа технологияны қолдануда орынды туындайтын сұрақ, ол «Мұғалім нені білу керек?». Оған жауап төмендегідей болмақ:

- жаңа технология көмегімен шешілетін мәселені анықтау;
- жаңа технологияны қолдану арқылы алынатын нәтижелерді саралау;
- жаңа технология мәнінен алынатын нәтижелердің теориялық негізін білу;
- жаңа технологияда мұғалім қолданылатын әдіс-тәсілдерді білу;
- оқушыларды жаңа технологияда жұмыс істеуге үйрету әдісін таңдау.

«Не істей алу керек?»

- оқу бағдарламасының түрлендірілген нұсқаларын құрастыру;
- күнтізбелік тақырыптық жоспар жасау;
- әр сабақты жоспарлау;
- жаңа технология бойынша жүргізілетін әртүрлі типтегі сабақ жоспарларын

жасау;

- оқу модулын құрастыру;
- оқу жобасының мазмұнын анықтау;
- оқу жобалары бойынша оқушыларға арналған тапсырмаларды құрастыру. «Қандай іс-әрекеттерді дұрыс ұйымдастыруы қажет?»
- -жаңа технологияда пайдаланылатын жекелеген әдістер мен тәсілдер;
- әр түрлі типтегі сабақтарды өткізу;
- өткізілген сабақтарға талдау жасау, жіберілген кемшіліктердің жасырын себептерін анықтау;
- жаңа технологияда қолданылатын оқу әрекетінің әдістерін оқушыларға үйрету.

Педагогикалық үрдісте жаңа технологияларды енгізіп, интерактивті оқытуды пайдалану мұғалімдерді шеберлік жағынан шыңдайтындығына дау тудырмайды. Қазіргі білім беру

саласында оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болуы мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалды, кәсіптік адамгершілік, рухани азаматтық және де басқа көптеген адами келбетінің қалыптасуына әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үлгісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Сабақта қолданылатын әдістер көмегімен жеке тұлға ретінде жан-жақты дамыған, шығармашылық ойлау білімі меңгеріледі.

Қорыта келгенде, жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалды, кәсіптік адамгершілік, рухани азаматтық және адами келбетінің қалыптасуына әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үлгісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Сабақта қолданылатын әдістер көмегімен жеке тұлға ретінде жан-жақты дамыған, шығармашылық ойлау білімі меңгеріледі.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Бабаев С.Б., Оналбек Ж.К. Жалпы педагогика. Алматы, 2007ж.
2. Бұзаубақова К. Жаңа педагогикалық технология. Қазақстан мектебі-2012
3. Тілдік тұлға қалыптастыруда сын тұрғысынан ойлаудың маңызы. Білім-Образование 2007 ж.
4. Курмаева, С. А. Значение развивающих игр в начальных классах / С. А. Курмаева П ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ и ИННОВАЦИИ : сборник статей Международной научно-практической конференции, Пенза, 25 апреля 2023 года. - Пенза: Наука и Просвещение (ИП Гуляев Г.Ю.), 2023. - С. 25-28.

Нуральберт Нуржан

*студент 1 курс, «БВ07120 -Автоматизация и управление»,
АЛТ Университет им. М.Тынышпаева*

Қамбарқызы Айгүл

*магистр психологии, сеньор-лектор, кафедры «СГДиФВ»,
АЛТ Университет им. М.Тынышпаева*

Молодежные субкультуры: психологические аспекты

Аннотация: научная статья представляет анализ молодежных субкультур и их влияния на индивидуальное и социальное поведение в современном Казахстане. В статье рассматриваются предпосылки формирования молодежных субкультур, включая

стремление к уникальности, поиск единомышленников и отсутствие самоидентификации.

Ключевые слова: *субкультура, культура, личность, ценности, психика, поведения, идентификация.*

Аннотация: *ғылыми мақала жастар субмәдениеттерін және олардың қазіргі Қазақстандағы жеке және әлеуметтік мінез-құлыққа әсерін талдауды ұсынады. Мақалада жастар субмәдениеттерін қалыптастырудың алғышарттары, соның ішінде бірегейлікке ұмтылу, пікірлес адамдарды іздеу және өзін-өзі сәйкестендірудің болмауы қарастырылады.*

Түйінді сөздер: *субмәдениет, мәдениет, тұлға, құндылықтар, психика, мінез-құлық, сәйкестендіру.*

Проблема молодежных субкультур и их психологических аспектов является важной для казахстанской молодежи в XXI веке из-за стремительных изменений в социокультурной среде страны. С развитием интернета и глобальной культурной интеграции, молодежные субкультуры становятся более доступными и влиятельными.

Исследования молодежи всегда были, есть и будут актуальными, ибо будущее принадлежит молодежи, и от того, с какими ценностями молодое поколение войдет в это общество, во многом зависят его благосостояние и культура. На протяжении последних нескольких десятилетий казахстанское общество находится в состоянии трансформации, изменения пространства социальной нормативности, изменения затрагивают все сферы жизни общества. Можно утверждать, что молодежь является одной из наиболее подверженных влиянию таких изменений социальных групп. В современном обществе существует огромное количество молодежных неформальных движений и субкультур. Почему они возникают и какие мотивы побуждают часть молодежи присоединиться к ним? Именно эти вопросы, а также их актуальность, побудили нас к проведению данного теоретического исследования.

Прежде всего, уточним, что же следует понимать под словом «субкультура».

Субкультура (лат. sub- под и cultura- культура; подкультура) - понятие (термин) в социологии, антропологии и культурологии, обозначающее часть культуры общества, носители которой отличаются своим поведением от преобладающего большинства. Субкультура может отличаться от доминирующей культуры собственной системой ценностей, языком, принятой манерой поведения, одеждой и другими аспектами.

Возникновение субкультур обычно связано с тем, что начиная с подросткового возраста молодые люди сталкиваются с трудностями самоопределения. Нет четкого ответа на вопросы «Кто я в этом мире?», «Какой образ сделает меня лучше?», «Как мне жить и общаться с людьми?», «Как привлечь внимание?». Отождествление себя с определенной группой вызывает чувство стабильности, принадлежности, популярности. Эти и другие чувства побуждают человека примкнуть к той или иной среде.

Субкультура — это, прежде всего, система норм и ценностей, отличающих группу от большинства обществ. Она формируется под влиянием таких факторов, как возраст, этническое происхождение, религия, социальная группа или место жительства. Ценности субкультуры не означают отказа от национальной культуры, принятой большинством, они обнаруживают лишь некоторые отклонения от нее. Однако, большинство, как правило, относится к субкультуре с недоверием или неодобрением.

В 1950 году термин «субкультура» был впервые введен довольно известным американским исследователем в области социологии Дэвидом Рисменом. В его исследованиях субкультура выступает в виде группы людей, ориентирующихся прежде на те нормы, идеалы и ценности, которые поддерживаются меньшинством. Поэтому эти люди зачастую не принимаются остальным обществом, и в какой-то степени могут стать «изгоями» [1].

Ольшанский Д. В. понимает молодежную субкультуру как частичную и относительно когерентную систему внутри другой, общей системы культуры. Ее возникновение он связывает с неопределенностью социальных ролей и неуверенностью в своем социальном статусе у молодежи. С точки зрения онтогенеза молодежная субкультура является фазой развития, которую каждый должен пройти, и заключается она в поиске социального статуса. С помощью ее молодой человек «упражняется» в исполнении ролей, которые ему придется играть в мире взрослых.

Парфенюк Д. В. проанализировав социально-психологическую направленность представителей молодежных субкультур, трактует ее как комплексное образование, которое включает в себя эмоциональный, интеллектуальные и коммуникативные качества, потребности, установки, цели, интересы и ценностные ориентации, которые определяют выбор молодых людей определенной субкультуры. Социально-психологическая направленность представителей молодежных субкультур состоит из трех компонентов – личностного, мотивационного и регуляторного, который и включает в себя ценностные ориентации [2].

Л.В. Шабанов придерживается другой точки зрения, рассматривает молодежные субкультуры как маргинальные образования в обществе. Он считает, что причиной возникновения молодежных субкультур является не конфликт поколений и кризис роста, а «вынужденная» маргинальность, социальный протест, то есть общество само провоцирует объединение молодых людей в подобные группировки. Однако, возможно, недовольство жизнью и противопоставление себя обществу является следствием отсутствия гармоничного воспитания детей в современных семьях. Данный вопрос требует дополнительных исследований [3].

Можно выделить следующие предпосылки в молодежные субкультуры: это способ получения внешних характеристик, которые дает возможность выделить себя из толпы и продемонстрировать собственную уникальность; отсутствие самоидентификации личности, самосовершенствования; поиск единомышленников.

Выделяют позитивные и негативные стороны вступления в различные субкультуры.

К позитивному можно причислить увеличившуюся важность индивидуальности и человека и его неотъемлемых прав. Отсутствие давления на личность, свобода самовыражения, свобода мысли.

Важнейшим отрицательным аспектом считается высокий уровень социальной фрустрации человека. Не все субкультуры содействуют формированию индивидуальности, отдельные напротив пагубны для психики. Например, секты «сатанистов», которые ломают психику детей подросткового возраста.

Таким образом, принадлежность к субкультуре может иметь как позитивные, так и негативные последствия для молодежи. С одной стороны, субкультуры дают молодым

людям возможность выражать себя и находить поддержку среди сверстников. Но некоторые субкультуры также могут способствовать развитию девиантного поведения, включая употребление наркотиков и насилие.

Субкультуры играют важную роль в формировании индивидуального поведения людей. Они предлагают своим членам определенные нормы, ценности, образ жизни и способы взаимодействия с окружающим миром. В результате, люди, принадлежащие к субкультуре, могут изменять свое поведение и принимать определенные роли и образы. В начале XXI века происходит изменение и расширение палитры молодежных субкультур, оформляются новые направления: паркурщики, гламур, халлю (корейская волна), ванильки, тамблер-гёрл (веб-панки), сталкеры, диггеры и др. Стремительное развитие научно-технического прогресса и цифровизация общества привела к возникновению ряда кибер-субкультур: хакеры, геймеры, блоггеры.

По социально - правовому признаку неформальные движения разделяются на: 1) просоциальные, или социально - активные, с позитивной направленностью деятельности, такие как, группы экологической защиты, охраны памятников, окружающей среды; 2) социально - пассивные, деятельность которых нейтральна по отношению к социальным процессам, такие как, музыкальные и спортивные фанаты; 3) асоциальные - хиппи, панки, преступные группировки, наркоманы и т.п.

Типы молодежных субкультур разделяется на: 1) романтико-эскапистские субкультуры (хиппи, индианисты, толкинисты, с известными оговорками - байкеры); 2) с альтернативным творчеством - официально не признанные живописцы, скульпторы, музыканты, актеры, писатели и другие; 3) со способом времяпрепровождения - музыкальные и спортивные фанаты, металлисты, люберы и даже нацисты; 4) с образом жизни – «системники» и их многочисленные ответвления; 5) криминальные («гопники», «люберы»); 6) с социальной позицией - экокультурные; 7) анархо-нигилистические (панки, экстремистские субкультуры «левого» и «правого» толка), которые можно также назвать радикально-деструктивными; 8) гедонистическо-развлекательные (мажоры, рэйверы, рэперы и т.п.).

По направленности интересов молодежные объединения и группы классифицируются как: 1) связанные с играми, уходом в другую реальность: ролевики, толкиенисты, геймеры; 2) отличающиеся определенным мировоззрением и образом жизни: готы, хиппи, индианисты, панки, растаманы; 3) связанные со спортом: спортивные фанаты, роллеры, скейтеры, стрит – байкеры, байкеры; 4) связанные с музыкой, музыкальные фанаты, последователи культуры музыкальных стилей: рокеры, металлисты, панки, готы, рэперы, транс- культура, увлечение современной молодежной музыкой; 5) группы современного искусства: граффиттеры, брейк-дансеры, просовременные художники, скульпторы, музыкальные группы; 6) антикварные субкультуры: битники, роккабельщики; 7) религиозные объединения: сатанисты, секты, кришнаиты, индианисты; 8) связанные с компьютерными технологиями: хакеры, юзера, те же геймеры; 9) элита: мажоры, рейверы; 10) враждебно или асоциально настроенные группы: панки, скинхэды, РНЕ, гопники, люберы, нацисты, периодически: футбольные фанаты и металлисты; 11) субкультура масс или контркультура: гопники, реднеки; 12) философско-мистические; 13) устремление к право порядковой деятельности; 14) активно занимающиеся определенными видами спорта; 15) около спортивные -

различные фанаты; 16) социально-активные: общества защиты истории и окружающей среды, пацифисты; 17) защитники окружающей среды и др.

Все субкультуры зарождаются в небольших коллективах, объединенных какой-то общей идеей, имеющих схожие вкусы или убеждения. Постепенно количество увлеченных и просто интересующихся возрастает. Появлению и развитию субкультур всегда предшествуют: какие-либо изменения в сферах (или одной его сфере) общества (экономическая, политическая, социальная и другие); психофизиологические особенности молодежи; особенности менталитета; отсутствие социально-значимой деятельности в жизни молодежи и другое [4].

Влияние субкультур на индивидуальное поведение:

1. Идентификация. Участие в субкультуре помогает молодому человеку найти свое место в обществе, почувствовать причастность к сообществу единомышленников.
2. Развитие ценностей и убеждений. Субкультуры предлагают свою систему ценностей, которая оказывает значительное влияние на формирование мировоззрения и моральных установок личности.
3. Влияние на выборы и предпочтения. Субкультуры могут влиять на выборы и предпочтения людей в различных сферах жизни, таких как музыка, мода, искусство, развлечения и т.д. Члены субкультуры могут предпочитать определенные жанры музыки, стили одежды или формы развлечений, которые соответствуют их субкультурной идентичности.
4. Формирование социальных связей. Субкультуры предоставляют людям возможность встречаться и общаться с другими людьми, которые разделяют их интересы и образ жизни. Это помогает формированию социальных связей и поддержанию социальной поддержки внутри субкультуры.
5. Экспериментирование с образами. Подростки и молодежь используют субкультурные образы для самовыражения и поиска своей уникальной идентичности.

В целом, субкультуры могут оказывать значительное влияние на индивидуальное поведение, помогая людям определить свою идентичность, принять определенные нормы и ценности, влиять на их выборы и предпочтения, а также формировать социальные связи.

Влияние субкультур на социальные нормы и ценности. Воздействие субкультур на социальные стандарты и ценности. Субкультуры способны воздействовать на социальные нормы, предлагая альтернативные модели поведения и образа жизни. Например, субкультура рэпа может выдвигать идею уважения к уличной культуре, самовыражение через музыку и танцы, а также неконформизм по отношению к традиционным социальным стандартам. Это может привести к изменению установленных норм и формированию новых, отражающих ценности и предпочтения субкультуры.

Воздействие субкультур на моду и образ жизни. Субкультуры оказывают значительное воздействие на формирование моды и образа жизни. Они формируют свои уникальные тенденции, которые могут отличаться от основного течения моды и образа жизни в обществе. Субкультуры могут воздействовать на моду через свой стиль одежды, прически, аксессуары и общий внешний вид. Например, в панк-субкультуре в 1970-х годах значительный вклад в моду внесли ее характерные стили, такие как кожаные

куртки, браслеты из кожи, проколотые уши и ярко-красные волосы. Эти стили были приняты и адаптированы модными дизайнерами, став популярными в обществе.

Субкультуры также могут воздействовать на образ жизни, определяя определенные ценности, интересы и образы поведения. Например, хиппи-субкультура в 1960-х годах пропагандировала мир, любовь, свободу и экологическое сознание. Эти идеи и ценности стали важными для многих людей, повлияли на их образ жизни, включая выбор питания, отношение к природе и обществу.

Важно отметить, что воздействие субкультур на моду и образ жизни может быть взаимным. Субкультуры могут вдохновляться основными тенденциями моды и образа жизни, а также вносить свои собственные изменения и инновации. Этот взаимный обмен и воздействие способствуют разнообразию и динамике моды и образа жизни в обществе.

Влияние субкультур на массовую культуру. Субкультуры играют значительную роль в формировании и изменении массовой культуры. Массовая культура – это набор общих ценностей, норм и образцов поведения, которые распространяются и принимаются большим количеством людей в обществе. Субкультуры могут влиять на массовую культуру через различные каналы и механизмы: 1) Медиа и коммуникация. Субкультуры могут использовать средства массовой коммуникации, такие как телевидение, радио, интернет и социальные сети, чтобы распространять свои идеи, ценности и образы жизни. Они могут создавать собственные медиа-каналы, блоги, видео-блоги и подкасты, чтобы достигнуть широкой аудитории и влиять на массовую культуру. 2) Мода и стиль. Субкультуры часто вносят свои изменения и инновации в моду и стиль жизни. Они могут создавать собственные модные тренды, одежду, аксессуары и прически, которые затем переносятся в массовую культуру. Например, панк-субкультура в 1970-х годах внесла значительный вклад в моду с мохнатыми куртками, кожаными аксессуарами и яркой окраской волос. 3) Музыка и искусство. Субкультуры часто развивают свои собственные музыкальные жанры, стили искусства и танцев. Эти формы выражения могут стать популярными и влиять на массовую музыку, искусство и развлечения. Например, хип-хоп-субкультура внесла значительный вклад в развитие музыки, танцев и моды. 4) Образ жизни и потребление. Субкультуры могут влиять на образ жизни и потребление в обществе. Они могут пропагандировать определенные способы жизни, такие как вегетарианство, экологическое сознание или альтернативные формы развлечений. Они также могут влиять на потребительские предпочтения, например, в отношении марок одежды, музыкальных инструментов или технологий [5].

В целом, субкультуры играют важную роль в формировании и изменении массовой культуры. Они предлагают альтернативные идеи, ценности и образцы поведения, которые могут быть приняты и влиять на большое количество людей в обществе.

Мы считаем, что молодежная субкультура является системой, так как существует множество формальных и неформальных субкультур, но все они являются элементами молодежной субкультуры. В каждом движении, обществе и группе молодежь имеет общие основные характеристики, ценности, возрастные и психологические особенности, способна самоорганизовываться, развиваться, принимать влияние массовой культуры и воздействовать на нее.

Таким образом, на процесс возникновения и формирования различных молодёжных субкультур воздействовало множество факторов, таких как: экономические, политические и социальные кризисы, увеличение времени социализации перед вступлением во взрослую жизнь и рост благосостояния. Развитие науки дало резкое ускорение жизненных процессов; новые технологии в области коммуникации создали массовую культуру, а научно-технический прогресс унификацию форм общения и «технократическое мышление»; развитие массового производства дало массовое сознание и «мировые стандарты» потребления, в том числе духовных и культурных ценностей.

Субкультура может фиксировать существующее отторжение. Такое молодёжное сообщество позволяет социализировать «выпавших» из общества молодых людей. Субкультуры играют важную роль в формировании индивидуального поведения, социальных норм и ценностей, моды и стиля жизни. Они оказывают влияние на массовую культуру и способствуют социальным изменениям. Изучение субкультур помогает нам лучше понять разнообразие общества и его динамику.

Список литературных источников

1. <https://psychosearch.ru/practice/prakticheskaya-psikhologiya/599-psychological-portrait-of-subcultures>
2. https://elar.rsvpu.ru/bitstream/123456789/30433/1/pp_2012_6_036.pdf
3. Самыгин П.С., Кротов Д.В. Технологии социальной работы с лицами из групп риска: профилактика девиантного поведения молодежи 2-е изд., испр. и доп / Учебное пособие для СПО.–М.: Издательство «Юрайт», 2019. – 284 с
4. Шабанов Л.В. Социально-психологические характеристики молодёжных субкультур: социальный протест или вынужденная маргинальность. - Томск: Томский государственный ун-т, 2005. -399 с.
5. <https://www.csghped.ru/nesovershennoletnie/sociologija-molodezhnoi-sredy/subkultury.html>

Қыдырбай Бекболат., Амангелді Айша

Научный руководитель: Қамбарқызы Айжан., учитель русского языка и литературы

Средняя школа имени Сакена Сейфуллина г. Шу Жамбылская область

МОЛОДЕЖНЫЙ СЛЕНГ КАК ЯВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКИ

Аннотация. В этой статье рассматривается влияние молодёжного сленга к словарной речи русского языка. Исследование показало, что молодёжный сленг активно используется носителями языка, пополняется новыми словами и выражениями и, следовательно, может быть достоверным источником информации о языковых факторах, характерных для того или иного отрезка времени.

Ключевые слова: субязык, сленг, сленгизм, молодёжный сленг, жаргон.

Андатпа. Бұл мақалада жастар сленгінің орыс тілінің сөздік қорына әсері қарастырылады. Зерттеу көрсеткендей, жастар сленгін ана тілінде сөйлейтіндер белсенді қолданады, жаңа сөздермен және сөз тіркестерімен толықтырылады.

Тірек сөздер: тіл асты, жаргон, сленгизм, жастық сленг, жаргон.

Annotation. *This article examines the influence of youth slang on the vocabulary of the Russian language. The study showed that youth slang is actively used by native speakers, is updated with new words and expressions and, therefore, can be a reliable source of information about linguistic factors characteristic of a particular period of time.*

Key words: *sublanguage, slang, slangism, youth slang, jargon.*

Сегодня русский язык мучительно переживает нашествие «сленгов», с экранов телевизоров постоянно звучат американизмы: «о'кей», «вау», «йес», магазинные вывески пестрят словом «шоп». Речь молодых людей щедро насыщена жаргонными выражениями, нецензурными словами. Где же великий русский язык?

Жаргонизмы употребляет большая часть населения, довольно часто они звучат в нашей речи. Особенно широко используется жаргонизмы в речи молодёжи. Даже у школьников есть свой жаргон. Нередко говорящие не знают значения того или иного жаргонизма, употребляя его некстати.

Почему это происходит? К чему приведёт? Мы решили исследовать проблему на примере учащихся нашей школы.

Для начала определим, что же такое сленг. Мы решили узнать значение слова сленг в «Словаре живого великорусского языка» В. И. Даля и в двух редакциях 1984г. и 2001г. «Словаря русского языка» С. И. Ожегова под редакцией Н. Ю. Шведовой, а также в словаре иностранных слов под редакцией С. М. Локшиной, в учебнике А. И. Горшкова «Русская словесность. От слова к словесности». В словарях В. И. Даля и С.И. Ожегова нет слова сленг, что говорит о его молодости. В «Кратком словаре иностранных слов» слово сленг [англ. slang] - в английском языке - слова или выражения, употребляемые людьми определённых профессий или классовых прослоек, жаргон. В учебнике А.И. Горшкова «Русская словесность. От слова к словесности» так трактуется слово сленг: «Наряду с французским по происхождению словами «жаргон» и «арго», в последнее время получило распространение, заимствованное из английского слово «сленг» (slang). Надо отметить, что в употреблении слов жаргон, арго, сленг в качестве терминов нет строгой последовательности и однозначности, как нет резких границ между обозначаемыми этими словами явлениями». В «Школьном толково-этимологическом словаре» (составитель Г.Н. Афонина) и в «Словаре иностранных слов для школьников» значение слова сленг одинаково: сленг - слова, выражения, характеризующие речь определённых социальных или возрастных групп людей, сленг- заимствованное из английского - то же, что и французское жаргон или арго. То есть авторы этих словарей считают, что слова жаргон, арго и сленг - синонимы.

Ученический сленг представляет собой интереснейший лингвистический феномен, бытование которого ограничено не только определёнными возрастными рамками, как это ясно из самой его номинации, но и социальными, временными пространственными рамками. Сначала века отмечены три бурные волны в развитии школьного сленга.

Первая датируется 20-ми годами, когда революция и гражданская война, разрушив до основания структуру общества, породили армию беспризорных, и речь учащихся подростков и молодежи, которая не была отделена от беспризорных, окрасилась множеством «блатных» словечек.

Вторая волна приходится на 50-е годы, когда на улицы и танцплощадки городов вышли «стиляги». Вместе со своей особой модой (узкие брюки, клетчатые пиджаки, цветастые галстуки, ботинки на толстой каучуковой подошве) стиляги принесли и свой язык, частично заимствованный из иностранных слов, частично - из музыкальной среды, частично - неизвестно откуда. *Чувак, чувиха* - парень, девушка, которые являются своими в стиляжьем компании, *брод* - место вечерних прогулок (от Бродвея), *хилить* - ходить, гулять, *лажа* - ерунда, вранье и т.п. Вот как пели в пародийной песне начала 50-х годов: *На рыбалке у реки Кто-то стырил баишаки. Я не тырил, я не брал, Я на шухере стоял.* Сам же по себе школьный сленг был достаточно беден:

- *зырить* - смотреть;
- *жиртрест* - толстый ученик;
- *ништяк* - ничего, пусть;
- *свистеть* - врать.

Появление третьей волны связано не с эпохой бурных событий, а с периодом застоя, когда удушливая атмосфера общественной жизни 70-80-х породила разные неформальные молодежные движения, и «хиппующие» молодые люди создали свой «системный» сленг, как языковой жест противостояния официальной идеологии.

70-е и 80-е годы стали временем массового изучения иностранных языков. Появлялись новые вещи, а вместе с ними и новые слова. Так возникло, например, слово *вертушка* для обозначения проигрывателя и слово *видак* - для видеомагнитофона. Многие из этих слов перешли и в школьный сленг нашего времени.

80-90 годы, как и прежде, источниками пополнения школьного сленга являются иностранные языки, блатное аргю, заимствования из языка музыкантов и спортсменов.

Новым источником, пожалуй, в 90-е годы стали компьютерный язык и, к сожалению, лексика наркоманов. Впрочем, как раньше, так и теперь источником сленга является обычный литературный язык. Просто смысл отдельных слов нормальной речи школьниками переинтерпретируется. На сленге 80-90 годов изъяснялись наши родители, он был в основном в переводе, часть слов перешла к нам, мы ими пользуемся, значит, они живут долго в языке.

Способы образования школьного сленга в наши дни.

Каким же способом идёт образование сленга?

На первое место по продуктивности выходят иноязычные заимствования (чувак - парень (из цыганского языка), в большей части англоязычные. Этот способ органично сочетается с аффиксацией, так что слово сразу приходит в русифицированной форме. Например: *thankyou (спасибо) - сенька; parents (родители) - пэренцы, прэнцы; birthday (день рождения) - бездник, безник.*

Появившись в таком гротескном облике, заимствованный сленгизм сразу активно вступает в систему словоизменения: *стрит (улица) - на стриту, лукнуть (смотреть) - лукни* и т.д. И сразу активно включается механизм деривации: - *drink (спиртной напиток) - дринкач, дринкер, дринк- команда, надринкаться, удринчатся.*

Аффиксация как средство очень продуктивна, рассмотрим этот вид словообразования по частям речи:

Имя существительное:

-ух(а) используется для образования слов с экспрессией грубости, пренебрежительности, ироничности: кличка - *кликуха*, заказ - *заказуха*, показ - *показуха*, спокойствие - *спокуха*.

При этом основа сложного, обычно иноязычного базового слова подвергается усечению: презентация - *презентуха*, стипендия - *стипуха*.

Так же суффикс используется как средство сокращения сочетаний «прилагательное + существительное» в одно слово - существительное: мокрое дело (убийство) - *мокруха*, бытовое преступление - *бытовуха*.

Но за этим суффиксом не всегда стоит одно и то же сочетание. В качестве базовых, передающих семантику нового слова, используются основы прилагательных: черный - *чернуха*, веселый - *веселуха*.

-Аг(а) производит новые существительные, т.е. слова, отличающиеся от базовых экспрессивной оценкой. Как правило, такой суффикс передает грубую насмешливость: *журналюга, общага, тюряга*;

-Своеобразен **-он**, с помощью которого от основ глаголов производятся существительные, обозначающие действия или состояния, относящихся к выпивке и закуске: выпивать - *выпивон*, закусить - *закусон*, закидывать - *закидон*.

Словообразование глагола менее богато. В нем нет специфичных суффиксов.

Особенно активны производные с **-ну, -ану**, обозначающие мгновенность, однократность действия: тормознуть, лопухнуться, ломануться. Но основную роль играют приставки, продуктивные и в литературной разговорной речи:

- **с** - со значением удаления: слинять, свалить (уйти, уехать);

- **от** - отвалить, откатиться, отгрести (лит.отойти);

- **от** - со значением уничтожения результата другого действия: отмыть (грязные деньги), отмазать(ся), отмотать.

Имя прилагательное:

Словообразование прилагательных еще менее разветвлено, чем словообразование глаголов. В нем не зафиксированы специфические приставки и суффиксы. Наиболее активны те же, что и для литературного языка: **-ов, -н-, -ск-**: лом - *ломовой*, чума - *чумовой*, жлоб - *жлобский*. Факторы, влияющие на формирование ученического сленга.

Так каковы же источники образования ученического сленга?

а) Развитие сотовой телефонной связи, компьютерных технологий.

Интернет, его широкие возможности, быстро развивающиеся компьютерные технологии всегда привлекали молодых людей. В связи с этим появляется много новых жаргонизмов. Вот некоторые из них: вирусняк- компьютерный вирус; нэтик- Интернет; смайлы- смешные мордочки в чатах; глючит - неполадки в работе компьютера; мыло - e-mail; блохи - ошибки в программе; мыха- компьютерная мышка; юзер - пользователь компьютером;

б) Современная музыкальная культура.

Одно из увлечений школьников - музыка. Она является частью их жизни. Жаргонизмы, относящиеся к сфере музыки, содержат названия различных музыкальных

стилей: попса, попсиана- поп-музыка; свежак - новая музыка; название действий музыкантов -сбацать.

Среди школьников сейчас более популярна зарубежная музыка, а русские исполнители и композиции порой воспринимаются с презрением. Часто школьники придумывают прозвища музыкальным группам и исполнителям: Мармеладзе, Кретиношки International, Филя;

в) Хобби и увлечения молодых людей.

Во все времена среди школьников популярным остаётся футбол, и в связи с этим тоже не обойтись без жаргонных слов (финтовать, гонять финты).

Для чего же нужен сленг? С таким вопросом я обратился к учащимся нашей школы.

Для решения поставленных задач мною было проведено анкетирование учащихся 8-9-х классов. Целью проведения анкетирования послужило следующее:

1. определить круг наиболее часто употребляемых слов молодёжного сленга;
2. определить мотивы употребления;
3. определить отношения учащихся к молодёжному лексикону и выявить наличие или отсутствие стремления обойтись без него.

Для этого в анкету были включены следующие вопросы:

Вопросы анкеты для учащихся:

1. Что такое молодежный сленг?
2. Знаешь ли ты слова молодежного сленга? (да, нет)
- 3.Используешь ли ты эти слова в своей речи?

(часто, редко, никогда)

4. Назовите те, которые вы употребляете наиболее часто:

- 1) (Существительные: лох, прикид, приколы, овца, олень, чмо, тормоз, баб;
- 2) глаголы: отвали, отсыхай, гонишь, рубать, хавать, колбаситься, задолбал, обломать, приколись, зашибись, прикинь, отвянь;
- 3) наречия: ништяк, клёво, потрясно, офигенно, лафа, угарно, фиолетово, сто пудово, отстойно;

4) устойчивые словосочетания и выражения: шнурки в стакане, базара нет; я не в курсах; ё-моё; шевели костылями; я чё, лысый; флаг в руки, барабан на шею; ну блин - даёшь.

5. С какой целью вы их употребляете?

- а) Считаете, что модно, современно;
- б) Нужны в речи для связи слов;
- в) Помогают преодолеть недостаток слов в моей речи;
- г) Делают речь понятнее для друзей;
- д) Помогают самоутвердиться;
- е) Придать своей речи живость, юмор.

6. Могли бы вы обойтись без сленговых слов и выражений?

- а) Да;
- б) Нет;
- в) Не думал об этом.

7. Стараетесь ли вы обойтись без них?

- а) Да;

- б) Нет;
- в) Не думал об этом.

8. Поправляют ли учителя вашу речь?

- а) да;
- б) учителя не обращают внимания на мою речь;
- в) не всегда, но все же делают замечания.

9. Как относятся родители к вашей речи?

- а) им не важно, как я говорю;
- б) они постоянно говорят, чтобы я следил за тем, как я говорю;
- в) иногда родители делают замечания по поводу моей речи.

7. Чья речь для вас является эталоном?

- а) моих друзей;
- б) моих родителей;
- в) моих учителей;

Если обобщить полученные данные, то можно сформулировать причины увеличения употребления сленга в речи:

1. Социальные факторы.
2. Значимость «своего» языка для общения со сверстниками. (Желание утвердиться как среди своих сверстников, так и в собственных глазах.)
3. Влияние средств массовой информации (чтение газет и молодёжных журналов, просмотр телепередач) на речь современной молодёжи.

Хотя становится очевидно, что минусов больше, не стоит призывать ребят дать «торжественное обещание» никогда не употреблять слова молодежного жаргона. Гораздо важнее, на наш взгляд, заставить задуматься каждого ученика о том, как он говорит, какие слова употребляет, насколько целесообразно использование в его речи жаргонных слов.

Анализ анкеты позволил выделить следующие наиболее распространённые сленгизмы:

- 1) существительные: лох, прикид, приколы, овца, олень, чмо, тормоз, бабки, базар, телик, ящик, главняк, хата, хавчик, халява, крышка;
- 2) глаголы: отвали, отсыхай, гонишь, рубать, хавать, колбаситься, задолбал, обломать, приколись, зашибись, прикинь, отвянь;
- 3) наречия: ништяк, клёво, потрясно, офигенно, лафа, угарно, фиолетово, сто пудово, отстойно;
- 4) устойчивые словосочетания и выражения: шнурки в стакане, базара нет; я не в курсах; ё-моё; шевели костылями; я чё, лысый; флаг в руки, барабан на шею; ну блин - даёшь.

Имя существительное	Лох, прикид, приколы, овца, чмо, тормоз, телик,
Глаголы	Гонишь, рубать, колбаситься, отвянь
Наречия	Фиолетово, стопудово, офигенно, ништяк
Устойчивые выражения	Фильтруй базар, фиолетово, ё-моё, я чё, лысый

Анализ значения жаргонизмов помог выделить тематические группы:

Наименование по родству	Сеструха, братан, предки
Наименование по профессии	Училка, класснуха, водила, мент
Бытовая техника	Телик, мобила, видак, комп
Обозначение людей по личным качествам	Лох, дятел, овца
Состояние, оценка	Потрясно, клёво, чётко

2.4 Таблица «Языковое исследование учащихся школы».

Сленг	Норма	проценты % употребления в речи
Чел	Человек	90%
Хоре	Хватит	80%
Пара	Двойка	40%
Домашка	Домашняя работа	100%
Училка, Препод	Учитель	70%
Мобила	Мобильный телефон	70 – 80%
Предки, родоки	Родители	100%
Классуха	Классный руководитель	30%
Физра	Физическая	90 -100%
Литра	культура	
Матеша	Литература Математика	
Задрала	Надоела	100%
Достала		
Ящик, Телек	Телевизор	80 – 90%
Комп.	Компьютер	
Слинять	Уйти с урока (	70 - 80%
Свалить	прогулять)	
Содрать	Списать	60%

2.5 Таблица «Школьные сленговые слова и выражения»

Сленговое выражение	Значение	Причина появления/ комментарий
Ботаник	Умный ребенок, который хорошо учится	Образованно от слова «ботать» (а не ботаника!) что значит работать
Крутой	Человек, отличающийся чем-то таким, чего нет у других	
Комп	Компьютер	Слово сокращено для удобства произношения
Клава	Клавиатура	Ласковое сокращённое

		название
Болванка	CD-диск на котором нет информации	Что хочу, то и запишу
Тусоваться	Весело проводить время	От слова тусовка – вечеринка
Предки	Родители	Старые, как предки
Выпендриват ься	Хвастаться	
Клёво	Здорово	
Короче	Быстрее	Слово-паразит
Жадина	Жадный человек	Ласковое сокращение
Типа	Как будто	Слово-паразит
Заткнись	Замолчи	
Овца	Дура	Глупая, как овца
Крыса	Жадный человек	Тот, кто не хочет делиться, и всё «крысит»
Тормоз	Человек, который не понимает с первого раза	Тот, кто постоянно «тормозит»
Бабки	Деньги	
Шестёрка	Тот, кто доносит	
Зелень	Деньги	Больше относится к долларом, потому что они зелёные
Мобила	Мобильный телефон	Сокращенное название
Базар	Разговор	Не очень приятный разговор. Имеется ввиду разговоры на базаре
Училка	Учительница	Сокращение
Блин		Слово-паразит
Телек	Телевизор	Сокращение
Паралельно	Всё равно	
Фиолетово	Всё равно	
Классно	Здорово	

По результатам анкетирования на вопрос о том, употребляют ли обучающиеся в своей речи жаргонизмы, 15% ответили, что употребляют их редко, 85% ответили положительно. На вопрос, для чего употребляются школьниками жаргонизмы, были получены следующие ответы:

Я употребляю сленг, потому что:

- хочу, чтобы меня понимали сверстники – 15 %;
- это экономит время при общении – 7 %;
- помогает выразить эмоции и чувства – 35%;
- хочу быть современной (-ым)–9%
- это вошло в привычку – 12 %;
- все мои друзья так говорят – 19%
- это модно – 15 %
- хочу выглядеть крутой(-ым) – 15%

В ходе исследовательской работы мы решили поставленные задачи, подтвердил гипотезу и пришёл к следующим выводам:

1. Сленг, как и язык, меняется с течением времени. Это лишний раз подтверждает, что сленг - это часть языка, от него не избавишься.

Сленг - это попытка преодолеть обыденность. Сленг обладает «внутри себя» определенным лексическим и словообразовательным богатством. Сленг обладает ограниченной эмоциональной окрашенностью.

2. Сленг ограничен тематически. Сленг не может быть основой национальной культуры. Сленговые слова имеют «размытое» лексическое значение и не могут передать точную информацию. Сленг сводит общение к примитивной коммуникации.

Проведенное исследование показало, что молодёжный сленг, который активно используют современные школьники - своего рода протест против окружающей действительности. Язык ярче, сильнее, чем одежда, причёска, образ жизни, отражает внутреннее состояние школьников. Так молодые люди хотят выделиться из толпы.

Основными факторами, влияющими на появление новых слов в молодёжной среде в речи учащихся, являются развитие сотовой телефонной связи, компьютерных технологий, современной музыки.

Подводя итог всему вышесказанному, необходимо отметить следующее:

- 85% учащихся 8-9 классов используют сленг.
- Чаще всего он употребляют слова близкие к просторечным, «блин» и «фиг» - 60%.
- Наблюдения над устной речью школьников показали, что спонтанная разговорно-обиходная речь учащихся представляет собой результат взаимодействия литературного языка, просторечья, жаргона.
- Школьный сленг характеризуется относительной устойчивостью, что связано с наличием традиций в организации самого учебного процесса. Однако ряд тематических групп, относящихся к сферам досуга и быта, подвержены заметным изменениям, обусловленным влиянием моды и другими факторами.
- Наиболее продуктивным для школьного сленга является суффиксальный способ образования.

Мы считаем, что увлечение сленгом не так уж и безобидно, это не «детская болезнь», как считают многие. Это прямая опасность литературному языку, поэтому и надо формировать у подростков культуру речи. Когда мы портим язык, он «мстит» нам, портя нас самих. Наш язык и наше мышление связаны неразрывно. Скудность речи приводит к скудности мышления. Задумаемся над этим. Защитим наш язык, защитим самих себя, своё будущее. И тогда сбудется прогноз Ивана Сергеевича Тургенева: «У народа, выработавшего такой язык, должно быть прекрасное будущее».

Список использованной литературы.

1. А.С. Запесоцкий- «Эта непонятная молодёжь». Москва. 1998г.
2. И.А. Стенин- «Словарь молодёжного жаргона». Воронеж.2004г.
3. Интернет- ресурсы.

Тұранова Ақниет Жауынбайқызы

ҰП-20-1к, 4 курс студенті, Caspian University
Ғылыми жетекшісі: *Есимғалиева Тлекши Махсатовна, PhD*
Caspian University қауымд.профессоры

ЗАМАНАУИ ОЙЫНШЫҚТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа. *Зерттеу жұмысында мектепке дейінгі кезеңдегі баланың ойын іс-әрекеті, заманауи ойыншықтардың бала психикасы әсері қарастырылады. Бала психологиясын зерттеу өте өзекті тақырыптардың бірі. Баланың психологиясын тек педагог, психолог мамандар ғана емес, ата-аналардың да зерттеуі өте маңызды, себебі, әр баланың психологиясы отбасынан басталады. Отбасы - қоғамның ең күрделі жүйесінің бірі. Отбасы әлеуметтік топ ретінде психология ғылымының зерттеу нысаны болып табылады, онда отбасы мүшелерінің қарым-қатынас ерекшеліктерін (ата-ана мен бала), оның сипатын, отбасында қалыптасқан психологиялық ахуал зерттеледі.*

Түйін сөздер: *Ойын, ойыншық, ойын іс-әрекеті, заманауи ойыншықтар.*

Қазіргі таңда ойын мәселесімен философтар, педагогтар, психологтар т.б. көптеген ғалымдар айналысуда. Бала ойынына тән сипаттарды ескере отырып өзіндік ой-пікірін қалыптастырған ұлы ойшылдар адамзат дамуының барлық кезеңдерінде орын алды. Ойынның пайда болуы, дамуы жөнінде олардың бәрінің ой-пікірлерінің тоғысар арнасы – ойын іс-әрекеттің алғашқы қадамы, өмір шындығының көрінісі. Іс-әрекет ойыннан басталады. Бала ойнағанда өзі көріп, біліп, байқаған өмір құбылыстарына, ересек адамдардың іс-қимылына еліктеу тұрғысында бейнелер жасайды. Шартты түрде ойынға мақсат қойып, сол мақсатқа жету жолында іске, әрекетке кірісіп және өзінің қиялына дес беруі – ерекше көңіл аударарлық мәселе екендігі әр саладан талданған тақырыптардың бірі.

Бала психологиясын зерттеу өте өзекті тақырыптардың бірі. Баланың психологиясын тек педагог, психолог мамандар ғана емес, ата-аналардың да зерттеуі өте маңызды, себебі, әр баланың психологиясы отбасынан басталады. Отбасы - қоғамның ең күрделі жүйесінің бірі. Отбасы әлеуметтік топ ретінде психология ғылымының зерттеу нысаны болып табылады, онда отбасы мүшелерінің қарым-қатынас ерекшеліктерін (ата-ана мен бала), оның сипатын, отбасында қалыптасқан психологиялық ахуал зерттеледі.

Зерттеу жұмысымыздың ғылыми маңыздылығы да қазіргі заманауи ойыншықтардың бала психикасына әсерін жан-жақты талдау, оның қоғамдағы жағымды, жағымсыз тұстарын зерделеу болып табылады.

Мектеп жасына дейінгі баланың психикалық дамуын білімнің біртіндеп жинақталуы, психикалық қасиеттердің дамуы және ересек адамға қажетті қабілеттердің дамуы деп анықтауға болады. Баланың денесі мен психикасының жетілу мен дамудың күрделі процестеріне, оның басқа адамдармен қарым-қатынасына және нақты әрекеттеріне байланысты әр жасқа ғана тән.

Мектеп жасына дейінгі зерттеушілердің көпшілігі ойынды бала дамуының «әмбебап құралы» ретіндегі рөлін атап көрсетеді.

Философтар ойынды балалардың дамуын басқару үшін қоғам құрған балалар өмірінің ерекше түрі ретінде анықтайды.

Белгілі кеңес психологтары Л.С.Выготский, С.Л.Рубинштейн, Д.Б.Элконин зерттеулері баланың дамуының психологиялық ерекшеліктерімен байланысты ойынның функцияларын анықтауға көмектесті.

«Бала басқа біреудің ауырсынуын бастан кешіріп, ойлау, сөйлеу, қиял, ерік, зейін, есте

сақтауды дамытудан басқа өзінің «Менін» байытады. Бала жануарларды, құстарды, өсімдіктерді ізгілендіріп, оларды әртүрлі тілдерде сөйлеуге мәжбүр ететінін С.Л.Рубинштейн баланың психологиялық дамуына ойынның маңыздылығын көрсетті [1].

Демек, мектепке дейінгі жаста дұрыс ұйымдастырылған ойын әрекеті баланың жан-жақты дамуына әсер ететін тиімді құрал болып табылады. Сондықтан психолог Л.С.Выготский ақыл-ой дамуындағы ойын туралы ойы назар аударуға тұрарлық: «ойын барлық даму тенденцияларын, ойындағы баланы ұлғайтқыш әйнектің фокусы ретінде қамтиды... ол әдеттегі мінез-құлықпен тырысады» деген ойынның маңыздылығын көруге болады [2].

«Ойын» сөзі көптеген мағыналарға ие, әр түрлі сөз тіркестеріне енеді: балалар ойыны, пианист ойыны, толқындар ойыны, елестету ойыны және т.б. Бізді ойын ең алдымен адам қызметінің ерекше түрі ретінде - балаларда жарқын, тікелей түрде байқалатын ойын әрекеті ретінде қызықтырады. Осы тұрғыдан алғанда, ойын - бұл өмірдің кез-келген маңызды жағын көбейтетін, нақты өмірде мүмкін емес және қол жетпейтін барлық нәрсені өзгерту арқылы дамудың толықтығын ойнауға мүмкіндік беретін әрекет.

Даму адамның бүкіл өмірінде жүзеге асырылады, әсіресе балалық шақта қарқынды, сондықтан мектеп дейінгі кезеңінде ойын жетекші болып табылады.

Ойынның негізгі мақсаты - адам үшін жаңа қызмет түрлерін игеруге көмектесу. Осыдан бала алғашқы қозғалыстарды, заттармен әрекеттерді, жақын адамдармен қарым-қатынасты игереді. Осылайша, ойын жалпы, «өмір заңы», дамудың негізі ретінде ұсынылады.

Психология ғылымы баланың айналадағы болмысты дұрыс түсінуі мектеп жасына дейін қалыптасатынын, олар өз айналасындағы адамдардың көзқарасы мен талпынысынан жастайынан-ақ үлгі алатынын дәлелдеді.

Балалық шақ мәселесі қазіргі балалар психологиясындағы ең қиын мәселелердің бірі болып табылады. Бала психологиясының зерттеуін көптеген психологтар Дж.Уотсон, В.Штерн, К.Бюлер, С.Холл, К.Левин, А.Валлон, З.Фрейд, Ж.Пиаже, Э.Эриксон, Д.М.Узнадзе, А.Р.Лурия, А.Н.Леонтьев т.б. еңбектерінен көре аламыз. Қазақстанда бала психологиясына қатысты еңбектер жазған психологтар: С.Балаубаев, Е.Суфиев, Ш.Әлжанов, А.Темірбеков, М.Мұқанов, Қ.Жарықбаев және т.б. [3].

Ұлы психолог, физиолог И.П.Павлов өзінің «Ой элементі» – деген еңбегінде сөз туралы екінші сигналдық жүйе, - деп баланың психикалық әрекетінің қалыптасуы туралы бағалы түсінік берді. Ең алдымен, Л.С.Выготский айтқандай, «түсіну үшін саналы болу керек». Әрі қарай саналы болуды зерттей отырып, Ж.Пиаже нақты құбылыстың қалыптасуы мен оның рефлексиялық көрінісі арасында кешігу мен айырмашылық бар екенін атап өтті.

Ф.Ариестің пікірінше, адам өмірінің, оның ішінде балалық шақтың жасын саралау әлеуметтік институттардың, яғни, қоғамның дамуынан туындаған әлеуметтік өмірдің жаңа формаларының әсерінен қалыптасады. Сонымен, ерте балалық шақ алғаш рет отбасында белгілі бір қарым-қатынаспен кішкентай баланың «нәзіктігі» және «еркелеуі» пайда болады. Бала ата-ана үшін онымен көңіл көтеруге, ойнауға және оны үйретуге, тәрбиелеуге болатын кішкентай бала ретінде қарастырылады. Бұл балалық шақтың бастапқы «отбасылық» тұжырымдамасы. Балаларды «киіндіруге», «еркелетуге» деген ұмтылыс тек отбасында болады. Дегенмен, балаларға «сүйкімді ойыншықтар» сияқты көзқарас ұзақ уақыт өзгеріссіз қала алмайды, яғни, баланың дамуы отбасынан басталатын атап көрсетеді [4].

Бала ойынының тәрбиелік маңызын жоғары бағалай келіп А.С.Макаренко былай деген: «Бала өмірінде ойынның маңызы зор. Ересек адам үшін еңбектің қандай маңызы болса, ойынның бала өмірі үшін нақ сондай маңызы бар. Бала ойында қандай болса өскенде еңбекте сондай болады. Сондықтан келешек қайраткерді тәрбиелеу алдымен ойыннан басталады» [5].

Ойынға ерекше мән беріп А.П.Усова «Ойын басқа тәрбие формаларының қайсысынан болса да жоғары тұрады. Өйткені ол барлық тұрмыс-тіршілігін ұйымдастыруға, олардың белсенділігін арттырып, өз бетінше әрекет етуге мүмкіндік береді» деп атап көрсеткен.

Бірлесіп ойнаған ойын кезінде бала бір-бірімен бірлесіп, ортақ тіл табысып, өзара міндеттерін бөлісіп, белсенді қарым-қатынасқа түседі. Ойын тақырыбына қарай өздері күнделікті өмірден байқаған немесе теледидардан, кинодан көрген, түсінген құбылыстар мен көріністерді ойын

мазмұнына қосып, оны жан-жақты бейнелейтін әрекет үстінде болады. Оптимистік мазмұндағы ойын баланың көңілін көтеріп, өмірге деген құштарлығына дем беріп, алға қойған мақсатына жетуді және кездескен тосқауылдар мен қиыншылықтарды жеңуді мұрат етеді. Ал ойынның барысында дөрекілікке бармай әдептілік сақтап, қаталдық пен зорлауға иек артпай, күш көрсетуді болдырмай, әлсізді қорғап, оларға қамқорлық жасап, мейірімділік көрсетуге жағдай жасайды. Алайда, баланың аты бала, ойын үстінде таласып-тартысып, ұрысуы да мүмкін. Қала берді, төбелесіп қалуы да ықтимал. Бірақ кикілжіңнің шығу себебі – әділет үшін күрес, ойын бойынша белгіленген мақсатқа жету жолында тиісті топтың мүддесі мен абыройын қорғау, бөгет жасаған кедергі мен тосқауылды жою, демек, әділет деп таныған түсінігіндегі шындық үшін таласып, тартысып күресе білу – баланың ертеңгі өмір жолындағы әрекет нышаны болатындығы, оған жол ашатындығы тұрғысынан мән бере қарау керек екені ескерілуі тиіс.

Ойналатын ойынның сюжетін дамыту немесе оған түрлі өзгерістер енгізіліп, мақсат белгілеу үшін олар өзара келісіп, пікірлесіп, нақты шешімге келу барысында сөйлесіп, өзара түсінісуі тілдік сөз қорын жетілдіріп, ой түсінігін дәл де нақты айта білуге жатықтыратын тәсіл екендігін естен шығаруға болмайды. Өйткені ойынның барысындағы әрекет кезінде, өзара ұғысу сәттерінде балалар бір-бірімен сөйлеседі. Ал сөйлесу үшін сөздік қор керек екенін бала терең ұғына түседі. Ойын туралы өз түсінігін, өз талабын айтуда тіл мен ойдың бірлігін аңғарып, сөздік қордың қажеттігіне мойын ұсынады. Бұл жағынан келгенде бала ойыны тіл дамытуға, ана тілінің қадір-қасиетін меңгеруге игі ықпал етеді. Ойынның тілге деген, оны игеруге деген психологиялық мәні зор.

Баланың қиялы ойынның барысында өріс алады. Ол шындық пен елестің арақатынасына мән беріп, оның ойын арқылы ұқсату мен бейнелеу, елес пен қиял арасындағы таным түсініктерге зейін қоюы – сананың дамуына әсері мол құбылыс. Шындықтағы болмысты, таным-түсінік құбылыстарын баланың елестетуі, қиялдауы, ұқсатуы, бейнелеуі ойын арқылы жүзеге асады да, сол негізде әрекеттенеді, түрлі істер атқарады. Бала ойыны небір сырларға толы, өте құбылмалы келеді және ойын барысында жасаған әрекеттері мен атқарған ісіне мейлінше сеніп, қалтқысыз илануы – психологтардың назарын ерекше аударатын мәселе. Олар ойын бөлмесін елестету арқылы түпсіз терең, толқынды дарияға айналдырып үрейлі қорқынышты жеңу үшін батылдық, ерлік көрсетуге ұмтылады.

Ойын кезіндегі әрекетте, бала елес пен қиялға берілгенімен де, шындықты көрсетуге ұмтылып «осылай ма, осылай емес пе» деген сұрақтарға мән беріп, ақиқатты шындықпен салыстырып қарайтын кездері де аз емес. Демек, ойын кезіндегі елес пен қиял баланы шындықтан мүлде қол үздіріп әкетпейді, қайта өмір шындығын мейлінше айқын және оның барлық болмыс бітімі ақиқатты кескіндерлік сезім құшағында болады. Шындықтағы көріністерді ойын кезінде қалтқысыз дәл бейнелеуге тырысады. Бәрінен бұрын адамның шындықтағы сезіміне тән қуанышы мен күйінішіне, толқуы мен әсерленуіне сеніп, иланады.

Бала ойын арқылы өмір сүреді. Ойын кезіндегі әрекеттеріне иланып, шындықты айнытпай, қаз-қалпында бейнелеуге талпына отырып одан үйренеді, - деп ғалым Ұлдай Талқашқызы атап көрсеткен [6].

Балалардың ойынға деген қызығушылығы және оның бала өміріндегі мәні психологиялық-педагогикалық мақсаттарда пайдаланылады. Баланың әрбір жас кезеңіне сәйкес келетін ойындардың мүмкіндіктері мол. Ойын баланың қызықты өтуімен ғана емес, оның психикасына әсер етіп, баланың дамуына ықпал етеді. Осы орайда, бала психикасына әсер ететін қазіргі заманғы ойыншықтардың мәнін білу өте көкейкесті мәселе деп ойлаймыз.

Қазіргі кезде әрбір ойыншықтар сөресінде заман талабына сай бала психикасына әсер ететін ойыншықтардың түрлері көп. Баланың дамуы үшін оның ойнайтын ойыншықтарының да дұрыс болуы абзал. Сол себепті зерттеуімізде бала психикасына әсер ететін қазіргі заманауи ойыншықтар туралы қарастырамыз.

Ойыншық - ойынға арналған зат, бірақ ойынның өзі сияқты бала психикасына көп жақты әсер етеді. Ойыншық - объективті әлем және адамдар арасындағы қарым-қатынас әлемі туралы ақпараттың бірегей тасымалдаушысы. Бала тәрбиесінде ойыншықтардың маңызы зор. Ойыншық – балалық шақтың таптырмас серігі, ойынның ең маңызды құралы.

Ойыншық бала үшін ермек қана емес, сонымен қатар ол оның дамуына да тиімді құрал,

қимыл-қозғалысты, сезім ағзаларын, тіл түсінуді жетілдірудің де бастамасы. Ойнай жүріп бала затты танып біледі, оның түрін, көлемін, түсін ажыратады, есептік арақатынасымен, санымен, кеңістік жайлы түсінікпен танысады. Ойыншыққа деген эмоционалдық қатынас оның балаға әсер ету дәрежесін шынымен анықтайды. Онда ол жайлылық пен эмоционалды қолдау таба алады, ойыншық сенім мен шығармашылық белсенділіктің немесе қорқыныш пен агрессивтіліктің көзіне айналуы мүмкін.

Бүгінде заманауи ойыншықтар туралы зерттеулер баршылық. Соның бірі - Хаги Ваги, Киси Миси секілді қорқынышты ойыншықтар. Осы заманауи ойыншықтар туралы психологтар мен ата-аналардың пікірлері екіге бөлінуде деп те айта аламыз.

Заманауи нарықтарды басып алған қорқынышты ойыншықтар баланың мінезінің қалыптасуына әсер етуі мүмкін. Агрессивті бейнелер агрессияның көрінісін тудырады. Ол неғұрлым қорқынышты ойыншықтарды көрсе, соғұрлым ол агрессивті болады. Қорқынышты ойыншықпен ойнай отырып, бала бірте-бірте ашушаң, тітіркендіргіш, қыңырлана бастайды. Баланың мінез-құлқы мен әдетіндегі жағымсыз өзгерістер бірте-бірте орын алады, ал кейде ата-аналар жүйке-психикалық ауруларды емдеу қажет болған кезде аурудың белгілерін кеш байқайды. Сондықтан әрбір ата-ана баласының психикалық денсаулығына зиян келтірмеу үшін ойыншық таңдауда мұқият болуы керек.

Баланың жасының өсуіне, ақыл-ой жағынан дамуына және көріп білген түсініктеріне қарай ойынның мазмұны, атқаратын іс-әрекеті, орындайтын ролі де біртіндеп күрделене түседі. Айталық, сәбилер тобындағы балалар жанұядағы, балабақшадағы көзі көрген, өзіне таныс құбылыстар аясында ғана ойнаса, естиярлық тобындағылардың ойыны сәбилерге қарағанда мазмұны терең, қамтитын мәселенің аумағы кеңейе түседі. Салыстырмалы түрде алғанда бала есейген сайын ойнайтын ойындарының мазмұндық сапасы күрделене түседі. Ойындағы сюжетке, онда бейнеленетін көріністерге қарай баланың атқаратын міндеттері сапалық жағынан жетіледі. Ойынға пайыммен қарап, сабыр сақтап, ұстамдылық көрсетуге ұмтылады. Әдетте, бала ойынға мейлінше беріліп ойнағандықтан, барлық ынта-жігерін өзі атқаратын рөлге арнайды. Оның психологиялық негізіне мән берсек, баланың қуанышы да, реніші де бірден байқалады және ойынның барысындағы жас жеткіншектің ойлануы, әрекеттенуі ақыл сапасына, мінез-құлқына әсер етумен қатар, әдеп дағдыларына жаттығуға мүмкіндік береді.

Ойын кезінде бала белсенді қарым-қатынастағы әсері ерік-жігеріне, эмоциясына ықпал етіп, олар жақсы-жаманды ажыратады. Дүниеге келген әрбір нәресте ойын арқылы есейеді.

Ойын – баланың сана-сезіміне, ерік қасиеттеріне, ақыл-ойына, мінез-құлқына әсер етумен қатар, еңбектің мәнін түсінуге көмектесетін құрал. Сондай-ақ есейе бастаған жас жеткіншектің дербес әрекеті ойыннан басталады. Ал іс-әрекет барысында баланың қимыл-қозғалысы жетіліп, психикалық жағынан дамиды. Құрбыларымен бірлесіп ойнау, олармен өзара қарым-қатынас жасау барысында әдеп дағдыларына машықтанады.

Қорытындылай келе, ойын бала үшін еңбек, әртүрлі заттар мен құралдарды ойын қажетіне жарату арқылы оның неден, қалай жасалғанын аңғарады. Ынта-ықыласпен ойналатын ойын мен нәтижелі атқарылған еңбектің арасындағы тұтастықты бір-бірінен бөлмей бірлікте қараудың да мәні зор. Өйткені бала өзінің іс-әрекетін, күш-жігерін ойын арқылы машықтандырып, өзі қарым-қатынаста болған заттар мен құбылыстардың сыр-сипатын ойын барысында ұғынады. Ойын арқылы олар ненің қатты, ненің жұмсақ, ненің тәтті екенін қарым-қатынас негізінде аңғарып, оның ақиқат мәнін түсінеді. Демек, ойын және онда қолданылатын ойыншық пен құрал-жабдық, сол негіздегі балалардың бір-бірімен қарым-қатынасы, меңгерген дағды әдеттері - балаға өнеге, тәлім-тәрбие жолы болып табылады. Олай болса, мектепке дейінгі жастағы баланы үйретудің, әдеп дағдыларын қалыптастырудың негізі ойынға тәуелді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. С.Л.Рубинштейн. Проблема общей психологии. – М.: Педагогика.
2. Л.С.Выготский. Воображение и творчество в детском возрасте. – М.: Просвещение.
3. Қазақ энциклопедиясы, 2-том.
4. Aries Ph (2012) Centuries of childhood. Pinguin books, Harmondsworth. Vintage. 448 [Elektronдық resurs]: URL: <https://www.jstor.org/stable/23119492>.

5. Макаренко А.С. (2000) О воспитани молодежи. [Elektrondyk resurs]: URL: http://www.hrono.ru/libris/lib_m/makarnk_igra.php

6. Төлєнова Ұ.Т. Балабақшадағы аралас топ балаларын ұлттық ойын арқылы адамгершілікке тәрбиелеу. Пед.ғыл.канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайынд.дис. Атырау., 2002.

Мұратқызы Акерке

ҰП-20-1к, 4 курс студенті, Caspian University
Ғылыми жетекшісі: Есимғалиева Тлекши Махсотовна, PhD
Caspian University қауымд.профессоры

СПОРТШЫЛАРДЫҢ СТРЕССТІК ЖАҒДАЙЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ

Аңдатпа. Мақалада стресстің спортшының бәсекеге қабілеттілігіне теріс әсері туралы мәселе келтірілген. Стрессті тиімді жеңу қолда бар жеке ресурстарды ұтымды пайдалану арқылы қамтамасыз етіледі және энергия мен ресурстар шығындарының тиімділігі, стресске қарсы тұру және функционалдық жағдайды қалпына келтіру мақсатына жету, қабілеттілікті арттыру, өзін-өзі бағалау түріндегі жеке даму көрсеткіштері бойынша бағаланады.

Түйін сөздер: стресс, эмоционалды қозу, спортшы.

Стресс проблемасының психологиялық аспектілері психологияда жеткілікті терең зерттелген. Бұл саладағы зерттеулердің басталуын канадалық физиолог Ганс Селье бастады, ол өзінің зерттеулерінде әртүрлі сыртқы тітіркендіргіштерге, стресстерге ұшыраған кезде дене арнайы емес қорғаныс реакцияларымен жауап беретінін көрсетті: жүрек соғу жиілігінің жоғарылауы, қан қысымының жоғарылауы, қандағы гормондардың – кортикостероидтардың көбеюі және т.б. [1]. Белгілі бір фазаларда болатын физиологиялық реакциялардың бүкіл кешені стресс деп аталды.

Әр адам өзінің күнделікті өмірінде әртүрлі күштердің күйзелістеріне тап болады. Алайда, стресстік жағдайлардың күші мен олардың жиілігі шектен тыс болатын қызмет салалары бар. Мұндай қызмет түрлеріне спортпен шұғылдану, спортшылар жатады. Қазіргі таңда спортшыларға қатаң талаптар қойылған. Спорттық іс-әрекетте олар күнделікті физикалық белсенділікпен ғана емес, сонымен бірге үнемі күйзеліске ұшырайды. Олар жауапты бәсекелестік алдында сезінетін толқу, жарақаттар, эмоционалды және физикалық жүктемелер, әлеуметтік мәселелер спортшы үшін стресстік факторлар болып табылады. Спорттық сипаттағы стресстік жағдайларда кез-келген спортшының қызметі оңтайлы шешімді тандаумен немесе қабылданған шешімді жүзеге асырумен байланысты, өйткені сол әрекетте бұл құбылыстар дәйекті түрде пайда болады.

Спорттық іс-әрекеттің қазіргі дамуы осы қызметтегі спортшылар денесінің жүйелері мен процестерінің максималды кернеуімен сипатталады [2]. Жауапты жарыстың мәні, әсіресе тең бәсекелестердің қатысуымен, демек, спортшының мұндай жарысқа қатысуына барлық дайындықтың мәні жеке стресс нормасының жоғарғы шегіне жету болып табылады. Бірақ норманың шекаралары белгісіз екенін, норманың шекараларын бағалау әдістері әлі жетілмегенін, спортшының ерікті қасиеттерінің кернеуі шегіне жақындау туралы ескертетін сигналдарды елемегенін ескеру қажет. Қазіргі уақытта спортшылардың қызмет ету шарттары функцияның оңтайлы күйі мен оның бұзылуының бастапқы дәрежесі арасындағы шекарада әлі де интуитивті тепе-теңдікті сақтау қажеттілігін қамтиды. Жарысқа қатысатын спортшының эмоциялары әрдайым айқын қозу мен тәжірибенің жоғары деңгейіне ие. Ол шиеленіс жағдайында бәсекелестік стресстік жағдай, ең алдымен, күрделі әрекеттер мен интеллектуалды функцияларды қиындатады: зейін азаяды, қабылдау және ойлау процестері бұзылады, артық, бағытталмаған әрекеттер пайда болады, есте сақтау қабілеті төмендейді. Мұның бәрі тек спорттық емес, кез-келген басқа қызметті де жүзеге асыруда теріс әсер етеді.

Спорттық іс-әрекетте жоғары нәтижеге қол жеткізу үшін спортшы психофизиологиялық реакциялардың оңтайлы деңгейін дамытуы керек, бұл жүйке қозуының жоғарылауымен ғана қажет болады.

Көпжылдық бәсекелестік қызмет барысында спортшы стресстік жағдайда мінез-құлықтың жеке механизмдерін қалыптастырады және бекітеді. Стресстік жағдайда спортшының мінез-құлқының осы ерекшеліктерін зерттеу жаттықтырушылар мен спортшыларға бәсекелестік кезеңдегі психоэмоционалды жүктемелерді бақылауға мүмкіндік береді.

Спортшының денесі ішкі ортаның тұрақтылығын (гомеостазын), өз жүйелерінің жұмыс істеу деңгейлерінің тұрақтылығын сақтауға тырысады [3]. Жаңа жағдайлар туындаған кезде әр түрлі түрлендірулер тізбегі арқылы бұрынғы тепе-теңдікті қалпына келтіруге бағытталған қайта құру жүреді. Жаңа өмір сүру жағдайлары тек физикалық ынталандырулармен ғана емес, сонымен қатар психологиялық себептермен, атап айтқанда мотивацияның ерекшеліктерімен де анықталуы мүмкін. Эксперименттік жағдай арқылы сәттіліктің немесе сәтсіздіктің әртүрлі эмоционалды күйлерін құру стресстің пайда болуына әкеледі және спортшының барлық кейінгі мінез-құлқына әсер етеді [4]. Бейімделу процесінің ынталандыру немесе жүктеме сипатынан тәуелсіздігі жалпы бейімделу синдромын көрсетеді. Бейімделу қажеттілігіне әкелетін әсерлер (стресс факторлары) әр түрлі болуы мүмкін, бірақ олардың ерекшеліктеріне қарамастан бейімделуді қамтамасыз ететін бірдей өзгерістердің мақсатына жетелейді. Дене стресстерге жауап бере отырып, оларды ажыратпайды. Денедегі стрессті тудыратын себептер шығу тегі бойынша физикалық, психикалық және әлеуметтік болып бөлінеді. Демек, спорттық жағдайларда стрессті кез-келген факторлар тудыруы мүмкін [5].

Жүйелік стресске байланысты дененің ішкі күйінің өзгеруі ыңғайсыздықтан ауырсынуға дейінгі сезімдермен бірге жүреді, ал стресс психикалық, стресс факторларының білімін интрапсихикалық қайта өңдеуді қамтиды, белгілі бір эмоциялармен бірге жүреді. Психикалық стресс адам жағдайды қауіпті деп қабылдаған кезде пайда болады. Бұл қабылдау бірінші сәтте бейсаналық, интуитивті бағалау болып табылады, стресстің күшіне байланысты субъект бастан кешіретін әрекет тенденциясын тудырады, қарапайым тілек немесе стрессті болдырмау немесе жою үшін бірдеңе жасау қажеттілігі түрінде. Стресс психопатологиясында көп нәрсе сенсорлық-инстинктивті сфера, эффекторлық жүйелер мен жоғары психикалық өңдеуді жүзеге асыратын ми бөлімдері арасындағы құрылымдардың шамадан тыс жүктелуімен және функционалды пролапсымен байланысты, мінез-құлықтың оңтайлы бағытын, күші мен тұрақтылығын қамтамасыз етуге қатысады. Психикалық стрессте қозғыштық пен жеңіл сарқылу шегінің төмендеуі, эмоционалды тұрақсыздық, мінез-құлықтың интеллектуалды бақылауының жеткіліксіздігі туралы өзгермелі, түрлі-түсті көрініс пайда болады.

Спорттың психикалық аспектілері ең күшті стресс факторлары болып табылады. Спорттағы психикалық бейімделу физиологиялық процестерге қарағанда интеллектуалды және эмоционалды процестерге көбірек назар аударады. Адамның психикасының болуы танымдық процестің мүмкіндігін және жеке тәжірибеге байланысты болжауды білдіреді. Бұл белгілі бір психикалық ынталандыруды қауіп төндіретін деп бағалауға мүмкіндік береді. Болашақ қауіпті оның нақты көзі болмаса, алдын-ала бейімделу реакциясына әкеледі. Бұл жағдайда реакция түрі де, қауіп көзіне қатынасы да анықталады. Нәтижесінде «психикалық стресс», «эмоционалды стресс», «психикалық стрессорлар» ұғымдары жиі қолданылады. Бірақ әр спортшының жеке тәжірибесінің практикалық бірегейлігі туралы айту керек. Спорттық іс-әрекетте спортшы өзінің жеке ерекшеліктеріне байланысты үлкен немесе кіші стресс факторларымен кездеседі және оларға жеке, күрделі, бір тұтас береді.

Стресстік бейімделу реакциясының құрылымы өте күрделі және өмірді қолдаудың көптеген механизмдеріне әсер етеді. Психикалық стресстің жағдайы көбінесе бұлшықет тонусының өзгеруімен, үйлестірудің бұзылуымен бірге жүреді. Стресс - бұл орындалатын әрекеттердің бейімделуі мен өнімділігіне, жеке тұлғаның өзіне, қоршаған ортаға, әлеуметтік ортаға деген белсенділігі мен көзқарасына әсер ететін эмоционалды психикалық шиеленіс.

Ал, жарыс спортшы үшін ең үлкен стресс болып табылады. Мұндағы маңыздысы – «жетістікке жету жағдайы», оның орындалуы сыйақыға кепілдік беретін немесе жазаның алдын

алатын тапсырмалардың болуын сипаттайды [6].

Бұл мәселені теориялық зерттеу оны эмпирикалық зерттеуді қажет етті. Біздің жүргізілген зерттеуге жоғары спорттық біліктілігі бар 43 спортшы (спорт шебері, спорт шеберіне кандидат, 1-санаттағы спортшылар) қатысты. Бұл зерттеудің мақсаты - стресстік жағдайларда спортшылардың мінез-құлқының ерекшеліктерін зерттеу болды.

Берілген тапсырма:

1. Бәсекелестік кезеңдегі спортшылардың стресстік психикалық жағдайларын анықтау;
2. Психикалық, стресстік жағдайлардың әртүрлі спорт түрлерінің спортшыларының денесіне әсерін анықтау.

Ақпарат алу әдістері:

- теориялық талдау арнайы әдебиет деректерін жалпылау;
- бәсекелестік қызмет кезеңінде спортшыларды психологиялық бақылау;
- сәйкесінше психологиялық зерттеу әдістемелері (сауалнама, теппинг-тест, Щербатых тесті).

Зерттеу нәтижелері.

Барлығы 16 жастан 24 жасқа дейінгі спортпен айналысатын, спорттық біліктілігі бар 43 спортшы тексерілді: МС – 14 (32,5%) адам, КМС – 18 (41,8%) адам, 1 санат - 11 (25,6%) адам. Ұсынылған деректерден көріп отырғанымыздай, МС – 5 спортшының реактивті дабыл деңгейінің жоғарылауы, бұл 35,7% – 9, МС – 9 (50,0%) спортшыны, 1 - санаттағы спортшыны - 11 (100%) құрайды. Шоғырлану деңгейінің төмендеуі: МС - 4 (28,6%) спортшыда, КМС – 2 (11,1%) спортшыда, 1 - санаттан-8 (72,7%). Дүрбелең сезімін - 2 (11,1%) КМС - 5 (45,4%) 1 санатты спортшылар бастан кешірді, МС – да-тіркелмеген. Бас айналу: МС – 1 (7,1%) спортшы, КМС – 2 (11,1%) спортшы, 1 санаттан – 3 (27,2%) спортшы. Шаршау сезімі: МС-1 (7,1%) спортшы, КМС-4 (22,2%) спортшы, 1 санаттан – 7 (63,6%) спортшы.

Зерттеу нәтижелерін ескере отырып, жоғары білікті спортшыларда стресске төзімділік деңгейі жоғары деген қорытынды жасауға болады. Бұл психологиялық дайындықтың жоғары деңгейіне байланысты. Біліктілігі төмен спортшылар өздерінің психологиялық импульстарын реттей алмауымен сипатталады. Жауапты жарыстарға дейін спортшы эмоционалды күйзеліске ұшырайды және ол «сынуы» мүмкін немесе ең болмағанда нәтижелер ықтимал деңгейден төмен болады. Бұл кезеңде спортшы шекті қозу күйінде болады. Бұл жағдайда психикалық стресс шамалы ынталандырудан туындауы мүмкін. Сондықтан жоғары дәрежелі спортшылар эмоционалды және физикалық тұрғыдан төзімді, стресстік жағдайларға төтеп беру оңайырақ. Жоғары дәрежелі спортшылар жеке қасиеттерімен сипатталады: төзімділіктің жоғарылауы, эмоционалды тұрақтылық, өзін-өзі реттеу және өзін-өзі бақылау қабілетінің жақсаруы.

Спортшылардың стресстік жағдайларға жеке реакцияларын зерттеуде бейімделуді ұйымдастыруға енгізілген және биологиялық механизмдердің бүкіл кешеніне әсер ететін психологиялық кешендерді де, бейімделу процесі дамитын және осы процеске әсер ететін осы адамның бастапқы психологиялық ерекшеліктерін де ескеру қажет. Осыған байланысты спортшының жеке ерекшеліктерін зерттеу спорттық іс-әрекеттегі психикалық стрессті зерттеуге тікелей байланысты.

Осылайша, стресстік жағдайлар спортшының өнімділігіне теріс әсер етеді. Стресстің спорттық белсенділікке әсерін жою үшін келесі ұсыныстарды қолдану ұсынылады:

- «қалыптасқан жағдайды қабылдау» (жағдайды қабылдаудың өзгеруі, спортшының не істей алатындығын және сәттіліктің немесе сәтсіздіктің шешуші мәніне емес, жарысқа шоғырлануын көрсету).

- «сыртқы зейіннің рөлі» (сыртқы ортаны басқару, сіздің эмоцияларыңызды бақылау және осы эмоциялардың спортшыға теріс әсерін білу қажет екеніне сендіру).

- «шешуші әрекет» (тек спортшының алдында тұрған міндетке назар аудару, сыртқы әсерден «ажырату»).

- «когнитивті стрессті басқару» (физиологиялық белсенділіктің жоғары деңгейін тудыратын және стресстің пайда болуын тудыратын жағымсыз бейнелер мен ойларды азайту немесе толығымен жою).

Сонымен, стресстің бәсекелік қабілеттілікке әсерін зерттей отырып, мынандай тұжырымға келдік:

1. Психологиялық дайындықтың жоғары деңгейі бар, жоғары білікті спортшыларда стресске төзімділік деңгейі жоғары. Айтарлықтай психологиялық тұрақтылықпен ерекшеленетін спортшы ұзақ уақыт бойы қатты күйзеліске төтеп бере алады.

2. Спортшылардың төзімділік және психикалық күйзеліске ұшырау жағынан жеке ерекшеліктерін білу жауапты жарыстарда стартқа дайындық процесін дараландыруда маңызды болып табылады.

3. Стрессті тиімді жеңу қолда бар жеке ресурстарды ұтымды пайдалану арқылы қамтамасыз етіледі және энергия мен ресурстар шығындарының тиімділігі, стресске қарсы тұру және функционалдық жағдайды қалпына келтіру мақсатына жету, қабілеттілікті арттыру, өзін-өзі бағалау түріндегі жеке даму көрсеткіштері бойынша бағаланады.

Стресстің спортшылардың бәсекеге қабілеттілігіне әсер етуінің басқа мәселелерін зерттеу бағытында жүргізілуі әрі қарай жалғасын табады деп ойлаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Селье Г. На уровне целого организма / Г. Селье. – М.
2. Щербатых Ю.В. Психология стресса. – М., 2006. – 160 б.
3. Гиссен Л.Д. Время стрессов. – М.:ФИС.
4. Вяткин Б.А. Управление психическим стрессом в спортивных соревнованиях.- М.: ФИС
5. Селье Г. Очерки об адаптационном синдроме. – М.
6. Гиссен Л.Д., Мирошников М.П., Мухина С.И. Психический стресс в спорте. – М.

Мазмұны

Ахметжанова С. А., Құрманбаева А.Ә. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БЛОГГИНГ: МЕДИАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ МЕН ТЕНДЕНЦИЯСЫ	6
<i>Айтбенбетова З.Е., Сатаева Э.Д.</i> ПОЛИЯЗЫЧИЕ КАК СПОСОБ ПОЗНАНИЯ ЖИЗНИ НАРОДОВ	9
Рыскелдиева Г.Д., Джұлдикараева Ф.Т., Оспанова А.А. Өзге ұлт өкілдері білім алушыларына қазақ тілін меңгерудің қажеттілігі	12
Рыскелдиева Г.Д., Итемирова А. С., Миямова А.М. БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ ТІЛДІ ОҚЫТУДАҒЫ ҚАТЫНАС ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	15
Шыныбекова А.С., Доғдырбай Д. М. ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДАҒЫ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ДАМУЫ МӘСЕЛЕСІ	19
Сапарова Н. Б. АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ПАНДЕМИИ COVID-19 НА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ МОЛОДЕЖИ В ҚАЗАХСТАНЕ	23
Хаджиев А.Х. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОНЛАЙН РЕСУРСОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕСС	27
Достярова Г. О. Құрманбаева А.Ә. ҚАЗІРГІ ЖУРНАЛИСТИКАНЫҢ МОРАЛЬДЫҚ-ЭТИКАЛЫҚ НОРМАЛАРЫ	31
Шыныбекова А.С., Базарбай А.А. ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ЖОБАЛЫҚ ӘДІСТЕМЕСІ	34
Есбосынқызы А., Сатбекова АА ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛІН	39
Ахметжанова С. А., Құрманбаева А.Ә. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БЛОГОСФЕРА: ҚАЛЫПТАСУЫ, ДАМУЫ ЖӘНЕ БҮГІНГІ ДЕҢГЕЙІ	42
Малик Ж., Айтбенбетова З.Е. МНОГОЯЗЫЧИЕ И ЕГО ПРЕИМУЩЕСТВА	46
Бахарчиева А. Ильясова С.А. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ОКРУЖЕНИЕ БАУЫРЖАНА МОМЫШУЛЫ: ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ	49
Амиргалиева А., Айтбенбетова З.Е. КУЛЬТУРА РЕЧИ И СПОСОБЫ КОММУНИКАТИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СОВРЕМЕННОГО ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ	55
Максутова Д., Ефимова М., Люткова Н.Г. Изучение английского языка через искусство живописи	60
Слямбаева М., Айтбенбетова З.Е. ЗНАЧЕНИЕ ЛИНГВИСТИКИ В ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА	63

Бабушкина Ю., Люткова Н.Г. ВЛИЯНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА КУЛЬТУРНОЕ РАЗНООБРАЗИЕ	66
Ashirova D., Kairat D., Mukhtarkyzy Z., Prokudina A., Люткова Н.Г. THE ROLE OF INTERNATIONAL LAW IN REGULATING CONFLICTS BETWEEN STATES.....	67
Шайзаданова Е., Айтбенбетова З.Е. ВНЕДРЕНИЕ ПОЛИЯЗЫЧИЯ В СИСТЕМУ ОБРАЗОВАНИЯ КАЗАХСТАНА.....	70
Червякова Д., Шперлинг А., Кригер А., Люткова Н.Г. МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	72
Аксёнова Э., Люткова Н.Г. АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ.....	76
Aubakirov Z., Люткова Н.Г. CURRENT PROBLEMS OF INTELLECTUAL PROPERTY LAW	80
Тилова М., Рыскелдиева Г.Д. Жастардың рухани санасы – ұлттық сипаттың даму бағыты.	83
Гунина С., Ногайбаева Ж.А. МЕТАМОРФОЗЫ ЯЗЫКОВОГО ОБУЧЕНИЯ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ: НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ.....	84
Пархатова С., Акимкожаева Ш.К. Қазақстандағы маркетинг жүйесі.....	90
Смайлов Е.К. ВОЛЕЙБОЛ ОЙЫННЫҢ ЖАҢАШЫЛДЫҒЫ.....	92
Турлыхожа А., Рыскелдиева Г.Д. Тіл – асыл құндылық	96
Тұқжымова А., Мухтарова А.С. КОНЦЕПТ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ УАҚЫТ КОНЦЕПТІСІ.....	98
Әуез Ж.Е., Жайлаубаева Қ.С. Сұлулық идеяларының адамның психикалық денсаулығына әсері	104
Райкова А.В., Лавриновичев А.А. ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЕКТ В ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	106
Силиханова А., Мухтарова А.С. ДИАЛЕКТІЛІК ТҰРАҚТЫ СӨЗ ТІРКЕСТЕРІНІҢ АҚЫН-ЖЫРАУЛАР ТҮЙІНДІЛАРЫНДА КЕЗДЕСУІ	108
Жұмағалиева А., Мухтарова А.С. «УАҚЫТ» КОНЦЕПТІСІНІҢ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕР ЖӘНЕ ЖҰМБАҚТАРДА БЕРІЛУІ.....	112

Кажуакас Д., Люткова Н.Г. THE USE OF INTERNET RESOURCES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS	115
Турсунова А., Искакбаева А. А. Анализ использования сленговых заимствований в национальном языке и культуре	117
Айтуган К., Сатаева Э.Д. ПЕРЕВОД	121
Жүсіпова Ж. А., Мухтарова А.С. ОТАН, ЕЛ-ЖҰРТ, МЕМЛЕКЕТ ҰҒЫМДАРЫНА ҚАТЫСТЫ ЕСКІЛІКТЕР («ЕР ЕДІГЕ» ЖЫРЫ НЕГІЗІНДЕ)	125
Темирова Д. М., Ноғайбаева Ж.А. Қазақ тілінің құндылығын талдау және салыстыру	130
Амангелді Б., Раймбекова Н.Т. ЖУСАН ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҢЫЗЫ.	131
Досымқары С.М., Перленбетов М.А. Проблема исследования суицидов среди военнослужащих	135
<i>Плеханова А.А., Каракулова-Федяева З.Ш.</i> Влияние депривации сна на психическое состояние студентов с депрессивной симптоматикой	137
Rabtsun I. G., Karakulova-Fedyayeva Z. Sh., Professional motivation in the organization	142
Мухамедғали С., Байдрахманова А.К. ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА ФИНАНСОВУЮ ГРАМОТНОСТЬ ЛИЧНОСТИ.....	144
Бекетова А.Ж., Байдрахманова А.К. Социально-психологические факторы возникновения алекситимии.....	150
Қамбарқызы А. Влияние стиля детско-родительских отношений на становление самооценки подростков	152
Жунусова А., Байдрахманова А.К. Нейропсихологические аспекты работы с ЗПР у детей дошкольного возраста	159
Рахимжан Л., Байдрахманова А.К. Формирование психологической среды для реабилитационной работы в детско-родительских отношениях.....	161
Қамбарқызы А.	

Арт-терапия как метод коррекции тревожности и страхов у детей старшего дошкольного возраста.....	162
Камбарқызы А. Эмоциональный интеллект: теоретико-методологический взгляд на проблему	168
Пустенко Д., Попович А. С. СОЦИАЛЬНЫЕ ОЖИДАНИЯ КАК ФАКТОР САМООПРЕДЕЛЕНИЯ ЖЕНЩИН	174
Трофимова Я., Попович А. С. ВЛИЯНИЕ УРОВНЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ НА ВЫБОР КОПИНГ-СТРАТЕГИИ В УСЛОВИЯХ КАТАСТРОФИЧЕСКИХ СОБЫТИЙ.....	177
Аружан С., Попович А. С. УРОВЕНЬ И ПРИЧИНЫ ТРЕВОЖНОСТИ У СТУДЕНТОВ ПЕРВОГО И ТРЕТЬЕГО КУРСА ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА.....	182
Майрол Р., Жумабаева Ж.Ж. ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ ЖҰМЫССЫЗДЫҚ КҮЙЗЕЛІС ЖАҒДАЙЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ ЖАҒДАЙЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛІНУІ.....	185
Бердалы Ә., Жумабаева Ж.Ж. ОТБАСЫНДАҒЫ ЖАҒЫМСЫЗ ҚАРЫМ - ҚАТЫНАСТЫҢ БАЛАНЫҢ ПСИХОЛОГИЯСЫНА ӘСЕРІ	191
Алтынбекова Г., Жумабаева Ж.Ж. ҚҰМАР ОЙЫНДАРЫНА ТӘУЕЛДІ ТҮЛҒАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ.	196
Аблахатова А., Жумабаева Ж.Ж. ДИСФУНКЦИОНАЛДЫ ОТБАСЫНДА ДҮНИЕГЕ КЕЛГЕН БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ.	202
Дәрібек А., Жумабаева Ж.Ж. ДІНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯ ҒЫЛЫМЫНДА ТАЛДАНУЫ	207
Жұмабек Д., Токсамбаева А. Т. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ- ЗАМАНАУИ ОҚЫТУДЫҢ КІЛТІ.....	213
Отарбаева Ж. Студенттердің түсінігіндегі қиын өмірлік жағдайларын зерттеу	218
Бектурсунова Г.К. БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІН САБАҚ БАРЫСЫНДА ҚОЛДАНУ	222
Абдуллова А.Д., Жумабаева Ж.Ж. ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ АНЫҚТАУЫНДА КӘСІПТІК БАҒДАР ҚЫЗМЕТІНІҢ МҮМКІНДІГІН АНЫҚТАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.....	228
Сәрсембаева С. Б. БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	231
Нуральберт Н.,	

Қамбарқызы А. Молодежные субкультуры: психологические аспекты.	236
Қыдырбай Б., Амангелді А., Қамбарқызы А., МОЛОДЕЖНЫЙ СЛЕНГ КАК ЯВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКИ	243
Тұранова А.Ж., Есимғалиева Т. М. ЗАМАНАУИ ОЙЫНШЫҚТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	252
Мұратқызы А., Есимғалиева Т. М. СПОРТШЫЛАРДЫҢ СТРЕССТІК ЖАҒДАЙЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ.....	256

..

**КАСПИЙ УНИВЕРСИТЕТИ
ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР ЖОҒАРЫ МЕКТЕБИ
«ТҰЛҒАЛЫҚ-КӘСІБИ ӨСУ» ОРТАЛЫҒЫ**

**КАСПИЙСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ВЫСШАЯ ШКОЛА
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК
ЦЕНТР «ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РОСТА»**

**CASPIAN UNIVERSITY HIGH SCHOOL OF HUMANITIES CENTER FOR
“PERSONAL AND PROFESSIONAL GROWTH”**

**«Ғылым мен білімнің заманауи мәселелері -2024»
студенттердің ғылыми-практикалық конференциясының
МАҚАЛАЛАР ЖИНАҒЫ
19 сәуір 2024, Алматы, Қазақстан**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
научно-практической конференции студентов
«Современные проблемы науки и образования- 2024»
19 апреля 2024, Алматы, Казахстан**

**COLLECTION OF MATERIALS
scientific and practical conference of students
“Modern problems of science and education - 2024”
April 19, 2024, Almaty, Kazakhstan**

Басуға 29.04.2024 жылы қол қойылды. Формат 60x84 ¹/₈.
Көлемі 21,75 б. т. Тапсырыс №117. Таралымы 100 дана.

*050065, Алматы қаласы, Жетісу – 3 ықшамауданы, 15-үй,
«Darkhan» баспа-полиграфиялық қызмет көрсету орталығында
дайын электрондық файлдан басылды.*